Avea vocaţia cercetătorului de teren autentic şi capacitatea de a se orienta, cu subtilitate şi discernământ spre temele etnografice majore ori spre subiecte puţin investigate. Avea proiecte îndrăzneţe şi visa mereu la clipa când va putea să le închine toată priceperea şi dăruirea lui sufletească.

Grijile vieţii l-au îndepărtat vremelnic de Muzeul Etnografic al Moldovei, dar biroul lui din Palatul Culturii continua să-l regrete, ceea ce îl făcea să mărturisească adesea că abia aştepta să se întoarcă acasă. Dar şi din funcţia administrativă, pe care a ilustrat-o la modul exemplar, a continuat să vegheze la promovarea domeniului pe care îl îndrăgea.

A susţinut, moral şi material, manifestări etnoculturale de prestigiu şi a editat preţioase lucrări de etnologie, la loc de frunte situându-se restituirile din opera postumă a savantului Petru Caraman.

Ion H. CIUBOTARU

ISBN: 978-606-93119-4-3

PAGINI DE ETNOGRAFIE

Vasile Munteanu

Vasile Munteanu

PAGINI DE ETNOGRAFIE

Editura Palatul Culturii
IAŞI - 2012

VASILE MUNTEANU

PAGINI DE ETNOGRAFIE

COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL „MOLDOVA” IAȘI
MUZEUL ETNOGRAFIC AL MOLDOVEI

TEHNOREDACTARE
Angelica Olaru

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MUNTEANU, VASILE
Pagini de etnografie : studii, articole, comentarii / Vasile Munteanu. - Iaşi : Palatul Culturii, 2012
ISBN 978-606-93119-4-3

398(498)

Editura Palatul Culturii
Complexul Muzeal Național „Moldova” Iaşi
Muzeul Etnografic al Moldovei
Piața Ştefan cel Mare şi Sfânt, nr. 1, Iaşi, 700028
tel. 004-0232-218383; 0232-213324, int. 156, 157
E-mail: **etnomuz2003@yahoo.com**

VASILE MUNTEANU

PAGINI DE ETNOGRAFIE

STUDII, ARTICOLE, COMENTARII

Editura Palatul Culturii

IAȘI – 2012

Pentru Ana

Vasile Munteanu

(2 ianuarie 1966 – 7 octombrie 2012)

O LUMINĂ MAI PUȚIN

Apăsătoare poveri mi s-au aşezat pe suflet în acest an neprielnic. Şi-au făcut loc una după alta, fără a-mi lăsa vreo clipă de răgaz, confirmând parcă spusele bătrânilor: „Nu-i pune, Doamne, omului în spate cât poate duce!” Când cineva în floarea vârstei părăseşte această lume avem sentimentul unei ursite fără milă. Ordinea firii se tulbură, iar pierderea ne înfioară. Foarfecele neînduplecatei Athropos scrâşneşte încă o dată, lăsându-ne impresia că se întâmplă ceea ce fusese scris undeva. Poate, dar tot nedrept este.

Nu-i firesc să se petreacă, atât de devreme, cineva care învăluia în lumină existența celor din jur; care oferea un sprijin, o mângâiere, o vorbă bună sau chiar întreaga rațiune de a fi multora dintre confrați. L-am cunoscut bine pe Vasile Munteanu. Mi-a fost dat să petrecem împreună momente de neuitat. L-am cunoscut îndeaproape şi l-am prețuit, fiind unul dintre cei mai buni studenți cu care am lucrat vreodată. Seriozitatea, omenia, discreția şi altruismul erau calități care nu l-au părăsit nicicând. Cultiva prietenia în chipul cel mai desăvârşit şi nu precupețea nimic din ceea ce ştia că le-ar fi fost de folos altora. Aşa era ca student, la fel a rămas şi mai târziu, iar dacă soarta nu i-ar fi fost atât de potrivnică ar fi continuat să dăruiască.

Felul său de a fi purta pecetea unui bun simț funciar, cu care îl înzestraseră străbunii de pe acele binecuvântate meleaguri fălticenene. A îndrăgit locurile copilăriei şi adolescenței, care i-au ocrotit cei mai frumoşi ani ai vieții, şi a vibrat la sentimentul infinit al armoniei cosmice. Dar mai cu seamă oamenii i-au fost dragi. Oamenii aceia simpli, truditori ai pământului, ale căror gânduri nu a contenit să le desluşească. Lumea satului îl fascina. Continuu să-l văd printre bucovinenii din împrejurimile Obcinei Mari sau alături de țăranii istoviți de muncă din satele de câmpie ale Neamțului. Se apropia de ei atât de firesc şi tăifăsuiau de parcă ar fi fost un om al locului. Îi învăluia cu un zâmbet cald, le descrețea frunțile cu o vorbă de duh, pentru ca încet-încet să-i călăuzească spre istorisirile esențiale.

Avea vocația cercetătorului de teren autentic şi capacitatea de a se orienta, cu subtilitate şi discernământ spre temele etnografice majore ori spre subiecte puțin investigate. Avea proiecte îndrăznețe şi visa mereu la clipa când va putea să le închine toată priceperea şi dăruirea lui sufletească.

Obiceiurile calendaristice, *Meşteşugurile tradiționale*, *Muzeul în aer liber*, *Implicațiile etnologice ale patrimoniului muzeal ieşean* sunt doar câteva dintre acestea. Era la vârsta maturității ştiințifice, când toate aceste planuri puteau deveni realitate.

Grijile vieții l-au îndepărtat vremelnic de Muzeul Etnografic al Moldovei, dar biroul lui din Palatul Culturii continua să-l regrete, ceea ce îl făcea să mărturisească adesea că abia aştepta să se întoarcă *acasă*. Dar şi din funcția administrativă, pe care a ilustrat-o la modul exemplar, a continuat să vegheze la promovarea domeniului pe care îl îndrăgea. A susținut, moral şi material, manifestări etnoculturale de prestigiu şi a editat prețioase lucrări de etnologie, la loc de frunte situându-se restituirile din opera postumă a savantului Petru Caraman.

Într-unul din articolele sale (*Umbra pământului*), Dan Botta – un alt dispărut înainte de vreme – vorbeşte despre faptul că românul nu face din această lume o vale tristă: „Ci el contemplă uimit spectacolul ei. Pentru el, lumea e universul luminos. El identifică lumea luminii; *lume* derivă din latinescul *lumen*". Şi pentru Vasile, bucuria vieții – lumina era tot ceea ce conta. Prețuia petrecerile şi sfaturile de taină, plimbările prin păduri, livezi şi ulițe de sat. Se simțea bine în mijlocul mulțimii şi alături de prieteni. Ar mai fi avut multe de spus şi de îndreptat. Nu-i plăceau căderile melancolice, aceste uşi prin care moartea ne dă târcoale. A încercat (şi de multe ori a reuşit) să îndrepte corabia acestei lumi către orizonturi optimiste, să rezolve nedreptăți şi erori meschine. Celui plecat pe drumul fără întoarcere – „Dintr-o lume-ntr-alta,/ Dintr-o țară-ntr-alta,/ Din țara cu dor/ În cea fără dor,/ Din țara cu milă/ În cea fără milă" – să-i păstrăm amintirea vie şi să-i pomenim toate faptele bune.

Sunt oameni care ne stau la îndemână întotdeauna pentru un ajutor, pentru o confesiune sau un cuvânt de îmbărbătare. De cele mai multe ori aproape că nu observăm cât de mult contează aceştia pentru noi, cât de mult ne susțin eşafodajul vieții cotidiene. O glumă, un zâmbet, o mână întinsă, o ridicare din greu, gesturi discrete, pline de firesc, petrecute parcă de la sine. Când corabia acestora naufragiază lângă stânca morții, totul se înnegurează în jurul nostru. Abia atunci prețuim cu adevărat acel prieten constant şi fidel.

La ora când sufletul său zbuciumat se pregătea să treacă, din vamă în vamă, în marea Liturghie a firii, fața i se înnegrise, ca şi cum ar fi vrut să ia cu sine toată amărăciunea celor dragi şi să-i absolve de suferință. A plecat, lăsându-ne lumea mai săracă şi mai tristă.

Ion H. CIUBOTARU

Reunim în acest volum crâmpeie din publicistica de specialitate a lui Vasile Munteanu, întru pioasã aducere aminte,

Angelica Olaru
Victor Munteanu
Cornel Ciucanu

REPERE BIOGRAFICE

- S-a născut în localitatea Oniceni din județul Suceava (*2 ianuarie 1966*).
- A absolvit Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iaşi (*iunie 1996*).
- Muzeograf (*august 1996 – aprilie 2007*) şi apoi cercetător ştiințific (*aprilie 2007 – octombrie 2012*) la Muzeul Etnografic al Moldovei.
- Conducătorul Muzeului Etnografic al Moldovei (*august 1999 – noiembrie 2005*).
- Director al Direcției pentru Cultură şi Patrimoniu Național Iaşi (*decembrie 2005 – octombrie 2012*).
- Profesor asociat la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iaşi, specialitatea *Etnologie* (*2007-2012*).
- Inițiatorul şi coordonatorul publicației ştiințifice „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, volumele I-XII, Iaşi, 2001-2012.
- Inițiatorul şi coordonatorul restituirii unei prețioase colecții de documente etnologice – ediția anastatică a revistei de limbă, literatură şi artă populară „Ion Creangă” (2004-2008).
- Fondator, prin demersuri teoretice şi metodologice, al *Muzeului Viei şi Vinului* din Hârlău, inaugurat în iulie 2006.
- Inițiatorul şi organizatorul manifestărilor etnoculturale *Târgul Meşterilor Populari* (2000-2012), *Târgul de Armindeni*, Hârlău (2005-2006), *Datini de iarnă* (1997-2001), *Ouă încondeiate* (2001-2005) precum şi al unor expoziții tematice interactive, dezbateri ştiințifice etc.
- Coorganizator al *Târgului de ceramică tradițională* „Cucuteni 5000”, *Expoziției Naționale de Artă Naivă*, *Festivalului de cântece şi jocuri bătrâneşti* „Trandafir de la Moldova”, Simpozionului Național *Monumentul – tradiție şi viitor* (2006-2012), Expoziției *Brățările dacice la Iaşi* (octombrie 2007), al *Simpozionului Internațional de Heraldică şi Genealogie* (mai 2007), *Simpozionului Internațional de Bizantinologie* (mai 2008), *Sesiunii Națională de Rapoarte Arheologice* (mai 2008) ş.a.
- Proiecte inițiate, coordonate şi consiliate*: Modalități de organizare a timpului liber la tineretul din zona rurală. Județul Iaşi* (1997); *Târguri şi iarmaroace din Moldova* (1998-2000); *Ghidul tradițiilor din județul Iaşi* (1998); *Bucătăria tradițională moldovenească* (2001); *Arta populară meşteşugărească – cartea de vizită a Moldovei* (2004); *Muzee şi colecții săteşti şi şcolare din județul Iaşi* (2005-2007); *Memoria patrimoniului tehnic*, Iaşi, Vaslui, Suceava (2006-2008); *Case şi conace boiereşti din zona Iaşilor* (2006-2007); *Meşteşuguri populare din Vaslui – România, Leova şi Hânceşti – Republica Moldova* (2008); *Cartografierea siturilor arheologice şi monumentelor istorice* (2006-2008).
- *Cercetări etnografice de teren*: Straja, Putna, Nisipitu (1993); Voitinel, Brodina (1994); Gherăeşti (1995); Fălticeni, Roman (1997); Poiana Deleni – Hârlău (1998); Valea Moldovei – coordonator al echipei de cercetare (1999); Roşia Montană (august 2001); Cucuteni – coordonator al echipei de cercetare (iulie – august 2002); Valea Telejnei – coordonator al echipei de cercetare (iulie 2003); Huşi – coordonator al echipei de cercetare (iulie 2004); Crasna – Vaslui, coordonator al echipei de cercetare (iulie 2005); Valea Bistriței, Bicazul Ardelean, (noiembrie – decembrie 2006); Vaslui, Leova şi Hânceşti – Republica Moldova (2008).
- Doctorand în istorie, specialitatea *Etnografie*, la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iaşi.

PARTICULARITĂȚI ETNO-FOLCLORICE ÎN OBICEIURILE DE IARNĂ DIN ZONA FĂLTICENILOR*

INTRODUCERE

Cu multă vreme înainte ca Fernand Braudel să afirme în discursul său de recepție la Academie că „adevărata substanță a istoriei constă, dincolo de evenimente, în elemente ale vieții cotidiene, în cutume şi activități de tot felul...”, istoriografia manifesta tendința de întregire a imaginii asupra trecutului cu rezultatele oferite de alte ştiințe de frontieră (sociologie, psihologie, etnologie). În 1913, la Congresul de istorie de la Berlin, Nicolae Iorga propunea o nouă viziune a Evului Mediu, de recuperare a omului, căzut în uitare în fața evenimentelor.

Documentele etnografice pot oferi în unele situații răspunsuri privitoare la mişcări de populație, la existența unor practici cutumiare cu valoare magică sau juridică. Selectate cu discernământ, pot suplini lipsa ori exprimarea laconică a unor izvoare istorice. Folosirea lor dă posibilitatea reconstituirii nuanțate a unui trecut în care, nu apar doar fapte şi gesturi exemplare, ci şi umanitatea, aşa cum se manifestă în fiecare zi, cu practicile, obiceiurile şi sentimentele ei.

Apelând la creația folclorică, istoricul trebuie să ia însă în considerare mecanismele circulației orale şi ale transformărilor care apar de aici, faptul că, dacă folclorul consemnează atmosfera şi evenimentele istorice, o face într-un mod specific, reflectând realitatea prin intermediul imaginilor artistice, selectând esențialul şi amplificându-l, exagerând şi ajungând adeseori la imagini fantastice.

* Lucrare de licență. Coordonator prof. univ. dr. Ion H. Ciubotaru, Facultatea de Istorie, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iaşi, 1996.

Faptul istoric nu-şi păstrează coordonatele care îl individualizează decât circa 5-6 generații, după care se dezistoricizează în memoria colectivă. Personalitățile istorice au un destin asemănător. Ele devin impersonale după un număr de ani, atribuindu-li-se, pe lângă faptele proprii şi altele, aparținând diferitelor personaje.

Deosebit de tenace se dovedesc unele credințe şi practici cu substrat magic, care s-au perpetuat până azi. Deşi înțelesul lor inițial s-a pierdut ori s-a alterat cu timpul, teama neîndeplinirii actelor rituale şi tradiția stau la baza acestor prezențe anacronice.

Lucrarea de față are ca obiectiv cercetarea unor astfel de permanențe, a configurației lor în vremuri trecute sau prezente. Ne-am oprit asupra practicilor şi obiceiurilor din cadrul sărbătorilor de iarnă deoarece această perioadă se caracterizează printr-o mare densitate de manifestări arhaice, întrecând cu mult orice alte asemenea prilejuri de peste an.

Pentru o mai bună sistematizare, am împărțit materialul în trei capitole. Într-o primă parte, destinată prezentării zonei, am apelat cu predilecție la izvoare şi scrieri istorice. Scopul nu a fost acela de a întocmi tabloul complet al trecutului acestui perimetru, ci, prin selectarea unor informații, de a aduce şi argumente de ordin istoric unor aspecte evidențiate de cercetarea etnologică: vechimea şi stabilitatea locuirii; ocupațiile; interferarea dintre autohtoni şi emigranții de peste munți, cauză a unor particularități actuale în folclorul din zonă; efervescența culturală fălticeneană, cu deosebit impact asupra împrejurimilor. Toate aceste elemente sunt esențiale pentru înțelegerea fenomenelor populare la care ne referim.

Al doilea capitol este destinat unei reprezentări cuprinzătoare a obiceiurilor de iarnă. Plecând de la semnificația acestora, am intenționat şi o descriere a principalelor practici, în formă „clasică”, aşa cum apar în mărturiile vechilor culegători de folclor. Nu am ocolit nici comparațiile între formele de manifestare din spațiul abordat şi alte zone folclorice, în vederea sublinierii unor particularități.

În ultima parte a lucrării, atenția s-a îndreptat asupra stadiului în care se află astăzi elementele care intră în componența sărbătorilor de sfârşit de an, insistând asupra degenerării, pierderii de înțeles sau inovațiilor ce marchează unele obiceiuri, dar în acelaşi timp şi asupra dăinuirii şi varietății vechilor manifestări, semn al vitalității şi importanței pe care încă o mai au în viața satelor.

Sursele pe care le-am folosit sunt diverse, dar atenția ni s-a îndreptat cu precădere asupra scrierilor care, prin conținutul lor, au o valoare asemănătoare cu aceea a volumelor de documente pentru istorici, transmițând rezultatele cercetării pe teren din perioade diferite. O prezentare a celor mai reprezentative dintre ele se regăseşte în cuprinsul lucrării. La toate acestea se adaugă şi materialul obținut din investigațiile personale pe care le-am întreprins în unele din satele zonei. Unele date au fost obținute prin observație directă, iar pentru elucidarea sau întărirea unor aspecte am apelat la o serie de informatori. Convorbirile se păstrează imprimate pe casete audio sau chestionare scrise. Cercetarea pe cont propriu nu a dus nici pe departe la epuizarea subiectului pe care l-am urmărit, din lipsa experienței, timpului, dar mai ales datorită spațiului care trebuia acoperit. Se evidențiază o dată în plus necesitatea şi avantajele lucrului în echipă.

Harta localităților din sud-estul județului Suceava, investigate
în anii 1995-1996, pentru teza de licență

CAPITOLUL I

ZONA FĂLTICENILOR. REPERE ISTORICE, DEMOGRAFICE, ECONOMICE ŞI CULTURALE

Alegerea zonei spre care se concentrează atenţia lucrării de faţă nu este aleatorie, deşi datinile şi obiceiurile sărbătorilor de iarnă sunt relativ bine păstrate şi perpetuate în Moldova întreagă. Perimetrul cunoscut şi numele de „Zona Fălticenilor” se evidenţiază însă în ochii etnologului ca un spaţiu al *particularităţilor*, dictate de o veche şi neîntreruptă locuire, de interferenţele culturale rezultate prin stabilirea unor numeroase grupuri de români ardeleni în acest perimetru. Totodată, este locul în care cultura populară a preluat şi adaptat modele culte, această îngemănare nefiind efemeră şi rareori situată în zona kitsh-ului, neobişnuit de mare fiind în acest sens influenţa micului târg de la care zona îşi trage numele. În opinia specialiştilor, această regiune face parte din cel mai fertil perimetru de răspândire a jocurilor dramatice cu măşti de pe teritoriul românesc[1].

Corespunzând colţului sud-estic al judeţului Suceava, teritoriul care face obiectul cercetării are localităţile dispuse „ca nişte salbe”[2] de-a lungul văilor Moldovei şi Şomuzului Mare, precum şi a afluenţilor acestora. Partea superioară a zonei, care se întinde pe direcţia nord-vest – sud-est, este delimitată cu aproximaţie de satele Buneşti, Rotopăneşti, Sasca Nouă şi Baia. Ca linie de referinţă pentru latura dreaptă a perimetrului este râul Moldova, până în dreptul Drăguşenilor, dar fără a fi excluse aşezările situate pe cealaltă parte a cursului de apă, unele aflate la o distanţă apreciabilă, ca urmare a lărgimii depresiunii Băii (Râşca, Bogdăneşti, Moişa). În cealaltă extremitate se situează localităţile din stânga Şomuzului Mare, până la vărsarea acestuia în Siret. Relieful este variat, pornind de la şirul muntos care se întinde în partea de vest a râului Moldova şi alternând apoi spre est cu o fâşie de câmpie, cu lanţul deluros şi apoi din nou şes pe valea Şomuzului Mare. Sunt aşadar reprezentate „toate terenurile capabile să satisfacă nevoile economice

[1] Vasile Adăscaliţei, Ion H. Ciubotaru, *Teatru folcloric din judeţul Iaşi*, Iaşi, Casa Judeţeană a Creaţiei Populare, 1969, p. 6.
[2] Ana Niculăiasa, Mihai Niculăiasa, *Zona Fălticenilor*, Bucureşti, Editura Litera, 1981, p. 16.

curente"[3]. Pădurile ocupau în trecut suprafeţe însemnate, încă din secolul al XIV-lea documentele pomenind mereu despre curături, poieniri, arsuri şi lazuri. Unele sate chiar poartă nume ca: Poiana, Dumbrăviţa etc. Dealurile au versanţii favorabili practicării agriculturii, iar reţeaua hidrografică este abundentă, în acele două importante râuri adăugându-se o multitudine de afluenţi.

Fiind apărată natural, beneficiind de un cadru geografic favorabil, regiunea se înscrie, în opinia unor cercetători care adaugă în sprijinul afirmaţiilor şi dovezi arheologice, „în rândul zonelor cu locuire neîntreruptă"[4] de pe teritoriul României. Mărturiile scrise nu provin decât de la începutul secolului al XV-lea, excepţie făcând doar oraşul medieval Baia, atestat în secolul anterior. Este interesant de observat că în lipsa acestei excepţii, *satul* ar fi reprezentat „în exclusivitate forma de organizare a societăţii"[5] din cuprinsul acestei unităţi geografice.

Documentele medievale nu relatează despre existenţa unor locuri „de pustie" în care ar urma să se întemeieze sate, nici despre vreun proces de formare a acestora. Ele pomenesc localităţi deja existente. În schimb, printr-o simplă repertorizare a aşezărilor nominalizate, remarcăm marea densitate pe cursul superior şi mijlociu al râului Moldova; din 59 de localităţi menţionate în perioada secolelor XV-XVII doar 8 fiind situate pe cursul superior, deci în afara sferei noastre de interes. Asemănătoare este situaţia şi pe valea Şomuzului Mare, unde apar consemnate 64 de sate într-un interval de circa două veacuri[6]. Aceste date devin şi mai relevante dacă ţinem seama că ele se referă la un spaţiu de aproximativ 1500 km^2, relevând o desime a localităţilor cu totul neobişnuită pentru realităţile medievale româneşti.

O altă trăsătură a habitatului din zona pe care o avem în vedere este aceea a *stabilităţii*. Frământările politice, invazia, nenorocirile care s-au succedat secole la rând nu au determinat exoduri semnificative şi nici măcar schimbări importante în amplasarea vetrelor de sat. Chiar vechile denumiri pledează în acest sens, în cele mai multe cazuri ele păstrându-şi forma până astăzi sau cu modificări neesenţiale. Pentru o

---

[3] Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei şi din bazinul Şomuzului Mare. Secolele XI-XVII*, Bucureşti, Editura Academiei, 1982, p. 27.
[4] *Ibidem*, p. 18.
[5] *Ibidem*, p. 34.
[6] Ion H. Ciubotaru, *Valea Şomuzului Mare. Monografie folclorică.* Cu un capitol de etnomuzicologie de Florin Bucescu şi Viorel Bârleanu, Iaşi, Caietele Arhivei de Folclor, X_1, 1991, p. 9.

însemnată parte a satelor ale căror nume nu se mai regăsesc în toponimia actuală, explicația nu constă în abandonarea sau disoluția lor, ci în înglobarea în cadrul unor localități vecine, datorită fireştilor acumulări demografice survenite în timp. Nici aceste nume nu au dispărut, perpetuându-se în memoria colectivă, desemnând şi acum străzi, cartiere, ulițe, imaşuri etc., ca de pildă în cazul fostelor aşezări: Bârgăiani (acum în componența Drăguşenilor); Buciumeni, Coteşti, Pădureni, Oprişeni, Tâmpeşti (toate la Fălticeni); Buciumeni, Ciorsăceşti (Hârtop), Medeeşti (Oniceni) etc.

În obiceiurile calendaristice ale locului, este evidentă desimea riturilor cu caracter agrar, având rosturi de stimulare a vegetației, fertilității şi sănătății animalelor. Este firesc, deoarece agricultura şi creşterea animalelor au constituit din trecut principalele îndeletniciri ale locuitorilor. Lărgimea văilor râurilor înlesnea cultivarea pământurilor. Se foloseau în acelaşi scop şi poienile, iar defrişările s-au produs practic necontenit din dorința oamenilor de a spori suprafața de teren cultivabil. Pentru fertilizare se întrebuința atât sistemul tehnicii bienale cât şi cel al moinelor[7]. Cu predilecție era semănat grâul, nelipsind nici meiul, orzul, secara[8]. Marco Bandini remarca „rodnicia ogoarelor şi câmpia şi dealurile aflate la două stadii depărtare de Baia”[9], dar asupra acestui aspect ne putem face o imagine corespunzătoare şi din actele emise de cancelaria Moldovei. Atrage atenția mulțimea morilor hidraulice care funcționau pe cele două râuri sau pe afluenți, mori care sunt un rezultat indubitabil al unei intense activități agricole.

La 31 octombrie 1402, Alexandru cel Bun dăruia mănăstirii Moldovița două mori şi o jumătate dintr-o moară de sladniță, aflate la Baia[10], iar câteva decenii mai târziu, în 1448, Petru voievod pomeneşte şi el despre „locul unde au fost vechile mori domneşti ale părinților noştri” de la Baia, dăruindu-le pentru „mori noi sau şteze sau pive”[11]. Cu siguranță, instalațiile au fost construite în aceste locuri deoarece, potrivit unor estimări care se referă la anul 1453, se măcinau în oraş circa 38.000

---

[7] Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *op. cit.*, p. 73.

[8] *Ibidem*, p. 74.

[9] *Călători străini despre Țările Române*, vol. V. Ediția Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru şi Paul Cernovodeanu, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1973, p. 325.

[10] Constantin Cihodaru, Ion Caproşu, Leon Şimanschi, *Documenta Romaniae Historica*. A. *Moldova*, vol. I (1384-1448), Bucureşti, Editura Academiei, 1975, documentul 16 (Sigla D.R.H., A I).

[11] *Ibidem*, documentul 279.

litri de orz şi 13.000 litri de grâu[12]. Tot pe valea Moldovei, Oană postelnic primea întărirea de la domnie pentru satul Stroieşti „cu două cuturi şi o moară”[13], iar la 16 decembrie 1490, Ştefan cel Mare dădea hrisov lui pan Avram diac de vistirie pentru „a şasea parte din sat din Oniceani, care sunt pe Şumuzul rece... şi cu moara care este pe Şumuz…”[14]

Asemănătoare sunt şi consemnările pentru valea Şomuzului Mare: „La 11 aprilie 1465, Giurgea Rotompan vindea mitropolitului Teoctist al Sucevei satul Mihăieşti, pe apa Brădățelului „cu moara şi cu ştezele”[15]; tot de la Ştefan cel Mare, Giurca Pântece şi verii săi, primeau întărire pentru „jumătate din satul Horodniceani şi jumătate din moară”[16]. Neputând trece în revistă toate referirile de acest fel, trebuie amintită aprecierea după care în această zonă funcționa „cel puțin o moară la trei aşezări”[17].

Folosind pentru documentare şi hărțile alcătuite în secolul al XVIII-lea, constatăm că terenurile destinate grădinilor sau ogoarelor, erau situate în imediata apropiere a vetrelor de sat şi în comparație cu suprafețele defrişate pentru păşuni sau fânețe erau mai reduse[18]. Creşterea animalelor nu aducea cu sine deplasări care să depăşească hotarul satului, aceasta reprezentând o îndeletnicire sedentară[19].

Nu pot fi ignorate nici alte ocupații, socotite sedentare, dar deloc neglijabile pentru aportul la înmulțirea şi diversificarea resurselor de trai: pomicultura, pescuitul, albinăritul. Dacă astăzi zona din jurul Fălticenilor este vestită pentru întinderea şi productivitatea livezilor sale, aceeaşi notorietate pare să o fi avut şi în trecut, izvoarele menționând aici „câmpul perilor”[20], iar călători străini ca Bandini[21] sau

---

[12] Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *op. cit.*, p. 73.

[13] Leon Şimanschi, Gerogeta Ignat, Dumitru Agapi, *Documenta Romaniae Historica*. A. *Moldova*, vol. II, (1449-1486), Bucureşti, Editura Academiei, 1976, documentul 27 (Sigla D.R.H., A II).

[14] Constatin Cihodaru, Ion Caproşu, Nicolae Ciocan, *Documenta Romaniae Historica*. A. *Moldova*, vol. III (1487-1504), Bucureşti, Editura Academiei, 1980, doc. 83 (Sigla D.R.H, A III).

[15] D.R.H., A II, doc. 128.

[16] D.R.H., A III, doc. 186.

[17] *Documente privind istoria României*, A. *Moldova*, *veacul XVI*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1953, doc. 291.

[18] Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *op. cit.*, p. 73.

[19] *Ibidem*, p. 76.

[20] *Documente privind istoria României*, A. *Moldova*, *veacul XV*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1954, p. 100.

[21] *Călători străini*..., p. 325-326.

Bakcsici[22] scriind despre livezi de meri, peri, pruni cu roade de o deosebită calitate.

Pe lângă morile despre care am amintit, precum şi alte instalaţii tehnice pe care le vom aminti la locul cuvenit, bogata reţea hidrografică a fost şi o importantă sursă alimentară, pescuitul reprezentând o activitate bine organizată. Se mai întrebuinţează încă procedee ca răstocitul şi unelte ca: leasa, crâsnicul, ostia, volocul, vârşa. Uneltele enumerate se foloseau în trecut cu mult folos deoarece, după martori ai timpului, în apa Moldovei se găsea din belşug peşte „ca păstrăvi şi alte soiuri”[23], care ajungea chiar şi pe masa voievodului de la Iaşi[24]. Adesea apele erau zăgăzuite, formându-se iazuri. Aproape că erau nelipsite din hotarele satului, zona Şomuzului Mare având cele mai multe. Dar tot aici erau numeroase proprietăţile mănăstirilor Moldoviţa, Humor şi Probota care au prohibit pescuitul: „în bălţile de la gura Şomuzului... să nu cuteze să pescuiască până la hotarul care este Hetca”[25].

Cum s-a văzut şi din documentele deja citate, încă din prima jumătate a secolului al XV-lea se pomenesc alături de mori şi alte instalaţii tehnice arhaice, ca pivele şi ştezele. Prezenţa lor s-a perpetuat în timp, intrând în declin şi apoi dispărând în anii de după al doilea război mondial[26]. A mai rămas doar renumele piuarilor şi sumănarilor de pe Şomuz, al căror meşteşug ajunsese la maximă înflorire la începutul secolului al XIX-lea şi mai ales după împroprietărirea din 1864, când numărul pivelor era de peste 20[27]. Abundenţa produselor de serie, variate şi cu un cost redus, a făcut ca acest meşteşug transmis atâta vreme din generaţie în generaţie să mai fie reprezentat doar într-un singur loc (Dolheştii Mici) prin deceniul şapte al secolului nostru[28].

*

*   *

Exodul ardelenilor spre celelalte două state româneşti a fost un fenomen permanent întâlnit în perioada medievală şi în cea modernă. A diferit doar intensitatea cu care acesta s-a desfăşurat într-o perioadă sau alta.

---

[22] *Ibidem*, p. 325.
[23] *Ibidem*, p. 240.
[24] *Ibidem*, p. 326.
[25] D.R.H., A I, doc. 37.
[26] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 5.
[27] Melania Ostap, Victoria Semendeaev, *Pivele de bătut sumani pe Valea Şomuzului*, în volumul „Cibinium. Studii şi materiale privind Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibiului”, Sibiu, Muzeul Bruckenthal, 1967-1969, p. 185-186.
[28] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 6.

Spaţiul la care ne referim se numără printre locurile preferate de bejenarii care treceau hotarele în căutarea libertăţii şi a unui trai mai lesnicios. Dacă adăugăm şi neîntreruptele contacte politice, economice, culturale ale Moldovei cu Ardealul, vom înţelege mai bine de ce în zona amintită cultura populară pune probleme deosebite şi are atâtea particularităţi.

Interferenţele sunt cu atât mai interesante cu cât aşezarea masivă a populaţiei transilvănene a survenit când „elementele definitorii ale culturii populare locale erau deja cristalizate”[29]. Afirmaţia este susţinută şi de istorici, care evidenţiază existenţa, în chiar acest perimetru, a unei formaţiuni teritoriale premergătoare statului medieval întemeiat în urma acţiunilor lui Dragoş şi Bogdan, formaţiune „născută pe valea râului Moldova şi având ca punct central Civitas Moldaviensis, care a fost matricea viitorului principat”[30].

Primele grupuri de emigranţi au părăsit Transilvania în secolul al XIII-lea, pe măsură ce cnezii şi voievozii de sub Carpaţi – unde rezistenţa a fost mai îndelungată – erau tot mai supuşi presiunilor sau învinşi, iar colonizarea saşilor şi secuilor se făcea după planuri bine întocmite. De altfel, saşii vor pătrunde tot în acest secol şi în Moldova, stabilindu-se la Baia în număr mare, dar în secolul al XVII-lea deja nu mai erau acolo[31].

Secolul al XIV-lea, în cuprinsul căruia a continuat şi s-a intensificat deposedarea românilor din Transilvania de privilegiile şi drepturile lor, este şi cel la jumătatea căruia, potrivit tradiţiei descălecatului şi datelor istorice, a fost întemeiat statul medieval Moldova. Departe de a contesta contribuţia românilor maramureşeni la înfăptuirea acestui act, ne raliem părerii potrivit căreia descălecătorii nu au găsit la trecerea peste munţi un teritoriu pustiu, pe care de altfel ar fi fost în imposibilitate de a-l acoperi un voievod cu oamenii din cele câteva sate ale sale. Elementul maramureşean a constituit segmentul politic organizat, care a devenit dominant şi a grăbit procesul de făurire a statului[32]. Aşadar, deşi consemnate de timpuriu, emigrările nu au avut în primele secole de la producerea lor, tăria de a transforma sau influenţa cultura populară din unele zone ale Moldovei.

---

[29] *Ibidem*, p. 10.

[30] Grigorie Ilisei, Ştefan S. Gorovei, *Fălticeni*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1987, p. 14; Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *op. cit.*, p. 36.

[31] Ana Niculăiasa, Mihai Niculăiasa, *op. cit*, p. 25.

[32] Petre P. Panaitescu, *Interpretări româneşti*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994, p. 100.

Cauzele abandonării locurilor de baştină sunt multiple. Pe plan politic, românii sunt reprezentaţi la Turda, în 1355, pentru ultima dată la Congregaţiile Transilvaniei. Pentru dizolvarea nobilimii autohtone, chiar curtea regală coordona un adevărat program de catolicizare şi maghiarizare. Înfăptuind şi dorinţele papale, regatul apostolic începuse încă din secolul al XIII-lea o îndârjită ofensivă împotriva schismaticilor, continuată şi sub dinastia de Anjou, ai cărei regi au hotărât fie expulzarea preoţilor necatolici (Ludovic), fie confiscarea averilor cnezilor care ar fi primit pe domeniile lor preoţi ortodocşi[33]. Această atitudine a continuat cu o amploare tot mai mare, având ca finalitate scoaterea românilor din rândul „naţiunilor privilegiate” şi a Bisericii Ortodoxe din rândul celor recepte. Toate acestea, la care se adaugă pauperizarea populaţiei autohtone, au constituit temeiuri constante pentru exod.

În condiţiile amintite, nu mai surprinde conţinutul unor documente de felul celui emis sub domnia regelui Sigismund, în Comisia Aliată de Control, 1404, prin care acesta dăruia unele sate din părţile Zarandului „care erau părăsite de locuitori”[34]. Lui Iancu de Hunedoara nobilii i se plângeau adesea despre fuga ţăranilor de pe moşii[35]. Abia anul 1514, cu decizia legării de pământ, prin care românii erau reduşi la condiţia de „glabae adscripti”, a adus o vremelnică oprire a emigraţiei. Nu însă şi a contactelor, prin intense relaţii de schimb şi prin stăpânirea de către domnii moldoveni a unor însemnate domenii (Ciceul, Unguraşul, Cetatea de Baltă, Rodna).

Dinăuntrul arcului carpatic se privea spre Ţara Românească şi Moldova ca la pământuri ale făgăduinţei, miraj mult întreţinut şi amplificat de acţiunile curţilor de la Iaşi şi Bucureşti. În Moldova medievală, slaba densitate a populaţiei a fost o constantă care a şi depăşit graniţele epocii. De aceea, Alexandru Lăpuşneanu îi ruga în 1553 pe bistriţeni să permită ţăranilor ardeleni trecerea munţilor pentru lucrul pământului[36]. Alexandru Iliaş îşi propunea aducerea în Moldova a tuturor românilor din Ardeal[37], iar Antioh Cantemir ordona

[33] Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977, p. 15.
[34] Ion Nistor, *Emigrările de peste munţi*, extras din „Analele Academiei Române”, seria a II-a, tom. XXXVII, *Istorie*, Bucureşti, 1915, p. 7.
[35] *Ibidem*, p. 8.
[36] *Ibidem*, p. 11.
[37] Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 90.

scutirea de bir a ungurenilor[38]. Perspectivele au devenit şi mai promițătoare după reformele lui Constantin Mavrocordat, prin care şerbia era desființată, în timp ce Constantin Racoviță, sfidând orice incident diplomatic, scutea şase luni de orice dare pe ardeleni, punându-i sub directa sa protecție[39] împotriva oricărui abuz. Pe acest fond a fost adresată la Iaşi, în 1765, o somație a guvernului Transilvaniei prin care se cerea domniei să înceteze „ademenirea” populației de peste munți[40].

Situația era cronică şi nu putea fi soluționată doar pe cale diplomatică sau prin simple măsuri administrative. Stăpânirea austriacă, instalată la sfârşitul secolului al XVII-lea, reconfirma vechile discriminări şi chiar introducea o rigurozitate sporită în domeniul fiscalității. Peste toate s-a suprapus dorința imperiului de a recuceri din terenul pierdut de catolicism în favoarea protestantismului. În vederile „strategilor” contrareformei au intrat şi românii, atraşi cu promisiuni de obținere a unui statut asemănător celorlalte confesiuni. Mulți ani, tulburările prilejuite de „Unirea cu Roma” au marcat spațiul transilvănean, fiind şi ele un stimulent pentru migrație, mai cu seamă după acțiunile lui Visarion Sarai şi Sofronie din Cioara, sau după intervenția brutală a generalului Buccow, care a distrus schiturile şi mănăstirile ardeleneşti. De fapt, secolul al XVIII-lea, mai ales din a doua jumătate, reprezintă apogeul trecerii ardelenilor în celelalte provincii româneşti. În 1763 s-au înregistrat şi lupte la trecerea graniței, 23 de sate plecând în Moldova[41]. Pentru 1764, Ştefan Halmagyi consemnează mulți fugari în Moldova „îndeosebi din județele Turda, Cluj, Dăbâca...”[42] iar acelaşi autor scrie despre fuga grănicerilor „cu grămada”, în 1766.

Dacă bejenirea transilvănenilor a căpătat proporții de masă de la mijlocul veacului al XVII-lea, în locurile noi de aşezare ei au găsit bine constituite componentele de bază ale culturii populare, iar în ceea ce priveşte zona dintre Moldova şi Şomozul Mare, aceasta era încă de la sfârşitul secolului al XV-lea populată aproape în întregime. De aceea noii veniți, importanți numeric de acum, îşi aduc o contribuție vizibilă la creația folclorică abia „după o perioadă de conviețuire îndelungată”[43].

---

[38] *Ibidem*, p. 92.
[39] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 27.
[40] *Ibidem*, p. 29.
[41] *Ibidem*, p. 41.
[42] Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 99.
[43] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 10.

La sosirea pe noile meleaguri, bejenarii au fost numiți în diferite feluri: „mocani” sau „bârsani” – cei veniți din împrejurimile Braşovului; „țuțuieni” sau „mărgineni” – cei din zona Sibiului; dar mai ales ei au fost desemnați ca „ungureni”[44]. În multe din cazuri şi-au asumat, ori le-a fost acordat drept nume de familie, chiar denumirea locului de origine şi astăzi este rar satul din zona Fălticenilor unde să nu fie întâlnite familii cu numele Bârsan, Crişan, Ardeleanu etc.

Localitățile situate în interiorul zonei de ocupație habsburgică asupra Bucovinei au beneficiat de două conscripții, ambele efectuate în 1778, din ordinul generalului baron Carol de Enzenberg, guvernator al Bucovinei. Între datele înregistrate sunt amintiți şi românii veniți din Bistrița-Năsăud, Maramureş, Cluj, Satu Mare, Mureş, Bihor, Sălaj, Alba, Harghita, Sibiu, Covasna[45]. Pentru zona necuprinsă de stăpânirea austriacă, acestea sunt mai succinte. Sunt date despre aşezarea lor la Dolheştii Mari[46], la Gulia-Dolhasca, Tătăruşi, Preoteşti, Roşiori, Râşca[47]. De asemenea, comparând datele unui recensământ din jurul anului 1775 – când o serie de localități aveau: Zahareşti şase case, Vorniceni nouă, Stroieşti 17 etc., – cu rezultatele constricțiilor de la 1778, vom întâlni 35 de familii de ardeleni la Zahareşti, 43 la Stupca etc., ceea ce înseamnă că în multe sate de la izvoarele Şomuzului Mare ei devin majoritari, determinând în timp „impunerea unor particularități lingvistice şi etnofolclorice”[48].

Pentru restul spațiului nu avem indicii precise, dar ele pot fi întrevăzute atât prin multe nume ce trimit cu gândul la zone din Ardeal cât şi prin particularități lingvistice şi folclorice care „au corespondență ce merge adesea până la identitate, în satele de dincolo de munți...”[49]

*

*   *

Este de notorietate faptul că în mai toate referirile la târgul Fălticenilor se apelează pentru caracterizare la un celebru titlu sadovenian ori, dimpotrivă, la o apreciere aparținând lui George Călinescu, potrivit căreia aşezarea s-ar situa printre cele mai bogate tezaure spirituale ale

---

[44] Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 148.
[45] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 11.
[46] Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 149.
[47] *Ibidem*, p. 169.
[48] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 12.
[49] *Ibidem*, p. 1-2.

noastre. Între a defini acest oraş ca pe un loc unde nu se întâmplă nimic şi totodată ca pe un prolific izvor de personalități culturale, este doar la prima vedere o incompatibilitate. Particularitățile cele mai evidente ale urbei, care nu poate fi nicidecum ruptă de zona care o înconjoară, sunt date tocmai de intersectarea acestor coordonate: pe de o parte, un loc suficient de conservator, în cuprinsul căruia vechile rânduieli sunt încă bine ancorate; în acelaşi timp o remarcabila efervescență a culturii livreşti care însă nu s-a manifestat doar în mediile căreia i s-a adresat, ci a intrat în rezonanță şi cu celălalt segment, al culturii populare.

Impactul dintre arhaic şi modern nu a dus, ca în atâtea alte locuri, la dispariția vechilor tradiții. Aici obiceiurile au suferit inovații, adaptări, au fost puse în acord cu noile realități, căpătând astfel vigoare. Insolita coabitare paşnică între vechi şi nou îşi are explicație în tinerețea oraşului, în modul total nefiresc în care a avut loc fundarea lui, în unele situații care i-au marcat destinul, în rolul administrativ pentru care nu s-a impus, ci i-a fost impus să-l joace şi nu în cele din urmă, grație acțiunilor dinamice ale unor personalități.

„Fălticenii sunt o transformare în oraş a unor sate care existau bine întemeiate de pe la 1400 şi încă mai înainte”[50]. Afirmația, făcută de Artur Gorovei, în 1938, este exactă, dar lasă impresia constituirii unui târg în urma evoluției fireşti a unor sate care s-au contopit şi au căpătat treptat fizionomia unei aşezări urbane. Dimpotrivă, apariția târgului a fost bruscă, asemenea oraşelor antice sau coloniale. Printr-un hrisov domnesc, iscălit de Constantin Moruzi în 1779, se trăgea brazda închipuind locul unde avea să fie prima stradă, pe moşia încă nedesțelenită a stolnicului Ioniță Başotă[51]. Un târg apărut peste noapte, dar dictat de clare rațiuni de stat! La Baia se stinsese de mult orice licărire de urbanism, Suceava era intrată sub stăpânirea austriacă, iar pentru ținutul care sugestiv rămăsese botezat tot Suceava, nu exista un centru administrativ. Noua aşezare va primi aceste atribuții, având şansa de a prelua şi funcțiile negustoreşti ale Sucevei. Într-un timp scurt, sate din preajmă ca: Broşteni, Coteşti, Pădureni, aveau să-şi păstreze numele doar prin desemnarea ca atare a unor ulițe. Din 1924 şi altele precum: Şoldăneşti, Buciumeni, Oprişeni, Rădăşeni sunt considerate ca făcând parte din oraş[52].

---

[50] Artur Gorovei, *Fălticenii. Cercetări istorice asupra oraşului*, Fălticeni, Institutul de Arte Grafice „M. Saidman”, 1938, p. 12.
[51] Grigore Ilisei, Ştefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 13.
[52] *Ibidem*.

Evenimentul care avea să propulseze tânărul şi obscurul târg ca important centru de schimb, avea să fie hotărârea din 10 septembrie 1814, prin care domnitorul Scarlat Calimah stabilea ținerea la Fălticeni a patru iarmaroace pe an: la Miezul Păresimii, Sfântul Gheorghe, Sfântul Ilie şi Sfântul Dumitru[53]. Cu timpul s-a impus şi a rămas doar cel de la 20 iulie – Sfântul Ilie, care a devenit vestit în tot spațiul românesc, atrăgând totodată negustori din diverse părți ale Europei. Pe durata unei luni întregi, se încheiau aici tranzacții spectaculoase între comercianți de la Lipsca, Bucureşti, Braşov sau Constantinopol. Era „vremea de aur a oraşului Fălticeni"[54], o întreprindere cu folos pentru negustorii locali, dar deopotrivă pentru târgoveții obişnuiți care câştigau din închirierea spațiilor. Mai mult, „negustorii de blănuri de la Fălticeni țineau la un moment dat în mâinile lor comerțul european cu aceste mărfuri de lux"[55]. Acest succes nu putea scăpa unui domnitor arghilofil ca Mihail Strudza, care încearcă mutarea bâlciului într-un oraş care-i purta numele – Mihăileni. S-a revenit asupra deciziei datorită opoziției negustorilor care „n-au vrut să-şi schimbe obiceiurile", Fălticenii rămânând „un al doilea Galați, portul de uscat al Moldovei"[56].

Paradoxal, tocmai procesul de modernizare în care a intrat țara după 1859 avea să se dovedească fatidic pentru poziția comercială a târgului. Prima mare lovitură dată rolului de intermediere a afacerilor prin iarmaroc avea să fie construirea căilor ferate (în 1887 se inaugura linia Dolhasca – Fălticeni). Noile facilități de transport şi deplasare pentru negustori, nu mai făceau necesar un punct de întâlnire la egală distanță. Sfârşitul „Marelui Război", desființarea granițelor cu Transilvania şi Bucovina, avea să accentueze decăderea iarmarocului. El continua să se desfăşoare însă „pentru distracția orăşenilor şi județenilor"[57].

Am insistat asupra amplorii şi ponderii economice pe care le-a deținut iarmarocul, tocmai datorită disproporției dintre importanța acestuia şi statura măruntă a târgului Fălticenilor. Sunt uşor de imaginat impresiile pe care bâlciul le provoca asupra locuitorilor

---

[53] Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 190.

[54] Vasile Costăchescu, *Istoria oraşului Fălticeni. Cu un scurt istoric al județului Baia (1340-1941)*, Fălticeni, Tipografia Românească, 1941, p. 96.

[55] Grigore Ilisei, Ştefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 7.

[56] Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 192.

[57] Vasile Costăchescu, *op. cit.*, p. 97.

zonei. Pentru un spaţiu liniştit, relativ închis, căruia aproape că-i lipsea imaginea străinului, prezenţa anuală a mii de negustori de toate graiurile, cu vestimentaţie, gesturi şi deprinderi diferite, nu puteau rămâne fără urmări. Aşa cum vom exemplifica într-un capitol special, aceste personaje, şocante pentru locuitorii zonei Fălticenilor, şi-au găsit un loc permanent în alaiurile de mascaţi din cadrul sărbătorilor de iarnă.

Bâlciul avea, în paralel cu funcţiile de schimb, şi o menire distractivă. Peste încrâncenările negocierilor se suprapuneau strigătele saltimbancilor, ursarilor, ghicitoarelor. Crainicii trupelor de comèdii invitau, ca şi astăzi, de mai multe ori pe zi la reprezentaţii un public alcătuit mai ales din ţăranii satelor din jur. Cu predilecţie satisfăcea gusturile locale ex-şomuzeanul Matei Millo cu trupa sa. Începând cu 1868, acesta era nelipsit din târg pe timpul iarmarocului[58], ridicând pentru acest scop chiar un local special din scânduri şi „cât ţinea bâlciul, teatrul lui Millo dădea reprezentaţii în fiecare seară şi sala era totdeauna plină”[59]. Dar Matei Millo nu este evocat aici pentru locul pe care îl ocupă în istoria teatrului românesc, ci pentru marele impuls pe care l-a dat teatrului folcloric. Împreună cu Ion Anestin, a scris şi jucat piesa „Iancu Jianu, căpitan de haiduci”[60], oferind astfel ca model tinerilor din satele din jur un scenariu, un joc scenic şi vestimentaţia care au fost preluate aproape în întregime.

Preocupările pentru arta dramatică erau mai vechi în aceste locuri. Era abia anul 1835, când în curtea Cantacuzinilor de la Horodniceni se juca „Piatra Craiului”. Un sfert de secol mai târziu un mecenat – Nicolae Istrati – va înfiinţa la Rotopăneşti o „Şcoală de muzică şi declamaţiune”[61], pentru ai cărei elevi va scrie el însuşi un manual, angajând în acelaşi timp şi profesori de specialitate: Petru Mezetti, pentru muzică şi actorul ieşean Mihai Galino, pentru declamaţiune[62]. Au avut loc şi spectacole, atât la Rotopăneşti cât şi la Fălticeni, unde s-a jucat piesa lui Millo, „Baba Hârca”[63].

---

[58] Ana Niculăiasa, Mihai Niculăiasa, *op. cit*, p. 61.
[59] Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 204.
[60] Vasile Adăscăliţei, *Aspecte din dramaturgia populară. Teatrul popular de haiduci*, extras din „Limbă şi Literatură”, vol. II, Iaşi, 1956, p. 30.
[61] Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 203.
[62] *Ibidem*.
[63] Ana Niculăiasa, Mihai Niculăiasa, *op. cit.*, p. 50.

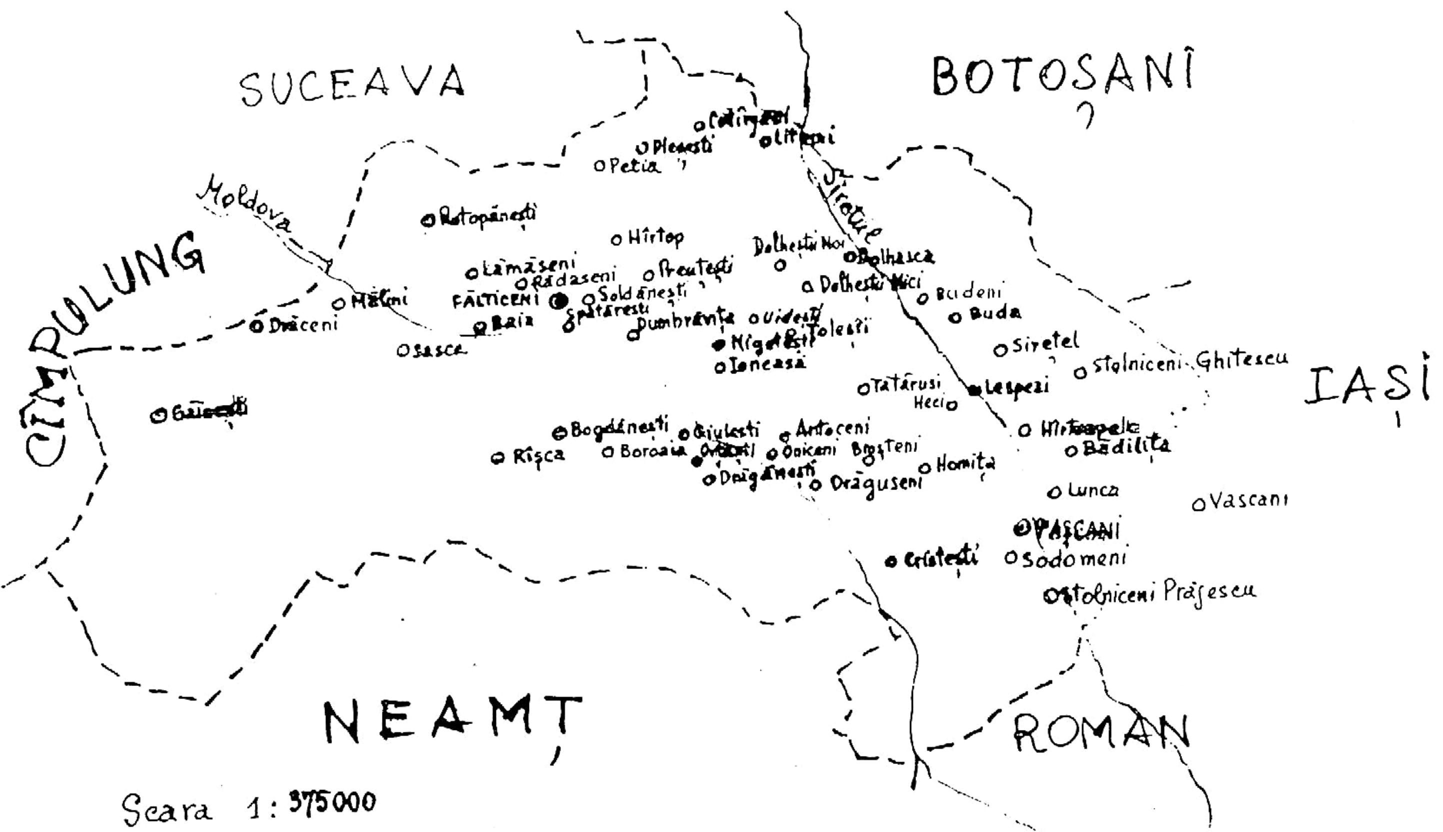
Absolut remarcabilă este şi fervoarea editorială care se manifesta în târg. Drumul a fost deschis de instalarea tipografiei fraților Tăutu, în 1873, urmată apoi de tipografule „Saidman” (1879), „Gutenberg” (1906), „Tipografia românească” (1934). În afara cărților şi broşurilor, pot fi numărate nu mai puțin de 24 de publicații cotidiene, săptămânale sau lunare, apărute până în anul 1944. Desigur că multe dintre ele au avut o existență efemeră, într-un tiraj redus, sau cu o destinație care nu face obiectul interesului nostru. Dar un loc cu totul aparte pentru cultura românească avea să-l ocupe revista proiectată, încă din 1891, de Artur Gorovei, în odaia din Broşteni a învățătorului Mihai Lupescu[64]. „Şezătoarea” a fost prima revistă de la noi care s-a hotărât să publice numai literatură populară, având un nucleu de neobosiți culegători de folclor în satele din jur şi corespondenți în toate zonele locuite de români. Departe de a accepta statutul de publicație provincială, colectivul redacțional şi-a asumat, mai ales prin A. Gorovei, sarcina rezolvării unor importante probleme teoretice, cum ar fi fixarea domeniului disciplinei, fiind adoptate cu precădere sugestiile franceze[65].

Mult discutată şi disputată a fost în primele decenii de după 1859, problema asincroniei dintre sat şi oraş. Depăşind stadiul oratoriei de tribună, intelectualii locali au dus o activitate neobosită în localitățile de pe valea Şomozului Mare şi Moldovei. Aşa au apărut „Case pentru sfat şi citire”, Ateneuri populare (Mălini), coruri, iar cercul „Deşteptarea sătenilor” edita chiar un ziar – „Vestitorul satelor” – care era conceput mai întâi la Baia apoi la Bogdăneşti. Pentru tinerii înzestrați erau deschise porțile renumitului liceu „Nicu Gane”. Peste regiune bătea un aer înnoitor.

---

[64] Ion D. Lăudat, *Rolul revistei „Şezătoarea” în cunoaşterea folclorului românesc şi ecourile ei peste hotare*, extras din „Actele simpozionului dedicat reciprocităților iugoslavo-române în domeniul literaturii populare”, Pancevo, 1972, p. 301.

[65] Petru Ursache, *„Şezătoarea” în contextul folcloristicii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 76.

Localități din județul Fălticeni (Baia) de unde s-a cules folclor publicat în revista „Șezătoarea" (1 martie 1892)

CAPITOLUL II

SĂRBĂTORILE DE IARNĂ. CONȚINUT ŞI SEMNIFICAȚIE

Întotdeauna şi pretutindeni, fenomenele constante ale mediului pământesc şi cosmic au servit ca reper pentru activitățile oamenilor.

Indiferent cât de arhaic era stadiul de organizare al unei societăți, existența şi activitatea nu era percepută ca o eternă succesiune de zile şi nopți, ci măsurată în ani, „figuri circulare", „perioade repetabile şi egale ca număr de zile"[1]. Deşi era calculat diferit, anul era imaginat ca un ciclu, cu început şi sfârşit. După perfecțiunea geometrică pe care o întruchipează cercul, orice moment al „anului cerc" ar fi putut deveni punct de plecare al acestuia. Erau însă momente prea importante pentru a fi lăsate la voia întâmplării[2], fiind stabilite în „funcție de echinocții, solstiții, de începutul şi sfârşitul ciclului vegetal etc."[3]

Cu precădere civilizațiilor agricole le-a fost suscitată creativitatea religioasă, nu atât „de fenomenul empiric al agriculturii, ci de misterul naşterii, morții şi al renaşterii identificat în ritmul vegetației"[4]. În fața crizelor care pun în pericol recoltele, odată cu abdicarea treptată a luminii în favoarea întunericului, spaimele eschatologice nu cunoşteau limite. Pentru a le putea explica şi chiar stăpâni, toate aceste stări critice au fost reprezentate în diferite mitologii sau scenarii rituale a căror existență se întinde din paleolitic şi până astăzi. Segmentul temporal în care erau comemorate divinitățile era perceput ca „timp sacru" în care se petrecuseră faptele acestora, dar totodată, ca un „timp mitic primordial devenit prezent"[5], reversibil şi recuperabil, permițând profanului integrarea şi participarea simbolică la distrugerea şi regenerarea lui.

Prezența în miezul iernii a atâtor date şi obiceiuri agrare este desigur anacronică. Un ceremonial magic precede întotdeauna începutul

---

[1] Ion Ghinoiu, *Vârstele timpului*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1988, p. 119.
[2] *Ibidem*, p. 120.
[3] *Ibidem*.
[4] Mircea Eliade, *Istoria credințelor şi ideilor religioase*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1992, p. 50.
[5] Idem, *Sacrul şi profanul*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, p. 64-65.

unei munci, a unei acţiuni importante, având scopul asigurării succesului. Cum lucrările de primăvară sunt încă îndepărtate, explicaţia cea mai plauzibilă a abundenţei acestora într-un anotimp atât de nepotrivit, ar consta în faptul că, odată cu trecerea de la sărbătorirea Anului nou primăvara în luna ianuarie, au fost preluate şi o parte din atributele acestor sărbători[6]. Chiar la romani iniţial Anul nou începea la 1 martie şi abia de la jumătatea secolului al II-lea î.Chr. şi-au modificat calendarul, transferându-l la 1 ianuarie[7]. Şi pentru spaţiul românesc au fost depistate, până acum, trei începuturi de an: la 1 ianuarie, 1 martie şi 1 septembrie, considerându-se că au mai existat de-a lungul vremii şi altele în calendarul popular[8].

Momentul trecerii de la Anul vechi la Anul nou nu era marcat doar prin clipa de la miezul nopţii. Pentru înnoirea, regenerarea timpului, se desfăşura un ritual pentru a cărui împlinire erau necesare un anumit număr de „zile cosmogonice”[9], în calendarul contemporan reprezentând cele 12 zile dintre Crăciun şi Bobotează. Simbolic, fiecare dintre aceste zile întruchipa o lună a anului următor. În cuprinsul ciclului, densitatea şi varietatea obiceiurilor este extraordinară, fără corespondent într-o altă perioadă a anului. Dar, contaminarea elementelor precreştine cu cele creştine, ca şi schimbările survenite în calendarul creştin au creat confuzie în privinţa ordinei şi datei exacte ale practicilor care astăzi sunt întâlnite fie la Crăciun, fie la Anul nou sau Bobotează, într-o „caleidoscopie regională”[10].

Din primele secole ale existenţei lui, creştinismul a purtat o luptă acerbă împotriva cultelor păgâne pentru supremaţie, apoi, după ce biserica a devenit unica instituţie religioasă în Europa, ofensiva a fost dirijată asupra reminiscenţelor vechilor practici. Succesul nu a fost cel scontat, elementele precreştine au supravieţuit, datorită vechimii lor considerabile şi importanţei pe care unele dintre ele le aveau în viaţa oamenilor. În timp, componente precreştine şi creştine, vor ajunge „la o sinteză atât de organică, încât cele două elemente se vor influenţa reciproc, mărind în felul acesta confuzia dintre ele”[11].

[6] Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi şi la alte popoare. Studiu de folclor comparat*, Bucureşti, Editura Minerva, 1983, p. 355.
[7] *Ibidem*, p. 356-357.
[8] Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 121.
[9] *Ibidem*, p. 122.
[10] Ovidiu Bârlea, *Folclorul românesc*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1981, p. 269.
[11] *Ibidem*, p. 267.

Cercetătorii obiceiurilor sărbătorilor de iarnă concordă în ideea că la baza acestora se află o interpătrundere a moştenirii vechilor sărbători romane, cultului lui Sol Invictus şi practicilor indo-europene, precum şi a creştinismului. Diferă doar ponderea care este acordată fiecăreia din aceste surse la configurația obiceiurilor actuale. În unele cazuri, este susținută marea importanță a ciclului de sărbători romane, preluate în întreg imperiul, suprapunându-se peste obiceiurile pe care le avea fiecare popor în parte şi făcând azi aproape imposibilă disjungerea între contribuția împrumutului şi fondul autohton. După alte păreri, nu este neapărată o filiație romană căci, trăsăturile definitorii ale ciclului erau şi la alte popoare[12]. Poate şi datorită exagerărilor latiniste de la sfârşitul secolului trecut, unele lucrări de referință sunt circumspecte în a acorda un rol important obiceiurilor romane sau cultului mithraic, susținând contribuția substanțială a străvechilor credințe indo-europene[13].

La Roma şi în toată lumea romană, *Calendae Ianuarii* reprezentau serbările începutului de an, dar ele nu erau decât „o verigă într-un lanț de sărbători"[14]. Ciclul era deschis de Brumalia, care se întindea pe decursul a 24 de zile (între 24 noiembrie şi 17 decembrie), câte litere număra şi alfabetul grecesc. Interesant pentru noi este că în Tracia, această sărbătoare era dedicată lui Dionis Tracicul, preluând din datinile „Micilor Dionisiace" specifice terminării culesului viilor şi caracterizată prin procesiuni euforice cu personaje mascate[15].

Saturnaliile, desfăşurate între 17 şi 23 decembrie, erau dedicate lui Saturn, inițial zeu al semănăturilor şi soției acestuia, Ops, zeița care simboliza rodnicia pământului. Era o sărbătoare agrară, dar sunt şi alte elemente care o fac izbitor de asemănătoare cu fizionomia actuală a acestei perioade: tăierea porcului, căderea în desuetudine a legilor şi normelor morale, dezlănțuirea vulcanică a patimilor, dispariția oricăror diferențe de clasă. După altă părere, toate aceste aspecte sunt generale şi nu constituie argumente sigure pentru o filiație între saturnalii şi Crăciunul sau Anul nou contemporan[16].

---

[12] *Ibidem*, p. 269.

[13] Traian Herseni, *Forme străvechi de cultură poporană românească. Studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din Țara Oltului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 89-91.

[14] Petru Caraman, *op. cit.*, p. 335.

[15] *Ibidem*, p. 335-336; Traian Herseni, *op. cit.*, p. 88.

[16] Traian Herseni, *op. cit.*, p. 88-89.

Totul culmina cu zilele Calendaelor, sărbătoarea cea mai aşteptată şi venerată, presărată cu petreceri şi ospeţe, cu urări adresate apropiaţilor şi superiorilor. Primele 12 zile prevesteau şi la romani anul, iar toate întâmplările din prima zi aveau valoare de omen. Multele trăsături comune ale acestor sărbători, ca şi apropierea lor calendaristică, a făcut ca spre sfârşitul clasicităţii romane, să se unească şi treptat să se confunde cu totul[17].

Legiunile romane din Orient au fost foarte receptive la promisiunile într-o viată de după moarte pe care le ofereau divinităţile de acolo. În primele secole ale mileniului I, mulţi zei şi zeiţe orientale erau veneraţi la Roma şi treptat în tot imperiul. Un destin de excepţie l-a avut Mithra (Dies Natalis Solis Invictus), divinitate iranică cu rădăcini vedice. Cultul lui s-a extins în aşa măsură încât, în secolul al treilea, a fost declarat religie de stat, iar diverşi împăraţi şi înalţi demnitari i-au închinat temple. Sărbătoarea lui era la 25 decembrie, odată cu solstiţiul de iarnă şi coincidea cu alte vechi credinţe de luptă a întunericului cu lumina. Potrivit unor mai vechi obiceiuri, pe care religia mithraică şi le-a ataşat, în acele momente de maximă întindere a nopţii, oamenii asistau neliniştiţi şi chiar interveneau ajutând zeul luminii în lupta cu tenebrele. În toată Europa, de la Baltica la Urali, se ardeau butuci, obicei păstrat pentru noaptea Crăciunului; se rostogoleau de pe dealuri roţi aprinse[18] sau, datorită vremii rele, se participa din casă, scormonind cu beţe în focul din sobă[19].

Desigur, decizia bisericii creştine de a fixa data naşterii lui Isus la 25 decembrie nu este străină de vigoarea pe care continuau să o manifeste în timp practicile păgâne de cinstire a lui Sol Invictus şi sărbătorile romane. Ipoteza este cu atât mai plauzibilă cu cât, până în secolul al patrulea, creştinii au sărbătorit Crăciunul la 6 ianuarie, odată cu Boboteaza. Romanii vor fi primii, în 336, care vor impune data de 25 decembrie dar vor trebui încă două secole până ca ea să se generalizeze şi în Răsărit[20]. Schimbarea nu a rămas fără urmări şi explică în parte de ce aceleaşi datini şi obiceiuri cu centrul la Crăciun, se întâlnesc în toată perioada până la Bobotează. În paralel cu aceste schimbări, atitudinea ierarhilor şi a clerului de rând era necruţătoare

[17] Petru Caraman, *op. cit.*, p. 388.
[18] *Ibidem*, p. 344.
[19] Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 133.
[20] Pantelimon Miloşescu, *Datini strămoşeşti*, Bucureşti, Editura pentru turism, 1990, p. 21-23.

față de toate datinile păgâne, combătându-le cu fermitate. Insuccesul lor este evident: în prima jumătate a mileniului I, Tertulian definea aceste datini ca fiind „zămislite din eresuri şi idolatrie, închinate desfrâului şi plăcerii”[21]. După o mie de ani, ca un indiciu că situația era neschimbată, G. Heltai (un pastor sas din Ardeal) se plângea de începerea marelui praznic al diavolului, imediat după Crăciun[22]. Situația era identică şi în Scandinavia, unde Odin continua să fie sărbătorit cu ruguri, strigăte, ospețe şi snopi de grâu legați pe acoperişurile caselor[23], sau în Germania, unde se perpetuau spaimele despre călătoriile lui Votan şi Brechta în aceste zile prin țară, binecuvântând şi pedepsind[24].

Tot în cursul celor 12 zile de renovare a timpului, când ordinea firească a lucrurilor se anulează, „iar timpul şi spațiul se degradează până la starea primară de haos”[25], cerurile se deschid şi permit întoarcerea sufletelor defuncților. Aceste sărbătoriri intime ale strămoşilor sunt frecvente la toate popoarele şi se practică în diverse perioade ale anului. Dar cele de la sărbătorile de iarnă au un caracter special. Nu Compitalia şi Larentalia romane stau la originea lor, ci probabil ele au constituit „micul cristal” care a concentrat credințe asemănătoare aflate la alte popoare[26]. Nu toate sufletele care profitau de această criză a timpului, pentru a petrece în compania pământenilor, erau bune. Atenția oamenilor era atrasă de o prezență masivă a spiritelor malefice. În consecință, s-au căutat şi s-au găsit antidoturi care se întrevăd în practicile apotropaice (zgomot intens, râs paroxistic, bătăi în tobe şi tinichele etc.), destinate neutralizării lor la Anul nou şi apoi, spre bobotează, alungării definitive[27]. Tot în rândul obiceiurilor de iarnă care nu implică participarea întregii colectivități se numără şi cele privind previziunile meteorologice pentru noul an, sau diferite divinații vizând aflarea ursitului felelor mari, sau al destinului oamenilor şi familiilor peste an. Acestea sunt practicate de o singură persoană, sau în grupuri mici, în dosul ferestrelor bine camuflate.

---

[21] Dimitrie C. Ollănescu, *Teatrul la români*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1981, p. 39.
[22] Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 267.
[23] Adolphe Bitard, *Sărbătoarea Crăciunului. La diferite popoare*, Bucureşti, Editura Luceafărul, 1913, p. 12.
[24] Davide Caselli, *Crăciunul la diferite popoare*, Bucureşti, Editura Minerva, 1915, p. 61.
[25] Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 128.
[26] Petru Caraman, *op. cit.*, p. 349.
[27] Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 144; Simion Florea-Marian, *Sărbătorile la romani*, vol. I, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 157-158; Traian Herseni, *op. cit.*, p. 16.

Rezultat al interpătrunderilor şi sintezei, datinile şi obiceiurile sărbătorilor de iarnă solicită participarea întregii colectivităţi. Nici un segment social sau categorie de vârstă nu rămâne în afară. Colindători sau colindaţi, de la copiii cei mai mici până la cei mai venerabili membri ai obştii, îşi au rostul şi partea de distracţie. Ca şi în vremurile lui Tertulian sau Heltai, nici omul modern nu rezumă aceste sărbători la intonarea de cântece creştine.

*

*   *

În perioada de suferinţă a timpului, omul devine oarecum stăpânul cosmosului, putând dirija, prin anumite procedee, desfăşurarea fenomenelor naturii, făcându-le favorabile lui. Aceasta se realizează mai ales prin *cuvânt*, fiind suficientă simpla rostire a termenilor „ce denumeau lucrurile şi stările dorite”[28]. Fiind deci timpul când cuvântul devine *faptă*, la baza tuturor practicilor este situată *urarea*, care îmbracă diferite forme, de la simple acte de propiţiere (urare directă), până la rostirea în versuri, cântată sau integrată scenariilor populare ce se desfăşoară în curtea sau casa gazdei. De la Crăciun şi până la Bobotează urările abundă, iar pentru transmiterea lor sunt rânduieli bine ştiute şi păstrate. Adresarea lor nu este întâmplătoare, ci organizată temeinic, găsindu-şi împlinirea în *datina colindatului*.

Colindatul se practică la diferite popoare, sub forme diverse, aşa cum sunt foarte variate şi aspectele sub care este cunoscut la români, de la o regiune la alta sau chiar de la o localitate la alta. Având în vedere multitudinea elementelor care stau la originea datinilor, este aproape imposibilă depistarea exactă a fiecărei influenţe în parte, a diferenţierii componentelor creştine de cele precreştine, cu excepţia formelor extreme de colindat: jocurile cu măşti şi colindele religioase[29].

Pentru sistematizarea materiei este necesar să apelăm la o clasificare a colindelor româneşti[30], după care, datina are în genere două forme distincte: profană şi religioasă. În prima categorie se înscriu: Colindatul propriu-zis – serios, al flăcăilor şi adulţilor organizaţi în cete; colindatul copiilor – diferit de primul prin lipsă de organizare, scurtimea şi simplitatea repertoriului; Pluguşorul – un colindat cu caracter agrar; Umblatul măştilor – independent sau ataşat Pluguşorului ori colindătorilor; Vasilca – o formă de colindat specifică

[28] Ovidiu Bârlea, *op*. *cit*., p. 269.
[29] *Ibidem*, p. 267.
[30] Petru Caraman, *op*. *cit*., p. 8.

țiganilor; Sorcova – apanajul copiilor în a doua zi de Anul nou. A doua formă conține Steaua şi Vicleimul. Am adăuga la prima categorie diferitele variante ale teatrului folcloric precum şi Semănatul.

Conținutul unor lucrări importante privind datina colindatului este rezervat în cea mai parte Colindatului propriu-zis[31], invocându-se că „locul proeminent în sărbătorile de iarnă îl deține colindatul cetei de flăcăi (şi maturi), într-un cadru mult mai complex, cu ierarhizări tradiționale...”[32] De asemenea, este reliefat rolul Crăciunului în Ardeal, unde nu reprezintă (fiind prima zi a ciclului celor 12 zile) doar luna ianuarie, ci întreg anul. Anul nou este şters, cu nimic deosebit[33]. Cetele impresionează prin organizarea riguroasă, regulamentul lor, ca şi prin marea bogăție a repertoriului. Cu toate acestea, nu se justifică reproşul pe care Traian Herseni îl aduce cărții lui Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români*. După Herseni, clericul bucovinean a greşit fundamental începând studiul său cu sărbătoarea Anului nou oficial şi nu cu cea populară, tăind astfel arbitrar perioada de renovare a anului[34]. Considerăm că Simion Florea Marian şi-a clasificat materialul în modul cel mai potrivit, consemnând în primul rând realitățile de la Est de Carpați, deşi are în vedere şi obiceiuri din alte zone ale țării. În Moldova, sărbătorile de iarnă au altă configurație. Aici, „repertoriul Crăciunului e adesea sărac şi nesemnificativ, reprezentativ pentru această parte a țării fiind Ajunul şi ziua Anului nou, caracterizate de practica uratului cu Pluguşorul, de jocurile cu măşti şi a travestirilor de tot felul”[35]. Raportul dintre Crăciun şi Anul nou este inversat de multă vreme, dar prima atestare a acestei realități ne provine abia de la Dimitrie Cantemir[36].

Pentru a avea o bază de comparație între formele de colindat din Moldova şi în special din Zona Fălticenilor, devine necesară o succintă radiografiere a cetelor de flăcăi ardeleni. Constituirea acestora are loc de timpuriu, din a doua jumătate a lunii noiembrie. Primul act este alegerea conducătorului (primar, vătaf, jude, birău). În unele cazuri acesta îşi cumpără funcția în cadrul unei licitații[37]. Mai erau şi alte demnități:

---

[31] Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 283-382; Traian Herseni, *op. cit.*, p. 5-385.
[32] Ovidiu Bâriea, *op. cit.*, p. 283.
[33] Traian Herseni, *op. cit.*, p. 16.
[34] *Ibidem*, p. 22.
[35] Nicolae Jula, Vasile Mănăstireanu, *Tradiții şi obiceiuri româneşti. Anul nou în Moldova şi Bucovina*, Bucureşti, Editura Pentru Literatură, 1968, p. 5.
[36] Traian Herseni, *op. cit.*, p. 58.
[37] Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 286; Traian Herseni, *op. cit.*, p. 6.

responsabil cu alimentele (colcer), cu băutura (crâşmar), cu organizarea jocului (pristav, fetelar, armaş), cu primirea şi căratul darurilor (iapă, săcar, desăgar). Astfel ierarhizată, ceata putea întreprinde primele demersuri în vederea atingerii scopurilor propuse, de organizare a dansurilor pe întreaga perioadă a sărbătorilor şi de îndeplinire a diferite rituri şi ceremonii. O principală atribuție era organizarea colindatului.

Participarea la ceată presupunea respectarea unei discipline stricte. Locuința proprie era schimbată, pentru traiul în comun, la o gazdă dinainte aleasă. Flăcăi de vârsta însurătorii sau flăcăi şi maturi conveneau în a nu părăsi gazda fără aprobarea vătafului, asumându-şi o anumită conduită: să nu se îmbete, să nu provoace scandal, să nu poarte pălăria în casă, să nu lase fetele nejucate. Aceste interdicții nu reprezentau doar un simplu acord verbal al membrilor, existând şi mijloace de coerciție, precum şi sancțiuni: amenzi, legarea de stâlpul porții, purtarea prin sat, culminând cu excluderea. Regulamentul avea o importanță deosebită, dovadă şi faptul că pe la începutul secolului circula în broşuri[38]. Din citirea lui reiese cu uşurință că multe din reglementări au fost introduse la sugestia autorităților religioase sau administrative, din dorința de a controla tot mai mult manifestările unui segment temporal în care orice idee de autoritate devenea caducă.

În esență, programul cotidian al cetei se rezuma la diferite munci în curtea gazdei şi la repetiții îndelungate pentru însuşirea repertoriului. În seara Ajunului începea colindatul, temeinic, după un traseu ştiut şi fără a fi ocolită vreo casă. Paradoxal, chiar cetele cu un număr mai mare de membri (60-100) şi cu o coeziune redusă stăpânesc cele mai multe colinde (până la 90)[39]. Este situația frecvent întâlnită în sud-vestul Transilvaniei, care îşi are explicația în micimea satelor feudale unde se cuvenea ca fiecare familie să-şi trimită un membru în ceată. Mai mic este numărul colindelor cântate de cetele exclusiviste, alcătuite doar din tineri, specifice ținutului dintre Someş şi Mureş. Dar indiferent de întinderea programului, colindele se structurează după: timpul colindatului (colinde pentru ajunul Crăciunului, dimineața de Crăciun etc.); starea socială a celui colindat (notabilități, crâşmari, preoți, văduve, fete de măritat), precum şi în funcție de fazele colindatului (colinde pentru începutul colindatului, pentru drum, pentru intrarea în casă)[40]. Sfârşitul colindatului nu coincide cu destrămarea cetei, aceasta continuându-şi existenta până la

[38] Traian Herseni, *op. cit.*, p. 31.
[39] Ovidiu Bârlea *op. cit.*, p. 285.
[40] *Ibidem*, p. 304.

Bobotează, iar în unele cazuri asumându-şi obligaţii şi peste an. Nu lipseşte ospăţul final al flăcăilor, Vergelul – un ospăţ al cetei la care participă şi fetele cu părinţii lor –, ritualul „îngropării" Crăciunului, gesturile apotropaice de la Bobotează prin care duhurile rele erau izgonite definitiv.

Într-o carte din 1930[41], Ion Muşlea, analizând obiceiul Junilor Braşoveni, considera că deşi la originea lor stă o ceată obişnuită şi nu o formă veche de organizare militară, rigoarea şi interdicţiile de tot felul îşi au sorgintea în modelul oferit de întovărăşirile saşilor[42].

Invocând „Malanca" bucovineană, un alt autor[43] surprinde asemănările între organizarea acesteia şi a cetelor ardeleneşti, diferenţa constând în faptul că timpul de colindat al bucovinenilor este Anul nou, ca şi în prezenţa masivă a mascaţilor. Mergând mai departe, cercetătorul constată, pentru sudul Bucovinei şi regiunea care o continuă, o întovărăşire a feciorilor mai puţin strictă. Este vorba de forma primară, originară, a cetelor, „o întovărăşire şi o căpetenie"[44]. Acest ultim tip a stat iniţial şi la baza celor din Transilvania înainte de orice influenţă a saşilor, care au oferit treptat un model pentru organizare mai elevată. Şi în Zona Fălticenilor, aşa cum am mai arătat, s-au aşezat bejenari, dar inegal, numărul descrescând dinspre Bucovina în sensul de vărsare a Şomuzului Mare şi Moldovei. Asta explică de ce rolul ardelenilor este mai puţin însemnat în organizarea cetelor. Dar, în unele localităţi situate tocmai în extremitatea sud-estică a zonelor, ele poartă chiar numele de Malanca. Pe valea Şomuzului Mare, un loc de seamă îl ocupă *Berea*[45], termen similar cu unul din numele pe care-l poartă cetele din Transilvania, iar câteva colinde, între care se distinge *Cerbuşorul*, au asemănări „ce merg uneori până la identitate"[46] cu texte care au fost culese în Maramureş, Bistriţa-Năsăud, Sălaj. Cum vom detalia în următorul capitol, şi în acest perimetru, cetele îşi asumă o seamă de obligaţii în afara datinii colindatului. Cu toate că, spre deosebire de

---

[41] Ion Muşlea, *Obiceiul Junilor Braşoveni*. *Studiu de folclor*, în „Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii din Cluj", extras, Cluj, 1930, 74 p.

[42] *Ibidem*, p. 61.

[43] Traian Herseni, *op. cit.*, p. 59.

[44] *Ibidem*, p. 58.

[45] Ion H. Ciubotaru, *Valea Şomuzului Mare*. *Monografie folclorică*. Cu un capitol de etnomuzicologie de Florin Bucescu şi Viorel Bârleanu, Iaşi, Caietele Arhivei de Folclor, X_1, 1991, p.

[46] *Ibidem*, p. 88.

Ardeal, colindatul se face într-o mare varietate de forme, în fiecare sat se detaşează o ceată sau două (în raport cu mărimea localității), considerate ca reprezentative, emanație a colectivității şi mandatate în a săvârşi colindatul pe întreg teritoriul aşezării. Liderii acestor grupuri sunt şi cei care răspund de *jocul* de la Crăciun până la Bobotează. Este încă evident vechiul rol inițiatic pe care aceste întovărăşiri l-au avut pentru flăcăii satului, reduse astăzi la funcții distractive. Mai persistă de asemenea funcția inițiatică în cazul fetelor scoase la dans cu ocazia acestor petreceri săteşti.

*

* *

Indiscutabil, apogeul manifestărilor populare din Moldova şi mai cu seamă dintr-un perimetru în care un loc distinct îl ocupă şi Zona Fălticenilor, este reprezentat de apariția alaiurilor cu mascați. În cete organizate sau constituite ad-hoc, incluzând doar măşti zoomorfe sau doar antropomorfe, ori cu compoziție eclectică, suscită în cel mai înalt grad interesul comunității.

În genere, s-a căzut de acord că apariția mascaților trebuie pusă în relație cu degenerarea timpului. Doar asupra rolului mascării s-au emis păreri diferite. După unele, măştile „reprezintă în mentalitatea arhaică spiritele moşilor şi strămoşilor care ar transmite prin dialog, gesturi, jocuri, principiul fertilității în noul an”[47]. O altă ipoteză, referindu-se la deghizările prilejuite de Bobotează, susține doar rostul apotropaic al fenomenului[48], în timp ce un alt cercetător[49] vede în deghizare o modalitate de refulare a tensiunilor sufleteşti acumulate peste an, masca oferind garanția deplinului anonimat şi deci posibilitatea înfăptuirii unor gesturi pe care nimeni nu şi le-ar permite în viață cotidiană. Noi considerăm ca verosimile toate aceste variante. Dar forma străveche a mascării trebuie căutată în cortegiile cu măşti animaliere, izvorâte în sud-estul Europei dintr-un substrat totemic sau magico-religios, concurând la asigurarea fertilității şi fecundității, sănătății şi bunului mers al lucrurilor, morții şi învierii naturii[50]. Apărut la un vulnerabil şi înspăimântat om primitiv, căruia îi asigura schimbarea unor aspecte fizice şi comportamentale, obiceiul deghizării a continuat în decursul vremii,

[47] Ion Ghinoiu, *op. cit.*, p. 135.
[48] Traians Herseni, *op. cit.*, p. 106.
[49] Mihai Pop, *Anul nou. Lectura unui discurs ceremonial*, în „Calendarul Maramureşului”, Baia Mare, 1976, p. 8.
[50] Romulus Vulcănescu, *Măştile populare*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1970, p. 106.

măştile au fost preluate şi îmbogățite, unele succedând până azi pe cele vechi, cu majore restructurări în Evul Mediu, apărând şi altele, dictate de „noile preocupări materiale şi spirituale”[51].

Zeii societății străvechi apăreau substituiți unui animal la jertfe festive, la care se urma un scenariu aproape global: sacrificarea animalului zeu; jelirea cât mai expresivă şi cât mai dramatică; învierea lui în bucuria paroxistică a participanților[52], căci lumea îşi găsise salvarea prin sacrificarea divinității, jertfa oferind noi puteri soarelui în disputa cu întunericul. Într-un alt înțeles animalul sacrificat reprezenta un demon al vegetației (ca în cazul măştilor fitomorfe dar tot de configurație zoomorfă), moartea şi învierea lui sugerând totodată moartea şi învierea naturii. Zeitățile antropomorfe se vor insinua mult mai târziu ca întruchipare a sacrului.

Cu valoare de simboluri mitice, dar şi de transsimboluri artistice, o parte a măştilor au supraviețuit încât este indispensabilă prezentarea lor, a rolului şi poziției pe care o dețin în cadrul sărbătorilor de iarnă în zona de care ne ocupăm. Deşi imaginația colindătorilor este practic nelimitată iar varietatea măştilor foarte mare, câteva dintre măşti nu lipsesc niciodată, asigurându-şi prin vechime, popularitate şi spectaculozitate, un loc distinct în orice alai.

Cea mai importantă mască, peste tot răspândită, este cea a *Caprei*. Cu apariții distincte sau încadrată cortegiilor lărgite, ea este vedeta de necontestat a sfârşitului de an. Originea trebuie căutată în importantul rol economic al acestui animal din cele mai vechi timpuri, mai ales în Balcani, împreună cu țapul, fiind văzuți ca „personificări demonice ale prolificității zoologice şi fertilității telurice”[53]. Tragedia şi coregrafia greacă şi-au găsit primele modele în cântecul şi dansul ritual al sacrificării țapului, iar Dionissos se metamorfoza luând chipul acestei ființe. Pentru Biserică însă, Capra şi Țapul au reprezentat mereu personificarea diavolului. Coarnele, barba, copitele, coada lor nu lipsesc din nici o pictură murală, miniatură sau gravură religioasă ce oferă spre luare aminte şi înfricoşare credincioşilor imaginea lui Satan[54]. Între credințele populare este şi aceea după care, la trecerea Sfântului Ilie cu căruța (provocând tunete, trăsnete), dracii se strecoară pe lângă câini,

---

[51] *Ibidem*, p. 93.
[52] Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 271.
[53] Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 131.
[54] *Ibidem*, p. 131-132.

întrând în capre[55]. Bucovinenii cred că se poate cauza moartea cuiva punându-i-se păr de capră sălbatică în mâncare, iar ciobanii aromâni din munţii Pindului ofereau vizitatorilor nepoftiţi lapte cu fir tocat de capră albă[56]. Întreg arealul balcanic şi de la nord de Dunăre foloseşte frecvent expresia „ţap ispăşitor", cu sensul originar de vină colectivă sau personală aruncată simbolic pe capră sau pe ţap[57].

În pofida acestei imagini, la sfârşitul anului, Capra şi variantele ei se joacă, fiind considerată de bun augur. Este sugestivă anecdota transmisă de către Dem G. Teodorescu, în care femeia îşi dojenea bărbatul pentru că ar fi adus în casă „pustia de stea, pe când ea vorbise să vie Sfânta Brezaie"[58].

În Moldova, jocul Caprei are loc cu precădere la Anul nou, apariţia clasică fiind o însoţire de capră, moşneag, fluieraş, dar foarte adesea sunt văzute grupuri de mai multe capre, sau alaiuri mari de măşti diferite, subordonate toate acesteia. Reprezentaţia care are loc cere celui deghizat dexteritate şi multă prezenţă de spirit. El mânuieşte un cap de lemn având falca de sus imobilă, pe ea prinzându-se coarnele, ochii, urechile, nările. Tot această parte serveşte drept suport pentru pânza sau covorul menite a-l acoperi pe executant. Întregul costum este abundent împodobit cu mărgele, cioburi de oglindă, panglici, batiste, hârtie colorată etc. Falca de jos este mobilă şi acţionată în timpul jocului scoate clămpănituri puternice şi cadenţate, după ritmul muzicii. Mişcările sunt ample şi imprevizibile, cu întoarceri şi salturi spectaculoase, cu ruperi de ritm şi dese schimbări de direcţie înspre asistenţă, provocând sentimente amestecate de teamă şi ilaritate.

Din aceeaşi familie face parte şi *Ţurca*. Dimitrie Cantemir a întâlnit-o în Moldova la începutul secolului al XVIII-lea, scriind că „la Crăciun i se pune cuiva o căpăţână de cerb cu coarne, mari, de care se leagă o mască făcută din fâşii de pânză colorată şi atât de lungi încât acoperă şi picioarele celui care o poartă. Peste acesta se aşează altul, care se face un bătrân ghebos, şi aşa străbat toate uliţele şi casele, jucând şi cântând, cu o mulţime de lume după ei"[59]. Timpurile moderne nu o mai găsesc decât în Transilvania, mai ales în Ţara

[55] Tache Papahagi, *Mic dicţionar folcloric*, Bucureşti, Editura Minerva, 1979, p. 119.
[56] *Ibidem*, p. 121.
[57] Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 132.
[58] Dem G. Teodorescu, *Încercări critice asupra unor credinţe, datine şi moravuri ale poporului român*, Bucureşti, Tipografia Petrescu-Conduratu, 1874, p. 25.
[59] Dimitrie *Cantemir*, *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, Editura Minerva, 1981, p. 236.

Oltului, atrăgând în jurul ei un număr mare de flăcăi organizaţi după principiul cetelor de colindători[60].

Amintim aici – lipsind o altă posibilitate de încadrare – *Brezaia*, care cu siguranţă este masca zoomorfă cea mai nedefinită din România. Capul ei ar putea fi în acelaşi timp: barză, vultur, lup, vulpe etc., corpul neputând da vreun indiciu precis, deoarece este alcătuit dintr-un simplu ţol, ca la capră. Este atât de stranie încât s-a ajuns să se considere că este „negreşit o fiinţă răzleţită din străvechile coruri bachice şi cel dintâi obraz de teatru ce s-a ivit în datinile noastre populare"[61]. Masca auxiliară – moşul de Brezaie – este la fel de neobişnuită, stârneşte reacţii contradictorii la gesturile obscene pe care le face. Biserica a intervenit în acest caz, foarte ferm, anatemizând, neprimind în biserică timp de 7 ani, sau considerând impuri pe purtătorii acestei măşti[62]. În aria de răspândire a Brezaiei nu intră deloc Moldova, fiind pomenită doar în Ţara Românească şi uneori în Ardeal, cu numele de *Boriţă*.

Un alt joc important, care îşi limitează influenţa cu predilecţie la Moldova subcarpatică, este *Ursul*. Constituie o permanenţă viguroasă şi în ciuda suprafeţei relativ reduse pe care o acoperă, s-a făcut de neînlocuit. Se dovedeşte a fi chiar un serios concurent al *Caprei* şi aşa cum vom vedea, în zona noastră de investigaţie, reuşeşte pe alocuri să-şi impună întâietatea.

Interesant, dacă într-o bună parte a Moldovei şi în celelalte provincii româneşti jocul Ursului nu este cunoscut, el are atestări vechi în Rusia şi la poloni, care îl practică „cu valori mimice şi groteşti, între Crăciun şi Paşti"[63]. Faptul aminteşte de persistenţa vechiului cult al ursului care mai dăinuia la populaţiile siberiene la sfârşitul secolului trecut. Cele mai multe păreri înclină să-i vadă originea în mitologia geto-dacă, transsimbolizată apoi la români. Dispariţia (pentru hibernare) şi apariţia primăvara, se pune în deplină concordanţă cu ciclurile naturii. Zalmoxis, după unele ipoteze, a fost un cult evoluat din totemism, divinitatea geto-dacă fiind văzută ca una ursulină. Pentru argumentare se pot invoca: numele zeului provenit din cuvintele trace *zalmo* – piele şi *oxis* – urs; dispariţia lui Zalmoxis într-o încăpere subpământeană timp

---

60 Teodor T. Burada, *Istoria teatrului la români*, Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p. 51-54.

61 Dimitrie C. Ollănescu, *op. cit.*, p. 36.

62 Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 140.

63 Vasile Adăscăliţei, *Jocul ursului de Anul nou în Moldova*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «A1.I. Cuza» – Iaşi", secţiunea III, tom. 16, 1970, p. 21.

de 4 ani; comunicarea credincioşilor cu el prin mesageri ucişi, cu analogii şi în alte părți ale lumii[64]. Intensitatea mai mică a romanizării în Moldova, supraviețuirea aici a dacilor liberi, explică, în parte, dăinuirea în acest loc a rămăşițelor cultului[65].

Cel puțin curios, Capra – animal domestic, prolific şi folositor – a fost asociată cu tot ceea ce era mai detestabil, în timp ce Ursului – fiară sălbatecă, periculoasă şi des provocatoare de daune şi victime – i s-a arătat în mod constant simpatie, fiind considerat animal benefic, aducător de noroc şi sănătate în casă. Superstițiile acordă pielii jivinei puteri supranaturale şi vindecătoare; moaşele ung noii născuți cu untură de urs[66]. Se crede, ca o reminiscență a magiei prin contact, că o grabnică ameliorare a durerilor de spate s-ar realiza prin călcatul bolnavului de către urs.

În cea mai veche variantă a sa, jocul Ursului era liber. Subordonarea de către ursar a dus la pierderea vechilor simboluri iar realitățile bâlciurilor medievale, unde erau nelipsiți urşii dresați ai țiganilor, s-au reflectat şi pe plan ludic. În majoritatea cazurilor, costumul ce înfățişează ursul poartă eufemistic denumirea de „blană de urs”, înlocuitorul cel mai frecvent fiind cojocul de oaie întors pe dos. Sunt şi cazuri când se folosesc piei veritabile de urs, purtătorii intrând cu totul în ele, aşa cum se poate încă vedea în unele locuri de pe Valea Trotuşului. Cel mai arhaic dintre costume, cel din funii de paie sau puf de stuf, este şi cel mai rar întâlnit. Arderea lui la sfârşitul festivităților se datora unor vechi reflecții ale simbolului uciderii şi învierii anuale a demonului teluric al vegetației.

În marea varietate a măştilor animaliere sunt cuprinse şi alte reprezentări, unele cu un grad scăzut de răspândire. Deşi aproape nelipsite, nu au reuşit să se impună ca prezențe de prim rang, cu un dans specific, cu o muzică proprie, iar dacă au aceste elemente, nu au reuşit să-şi subordoneze alte personaje ale alaiurilor. Este şi cazul *Calului*, cunoscut atât sub forma unei mari măşti-costum, pentru purtarea căreia sunt necesari doi oameni (un al treilea se află călare), cât şi prin maschete şi mascoide diverse. În primul caz, peste scheletul constituit dintr-o scară, se aplică un covor sau o pânză. Un băț cu o oală în vârf se situează în locul capului, iar la spate se atârnă o mătură sugerând coada. Acest joc este întâlnit la toate popoarele de origine romanică, fiind în directă

---

64 Ovidiu Bârlea, *Folclor şi istorie*, extras din „Revista de etnografie şi folclor”, 1, tom. 11, Bucureşti, 1966, p. 14.

65 Ovidiu Bârlea, *Folclorul românesc*, p. 273.

66 Tache Papahagi, *op. cit.*, p. 191-192.

legătură cu adorația pe care o aveau indo-europenii față de aceste animale. În spațiul românesc aceeaşi mască este atestată şi la jocurile de priveghi. Cu mult mai spectaculos este jocul Căiuților, care beneficiază de o melodie proprie şi execută dansuri de grup spectaculoase, cu mişcări întrunite. În unele locuri au chiar o ceată anume[67].

Aparițiii mai modeste au o serie de reprezentări animale cum ar fi: *Berbecul*, *Cocoşul*, *Cocostârcul*, *Balaurul* etc. Uneori, prin talentul făuritorului măştii, acestea pot într-un an sau altul să-şi depăşească vechea condiție.

De cele mai multe ori, în grupurile de mascați, reprezentările animale coabitează cu cele antropomorfe. Deghizarea, implică pregătiri intense, cheltuieli şi muncă migăloasă pentru a deveni spectaculoasă sau pentru a imita cu precizie anumiți subiecți. Există însă şi modalități mai directe, în care accentul cade în primul rând pe dorința participantului de a-şi şterge individualitatea, de a se depersonaliza, lucru obținut prin simpla întoarcere a hainelor pe dos, prin aplicarea unui strat de funingine pe față etc. Anonimatul astfel obținut face posibilă participarea în alai. Uneori, cu puține semne distinctive (un ciocan, o tinichea) este marcată încadrarea măştii: țigan, evreu, negustor, vechil etc.

De o importanță aparte sunt „măştile epopeii mitice"[68], întruchipând urâți, moşi, babe – reminiscențe ale zeităților chtoniene din mitologia tracă. Fără îndoială că în măştile de moşi trebuie să vedem o perpetuare al vechiului cult al strămoşilor. Inițial ele reprezentau în conştiința oamenilor pe înaintaşul mitic, primul întemeietor al comunității, primul care a întreprins unele fapte şi gesturi. La obârşia personajului poate fi şi vechiul cult al morților sau, pur şi simplu, marele respect care era acordat în trecut bătrânilor. Din aceeaşi categorie, dar de sorginte uranică, sunt: Anul nou, Anul vechi, şi alte personaje, toate având o vechime mai mare decât a creştinismului.

*

* *

Prin filieră cultă, au fost preluate, de către mediile folclorice, unele sugestii care s-au dovedit viabile. În felul acesta, tabloul manifestărilor artistice populare de la sfârşit de an, a căpătat noi

---

[67] Dimtrie C. Ollănescu, *op. cit*, p. 36; Romulus Vulcănescu, *op. cit*, p. 146.
[68] Romulus Vulcănescu, *op. cit*., p. 159-164.

contururi, fără de care imaginea nu ar fi completă. Cu o vechime mai mică, dar cu o rapidă răspândire, având scenarii foarte asemănătoare de la un loc la altul, anual se prezintă în curțile sau casele gospodarilor cele două specii de teatru folcloric: laic şi religios.

În mare măsură, conținutul teatrului laic este asigurat de nenumăratele variante în care se joacă piesele cu subiect haiducesc. Cel mai răspândit titlu este cel de „Banda lui Jianu” sau „Jienii”. În unele cazuri, termenul de „jian” l-a substituit pe cel de „haiduc”. Din dorința de a localiza acțiunea, sau de a-i conferi credibilitate, acelaşi scenariu (cu diferențe minore dintr-un loc în altul) poartă nume diferite, de regulă pe cele ale lotrilor locali (Darie, Bujor, Pantilimon etc.). Ni se pare forțată şi inexactă opinia potrivit căreia „lupta de clasă” stă la baza acestui spectacol[69]; teatrul de haiduci nu este o creație a celor obidiți (deşi ei l-au preluat cu entuziasm), ci una cărturărească; cu toate că personajele care evoluează sunt împărțite în organizații antagonice, sfârşitul piesei găseşte cele două tabere ajunse la compromis. „Clasa exploatatoare” nu apare deloc, acțiunea rezumându-se la un conflict între reprezentanții legii şi cei ce au ales o viață în afara acesteia.

Elementele artificiale de decor lipsesc cu desăvârşire. Este folosit cadrul pe care-l oferă strada sau curțile gazdelor. Singurele elemente de recuzită le constituie îmbrăcămintea, care facilitează distincția între personaje, şi armele pe care actorii le poartă.

Frecvența cea mai mare a reprezentațiilor de acest fel este înregistrată tot în Moldova. Apariții sporadice s-au semnalat şi în unele locuri ale Transilvaniei dar, paradoxal, chiar în Oltenia, „patria lui Iancu Jianu” acest teatru era necunoscut[70].

Printr-o analiză a personajelor care apar în „scenă” (poteră formată din roşiori, nu din arnăuți), s-a ajuns la concluzia că acest tip de teatru nu este mai vechi de mijlocul secolului trecut, având la bază mult răspândita creație a lui Matei Millo şi Ion Anestin, şi nicidecum una aparținând lui V. Alecsandri, aşa cum susține un autor ieşean[71].

Succesul pieselor cu haiduci a încurajat şi alte inițiative asemănătoare. Dând frâu liber imaginației, tineri din diverse localități au scris şi jucat piese cu diferite subiecte istorice („Predarea lui Osman

---

[69] Vasile Adăscăliței, *Aspecte din dramaturgia populară. Teatrul popular de haiduci*, extras din „Limbă şi Literatură”, vol. II, Iaşi, 1956, p. 8.
[70] *Ibidem*, p. 20.
[71] *Ibidem*, p. 27.

Paşa”, „Căderea Plevnei” – inspirate de evenimentele anului 1877; „Masa verde”, „Pacea generală” – de sfârşitul primului război; „Căderea lui Hitler” – o piesă postbelică etc.) care, în marea lor majoritate, s-au dovedit a fi efemere.

Celălalt gen de teatru popular care se joacă iarna, cu predilecție la Crăciun, este cel religios, apărut şi dezvoltat sub supravegherea şi oblăduirea Bisericii. Dacă la începuturile creştinismului Biserica a condamnat şi teatrul, ca pe o creație păgână, cu timpul a acceptat scrierea şi punerea în scenă a unor subiecte din ciclul cristologic. Primele „rampe” erau situate în chiar interiorul lăcaşurilor de cult, actorii fiind recrutați din preoți şi călugări[72].

Majoritatea părerilor converg în a fixa locul de origine al „Irozilor” („Vicleimul”) în Galia[73], de unde, prin filiera saşilor a ajuns la noi, cel mai devreme în secolul al XVIII-lea (Cantemir nu-l pomeneşte). Cert este că „Irozii” s-au impus repede, M. Kogălniceanu consemnând marea onoare în care erau ținuți aceştia pe la începutul secolului XIX.

Regulile de joc erau foarte precise şi circulau în scris, un asemenea text, datând din 1860 şi intitulându-se „Regula pentru Irod,” precizând care trebuie să fie personajele: un împărat, doi îngeri, un stratiot, trei crai, un harap, doi ostaşi cu lănci, doi ostaşi cu săbii. Mai erau şi alte versiuni[74]. O situație aparte se înregistrează în Transilvania, unde, pe lângă personajele de mai sus, mai apar: Sfânta Fecioară şi Sfântul Iosif, îngerul Gavriil, Sarsailă, un fariseu[75].

Pentru că în spațiul moldovean lipseşte concurența altor manifestări de masă, în zilele Crăciunului trupele de Irozi erau apariția cea mai importantă. Dar, pentru ca ei să controleze în întregime orice formă de colindat, „între Irodari şi copiii de la stea a fost şi este o mare neînțelegere şi luptă asupra întâietății lor. Irozii pretind că având un «împărat» cu ei şi pe cei trei Crai de la Răsărit, precum că şi fiind mai mulți la număr, Steaua trebuie să li se închine”[76].

---

[72] Dimitrie C. Ollănescu, *op. cit.*, p. 43.

[73] Moses Gaster, *Literatura populară română*, Bucureşti, Editura Minerva, 1983, p. 323; Dimitrie C. Ollănescu, *op. cit.*, p. 43.

[74] Teodor T. Burada, *op. cit.*, p. 10; Moses Gaster, *op. cit.*, p. 324.

[75] Mihail Vulpescu, *Irozii – Păpuşile. Teatrul românescu al Vicleimului. Scaloianul şi paparudele*, Bucureşti, Tipografia ziarului „Universul”, 1942, p. 8.

[76] Teodor T. Burada, *op. cit.*, p. 9.

Atrage atenţia o însoţire cel puţin stranie între Irozi şi *Păpuşi*, evoluând împreună în cadrul aceluiaşi program. *Păpuşile*, un obicei azi stins, nu aveau în evoluţia lor nici măcar un element care să omagieze naşterea lui Isus. Doar câteva piese de decor (anacronice cu subiectul jocului de marionete) încercau să justifice această asociere. Aşa cum menţionează mărturiile de la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX[77], întreaga trupă (Irozi şi păpuşari) mergea purtând în frunte *chivotul*, o cutie din lemn, căptuşită cu hârtie colorată şi având în fundal scene zugrăvite: Irod aşezat într-un jilţ, crâmpeie din piaţa palatului etc. La sfârşitul ultimei replici din scenariul Irozilor, intra în scenă o Paiaţă care anunţa cu multă emfază jocul marionetelor şi în totală contradicţie cu pioşenia la care îndemna subiectul anterior, publicul era întrebat dacă doreşte o evoluţie „cu perdea sau fără perdea”. Păpuşile erau confecţionate din lemn şi înveşmântate diferit: în uniforme de cazaci, turci, vânători, reprezentând evrei, nemţi, cucoane, bragagii etc. Printr-o deschizătoare din spatele chivotului ele erau mânuite cu măiestrie şi parodiau diverse personaje sau stări de lucruri, prezentând, într-un limbaj decoltat, subiecte facile: bătaia dintre un neamţ şi un muscal, înmormântarea unui turc, dansul cucoanelor cu ofiţerii ruşi, evrei vânzând marfa etc. Nici un personaj din distribuţia anterioară a Irozilor nu intervenea în a doua parte a programului.

Dacă Irozii au supravieţuit până astăzi, păpuşarii şi marionetele lor au încetat cu multe decenii în urmă să mai existe. Nu s-au pierdut însă personajele pe care le puneau în scenă. Pornind şi de la sugestiile oferite de păpuşi, în cetele de mascaţi se perpetuează câteva din vedetele de altădată ale cutiilor de lemn.

Izvorâte din credinţe şi practici străvechi sau mai noi, aceste datini şi obiceiuri s-au răspândit inegal în spaţiul românesc. Unele forme de colindat se întâlnesc, cu particularităţi zonale, la întreg poporul, altele doar pe anumite perimetre, dar absolut toate dintre cele pe care le-am prezentat mai sus s-au intersectat şi se manifestă în această fertilă zonă a Fălticenilor, în care până astăzi comunităţile săteşti le aşteaptă cu înfrigurare, se pregătesc şi participă la marele spectacol care se întinde pe durata celor aproape două săptămâni.

---

[77] Dimitrie C. Ollănescu, *op. cit.*, p. 29; Mihai Vulpescu, *op. cit.*, p. 41-42.

CAPITOLUL III

TRADIȚIE ŞI INOVAȚIE ÎN MANIFESTĂRILE FOLCLORICE ALE SFÂRŞITULUI DE AN

Păstrate consecvent, străvechile credințe şi practici specifice sfârşitului de an şi-au pierdut însă conținutul mitic, înțelesul inițial. Într-o lume, care încă de la începuturile ei se afla într-un continuu proces de desacralizare, este normal ca la sfârşitul secolului al XX-lea, datinile şi obiceiurile să dăinuiască nu atât datorită vechilor semnificații, cât mai ales grație *tradiției*. Transformările şi acumulările survenite în timp, schimbările realităților sociale, au făcut ca astăzi acestor obiceiuri să le fie atribuită o altă funcție – ludică, spectaculară – deci un rol distractiv pentru membrii comunității. Bineînțeles, noua funcție nu acoperă în întregime bogăția manifestărilor căci, aşa cum vom constata, au rămas suficiente fațete ale acestor sărbători, asupra cărora timpul pare să nu-şi fi pus amprenta, iar credințele, practicile şi gesturile oamenilor sunt aidoma celor care au fost comune miilor de generații în urmă, până la strămoşul mitic, întemeietor.

Din păcate, ne lipsesc mărturiile ample asupra configurației sărbătorilor de iarnă în vremuri mai îndepărtate. În afara unor note lacunare, datorate câtorva clerici saşi din Transilvania, a unor scurte descrieri care provin de la Dimitrie Cantemir sau Anton Maria del Chiaro, suntem nevoiți să apelăm pentru documentare la o serie de autori în atenția cărora, de pe la mijlocul secolului trecut, a intrat şi folclorul. Pentru spațiul asupra căruia se îndreaptă în mod deosebit atenția noastră, situația este asemănătoare. Culegătorii de folclor şi-au extins interesul şi aici, prin ultimele decenii ale veacului al XIX-lea. Considerăm că a fost o mare şansă interesul de care s-a bucurat folclorul în mediile culte într-o perioadă când lumea satului era aproape aceeaşi ca şi cu câteva secole mai înainte, când procesul de modernizare în care se înscrisese țara abia îşi făcea simțite primele efecte în marile oraşe.

În atenția culegătorilor de folclor, care şi-au extins investigațiile şi asupra Zonei Fălticenilor, nu a stat un aspect anume, specific[1], în sfera preocupărilor lor întrând toate domeniile creației populare. De o

[1] Ion H. Ciubotaru, *Valea Şomuzului Mare. Monografie folclorică*. Cu un capitol de etnomuzicologie de Florin Bucescu şi Viorel Bârleanu, Iaşi, Caietele Arhivei de Folclor, X_1, 1991, p. 13.

importantă covârşitoare este opera preotului Simion Florea Marian, ale cărui scrieri au căpătat valoarea unor documente fundamentale pentru folclorul românesc. Născut în Ilişeşti, judeţul Suceava, a publicat încă de la începutul activităţii sale *Balada lui Darie haiducul*, astăzi devenită singura atestare pentru regiunea Şomuzului. Dar lucrarea care ne interesează în cea mai mare măsură o constituie volumul I din *Sărbătorile la romani*, apărută în 1898, în cuprinsul căreia un însemnat spaţiu este destinat descrierilor nopţii Sfântului Vasile şi Bobotezii. Simion Florea Marian se dovedeşte a fi extrem de informat asupra conţinutului acestor sărbători, atât pentru Bucovina, cât şi pentru alte zone ale ţării. Interesante sunt cu precădere paginile destinate Vergelului, Calendarului, vrăjilor şi farmecelor din seara Anului nou, adică a acelor aspecte ale sărbătorii la care caracterul public este diminuat sau redus până la practicarea unor divinaţii în intimitate.

Tot pe seama unui interes crescând faţă de datinile şi obiceiurile strămoşeşti, trebuie să punem şi participarea numeroasă a învăţătorilor din satele zonei la chestionarele iniţiate de Bogdan Petriceicu Hasdeu şi Nicolae Densuşianu, astăzi aflându-se în arhivele Academiei răspunsurile unor dascăli ca: I. C. Bondescu din Boroaia, P. Cucescu din Baia, P. Nicolescu din Ciumuleşti, T. C. Ionescu din Dolhasca, G. Demetriu din Dolheştii Mari, Gh. Poppescu din Drăguşeni etc.[2] Deşi catalogate între timp, aceste materiale, datorită uriaşului lor volum, nu au fost încă suficient exploatate.

Aşa cum am mai arătat, de o importanţă care depăşeşte limitele zonei, provinciei şi chiar ale ţării, este revista „Şezătoarea”. Publicaţia fălticeneană nu s-a limitat doar la găzduirea în paginile sale a textelor corespondenţilor, sau la analize teoretice de folclor ci, prin colaboratorii cei mai apropiaţi, întreprindea investigaţii în satele din jurul târgului, oferind apoi tiparului texte inedite. Este cazul lui T. C. Ionescu – Dolhasca, N. Vasiliu – Tătăruşi, V. Costăchescu – Hârtop, V. Radovici şi D. Bălan – Preuteşti. Mereu nemulţumit, dorind să ridice valoarea revistei şi să alinieze activitatea folclorică din ţară la cerinţele europene, Artur Gorovei duce mai mulţi ani, prin intermediul revistei, o campanie pentru acceptarea de către culegători a unor chestionare (după modelul francez) care să faciliteze sistematizarea materialelor culese[3].

---

[2] Adrian Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.

[3] Petru Ursachi, *„Şezătoarea” în contextul folcloristicii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 76-78.

Nici pentru perioada de după cele două războaie mondiale nu s-a întreprins o cercetare folclorică completă şi sistematică a zonei, deşi facilităţile pentru specialişti au sporit, prin dezvoltarea reţelei de drumuri, organizarea căminelor culturale şi posibilitatea înregistrării convorbirilor cu informatorii pe bandă magnetică. Nu există nici un studiu special dedicat sărbătorilor de iarnă din zonă. Unele texte privitoare la această perioadă pot fi însă regăsite în culegeri, ca de exemplu *Cântece populare româneşti* (volumul II, Bucureşti, Editura Pentru Literatură, 1969), care grupează laolaltă cântece de dragoste, cătănie, război, strigături, dar şi colinde şi pluguşoare de la începutul secolului.

Meritorii, prin migăloasa muncă depusă, dar incomplete, lacunare şi cu multe erori în cuprinsul lor, sunt şi cele două lucrări ale soţilor Ana şi Mihai Niculăiasa[4]. Locuind în Lămăşeni, cei doi învăţători au încercat să alcătuiască un instrument de lucru, grupând mai ales date şi cifre selectate dintr-un imens număr de documente, atlase, statistici, articole etc., multe nepublicate sau greu accesibile. Contribuţia folclorică a celor doi autori este mică, ei consemnând doar în treacăt unele observaţii. De folos pentru studiul nostru a fost contabilizarea făcută publicaţiilor fălticenene, teatrelor, corurilor şi ateneurilor rurale, ante şi interbelice.

Un autor care a dorit să ofere lucrări de referinţă despre folclorul din această zonă este Vasile G. Popa. În cuprinsul a două cărţi (*Folclor fălticenean*, Suceava, 1974, îngrijită de Vasile Adăscăliţei şi *Folclor din Ţara de Sus*, îngrijită de Maria Luiza Ungureanu, Bucureşti, Editura Minerva, 1983, seria „Folclor din Moldova”) profesorul fălticenean publică texte pe care pretinde că le-a cules el însuşi sau care i-au fost transmise de elevii săi, locuitori ai satelor din preajmă. Volumele cu pricina trebuiesc însă consultate cu maximă precauţie deoarece, în conformitate cu analiza făcută acestora de unul din specialiştii în producţiile folclorice ale zonei[5], V. G. Popa a intervenit copios în textele pluguşoarelor, colindelor sau teatrului de haiduci, punându-le în acord cu simţul său estetic.

Singura monografie pentru perimetrul care ne interesează, a apărut după 1989 şi acoperă jumătate din zonă: I. H. Ciubotaru, *Valea Şomuzului Mare. Monografie folclorică*. La alcătuirea ei s-au folosit, în afara unei bogate bibliografii, rezultatele îndelungatei documentări la

---

[4] Ana Niculăiasa, Mihai Niculăiasa, *Istoria localităţilor din zona sud-estică a judeţului Suceava în date şi cifre*, Bucureşti, Editura Litera, 1976, 115 p. ; *Zona Fălticenilor*, Bucureşti, Editura Litera, 1981, 291 p.

[5] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 19-23.

faţa locului. În cuprinsul monografiei, ne-au fost preţioase consideraţiile şi datele privind contribuţia elementului ardelenesc la configuraţia folclorului de aici, cum ar fi Capitolul dedicat sărbătorilor de iarnă, care, deşi concentrat, face o trecere în revistă, pe baza informaţiilor culese de curând, a gradului de păstrare a datinilor şi obiceiurilor.

Informaţii indispensabile pentru întregirea imaginii subiectului pe care l-am abordat se găsesc răspândite şi într-o altă sumedenie de studii şi lucrări care, deşi se referă la alte spaţii, fac dese trimiteri şi comparaţii cu zona noastră.

Documentându-se în vederea realizării studiului despre cetele de flăcăi din Ţara Oltului, Traian Herseni a constatat diferenţieri neesenţiale între materialul cules de el şi cel publicat cu câteva zeci de ani înainte de G. I. Pitiş sau T. Burada. Însă, în doar 2-3 ani (la sfârşitul deceniului IV) i-a apărut ca evidentă o transformare calitativă bruscă (nu şi acumulativă), a obiceiurilor, ca urmare a mutaţiilor însemnate care surveneau în viaţa satelor[6]. Fără a putea fixa, cu aceeaşi exactitate, o limită cronologică, putem afirma că pentru zona Fălticenilor asemenea transformări au început cu mult mai devreme, fiind şi acumulative.

În intervalul destinat renovaţiei rituale a timpului, sătenii urmăresc şi interpretează până şi cele mai nesemnificative întâmplări, conferindu-le culoare de *omen*[7]. De pildă, se evită împrumutarea lucrurilor din casă, se ocolesc certurile, nu se toarce, nu se strigă la mâncare găinile etc.

Crăciunul nu cunoaşte nici pe departe intensitatea obiceiurilor din alte părţi dar nici nu trece neobservat. Sacrificarea acum a porcilor, obicei care coboară din vechile ritualuri ceremoniale de înscenare dramatică a „morţii şi renaşterii anuale a vegetaţiei”[8] sau din Saturnaliile romane („zile grase”)[9], este unanimă. Spre deosebire de alte ţinuturi, nu s-a impus o anumită zi în care să se realizeze acest lucru. În unele localităţi (de exemplu Sasca Mică), Ignatul este considerat ca dată ideală; în alte părţi, această „treabă” poate fi amânată până în Ajunul Crăciunului; în Lămăşeni, „nu se aude nici un guiţat de porc în sat până după Crăciun”,

---

[6] Traian Herseni, *Forme străvechi de cultur*ă *poporană românească. Studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din Ţara Oltului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 24-25.

[7] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 82.

[8] Ion Ghinoiu, *Vârstele timpului*, p. 125.

[9] Dem G. Teodorescu, *Încercări critice asupra unor credinţe, datine şi moravuri ale poporului român*, Bucureşti, Tipografia Petrescu-Conduratu, 1874, p. 19.

căci oamenii postesc. Obiceiul colindatului este firav. Grupurile de colindători au o slabă coeziune, se constituie în seara Ajunului dintr-un mic nucleu: „feciorii merg la fete, apoi iau fata cu ei şi tot merg mai departe” (Lămăşeni, Drăguşeni, Oniceni). Nici diferenţierile nu se făceau strict, acelaşi grup cântând colindele, şi având uneori în componenţa lui şi pe cei „Trei Crai”, iar de prin anii ’60 şi un „Moş Crăciun”. Textele colindelor nu au nimic arhaic în ele. În schimb, melodica unora dintre ele da, deosebite fiind variantele de tip „Vânătorii şi Sfântul Ioan” sau mai ales „Cerbuşorul”, de influenţă clar ardelenească[10].

Nici măcar Irozii nu mai apar acum, ei regăsindu-se de multă vreme în obiceiurile de Anul nou. În schimb, în perioada interbelică aproape toţi copiii erau constituiţi în grupuri de câte trei, purtând „Steaua”. În privinţa acestui obicei, dar şi a altora, în multe sate de pe valea Moldovei trebuie semnalat un caz particular. Schimbarea de calendar, survenită în 1924, nu a fost acceptată de toţi membrii comunităţilor. În ciuda presiunilor, mulţi oameni continuă până astăzi să trăiască sub incidenţa a „două timpuri”: cel oficial şi cel religios. Ei şi-au construit propriile biserici, care oficiază slujbele conform calendarului bizantin. Coborând dinspre Iorcanii Tătăruşilor şi incluzând apoi, în susul apei, sate ca Drăguşeni, Oniceni, Ruşi, Roşiori, Ciumuleşti, grupuri importante de localnici se autodenumesc ca fiind „pe vechi”. Centrul lor spiritual este considerat a fi Slătioara, unde au şi o mănăstire. În afara decalajului de 13 zile între sărbători, nu există o altă deosebire. Dar pentru a argumenta „schisma”, cele două părţi au imaginat unele diferenţe pe care le subliniază cu obstinaţie: cei „pe vechi” se consideră păstrătorii „dreptei credinţe”, ca având un plus de religiozitate. Ca urmare, refuză participarea în alaiurile de mascaţi, prezenţa muzicii la nunţi etc. Ceilalţi, îi gratulează cel mai adesea cu epitetul „habotnici”. Din dorinţa de a-şi marca într-un mod cât mai evident credinţa, a rezultat şi perpetuarea obiceiului cu „Steaua” care astăzi, cel puţin pe valea Moldovei, constituie aproape în întregime apanajul lor. Subliniem însă, această situaţie nu trebuie văzută ca un conflict confesional sau ca o ruptură a locuitorilor zonei. Graniţele dintre cele două biserici sunt foarte laxe, existând numeroase „dezertări” dintr-o parte în alta. Tinerii „pe vechi”, ispitiţi de jocurile celorlalţi, participă şi ei, sub privirile îngăduitoare ale părinţilor. În unele sate (Drăguşeni, Iorcani, Broşteni etc.), toată suflarea sărbătoreşte de două ori Anul nou, cu acelaşi entuziasm şi zarvă.

[10] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 88.

Pregătirile pentru Anul nou încep încă din postul Crăciunului. Atunci se stabileşte care vor fi cei ce se vor ocupa de organizarea jocurilor şi a cetelor. Spre deosebire de Ardeal, ei nu sunt aleşi prin vot sau în urma unei licitații, ci se impun. Există totuşi unele reguli nescrise: să aparțină unei familii de oameni respectați, să nu aibă defecte fizice majore etc. Înainte de toate „te gândeşti să ai ceva pe-acasă” pentru a putea acoperi un eventual deficit (Ruşi, Oniceni). Denumirile sub care sunt cunoscuți, diferă de la un sat la altul : „şefii cetei”, „vătafi”, „ofițeri”, „dragumoni” etc., aşa cum diferă şi numele alaiurilor: Hora, Partia, Ceata satului, Roata, Berea, Malanca. Ultima denumire, răspândită mai ales în Bucovina (inclusiv cea de Nord[11]), este întâlnită şi în zona Fălticenilor dar curios, mai ales în partea de sud-est a acesteia.

Tot în post (începând cu 6 decembrie – Sfântul Nicolae), se tocmesc lăutarii – atât tarafurile pentru zilele de joc, cât şi cei care însoțesc alaiurile prin sat – şi se închiriază sălile pentru bal. Pe măsura apropierii sărbătorilor, se coboară din pod vechile costume, măşti, tobe, zurgălăi, pocnitori. Li se aduc îmbunătățiri, reparații, se împrumută diverse accesorii. Serile, liniştea satelor este spartă de sunetul cornurilor, tobelor, talangelor, semn vădit al repetițiilor şi nerebdării.

În toate localitățile investigate, cele trei zile de Crăciun, seara Anului nou şi două zile la Bobotează sunt destinate jocurilor. În cele mai multe locuri nici acum nu se percepe vreo plată la intrare gospodarilor, fetelor şi flăcăilor din ceată. Singura denaturare față de deceniile trecute constă în nerespectarea vechii rânduieli: ziua – destinată tinerilor; seara – gospodarilor de toate vârstele. Ultima seară a jocului de Crăciun este destinată şi „alegerii mălăncilor”. Această rânduială este specifică satelor mari, pentru a căror cuprindere sunt necesare două sau mai multe cete şi nu înseamnă decât împărțirea oamenilor între vătafi. Alegerea se face cu multă emfază, în mijlocul sălii de joc, muzica executând „piesele” conform rolului pe care fiecare tânăr îl primeşte în alai.

Începutul colindatului este lăsat în seama celor mici, inocența vârstei oferind „condiția prealabilă de puritate sacrală, garanție sigură a eficienței urărilor”[12]. Nu este nici o asemănare între acest colindat şi grupurile compacte de „pițărăi” din alte părți ale țării. Începând cu primele ore ale dimineții ajunului Anului nou, cei mai mici – însoțiți de

[11] Nicolae Băieşu, Grigore Bostan, Grigore Botezatu, *Folclor din Țara Fagilor*, Chişinău, Editura Hyperion, 1993, p. 120-122.
[12] Ovidiu Bârlea, *Folclorul românesc*, p. 276.

unul din părinți, iar cei mai mărişori – singuri, pornesc din poartă în poartă cu „uratul”. Ca accesoriu au un clopoțel, iar cei mai mărişori şi buhai. Urătura lor este de cele mai multe ori un „pluguşor” în variantă locală, sau preluat din manualele de şcoală. Pentru copii, textul este mult prescurtat, dar flăcăii care şi ei apelează la această orație agrară vin cu un text mult mai vast, în care este redată „ordinea lucrărilor ce se înfăptuiesc în câmp de la însămânțare la strângerea recoltelor”[13], reconstituindu-se apoi drumul de la treierat la moară şi până la frământarea colacilor pentru urători. Urătura este rostită într-un ritm alert, cu o turnură umoristică. Cele ale alaiurilor includ şi strofe cu destinație, care se spun la casele care au fete de măritat, la notabilități etc. Răsplătirea copiilor se face în bani, care, deşi s-au generalizat, nu sunt oferiți niciodată altfel decât însoțiți de colăcei anume făcuți sau fructe, reprezentând „darul primițial, ofranda din întâile fructe şi grâne, încărcată cu anumite virtuți speciale, între care primau cele care asigurau fertilitatea şi sănătatea”[14].

Pluguşorul, cu multele variante întâlnite, a suferit influențe serioase încă de multă vreme. Publicații, ca de pildă „Vestitorul satelor”, al cărui tiraj se distribuia cu precădere în satele din jurul Băii şi apoi Bogdăneştilor, tipăreau tot felul de snoave, strigături, poveşti, provenite din orice loc, numai din zonă nu. Ca un exemplu, în primul număr din 1916 al „Vestitorului”, pe prima pagină apărea un pluguşor din... Vârful Câmpului – Dorohoi! Număr de număr, ziarul făcea reclamă unor broşuri de popularizare, nesemnate, care se puneau în vânzare pe lângă şcolile din fiecare sat: „Cărticica de pluguşoare ce se ură în seara Sfântului Vasile”, „Cărticica de conăcării şi Orații ce se zic la nunți” etc. Este evident că asemenea producții, ieftine şi scrise într-un limbaj facil, serveau ca model pentru mulți.

Umblatul celor mari începe cu puțin timp înaintea înserării. Pentru alaiul „oficial”, traseul este stabilit din timpuri pe care nu şi la mai aminteşte nimeni, orice schimbare fiind cu neputință de făcut. Fiecare familie ştie dinainte ora la care i se va trece pragul. Şeful este nemascat, dar îmbrăcat în ținuta de ofițer. Restul grupului (20-25 de oameni) au măşti diverse: urşi, capre, țigani, evrei, negustori, doctori, balauri, cucoane, draci etc. Se intra la fiecare casă cu poarta deschisă. Când cineva nu primeşte alaiul, se poate întâmpla să i se ia poarta şi „să i se strige cu batjocură”.

---

13 Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 90.
14 Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 277.

Programul începe cu urătura sub geam, pe fond muzical. Unii gospodari cer oprirea muzicii în timpul orației. Apoi, în spectacolul care urmează, se perindă măştile, potrivit muzicii fiecăreia. „Mai întâi intră «artiştii», «frumoşii», urmați de Urs, Capră, Căiuți. În final, dansul nebunesc cu strigături triviale al «urâților»: țigani, jidani, moşi şi babe. Când şi când, în componența alaiurilor intra şi *Nunta Țărănească*, un segment distinct al cetei, din care nu lipseau personajele şi etapele principale ale unei nunți: mire, mireasă, naşi, popă etc. În ultima vreme, acest obicei este tot mai rar văzut. Des întâlniți sunt Vasilache şi Mărioara, două personaje care înainte făceau deliciul spectacolelor din bâlciul de la Fălticeni, aşa cum Jidanii – şi ei o reflectare a realităților bâlciului şi târgului de odinioară – sunt elementul picant al unor cete, lor revenindu-le sarcina efectuării tuturor giumbuşlucurilor şi obrăzniciilor în curțile oamenilor.

Ursul şi Capra îşi dispută întâietatea în alai. Pe Valea Şomuzului Mare, măştile de capre par a nu-şi vedea periclitat locul de frunte – existând şi bande speciale pentru ele –, dar în unele sate de pe cursul Moldovei, dragomanii alcătuiesc lista cetei pornind de la Urs. De altfel tot aici se înregistrează o adevărată „inflație de urşi”, copii de gimnaziu, după încheierea uratului cu buhaiul, însoțindu-se câte doi sau trei şi mergând cu ursul la rude, prieteni sau la cei dispuşi să-i primească. Tot la această mască apelează cel mai adesea şi flăcăii sau însurățeii necuprinşi în alaiuri. Costumul ursului este confecționat din blană de oaie, dar sunt şi cazuri în care este făcut, după o muncă migăloasă, „din pănuşițe de stuf cusute des pe un țol” (Ruşi, Ioneasa).

Atrag atenția şi o serie de animale, nu foarte bine definite, acoperite cu pene, sau spectaculoasele măşti-balaur făcute din coceni de porumb. Posesorii lor nu pot justifica în nici un fel motivul pentru care au folosit acest material.

Mai mulți informatori ne-au mărturisit că în perioada de după război, cele mai „frumoase” grupuri de mascați aparțineau „normaliştilor”. Normaliştii erau elevi ai liceelor pedagogice, dar prin extensie erau denumiți aşa toți liceenii. Veniți în vacanță, cu imaginația stimulată de lecturi şi din dorința de a se detaşa cumva de mulțime, ei sunt cei care, inconştient, au alterat imaginea jocurilor cu măşti. Au apărut în alaiuri tot feluri de animale exotice, fără corespondent în fauna din România sau Europa: zebre, struți, cămile etc. Sugestia a fost preluată, şi din anii următori obiceiul s-a generalizat. La începutul acestui an (1996), chestionat asupra componenței mălăncii, un

interlocutor ne vorbea despre „cămila tradițională”, semnul vădit al confuziei care s-a înstăpânit.

În unele sate mai izolate, spre care se pătrunde anevoie (Ruşi, Ioneasa, Ganea), drumurile din noaptea de Sfântul Vasile sunt acoperite de cenuşa focurilor care se aprind „permanent cu paie şi cu strujeni şi toată malanca joacă în jurul lor”. Este, în opinia noastră, încă un element care odinioară îşi avea locul pe 25 decembrie.

În afara celor pierduți pe drum, întregul alai îşi urmează vătaful până la „ultima casă”. Indiferent din ce loc ar porni diverse grupuri de mascați, „ultima casă” este întotdeauna aceeaşi pentru toți, un loc comun de întâlnire în dimineața Anului nou. Pentru că aceste locuri sunt adesea situate în interiorul satelor, credem că ele au fost fixate acolo de mult timp şi abia extinderea ulterioară a vetrelor de sat a făcut ca ele să fie acum plasate la distanțe mari de marginea localităților sau de întretăierea de ulițe.

Câştigurile obținute nu se împart. După plata muzicii şi sălii de joc, banii se păstrează pentru cheltuielile trebuincioase balurilor de la Bobotează. Indiferent dacă în urma umblatului prin sat cheltuielile au fost acoperite sau nu, la data de 6-7 ianuarie jocul tot are loc, altminteri vătaful „nu mai poate da ochii cu gospodarii”. Eventualul profit rămâne organizatorului. Ceilalți şi-au avut partea de câştig din sumele suplimentare oferite de gazde în dobele ursarilor şi moşilor caprei, sau în palmele insistenților țigani, plătiți mai ales pentru a se scăpa de impertinența cu care intră în casă, în grajd, se suie pe casă, lovind în acoperiş cu ciocanele lor. La apropierea mascaților, câinii, pisicile şi căruțele trebuiesc puse la loc sigur.

Dansul şi băutura în comun de pe tăpşanul din fața „ultimei case” pun capăt întovărăşirii. Nimeni nu mai este subordonat vătafului care, până la încheierea perioadei de sărbători, veghează singur (sau cu asociatul său de la cealaltă ceată a satului) la împlinirea celor cuvenite.

Teatrul haiducesc, reprezentând mai ales apanajul elevilor din ultimele clase gimnaziale, uneori chiar mai mari, se joacă în cele mai multe locuri, în afara alaiurilor de mascați. Modelul local al Jienilor, la care şi-a adus o însemnată contribuție Matei Millo, este însă acum în suferință. Se constată lipsa de acuratețe a costumației, ca şi o mai puțină grijă pentru învățarea şi interpretarea cântecelor. Cu vremea, peste vechile texte s-au suprapus o sumedenie de replici hilare, de un gust îndoielnic[15].

[15] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 90.

Deşi nu se foloseşte termenul ca atare, persistă cu vigoare câteva specii ale vergelului, asemănătoare cu cele comunicate în urmă cu o sută de ani de către Simion Florea Marian[16]. Cea de-a treia specie descrisă de el, numită „vergelatul feciorilor"[17], menită facilitării încuscririlor sau înrudirilor, poate fi astăzi întâlnită într-o formă voalată, dar cu mult mai practică. Pe scurt, fetele din casele de măritat pregătesc un colac mare, împletit în opt, pe care îl dăruiesc flăcăului îndrăgit. Dacă are gânduri de însurătoare, flăcăul primeşte colacul dar îl lasă „în plăcere" la aceeaşi casă, pentru a-l lua ulterior. După o regulă ştiută, abia la Bobotează, băiatul însoțit de părinți, este aşteptat cu mari pregătiri la casa fetei „pentru tăierea colacului". Totul constituie un pretext pentru cunoaşterea îndeaproape a părinților şi punerea la punct a unor amănunte în vederea căsătoriei.

Tot Simion Florea Marian, un rafinat observator, aprecia că dacă orice om este curios să-şi afle viitorul, „nimeni nu e aşa de curios despre viitoarea lor soartă ca fetele cele mari"[18]. Afirmația este valabilă până astăzi, printre cele mai bine păstrate aspecte ale sărbătorilor de iarnă numărându-se şi acela privind procedeele de ghicire a ursitului. Câteva modalități sunt generalizate în toată zona, fiind şi cele mai uzitate. Caracteristicile viitorului soț se pot afla în noaptea Sfântului Vasile dacă, legată la ochi, fata merge în grădină şi numărând opt pari dintr-un gard, îl leagă pe al nouălea. În funcție de aspectul acelui par (înalt, gros, noduros etc.) va fi şi bărbatul. Exact la miezul nopții există şi şansa de al vedea. Pentru asta este suficientă o fântână şi o lumânare care să lumineze oglinda apei. În lipsa fântânii se folosesc oglinzile din sticlă. Mai degrabă chiar decât dorința de a-l vedea pe cel sortit, se situează nerăbdarea pentru măritat. În acest sens, sunt cercetați porcii din cotețe pentru a se afla anul căsătoriei, sau se pun punți peste pâraie[19].

Lipsiți demult de preocupările celorlalți, bătrânii folosesc avantajele acestei nopți în scopuri mai prozaice. Îngrijorați de soarta recoltelor viitoare, cercetează astrele în vederea prognozării regimului pluviometric al noului an. „Dacă luna stă ca o coşarcă, ține apa", deci va fi un an ploios. Dacă are un colț în jos, va fi secetă. Se apelează şi la binecunoscutele calendare din ceapă sau din coji de nucă. Astfel de

[16] Simion Florea-Marian, *Sărbătorile la romani*, vol. I, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 44-70.
[17] *Ibidem*, p. 60-62.
[18] *Ibidem*, p. 50.
[19] I. H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 86.

previziuni se fac şi cu câteva zile înainte, când (asemeni magilor care citeau viitorul în viscerele animalelor) se examinează cu atenție organele porcului sacrificat. „Dacă splina îi groasă în spate, urmează iarnă lungă”.

Aşa cum se poate constata, manifestările populare în Zona Fălticenilor sunt încă bine reprezentate în timpul sărbătorilor de iarnă. Baza unei abordări ştiințifice a lor trebuie să o constituie principiul că nici un obicei de acum câteva secole nu mai poate fi identic cu unul actual, chiar dacă aparține aceluiaşi sat. Acest principiu devine şi mai însemnat dacă ținem seama că între momentul realizării primelor culegeri de folclor din aceste locuri şi până astăzi, societatea a suferit mai multe transformări decât în toate veacurile trecute la un loc.

Şcoala, teatrele, tipăriturile au acționat aici încă de timpuriu, aducându-şi un aport însemnat prin modelele şi sugestiile pe care le-au oferit la multe din transformările şi inovațiile care acum au devenit obişnuință. O lovitură mare pentru vechile orânduieli ale satului a constituit-o apariția instituțiilor moderne, care prin prezența lor le-au făcut inutile şi anacronice pe cele tradiționale. Cluburile şi cercurile au înlocuit vechile şezători; căminele culturale au scos din circuit sălile de joc; rolul inițiatic al cetelor de flăcăi a fost preluat de către armată etc.

Adunarea alaiurilor de mascați se face tot mai anevoios. Media lor de vârstă este tot mai scăzută. Dacă înainte satul putea fi văzut şi ca o comunitate mai puțin permeabilă, în interiorul căreia încă mai domneau legi nescrise şi reminiscențe cutumiare, astăzi parțial lucrurile s-au schimbat. Între tinerii din acelaşi sat nu mai există solidaritatea de altădată. Plecând la şcoli ori la lucru, stând mult timp departe de casă ei şi-au dobândit alte diverse identități de grup (de clasă – la şcoală; de echipă – la serviciu; de pluton – în armată etc.). Colectivitatea sătească reprezintă doar una dintre identitățile la care ei pot apela.

Colectivizarea agriculturii (care nu interesează aici ca act politic) trebuie văzută, după opinia noastră, ca o importată cauză a pierderii de conținut a obiceiurilor. Aşa cum am arătat, multe din practicile sărbătorilor de iarnă au un substrat agrar. Rupt de pământul pe care îl stăpânea şi-l lucra, țăranul ar fi putut mai uşor renunța şi la practicile destinate fertilității lui. Nu a făcut-o, tradiția dovedindu-se mult mai puternică decât realitatea imediată.

Pentru tânărul modern, afilierea la un alai de mascați, uratul sau participarea într-o ceată de colindători nu mai reprezintă singura opțiune a nopții de Anul nou. Vechile datini şi obiceiuri sunt acum puse în situația de a face față concurenței acaparatoare a televiziunii şi radioului

care emit programe speciale şi atractive pentru această perioadă. Dar mai ales *revelionul*, obicei nou, se opune din răsputeri părăsirii casei în favoarea colindatului.

Oricâte ar fi piedicile, zilele sfârşitului de an rămân animate, chiar dacă nu mai seamănă în totalitate de la un an la altul, dar asta pentru că „poporul crează mereu noi forme de viață, părăsind uneori lent, alteori brusc, obiceiurile sale mai vechi, păstrând numai pe cele socotite de el sau simțite ca vitale, esențiale, dar şi pe acestea completându-le, transformându-le neîncetat prin noi creații şi adaptări”[20].

CONCLUZII

Pentru eforturile istoricilor de reconstituire a trecutului, rezultatele cercetărilor etnologice pot adesea constitui un izvor de primă mână. Un popor reține şi amplifică întotdeauna lucrurile pe care le consideră vitale, esențiale existenței lui.

Atât datele istorice cât mărturiile etnografice relevă, pentru zona în care s-a îndreptat atenția noastră, existenta unei vechi locuiri, neîntrerupte şi stabile. Alături de populația autohtonă s-au aşezat treptat şi importante efective de români ardeleni (emigrarea amplificându-se şi atingând apogeul în secolul al XVIII-lea) care cu timpul şi-au pus pecetea şi pe creația populară locală.

De o mare varietate în toate provinciile locuite de români, manifestările folclorice prilejuite de sărbătoarea Anului nou şi-au aflat în teritoriul din zona Fălticenilor unul din cele mai fertile perimetre pentru jocurile dramatice cu măşti. Deşi semnificațiile inițiale sunt de cele mai multe ori pierdute, este evidentă obârşia cortegiilor cu măşti animaliere sau antropomorfe. Ele sunt o reflectare peste veacuri a riturilor şi practicilor arhaice de stimulare a fertilității şi fecundității. Elementele provenind din substratul mitologiei române (cu sedimente proprii, dar şi aluviuni: indo-europene, sarmatice, celtice, greco-latine etc.) cât şi din abstractul acesteia („contribuțiile Evului Mediu: aculturații, creştinism, migrații” etc.) abundă. Alături de ele şi-au croit loc unele creații sau inovații recente, cele mai multe fiind sugestii livreşti.

Realitățile sociale şi economice ale satului românesc s-au schimbat. Dar spectacolul datinilor şi obiceiurilor de iarnă se perpetuează, fie din teama de a lăsa neîndeplinite unele rituri neînțelese acum (şi de aceea cu atât mai periculoase), fie datorită forței tradiției.

---

[20] Traian Herseni, *op. cit.*, p. 73.

Bibliografie

Adăscăliței, Vasile, *Aspecte din dramaturgia populară. Teatrul popular de haiduci*, extras din „Limbă şi Literatură”, vol. II, Iaşi, 1956.

Adăscăliței, Vasile, *Jocul ursului de Anul nou în Moldova*, în „Analele Ştiințifice ale Universității «Al. I. Cuza» – Iaşi”, secțiunea III, tom. 16, 1970.

Adăscaliței, Vasile, Ion H. Ciubotaru, *Teatru folcloric din județul Iaşi*, Iaşi, Casa Județeană a Creației Populare, Iaşi, 1969.

Băieşu, Nicolae, Bostan, Grigore, Botezatu, Grigore, *Folclor din Țara Fagilor*, Chişinău, Editura Hyperion, 1993.

Bârlea, Ovidiu, *Folclor şi istorie*, extras din „Revista de etnografie şi folclor”, nr. 1, tom. 11, Bucureşti, 1966.

Bârlea, Ovidiu, *Folclorul românesc*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

Bitard, Adolphe, *Sărbătoarea Crăciunului. La diferite popoare*, Bucureşti, Editura Luceafărul, 1913.

Brădățeanu, Virgil, *Istoria literaturii dramatice româneşti şi a artei spectacolului*, vol. I, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1966.

Burada, T. Teodor, *Istoria teatrului la români*, Bucureşti, Editura Minerva, 1975.

Buhociu, Octavian, *Folclorul de iarnă, ziorile şi poezia păstorească*, Bucureşti, Editura Minerva, 1979.

Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

Caraman, Petru, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români şi slavi. Contribuție la studiul mitologiei creştine în orientul Europei*, Iaşi, 1931.

Caraman, Petru, *Colindatul la români, slavi şi la alte popoare. Studiu de folclor comparat*, Bucureşti, Editura Minerva, 1983.

Caselli, Davide, *Crăciunul la diferite popoare*, Bucureşti, Editura Minerva, 1915.

Călători străini despre Țările Române, vol. V, îngrijit de Maria Holban, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1973.

Cihodaru, Constatin, Caproşu, Ion, Şimanschi, Leon, *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. I (1384-1448), Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

Cihodaru, Constatin, Caproşu, Ion, Ciocan, Nicolae, *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. III (1487-1504), Bucureşti, Editura Academiei, 1980.

Ciubotaru, Ion H. *Valea Şomuzului Mare. Monografie folclorică*, seria „Caietele Arhivei de Folclor”, X_1 Iaşi, 1991.

Costăchescu, Vasile, *Istoria oraşului Fălticeni. Cu un scurt istoric al județului Baia (1340-1941)*, Fălticeni, „Tipografia Românească”, 1941.

Datcu, Iordan, Stroiescu, Sabina Cornelia, *Dicționarul folcloriştilor*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1979.

Documente privind istoria României, A. *Moldova*, *veacul XVI*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1953.
Drâmbă, Constantin, *Timpul şi măsurarea lui*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1951.
Eliade, Mircea, *Istoria credințelor şi ideilor religioase*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1992.
Eliade, Mircea, *Meşterul Manole*, Iaşi, Editura Junimea, 1992.
Eliade, Mircea, *Sacrul şi profanul*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992.
Fochi, Adrian, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.
Gaster, Moses, *Literatura populară română*, Bucureşti, Editura Minerva, 1983.
Ghinoiu, Ion, *Vârstele timpului*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1988.
Gorovei, Artur, *Fălticenii. Cercetări istorice asupra oraşului*, Fălticeni, Institutul de Arte Grafice „M. Saidman”, 1938.
Herseni, Traian, *Forme străvechi de cultură poporană româneasca*. *Studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din Țara Oltului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.
Ilisei, Grigore, Gorovei, Ştefan S., *Fălticeni*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1987.
Ionescu, Cristian, *Mică enciclopedie onomastică*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1975.
Jula, Nicolae, Mănăstireanu, Vasile, *Tradiții şi obiceiuri româneşti*. *Anul nou în Moldova şi Bucovina*, Bucureşti, Editura Pentru Literatură, 1968.
Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, Bucureşti, Editura Albatros, 1983.
Lăudat, Ion D., *Rolul revistei „Şezătoarea” în cunoaşterea folclorului românesc şi ecourile ei peste hotare*, extras din „Actele simpozionului dedicat reciprocităților iugoslavo-române în domeniul literaturii populare”, Pancevo, 1972.
Mangiuca, Simion, *Călindariu iulianu*, *gregorianu şi poporanul românu pe anul 1883*, Oravița, Tipografia Iulus Wunder, 1882.
Marian, Simion Florea, *Sărbătorile la romani*, vol. I, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 1994.
Matei, Mircea D., Emandi, Emil I., *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei şi din bazinul Şomuzului Mare*. *Secolele XI-XVII*, Bucureşti, Editura Academiei, 1982.
Meteş, Ştefan, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1977.
Miloşescu, Pantelimon, *Datini strămoşeşti*, Bucureşti, Editura pentru turism, 1990.
Muşlea, Ion, *Obiceiul Junilor Braşoveni*. *Studiu de folclor*, în „Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj”, extras, Cluj, 1930.

Niculăiasa, Ana, Niculăiasa, Mihai, *Istoria localităților din zona sud-estică a județului Suceava în date şi cifre*, Bucureşti, Editura Litera, 1976.

Niculăiasa, Ana, Niculăiasa, Mihai, *Zona Fălticenilor*, Bucureşti, Editura Litera, 1981.

Niculiță-Voronca, Elena, *Datinile şi credințele poporului român adunate şi aşezate în ordine mitologică*, Cernăuți, Tipografia Isidor, Wiegler, 1903.

Nistor, Ion, *Emigrările de peste munți*, extras din „Analele Academiei Române", seria a II-a, tom. XXXVII, *Istorie*, Bucureşti, 1915.

Ollănescu, Dimitrie C., *Teatrul la români*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1981.

Ostap, Melania; Semendeaev, Victoria, *Pivele de bătut sumani pe Valea Şomuzului*, în volumul „Cibinium. Studii şi materiale privind Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibiului", Sibiu, Muzeul Bruckenthal, 1967-1969.

Pamfile, Tudor, *Sărbătorile la români. Crăciunul. Studiu etnografic*, Academia Română, colecția „Din viața poporului român", Bucureşti, Editura Socec, 1914.

Panaitescu, Petre P., *Interpretări româneşti*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994.

Papahagi, Tache, *Mic dicționar folcloric*, Bucureşti, Editura Minerva, 1979.

Pop, Mihai, *Anul nou. Lectura unui discurs ceremonial*, în „Calendarul Maramureşului", Baia Mare, 1976.

Şimanschi, Leon, Ignat, Gerogeta, Agachi, Dumitru, *Documenta Romaniae Historica*. A. *Moldova*, vol. II, (1449-1486), Bucureşti, Editura Academiei, 1976.

Teodorescu, Dem G., *Încercări critice asupra unor credințe, datine şi moravuri ale poporului român*, Bucureşti, Tipografia Petrescu-Conduratu, 1874.

Ursache, Petru, *„Şezătoarea" în contextul folcloristicii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.

„Vestitorul Satelor", revistă a cercului „Deşteptarea sătenilor", Fălticeni, 1916.

Vulcănescu, Romulus, *Măştile populare*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1970.

Vulcănescu, Romulus, *Aspecte esențiale ale mitologiei româneşti* (Cursurile de vară şi colocviile ştiințifice, Sinaia, 1973), Bucureşti, 1973.

Vulpescu, Mihail, *Irozii – Păpuşile. Teatrul românescu al Vicleimului. Scaloianul şi paparudele*, Bucureşti, Tipografia ziarului «Universul», 1942.

PIUĂRITUL PE VALEA MOLDOVEI*

În România, radiografierea ştiinţifică a civilizaţiei tradiţionale a început târziu, când chiar obiectul studiului începuse a suferi repezi transformări. Abundenţei materialului, ca şi multiplelor domenii (incluzând producţii folclorice, obiceiuri, artă populară, meşteşuguri, port popular etc.) nu le-au fost niciodată opuse un număr suficient de specialişti şi un suport logistic pe măsură. Deşi imensă, cantitatea de informaţii etnografice culese decenii de-a rândul nu acoperă în mod egal teritoriile locuite de români. Anumite aspecte au rămas până astăzi insuficient documentate, îngrijorarea vădită a cercetătorilor faţă de schimbările profunde şi ireversibile din lumea satului nefăcând decât să accentueze faptul că timpul etnografului de cabinet nu a sosit încă.

Evidenţierea particularităţilor trebuie precedată de cunoaşterea detaliată a realităţilor locale, încadrate într-un context etno-folcloric mai larg[1]. În acest sens sunt direcţionate şi preocupările noastre, îndreptate în cazul de faţă înspre ilustrarea meşteşugului piuăritului pe cursul mijlociu al râului Moldova.

Studii privitoare la instalaţiile hidraulice ţărăneşti din jumătatea nordică a Ţării Moldovei s-au întreprins cu diverse prilejuri[2], dar mai ales impulsionate de înfiinţarea Muzeului Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului şi apariţia publicaţiilor acestuia[3]. A rămas în afara

---

* Lucrare apărută în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, I, Iaşi, Editura Junimea, 2001, p. 257-269.

[1] Ion H. Ciubotaru, *Cadrul etnografic al cântecului funerar pe Valea Şomuzului Mare*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, X, Cluj-Napoca, 1978, p. 371.

[2] Ion Chelcea, *Etnografia Văii Bistriţei. Zona Bicaz*, Piatra Neamţ, 1973, p. 397-421; Corneliu Istrate, *Despre dârstele din Moldova în secolul al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice. Istorie”, an XIII, 1962, fasc. 1, p. 121-128.

[3] Melania Ostap şi Victoria Semendeaev, *Pivele de bătut sumani pe Valea Şomuzului*, în „Cibinium”. Studii şi materiale privind Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului, Sibiu, Muzeul Bruckenthal, 1967-68, p. 185-194; Dragoş Cusiac, *Pivele de bătut sumani, instalaţii tradiţionale de largă răspândire în Bucovina*, în „Studii şi comunicări de istorie a civilizaţiei populare din România”, Sibiu, 1981, vol. II, p. 169-180; Simion Lăzăreanu, *Contribuţie la cunoaşterea instalaţiilor hidraulice ţărăneşti din zona Câmpulungului Moldovenesc*, în „Studii şi comunicări de istorie a civilizaţiei populare din România”, Sibiu, 1981, vol. II, p. 191-198.

atenției chiar o zonă considerată de istorici ca făcând parte din rândul spațiilor cu locuire neîntreruptă[4], pe partea de mijloc a văii Moldovei înregistrându-se de timpuriu o densitate de aşezări mult superioară zonelor înconjurătoare[5]. De altfel, din acest perimetru, care coincide în bună măsură cu teritoriul formațiunii prestatale care a stat la baza întemeierii statului medieval Moldova, provin şi primele informații despre existența pivelor la est de Carpați, aflate în documente de la Ştefan Voievod[6] sau Petru Aron[7]. Toate datele care mărturisesc constant perpetuarea meşteşugului piuăritului pe valea Moldovei de-a lungul Evului Mediu şi perioadei moderne[8], ca şi abundența în zonă a hainelor croite din materiale prelucrate la piuă, trimiteau insistent la existența unui centru (sau a unor centre) de piuărit, segment lipsă în hărțile etnografice între valea Bistriței şi valea Şomuzului Mare.

*

Rezultatele anchetei de proporții întreprinse de Cornel Irimie în 1957, având la bază informațiile furnizate de Comitetul de Stat al Apelor, indicau o slabă reprezentare a piuăritului în întregul bazin al Moldovei, semnalându-se doar două astfel de instalații, una aflată la extremitatea nordică a râului (Strâmtura – Vama), iar cealaltă, departe de valea propriu-zisă (Pipirig, pe apa Neamțului)[9]. Cercetări ulterioare au evidențiat însă, în unele cazuri, omisiuni semnificative şi în cazul cursului de apă la care ne referim[10].

Demersurile noastre, din 1997, pe lângă filiala din Bacău a Apelor Române, deşi profitabile din mai multe puncte de vedere, nu au

---

[4] Mircea D. Matei, Emil Emandi, *Habitatul medieval rural din valea Moldovei şi din bazinul Şomuzului Mare*. *Secolele XI-XVII*, Bucureşti, 1982, p. 18.
[5] *Ibidem*, p. 36.
[6] *Catalog de documente din Arhivele Statului Iaşi*. *Moldova*, vol. I (1398-1595), Bucureşti, 1989, doc. 108.
[7] *Documenta Romania Historica*. *A*. *Moldova*, vol. I (1384-1448), Bucureşti, 1975, doc. 279.
[8] *Catalogul documentelor moldoveneşti din Direcția Arhivelor Centrale*, supliment I (1403-1700*)*, Bucureşti, 1975, doc. 181; *Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. I (1387-1620), Bucureşti, 1957, doc. 1270; Ştefan Olteanu, Constantin Şerban, *Meşteşugurile din Țara Românească şi Moldova în Evul Mediu*, Bucureşti, 1969, p. 317.
[9] Cornel Irimie, *Anchetă statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României (vechimea*, *tipologia*, *răspândirea şi frecvența lor)*, în „Cibinium", Sibiu, 1967-68, p. 482.
[10] Dragoş Cusiac, *op*. *cit*., p. 172.

adus nici un indiciu nou pentru subiectul pe care-l abordăm aici. Redăm lista cu instalațiile hidraulice țărăneşti autorizate situate în bazinul Moldovei, dar şi al Sucevei, aşa cum ne-au parvenit de la filiala din Bacău a Apelor Române:

Județul Suceava:

- Vatra Moldoviței, pe Moldovița, moară;
- Bucşoaia, com. Frasin, pe Suha Mică, moară;
- Gemenea, com. Stulpicani, pe Gemenea, moară, proprietar Consiliul Popular;
- Voroneț, moară aflată în proprietatea fabricii de panificație Suceava – nu mai funcționează;
- Slatina, com. Găineşti, pe Suha Mică, moară – nu mai funcționează;
- Valea Moldovei, pe Moldova, moară, proprietar Moroşan Ştefan – nu mai funcționează;
- Baia, pe Moldova, gater, proprietar fostul C.A.P.;
- Vadu Moldovei, pe Şomuz, moară;
- Gălăneşti, pe Suceava, moară, proprietar Consiliul Popular;
- Țibeni, com. Satul Mare, moară, proprietar fostul C.A.P.;
- Milişăuți, pe Sucevița, două construcții;
- Volăvăț, pe Volovăț, moară;
- Grăniceşti, com. Gura Solcăi, pe Solca, moară;
- Sucevița, pe Sucevița, moară;
- Frătăuții Noi, pe Suceava, două construcții;

Județul Neamț

- Boboeşti, com. Pipirig, pe Neamț, două construcții, una în proprietatea Irinei D. Ruxandra, alta aparținând lui Ilie Amariei;
- Pipirig, com. Pipirig, două construcții, una în proprietatea Varvarei Amariei şi alta a lui Vasile C. Amariei;
- Stânca, com. Pipirig, o construcție a lui Pițigaia Vasile şi alta a lui Pițigaia Nicolae;
- Pluton, com. Pipirig, pe Dolheşti, proprietar Acatrinei Vasile;
- Dolheşti, com. Pipirig, pe Dolheşti, proprietari Butnariu I. Filofteia şi Olteanu G. Maria;
- Sihăstria, com. Vânători, pe Secu, proprietar Mănăstirea Sihăstria;
- Nemțişor, com. Vânători, pe Nemțişor, proprietar Gheorghe Bodron;
- Dumbrava, com. Timişeşti.

Aşa cum se poate sesiza chiar dintr-o privire fugară asupra acestei statistici, cantitatea de informații diferă de la un obiectiv la altul. Faptul că sunt cuprinse date din 1994, nu înseamnă că lista a fost reactualizată la nivelul acestui an, consemnându-se autorizațiile eliberate în ultimele decenii, până în 1994. Aşa se explică prezența pe listă a unor instalații ale fostelor C.A.P.-uri, astăzi retrocedate proprietarilor inițiali sau desființate. Sunt consemnate şi localități în care ştim cu siguranță că aceste meşteşuguri au dispărut de peste două decenii (Vadu Moldovei, Dumbrava). De asemenea, în multe cazuri, informația este excesiv de lacunară, indicând doar localitatea şi existența unor instalații, nespecificându-se profilul acestora, în dezacord cu alte trimiteri, în care se comunică până şi numele proprietarilor. Sunt şi situații în care, după 1990, s-au obținut autorizații de construcție pentru mori, pive sau fierăstraie, dar proiectele au rămas în stadiul de intenții. Nu pot fi neglijate nici numeroasele cazuri de funcționare a unor instalații neînregistrate.

Luându-se precauțiile de rigoare, datele de mai sus pot constitui totuşi un reper, mai ales în contextul actual, de limitare a condițiilor de deplasare şi cercetare etnografică[11].

Doar cercetările de teren au fost în măsură să ne releve realități noi şi surprinzătoare, dovedind continuitatea meşteşugului piuăritului în zona pe care o avem în atenție, prilejuindu-ne descrierea unui important centru de piuărit, necunoscut încă.

Situat la extremitatea nordică a județului Neamț, pe malul drept al cursului mijlociu al Moldovei, satul Şoimăreşti se distinge de aşezările înşiruite de o parte şi de alta a râului prin petecul de pădure care întrerupe cursivitatea luncii. Numită încă *mladă* de către săteni, păduricea, deasă şi matură acum, este punctată din loc în loc de o salbă de poieni, străbătute pe rând de un şuvoi de ape, paralel cu râul cel mare. În camuflajul pe care-l oferă desimea copacilor, feriți poate şi de vigilența funcționarilor Apelor Române, şi-au practicat meşteşugul multe generații de piuari. Urmele fostelor instalații hidraulice sunt încă evidente în interiorul poienilor. Gârla Morii, pârâul cu nume semnificativ, care pune în mişcare angrenajele instalațiilor, izvorăşte doar de la 4 km distanță, având pe parcurs albia înțesată cu nenumărate alte izvoare. Când numărul morilor şi pivelor creştea, proprietarii plăteau săpători, adâncind gârla pentru obținerea unui surplus de apă. În

[11] Mulțumim muzeografului Cornel-Vivi Cioarec, de la Muzeul „Iulian Antonescu” din Bacău, pentru ajutorul oferit la obținerea acestor date.

perioadele secetoase, din Moldova (inutilizabilă pentru amplasarea acestor construcții din cauza deselor variații de debit), situată doar la 300 m, apa este dirijată printr-un canal artificial, curățat periodic. Datorită densităților mari ale instalațiilor, în unele perioade de timp, nu au lipsit nici litigiile legate de utilizarea apei, frecvente fiind cazurile lipsirii de apă a vecinului din aval, sau *înecarea*, cauzată de îndiguire, a celui din deal. De obicei, ca soluție finală, se *împărțea* debitul, pentru alimentarea a două iazuri deodată. În alte situații, instalațiile funcționau alternativ. În perioadele ploioase, necazurile veneau dinspre râul Moldova, care-şi umfla apele, inundând şi mâlind pivele. Se făceau atunci stavile din capre de lemn peste care se aşezau *plăşi* din nuiele, lungi de 5 m. Viitura era astfel stopată, dar abătută spre ogoarele locuitorilor din stânga albiei, prilej pentru alte dispute.

În memoria colectivă a şoimăreştenilor este clară şi acum amintirea celor opt pive care au funcționat în anii de după al doilea război mondial, număr determinat şi de cumplita foamete care a bântuit regiunea. În căutare disperată de venituri suplimentare, şi oamenii care nu stăpâneau deplin meşteşugul au găsit în piuărit o modalitate de supraviețuire pentru ei şi familiile lor.

Piua lui Constantin Bistriceanu din Şoimăreşti

Dacă şi în trecut au mai fost cazuri de practicare sporadică a piuăritului, au existat însă, şi încă mai există, preocupări constante, dublate de stăpânirea temeinică a meşteşugului şi transmiterea acestuia

din generație în generație. Familiile Bistriceanu, Tărăboanță, Teşu sunt emblematice din acest punct de vedere. Ele s-au concurat mereu, perfecționându-şi tehnica, atrăgând clienți din locurile cele mai îndepărtate şi neaşteptate, introducând chiar şi noi procedee tehnice în prelucrarea țesăturilor.

În mlada de la Şoimăreşti mai funcționează astăzi doar o piuă, aparținând lui Constantin Bistriceanu. Tatăl actualului proprietar a plătit în 1938, socrului său, Vasile Tărăboanță (deținător de moară şi piuă), pentru construcția instalației. Dar în condițiile de după război, concomitent cu înmulțirea pivelor, se înregistrează şi o cerere tot mai redusă pentru serviciile şi produsele piuarilor. Una din modalitățile de supraviețuire pe care Constantin Bistriceanu a adoptat-o ne oferă şansa surprinderii şi consemnării unor aspecte concrete vizând influențele exercitate între două centre de meşteşugari, precum şi îmbogățirea cunoştințelor despre unele aspecte deja cercetate. Situate peste apa şi dealurile din stânga Moldovei, vestitele pive de pe Şomuz au oferit sugestiile şi suportul menite revigorării, iar apoi perpetuării piuăritului la Şoimăreşti. Bistriceanu a obținut primul „consultanță tehnică”, din partea şomuzeanului Gheorghe Moraru. Acesta, în schimbul dreptului de folosire pe timp de o lună a pivei din Şoimăreşti, a modificat găvanul, înlesnind învârtirea sumanilor în timpul prelucrării. Rezultatele fiind apreciate, şi alți meşteşugari din cele două centre au stabilit relații care s-au permanentizat. Numele sumănarilor şomuzeni, amintite şi în studiul Melaniei Ostap şi al Victoriei Semendeaev, sunt bine cunoscute la Şoimăreşti: Moraru, Jitaru, Dobrotă, Liuță[12]. Influențele nu au avut sens unic, centrul de pe Moldova nefiind doar receptor şi beneficiar. Cu timpul, raporturile s-au inversat: confruntați cu scăderea Şomuzului Mare sub nivelul care permitea funcționarea instalațiilor, piuarii din Dolheşti, Dolhasca, Gulia, primeau în continuare comenzi, pe care ani în şir le-au onorat, transportând materialul în căruțe şi prelucrându-l la Şoimăreşti, situație prelungită până în anii ’70, când şi-au încheiat activitatea[13].

Bineînțeles, având în vedere perioada la care ne referim, piedicile nu s-au limitat la a fi doar de natură comercială sau tehnică. Asimilați

[12] Melania Ostap şi Victoria Semendeaev, *op. cit*, p. 193.

[13] Ion H. Ciubotaru, *Valea Şomuzului Mare. Monografie folclorică*. Cu un capitol de etnomuzicologie de Florin Bucescu şi Viorel Bârleanu, Iaşi, Caietele Arhivei de Folclor, X_1, 1991, p. 6.

chiaburilor de către proaspătul regim comunist, posesorii de mori şi pive au cunoscut întregul evantai de neajunsuri care decurgea din această categorisire: arestări, rechiziții, cote care trebuiau livrate de pe o zi pe alta etc. Din 1962, instalațiile au trecut în posesia C.A.P.-urilor. Unele dintre ele au fost închise. Îndepărtat din piua proprie, Constantin Bistriceanu a revenit doar după ce lucrătorii care-l înlocuiseră s-au dovedit incapabili să o exploateze eficient. Un alt piuar, Ilie Teşu, a continuat şi el să lucreze o bună bucată de vreme dar, vexat de statutul de simplu angajat pe fosta proprietate, a abandonat.

Piua lui Constantin Bistriceanu. Vedere dinspre lăptoc

Încadrarea tipologică a pivelor din Şoimăreşti este înlesnită în primul rând de mărturia vie pe care o constituie instalația încă funcțională. Atât principiile de construcție, cât şi cele de funcționare arată asemănări, uneori până la identitate, cu alte construcții, dintr-un spațiu vast cuprinzând estul Transilvaniei, Valea Bistriței, Bucovina. Chiar şi terminologia prin care sunt desemnate părțile componente corespunde, în bună măsură, cu cea utilizată în locuri mai îndepărtate[14]: apa este îndiguită, formând un *iaz*, din care parcurge cu viteză *lăptocul*, construit din scânduri, lung de 4 m şi lat de 2 m. Învârtirea roții cu *cupe*

[14] Melania Ostap şi Victoria Semendeaev, *op. cit*, p. 187; Ion Chelcea, *op. cit.*, p. 406-410; Mircea Prahase, *Instalații hidraulice țărăneşti (mori, pive, vâltori), în subzonele etnografice Rodna şi Năsăud*, în „Revista Bistriței”, VIII, Iaşi, 1994, p. 251-252.

se face prin aducție inferioară. Două *fuse* din fier, aşezate pe *broaşte*, sunt înfipte în capetele *grindeiului* octogonal. În interiorul *bordeiului*, se află dispuse celelalte componente ale instalației: *butucul*, având 70 cm în diametru, în care au fost scobite două *găvane*, cele 4 *plesnitori* care străpung dintr-o parte în alta grindeiul, obținându-se astfel opt capete care ridică alternativ cele patru *ciocane* cu coadă.

Din läptoc, printr-un *uluc*, este udat în permanență fusul de afară, prevenindu-se astfel supraîncălzirea. Un alt uluc alimentează *cazanul* de 60 de litri, aflat deasupra unei vetre din interiorul bordeiului. Apa încălzită este trimisă apoi la găvane, umezind în permanență materialul prelucrat. Deşi construcția specială a ciocanelor, cu 4 *raze*, ca şi şlefuirea atentă a găvanelor asigură învârtirea sumanilor în timpul baterii, din oră în oră piuarul opreşte instalația dinăuntru, prin blocarea plesnitorilor, reaşezând materialul, prevenind astfel ca acesta să *iasă dungos*. Operațiunea se repetă şi ori de câte ori țesăturile *se încâlcesc*.

În medie, timpul necesar pentru prelucrarea sumanilor este de o zi şi o noapte, dar el poate varia şi în funcție de calitatea materialului: dacă firul este *sucit* şi urzeala deasă, durata baterii creşte, căci „se desface greu". Mai lesnicioase de prelucrat sunt țesăturile rare.

*

Industria şi produsele sale de serie, ieftine şi bune, au provocat o îndelungată şi ireversibilă criză a meşteşugurilor tradiționale. Unele dintre ele au dispărut, altele încă mai supraviețuiesc, anacronice cu vremurile sau ca o expresie a postmodernismului. Anumite meşteşuguri ori ramuri ale acestora (olărit, prelucrarea lemnului etc.) s-au adaptat vremurilor, cu prețul deplasării accentelor, supradimensionând latura estetică a obiectelor, crescând tot mai mult funcția decorativă, în defavoarea celei utilitare. Simultan, s-a produs şi un transfer de destinație, astăzi vizându-se cu predilecție piețele orăşeneşti. Meşteşugul piuăritului, prin scopul său foarte precis de îndesire a materialelor destinate confecționării îmbrăcămintii, nu are posibilitatea unei opțiuni asemănătoare. Acesta este încă un motiv, cu ponderea cea mai însemnată pentru scăderea dramatică a numărului instalațiilor în ultimele decenii. Este evident că locurile unde încă se mai bat sumani sunt situate în zone mai conservatoare, autarhice, cu excedent de lână[15]. În cazul de la Şoimăreşti, nici una din aceste condiții nu este îndeplinită

[15] Mircea Prahase, *op. cit.*, p. 247.

total. Unica posibilitate de supravieţuire, aproape neverosimilă, a constituit-o concurenţa directă cu stofele de fabrică. Necesitatea a condus spre o prelungire a procesului de prelucrare. Atribuţiile piuarului s-au extins, dar mai ales a trebuit născocită o nouă instalaţie care să confere materialului un plus de strălucire şi eleganţă: PRESA.

Presa, o instalaţie rudimentară, este darul cel mai de preţ adus de şomuzeni pe Valea Moldovei. Instalaţia propriu-zisă, din metal sau lemn, este mult asemănătoare vechilor teascuri pentru vin cu două şuruburi. Situată într-o încăpere separată, ea mai este deservită de un cuptor utilizat pentru încălzirea, până la înroşire, a unor plăci dreptunghiulare din fier. Recuzita este completată cu bucăţi de carton având aceleaşi forme şi dimensiuni (70/50cm) ca plăcile de metal. Pentru o singură presare, se folosesc o sută de metri de sumani, bătuţi în prealabil la piuă şi uscaţi. Pe o masă scundă, situată sub cele două şuruburi, încadrată de rama metalică sau de lemn, se presoară nisip, aşezându-se apoi una din plăcile de metal înroşite în cuptor. Urmează un carton, apoi sumanii, care se împăturesc, la fiecare pliere intercalându-se un nou carton. După împachetarea a 50 metri de material, se aşează iarăşi o placă de fier fierbinte, cuprinsă între două obloane subţiri din lemn, peste care se continuă alternanţa sumani – carton până la derularea celor 100 metri. Deasupra se aşează un nou oblon de lemn şi placa înroşită. Prin răsucire, capetele celor două şuruburi coboară, apăsând fierul de deasupra, strivind maldărul de sumani stropiţi cu apă în timp ce se clădesc. Şuruburile se strâng până la refuz şi rămân în această poziţie timp de 24 ore. În urma acestui tratament, materialul devine scorţos, căpătând şi luciu, asemănându-se cu stofele etalate în vitrinele magazinelor.

Odată cu introducerea acestei inovaţii, pivele din Şoimăreşti lucrau fără încetare timp de 6 luni pe an, cu profit mare. Singur piuăritul, fără a mai fi necesară practicarea altor activităţi, asigura, înainte de confiscarea instalaţiilor, un trai îndestulat.

În perioada actuală, realităţile sunt mult modificate. Piua mai lucrează doar câteva săptămâni pe an. Între timp, a revenit proprietarului de drept. S-au schimbat însă, atât provenienţa clienţilor, cât destinaţia materialelor prelucrate. În Şoimăreşti, ca şi în satele din jur, nu se mai ţes sumani. Din stânga râului, sătenii din Oniceni, Drăguşeni, Ruşi aduc pentru prelucrare mai ales pături. Dar, deoarece în vremurile bune piuarii şoimăreşteni s-au făcut cunoscuţi vânzând în târgurile din Fălticeni, Roman, Târgu Neamţ etc. propriile produse, clienţi fideli din zonele montane străbat şi astăzi distanţe apreciabile pentru a-şi aduce

țesăturile la bătut şi presat. Surprinzătoare este prezența stofelor, purtând semne de recunoaştere, aduse de la Bistricioara, Ceahlău, Pipirig, Agapia, Petricani, Vânători etc., adică tocmai din locuri în care au funcționat neîntrerupt pive. Atracția o reprezintă, după mărturisirea unor clienți provenind din aceste locuri, calitatea piuăritului şi mai ales presa. Mai mult, doar pentru presare sunt dese cazurile în care se aduc stofe nefinisate, provenite de la una din fabricile din Târgu Neamț.

Piua abandonată a lui Dumitru Ciohoreanu, Pipirig – Neamț

De altfel la Târgu Neamț a existat din vechime tradiția prelucrării stofelor în cantități foarte mari, un document din 1855 consemnând că aici s-ar fi produs anual „sute de mii de coți de sumani”[16]. Pentru bazinul râului Moldova constatăm o diminuare semnificativă a piuăritului, aproape de dispariție. Pe cursurile de apă din Zona Neamț (Ozana, Nemțişor), unde o statistică din 1861 indica prezența a 74 de instalații[17], întâlnim astăzi doar pive abandonate ori aflate într-o stare avansată de degradare. Funcționează însă în continuare un număr mare de steze. De pildă, în Pipirig – Neamț, piua familiei Ciohoreanu nu mai funcționează, actualul proprietar mulțumindu-se cu exploatarea ştezei, nedobândind suficiente cunoştințe

---

[16] *** *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 şi 1864*, Bucureşti, 1963, p. 199.

[17] *Ibidem*.

de piuărit, deşi atât tatăl lui, cât şi bunicul „au crescut la chiuă”[18], făcându-şi singuri instalația. În ultima variantă în care aceasta se păstrează, transmisia se face prin lanț, o adaptare la condițiile de amplasare şi la duritatea stâncii care trebuia săpată.

O instalație valoroasă, atât prin starea de conservare, cât şi prin soluțiile tehnice utilizate, este cea a Ioanei Pâțâliga, din Stânca – Neamț. Construită în 1920, clădirea adăpostea inițial angrenajele, acționate de apă, ale unei mori şi pive care funcționau simultan. Din 1975 a rămas doar moara, iar din 1991 a fost amplasată şteaza, ambele aflate şi în prezent în exploatare[19].

Ştezele sunt încă intens solicitate, atât pentru „scămoşat cergile”, cât şi pentru spălatul acestora, mai ales în preajma marilor sărbători. Deoarece folosirea lor nu presupune cunoştințe şi deprinderi deosebite, sunt deținute de persoane fără antecedente familiale în domeniu, făcând inițial ştezele „într-o şagă”, dar constatând apoi că „oamenii au început să întrebe”[20].

Vâltoare din Pipirig – Neamț

[18] Informator Dumitru Ciohoreanu, 42 ani, Pipirig – Neamț.
[19] Informator Ion Ştefănucă, fiul Ioanei Pâțâliga, Stânca – Neamț.
[20] Informator Dumitru Nistor, 70 ani, Stânca – Neamț.

Vâltoarea lui Dumitru Nistor, Stânca – Neamț

Sumanii țesuți „clasic” sunt văzuți tot mai rar, mare căutare având țesăturile mai subțiri sau mai groase, cu urzeala de bumbac şi bătătura de lână.

Odată cu sumanii, au dispărut, sau şi-au redus activitatea, şi croitorii hainelor cu acelaşi nume. Stofele, lipsite de sarad şi alte podoabe tradiționale, au de cele mai multe ori, un croi orăşenesc. Pănura, laie sau cafenie de „noaten”, este tot mai rar transformată în surtuce, laibăre şi mintene – frecvente până în urmă cu câteva decenii[21], acum fiind preferate şube, scurte, paltoane, vestoane, pantaloni.

Extinderea procesului de prelucrare, prin asumarea de către piuari a unor noi tehnici, nu alterează în nici un fel meşteşugul tradițional al piuăritului. Presarea sumanilor reprezintă o etapă distinctă, un *metapiuărit*, constituind o verigă facultativă între piuar şi croitor.

---

[21] Elena Florescu, *Portul popular din Zona Neamț*, Iaşi, 1979, p. 65.

PARTICULARITĂȚI ALE ARHITECTURII TRADIȚIONALE DIN ZONA ETNOGRAFICĂ IAȘI*

În limbajul obişnuit, marcat de automatisme, folosirea termenului *monument* trimite instantaneu la reprezentări mentale ale unor grupuri statuare, construcții grandioase etc., în contrast evident cu mărturiile arhitectonice la care ne referim în materialul de față.

Construcțiile țărăneşti tradiționale, cu precădere cele din zonele de câmpie şi podiş, nu dețin aparent atributele care să le confere statutul unor monumente: edificii simple, de proporții modeste, durate din materiale necostisitoare şi efemere. Însă, componentele arhitectonice ale habitatului rural reprezintă produsul esențializării unor forme, după o evoluție şi carieră seculară, care stau deopotrivă sub semnul funcționalității şi al unei însemnate încărcături simbolice. Ca element central al gospodăriei, *casa*, pe care o avem în primul rând în atenție, reprezintă cu mult mai mult decât un loc pentru adăpost şi odihnă. Potrivit mentalității arhaice, aici este spațiul de comuniune al întregii familii, compusă deopotrivă din trăitori şi din cei trecuți în neființă. Totodată, ea reflectă modalitățile de gândire şi organizare a spațiului, abilitatea țăranului de a găsi soluții pentru adaptare la condițiile concrete de climă şi relief.

Dacă în aşezările montane şi submontane lemnul, de diferite esențe, constituia materialul abundent, relativ durabil şi uşor de prelucrat, folosit la confecționarea obiectelor de uz, a uneltelor sau la construcții, pentru locuitorii satelor situate în perimetrul zonei etnografice Iaşi, întrebuințarea acestui produs s-a făcut întotdeauna cu chibzuială şi economie, substitutele obişnuite fiind lutul şi paiele. Ca rezultat, în locul mult mediatizatelor tipuri de locuințe din regiunile păduroase, realizate din bârne dispuse orizontal, „în cununi" şi îmbinate „în căței", unanim considerate drept comori ale artei populare a lemnului, în zona Iaşi frecvența cea mai mare o au construcțiile ridicate „pe furci", o tehnică de lucru arhaică.

Sistemul bazat pe furci, stejarul fiind lemnul des întrebuințat, presupune înfigerea acestora în pământ, partea rămasă afară măsurând

---

* Lucrare apărută în „Monumentul. Tradiție şi viitor", Iaşi, Editura Junimea, 2001, p. 64-72.

între 2m-2,2m. Numărul furcilor necesare pentru conturarea unei locuințe este variabil, în funcție de mărimea acesteia sau de posibilitățile gospodarului. Trei brâie orizontale, tot din stejar, aşezate la distanțe egale, consolidează furcile, pe brâul din partea de sus fiind aşezați „cosorobii", susținătorii căpriorilor de la acoperiş[1]. Uneori, din motive care îşi găsesc poate explicația în vechile practici de întemeiere, furcile casei, sau o parte dintre ele, sunt obținute prin folosirea în acest scop a arborilor care cresc pe locul construcției, fără ca aceştia să mai fie retezați sau dezrădăcinați[2]. De altfel, una din credințele referitoare la alegerea locului de casă interzice categoric tăierea arborilor pentru degajarea spațiului[3].

Odată realizat suportul principal al casei, rămâne problema umplerii acestuia, a zidirii pereților propriu-zişi. În acest scop se apelează încă până astăzi la o soluție viabilă din perioada neolitică, împletindu-se nuiele, peste care se aplică lipitură de pământ ud amestecat cu paie şi pleavă. După uscare, din rațiuni estetice, se mai întinde un strat subțire şi fin din lut galben, totul finalizându-se prin văruială. Atunci când, din motive diverse, nu s-au putut procura furci de o grosime rezonabilă, se recurge la folosirea unora mai subțiri, dar mai dese, locul împletiturii din nuiele fiind luat de „vălătuci", suluri din pământ şi paie lungi[4].

În mod obişnuit, specialiştii unor astfel de locuințe sunt *stolerii*, meşteri locali, dar participarea lor se rezumă la aşezarea furcilor, suporților pentru geamuri şi la încheierea căpriorilor acoperişului, operațiuni care reclamă cunoştințe şi îndemânare. Restul muncilor cade în seama gospodarului care, după obiceiul locului, îşi durează casa singur sau ajutat de rude şi prieteni, întâlnindu-se cazuri în care întreaga comunitate se adună la clacă.

Date fiind materialele şi tehnicile de construcție, ca şi aportul uman numeros, timpul de realizare a unei asemenea locuințe este foarte scurt. Rapiditatea execuției îşi găseşte suport şi în proporțiile modeste ale casei tradiționale, precum şi în simplitatea planului acesteia.

---

[1] Angela Olaru, *Zona etnografică Botoşani*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1983, p. 76.

[2] Mircea Ciubotaru, Petroliana Zară, *Comuna Horleşti*, Iaşi, Editura Performantica, 1999, p. 213

[3] Ion H. Ciubotaru, *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*, vol. I. *Arhitectura tradițională. Textilele de interior. Portul popular de sărbătoare*, Iaşi, Editura Presa Bună, 1998, p. 25.

[4] Emilia Pavel, *Studii de etnologie românească*, Iaşi, Editura Junimea, 1990, p. 24.

Exceptând locuințele îngropate, de tip bordei sau semibordei, dispărute din peisajul etnografic al zonei de multe decenii, tipul de locuință tradițională cel mai răspândit este cel compus dintr-o cameră şi o tindă rece, ca şi forma derivată din acesta, reprezentativă pentru secolul al XX-lea, casa cu tindă şi două odăi.

Clacă pentru construcția unei case

Case bătrâneşti din Tătăruşi şi Voineşti

Case vechi din Tătăruşi şi Bivolari

Casă din Dobrovăț – Ruşi. În prispă este practicată ascunzătoarea pentru găini

În cuprinsul zonei etnografice Iaşi întâlnim şi alte ipostaze ale arhitecturii populare, aspecte particulare derivând din folosirea unor materiale de construcții, altele decât cele numite până acum, sau din preluarea unor sugestii arhitectonice cel puțin surprinzătoare pentru noi, date fiind timpul sau spațiul de proveniență al acestora.

Locuințe actuale în satul Domnița
Etapele construirii caselor „pe furci”

Însumând o mare cantitate de muncă, meşteşugul pietrăritului supravieţuieşte până astăzi prin câteva centre importante: Deleni, Tansa, Şcheia. Toponime ca: „Fierbătoarea”, „Podul de lut”, „Pietrăria”, „Dealul Pietrarilor”, indică locul carierelor, al filoanelor de piatră aflate sub pământ. După o exploatare îndelungată, dezvelirea *steiurilor* necesită în momentul de faţă degajarea unei cantităţi mai mari de pământ. Sunt desprinse apoi *scânduri* din piatră, despicându-se blocurile prin tehnica *podiuşcilor*, folosindu-se uneltele obişnuite ale meseriei de pietrar: târnacoape, baroase, dălţi, pene din lemn de carpen. Destinată vânzării în stare brută sau cioplirii, piatra îşi găseşte locul, în cele mai multe cazuri în gospodării sau în construcţiile de interes obştesc, influenţând evident arhitectura aşezărilor.

Renumele centrului de pietrărit din Deleni se datorează în primul rând pietrelor pentru măcinat care s-au cioplit aici veacuri de-a rândul, asigurând funcţionarea morilor din Moldova întreagă şi devenind chiar articole de export[5]. Gresiile calcaroase din Dealul Mare – Hârlău, de o deosebită duritate, au permis confecţionarea acestor articole. Cum numai unele sorturi de piatră se pretează cioplirii pietrelor de moară şi de râşniţă, restul materialelor capătă întrebuinţări diverse: temelii pentru case, beciuri, vetre, poduri, treuci pentru adăpat vitele, colaci de fântână etc.

Fântână şi treucă din Deleni – Hârlău

[5] Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turceşti*, vol. II, Bucureşti, 1965, doc. 1827 şi 1836; Andrei Oţetea, *Pătrunderea comerţului românesc în circuitul internaţional*, Bucureşti, Editura Academiei, 1977, p. 68.

Din Evul Mediu, Cantacuzinii şi-au stabilit reşedința la Deleni, succedați apoi de Ghiculeşti, care au organizat exploatarea sistematică a carierelor[6]. La înălțarea impresionantelor edificii pe care aceste familii le-au ctitorit, au participat cu siguranță şi localnicii, deprinzând tehnici de construcție pe care le-au transmis din generație în generație. De altfel, stăruie încă în localitate legenda ridicării masivului zid cantacuzinesc: întregul sat, înşirat până la carieră, ar fi transportat piatra necesară din mână în mână[7]. Astăzi, începând cu beciurile impunătoare şi până la cele mai minuscule podețe, zidirea se face boltit, încheindu-se cu cheia de boltă. Pentru sporirea rezistenței gardurilor din piatră se folosesc contraforți, un evident împrumut din arhitectura princiară.

Contraforți din piatră pentru susținerea gardurilor (Deleni – Hârlău)

Şcheienii excelează în primul rând prin cioplirea artistică a pietrei, în abordarea noastră interesul îndreptându-se asupra stâlpilor de la porți, stilizați dar amintind vag de silueta antropomorfă. Motivele imortalizate, între care rozeta are frecvența cea mai mare, l-au îndemnat pe Ion Chelcea să considere că modelele preexistente, transferate apoi în piatră, au fost cele ale meşterilor lemnari[8].

---

[6] Gheorghe Platon, *Domeniul feudal din Moldova în preajma Revoluției de la 1848*, Iaşi, Editura Junimea, 1973, p. 109.

[7] Informator Ilie Şalaru, 76 de ani, pietrar, localitatea Deleni.

[8] Ion Chelcea, *Prelucrarea artistică a pietrei în satul Şcheia din județul Iaşi*, în „Studii şi cercetări de istoria artei”, tom 15, nr. 2. Bucureşti, 1968, p. 246.

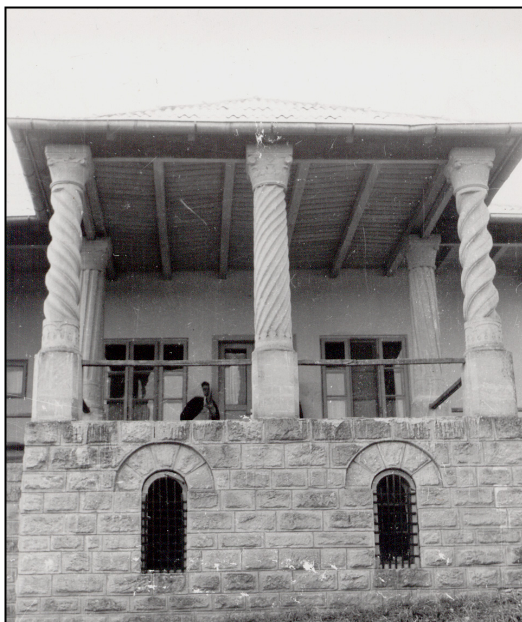

Stâlp de poartă din Şcheia

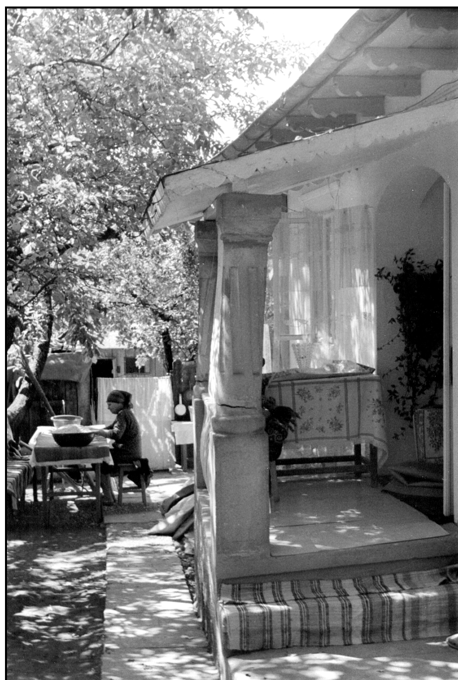
Un alt fenomen demn de consemnat, cu impact asupra arhitecturii ţărăneşti, întâlnim la Tansa. Neîndoielnic, piatra s-a scos şi prelucrat sumar din vechime, dovadă stând crucile din cimitirul părăsit, unele dintre ele fiind datate. Pe la începutul secolului al XX-lea, cioplitorii şi zidarii italieni au sosit la Tansa, însărcinându-se cu ridicarea bisericii de piatră din sat. Calfele s-au recrutat dintre români, aceştia familiarizându-se în timp cu noile unelte, cu tehnicile de cioplire, finisare şi sculptare italieneşti. Deja în 1907, un C. D. Vârlan lucra „gratis bisericei" una dintre intrări, fapt consemnat de o inscripţie. După sfinţirea bisericii, o parte a meşterilor italieni s-au stabilit în Tansa, întemeindu-şi familii, câţiva urmaşi ai lor putând fi cu uşurinţă depistaţi în onomastică.

Localnicii au continuat meşteşugul deprins, dându-şi măsura valorii prin construirea conacelor de la Schinetea şi Aureşti, ridicând monumente ale eroilor ori sculptând impresionante stele funerare[9]. Mai mult, printr-o alăturare aproape neverosimilă, faţadele caselor unora dintre tănseni sunt împodobite şi susţinute de coloane şi capiteluri din piatră.

[9] Informator Vasile Vârlan, 75 de ani, pietrar, localitatea Tansa.

Conacul de la Schinetea

Coloane şi capiteluri din piatră la o casă din Tansa

Asistăm, este o evidență, la o schimbare accelerată a peisajului arhitectural rural. Realități care până în urmă cu puțini ani făceau parte din universul familiar al celor mai mulți dintre noi, sunt înlocuite de o altă viziune planimetrică, la scară mărită. Cauzele izvorăsc în bună măsură din impactul modernității cu toate structurile vieții patriarhale, pe care le-a diminuat şi modificat. Noile construcții, având multe camere, holuri, baie, uneori etaj, încearcă satisfacerea nevoilor actuale de confort, igienă şi intimitate. Nici sistemele tradiționale de construcții nu mai au răspândirea de altădată, materialele întrebuințate: chirpici, cărămidă, bolțari, beton etc., necesitând tehnici diferite. Acoperişurile vegetale au ieşit din uz cu mai multe decenii în urmă, deşi tipurile de învelitori care le-au înlocuit nu au fost întotdeauna fericit alese.

Situația alarmantă a patrimoniului tradițional imobil a fost semnalată constant de către etnografi în ultimele decenii. Deşi se mai construieşte uneori după vechile norme, aceste întreprinderi sunt mai ales o expresie a sărăciei decât o revendicare a stilului tradițional. Casele bătrâneşti din zona Iaşi au în cele mai multe cazuri o stare precară de conservare. Sistemul de construcție pe furci nu asigură o existență îndelungată a casei, furcile afundându-se în pământ iar infiltrarea apei producându-se cu uşurință.

În 1970, Muzeului Etnografic al Moldovei i-a fost alocat un teren cu suprafața de 18,66 ha pe dealul Repedea, în vederea amenajării unei secții în aer liber[10]. Urmau să fie amplasate monumente reprezentative ale arhitecturii țărăneşti din toate zonele Moldovei, iar zona Iaşi, firesc, trebuia să fie bine reprezentată. S-au întocmit schițe, planuri, tematici de principiu. Echipe de specialişti au depistat obiectivele care urmau să fie transferate. Lucrurile s-au tergiversat însă până când respectivul teren a fost înstrăinat. După 1990 eforturile au vizat redobândirea terenului de la Repedea sau obținerea unor suprafețe la Ciric[11] ori Bârnova[12]. Nesfârşitul lanț birocratic, precum şi modificările succesive ale legislației agricole, au compromis şi aceste demersuri. Existența la Iaşi a unui spațiu bine delimitat, în cuprinsul căruia mărturiile arhitecturii populare să îşi găsească adăpost, protecție şi îngrijire, pare deocamdată iluzorie. Rămâne ca obiectiv încercarea de conservare a unor monumente „in situ”, aşa cum de altfel o reclamă şi noile orientări ale muzeografiei.

[10] Arhiva M.E.M., dosar 37, f. 3.
[11] *Ibidem*, dos. 38, f. 15, f. 16, f. 17, f. 18.
[12] *Ibidem*, f. 1.

PIETRĂRITUL TRADIȚIONAL ÎN MOLDOVA*

Percepută ca materializare a veşniciei, ca locul cel mai nimerit al sălăşluirii sufletelor strămoşilor[1], piatra, sumar sau migălos prelucrată şi-a găsit cele mai diverse întrebuințări, prin stăruința continuă a oamenilor de a conferi durabilitate lucrurilor. Abundente în zonele montane, materialele litice pot fi procurate şi la deal, podiş sau câmpie, cu multă trudă, degajând straturi de pământ inegale ca grosime, săpând în maluri sau, mai lesnicios, „recoltându-le" din albiile râurilor. Remarcăm însă, chiar de la început, disproporția dintre prezența, omniprezența pietrei în multe zone şi intensitatea uneori modestă a folosirii, mai cu seamă a prelucrării ei în cadrul comunităților tradiționale. Țăranul român s-a îndreptat mai rar spre formele dăltuite în piatră, măiestria artistică şi creativitatea acestuia găsindu-şi exprimările cele mai potrivite în lemn, lut şi fibră.

Pietrăritul în Moldova are obârşii dintre cele mai vechi. Cercetând diversele ipostaze ale folosirii pietrei, distingem, ca şi în alte locuri din țară[2], mai multe categorii de utilizatori, cu diverse trepte de specializare, dintre care doar zidarii şi cioplitorii pot fi considerați inițiați în meşteşug, cu preocupări constante, cu unelte potrivite; ei au preluat, stăpânit şi transmis mai departe vechile tehnici de construcții sau cioplire, fiind adesea grupați pe centre.

Preocupările privind exploatarea pietrei pentru construcții sunt mai accentuate în ultimul veac, cu excepția centrelor consacrate, datorită modificărilor survenite în cadrul arhitecturii populare. Pentru construcțiile țărăneşti realizate prin tehnica arhaică a *furcilor*, ca şi pentru cele cu *vălătuci* sau din *lumânărică*, nu se folosea piatră la fundație. Uneori, chiar furcile, sau o parte dintre ele, din motive care îşi găsesc explicația în vechile practici de întemeiere, erau obținute prin folosirea în acest scop a arborilor care creşteau pe locul viitoarei construcții, fără ca aceştia să mai fie retezați sau dezrădăcinați[3].

---

* Lucrare apărută în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei", II, Iaşi, Editura Documentis, 2002, p. 221-248.

[1] Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992, p. 207-227.

[2] Valer Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, Bucureşti, Ştiințifică şi Enciclopedică, 1989, p. 338.

[3] Mircea Ciubotaru, Petroliana Zară, *Comuna Horleşti*, Iaşi, Editura Performantica, 1999, p. 213.

În multe situații și casele *pe tălpi* din stejar ori cireș erau lipsite de temelii[4]. Oricum, la cele mai vechi case cu temelie aceasta consta doar în blocuri mari din piatră sumar finisate, dispuse la colțurile construcției, peste care se așezau tălpile casei[5]. Cu timpul, temelia a constituit-o un pat scund de lespezi fără liant sau legate cu lut iar mult mai târziu, începând cu așezările din regiunile montane, s-a folosit fundația propriu-zisă, cu șanțuri de adâncime variabilă în care se așeza piatra[6]. Pe Valea Șomuzului Mare, zonă de interferențe etnoculturale, coabitează atât tipul de casă *pe furci*, cât și cel cu pereți din bârne orizontale, așezați pe temelii din piatră[7], iar în Botoșani, unde până astăzi preponderente au rămas casele *pe furci*, sunt „enclave”, localități unde au funcționat cariere de piatră, care folosesc acest material la temelie[8]. În Băiceni – Iași au început să fie construite, la sfârșitul ultimului război mondial, case pe furci înfipte în pământ, dar cu temelie de piatră între ele, inovație datorată în bună măsură arhitecților chemați să sprijine procesul de reconstrucție, preluată apoi de meșterii locali și perpetuată[9].

Văzut doar prin prisma construcțiilor țărănești arhaice, pietrăritul în Moldova nu capătă încă trăsăturile unui meșteșug. Dulgherii, stolerii și chiar gospodarii erau cei care așezau piatra la temelii, uneori culeasă direct din natură, așa cum fac locuitorii de pe cursul mijlociu al râului Moldova; după fiecare ploaie torențială, ei se deplasează pe afluenții Moldovei „dinspre munte”, la Râșca, Moișa, Slătioara, culegând din albiile acestora lespezile aduse de torent[10]. Nici răspândirea pietrelor sau a stâlpilor de hotar nu presupunea în chip necesar existența unor cioplitori de meserie,

---

[4] Ion H. Ciubotaru, *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*, vol. I. *Arhitectura tradițională. Textilele de interior. Portul popular de sărbătoare*, Iași, Editura Presa Bună, 1998, p. 26.

[5] Paul Petrescu, *Arhitectura țărănească de lemn din România*, București, Editura Meridiane, 1974, p. 18.

[6] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*; Maria Cioară, *Zona etnografică Rădăuți*, București, Editura Sport-Turism, 1979, p. 80.

[7] Ion H. Ciubotaru, *Valea Șomuzului Mare. Monografie folclorică*. Cu un capitol de etnomuzicologie de Florin Bucescu și Viorel Bârleanu, Iași, Caietele Arhivei de Folclor, X_1, 1991, p. 40.

[8] Angela Paveliuc-Olaru, *Zona etnografică Botoșani*, București, Editura Sport-Turism, 1983, p. 75.

[9] Inf. Neculai Cotoc, 90 ani, satul Băiceni, com. Cucuteni, jud. Iași. (Înregistrare mg., august 2002).

[10] Inf. Gheorghe I. Munteanu, 67 ani, funcționar, satul Oniceni, com. Forăști, jud. Suceava. (Înregistrare mg., aprilie 2001).

aşa cum până şi sarcina importantă a confecționării crucilor din piatră era lăsată în unele locuri pe seama fierarilor şi a lemnarilor[11].

Piatră veche de altar şi stâlp de piatră în câmp, Lehneşti – Botoşani

Marile construcții din piatră ridicate în perioada medievală: cetăți, curți domneşti, biserici, aşezăminte monahale şi conace boiereşti fortificate mai apoi, nu puteau fi desigur realizate fără aportul autohtonilor. Dincolo de controversele istoricilor privind originea celor care au conceput şi supravegheat realizarea fortificațiilor moldoveneşti, mâna de lucru şi materialele de construcție nu puteau fi obținute decât prin implicarea locuitorilor satelor din zonele de extracție a pietrei. Petru Rareş, Iliaş Rareş şi Alexandru Lăpuşneanu au cerut ardelenilor în mai multe rânduri să le trimită pietrari pentru diferite construcții sau activități de întreținere[12]. Motivul nu îl constituia absența unor asemenea lucrători moldoveni, ci nivelul încă modest al dezvoltării meşteşugului în perioada respectivă. De aceea, Vasile Lupu îi solicita lui Gheorghe Rakoczi I pietrari pentru curțile de la Suceava, „ca să arate acestor meşteri ce sînt aice…”[13]

Lucrând alături de meşteri din afara provinciei, pietrarii moldoveni au preluat unele tehnici de construcție, tipuri de unelte şi elemente de

[11] Inf. Alexandru V. Iordache, 73 ani, pălimar, satul Cucuteni, jud. Iaşi. (Înregistrare mg., august 2002).

[12] Alexandru I. Gonța, *Legăturile economice dintre Moldova şi Transilvania în secolele XIII-XVII*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1989, p. 130, 135, 148.

[13] E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, ed. N. Iorga, vol. XV_2, Bucureşti, Editura Academiei, p. 1103, nr. 2045.

ornamentică, pe care le-au adaptat nevoilor lor. La Deleni – Hârlău se păstrează încă amintirea construirii zidului de incintă cantacuzinesc. Toți locuitorii satului, înşiruiți din deal, de la „Pietrărie" şi până-n locul construcției, au purtat piatra din mână-n mână, fără oprire până la finalizarea lucrării[14]. Experiențe asemănătoare au avut sătenii din Deleni şi cu ocazia zidirii coşerelor boiereşti, a hanului domnesc şi a conacelor Ghiculeştilor. Se explică astfel preluarea de către arhitectura populară din zonă a contraforților din piatră la garduri, boltirea şi încheierea cu cheie de boltă (*împănare*), deseori fără nici un liant, a podurilor, podețelor şi beciurilor, abundența temeliilor şi zidurilor din piatră[15].

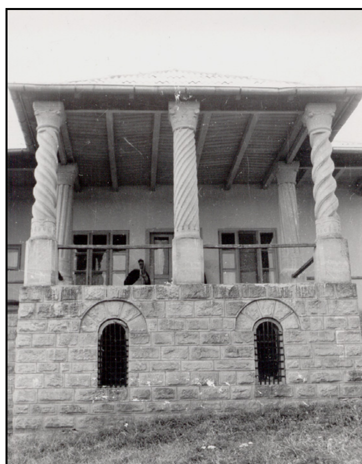

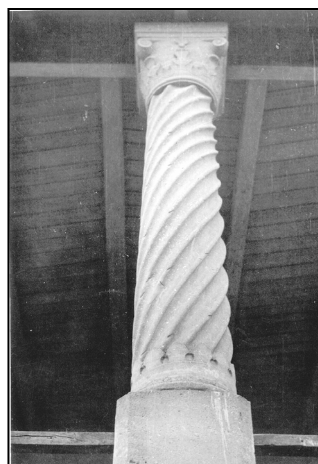
Contraforți din piatră la garduri, Deleni – Iaşi

La Tansa – Iaşi, vechi şi renumit centru meşteşugăresc, lucrează laolaltă olari, butnari, rotari, împletitori de nuiele şi pietrari. La sfârşitul secolului al XIX-lea, unii dintre meşterii pietrari italieni, veniți în număr mare în România pentru construirea diferitelor edificii publice şi private, s-au oprit la Tansa, angajându-se la ridicarea podului de piatră şi a bisericii din sat. Lucrările au durat mult, cu întreruperi, unii dintre italieni stabilindu-se definitiv în sat, urmaşii lor putând fi încă depistați în onomastică. Atât cioplitorii cât şi zidarii şi-au ales ajutoare dintre localnici, pe care i-au inclus ulterior în echipele care au lucrat în Iaşi, Roman, Avereşti etc., un prilej bun pentru ca aceştia să-şi însuşească

[14] Inf. Ilie Şalaru, 67 ani, pietrar, satul Deleni, jud. Iaşi. (Înregistrare mg., mai 1999).
[15] Vasile Munteanu, *Particularități ale arhitecturii tradiționale din zona etnografică Iaşi*, în „Monumentul. Tradiție şi viitor", Iaşi, 2001, Editura Junimea, p. 64-72.

uneltele, tehnicile de şlefuire şi de îmbinare, precum şi diferite elemente arhitectonice şi ornamentale care erau până atunci însemne identitare ale italienilor. Deja în 1907, un C. D. Vârlan[16], lucra „gratis bisericei” una dintre intrări, după cum consemnează o inscripție. Perfecționându-şi cunoştințele dobândite, tănsenii aveau să devină artişti desăvârşiți, măiestria lor regăsindu-se în stele funerare, stâlpi de pridvor şi de poartă, colaci de fântână ciopliți dintr-un bloc sau mai multe bucăți, monumente ale eroilor, poduri; apogeul exprimării artistice în piatră a centrului de la Tansa a fost atins prin realizarea conacului de la Schinetea, aparținând mareşalului Prezan, edificiu la înfrumusețarea căruia şi-au adus aportul şi şcheenii. În vara anului 1944, când se finalizau stâlpii de piatră ai fațadei, ciopliți diferit, lucrările au fost oprite definitiv datorită înaintării armatei sovietice[17].

Conacul de la Schinetea (fațadă)

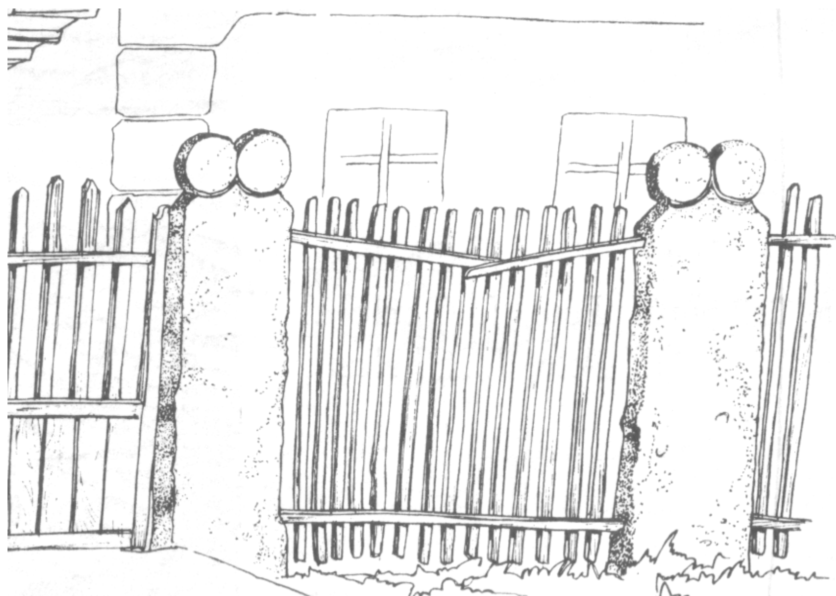

Conacul de la Schinetea (detaliu)

Un punct de referință pe harta prelucrării artistice a pietrei în România îl reprezintă centrul de la Şcheia – Vaslui. Creațiile meşterilor de aici se impun deopotrivă prin originalitatea formelor cioplite şi prin motivele arhaice dăltuite pe unele dintre lucrările lor. Stâlpii de piatră de la porți sunt rotunjiți la partea superioară, amintind de formele antropomorfe. Pe suprafața unde este sugerat „capul” se sculptează, de cele mai multe ori,

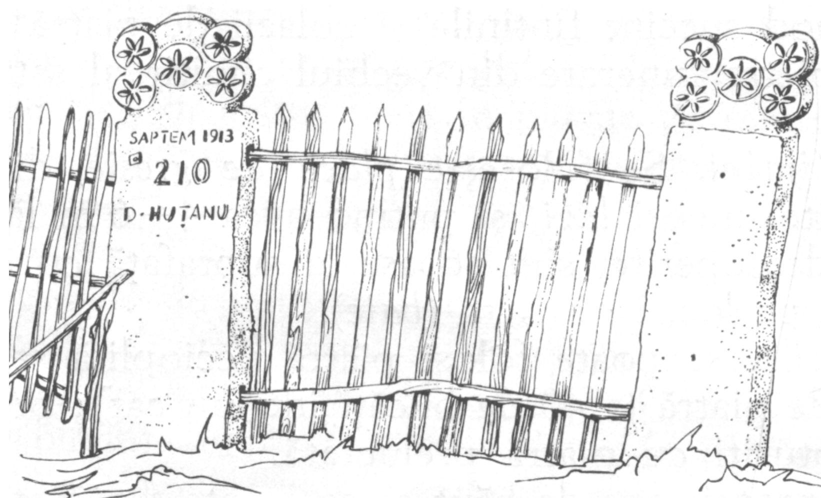
[16] Ca şi în alte cazuri, pietrăritul a constituit pentru cei din neamul Vârlan o îndeletnicire de familie, transmisă până astăzi. În 1846, autoritățile timpului cercetau moartea suspectă a pietrarului Neculai Vârlan… (*Secretariatul de stat al Moldovei 1832-1862. Inventar arhivistic*, Bucureşti, 1966, doc. 1477, p. 252).
[17] Inf. Ion Vârtan, 73 ani, pietrar, satul Tansa, jud. Iaşi. (Înregistrare mg., aprilie 1998).

rozeta cu şase petale, cunoscutul motiv popular. În alte variante, partea de sus a stâlpilor se termină prin două rotunduri – „perechea”, uneori practicându-se trei sau chiar cinci forme circulare de asemenea împodobite.

În urma cercetărilor pe care le-a întreprins la Şcheia, etnograful Ion Chelcea considera că stâlpii de porţi la care ne-am referit mai sus reprezintă o transpunere a modelelor preexistente din lemn în piatră[18]. Pentru susţinerea acestei ipoteze pledează tradiţia îndelungată a prelucrării lemnului în zonă, modalităţile comparate de prelucrare şi ornamentica. Motivul care ar fi determinat, potrivit lui Ion Chelcea, înlocuirea stâlpilor de lemn cu stâlpi de piatră a constat în „durabilitatea mult mai mare a acestui din urmă material şi a corespuns nevoii de a crea forme ce se pot transmite şi generaţilor viitoare”[19]. Singură însă, opţiunea pentru durabilitate nu putea determina, credem, înlocuirea relativ rapidă a lemnului cu piatra. Trebuie să ţinem seama că stâlpii de acest tip au fost ciopliţi cu precădere din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, impunându-se în perioada interbelică. Oricum, Ion Chelcea a sesizat două faze ale prelucrării pietrei la Şcheia.

[18] Ion Chelcea, *Prelucrarea artistică a pietrei în satul Şcheia din judeţul Iaşi*, în „Studii şi cercetări de istoria artei”, tom. 15, nr. 2, Bucureşti, 1968, p. 246-247.
[19] *Ibidem*, p. 246.

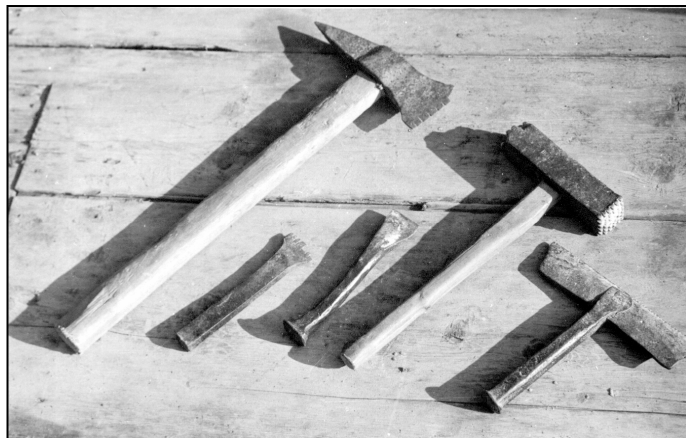

Stâlpi de porți din Şcheia (după Ion Chelcea)

Mărturiile din prima perioadă a prelucrării pietrei pentru „uzul practic-gospodăresc”[20], păstrate până astăzi (temelia bisericii vechi, crucile, conacul Alexandrescu), nu relevă „preocupări de ordin artistic”, aşa cum este caracterizată cea de a doua fază. Putem presupune că nu lipsa sensibilității i-a împiedicat pe meşterii pietrari medievali din Şcheia să-şi exprime fantezia şi talentul ci, mai degrabă, nedeținerea tehnicilor adecvate şi a uneltelor de finisaj. Acestea au putut fi dobândite mai târziu, când şcheienii au intrat în contact cu pietrarii români din alte zone şi cu meşteri străini, lucrând alături de ei pe diferite şantiere. De altfel, în timpul cercetărilor pe care le-am efectuat la Tansa, localitate situată la o distanță relativ mică față de Şcheia, informatorii ne-au relatat că până la venirea italienilor, pietrarii din localitate nu cunoşteau nici ei uneltele pentru cioplire şi finisaj. *Taracul*, *şarila*, *bucearda*, dălțițele cu dimensiuni şi forme diverse, ar fi uzitate în ambele centre de mai puțină vreme. Însă, crucile din cimitirul vechi din Tansa, ca şi unele din Şcheia, cu inscripții care trimit la veacul al XVIII-lea, poartă pe ele reprezentări cristice, serafimi, lancea, buretele etc. Memoria colectivă (cu dezavantajele ei) a tănsenilor, reține faptul că înainte de venirea italienilor, crucile ca şi alte obiecte, se ciopleau „numai cu toporul”[21], fără a specifica forma acestuia. Informația ar putea fi

[20] *Ibidem*, p. 244.
[21] Inf. Ion Vârtan.

veridică dacă ţinem seama că şi cioplitorii din Deleni, centru unde italienii nu au zăbovit, calcarele dure împiedicându-i să dea randament, se folosesc în activitatea lor numai de ciocanul cu unul sau două vârfuri (*ţâuri*) ascuţite. Un obiect asemănător dălţii, un *zgârieci*, foloseau numai când lucrau monumente funerare evreieşti. Inscripţia gravată respecta întocmai modelul primit de la client, fără ca meşterul să ştie, în cele mai multe cazuri, „despre cine era vorba”[22].

Unelte de pietrărit din Tansa: tarac, dălţi, ciocan-buceardă, şarilă

O valoare artistică, spirituală şi simbolică deosebită au crucile din Şcheia, în fapt basoreliefuri realizate pe blocuri paralelipipedice din piatră, conţinând crucea şi alte simboluri creştine, inscripţii cu caractere latine sau chirilice, precum şi diverse motive ancestrale: rozeta, soarele şi luna antropomorfizate, pomul vieţii, pasărea suflet.

Meşteri atât în lemn cât şi în piatră sunt şi locuitorii din Grozeşti – Bacău. Scările, stâlpii de scări şi de garduri au ornamente din abundenţă, sugerând însă prin modul de reprezentare şi execuţie o puternică influenţă urbană[23]. De altfel, atât la Tansa cât şi la Schinetea, avem surpriza să întâlnim combinaţii insolite, între arhitectura tradiţională şi cea aulică. Unele case cu tindă şi o odaie sau cu tindă şi două odăi, au în locul deregilor de la prispă coloane de piatră sculptate în spirală, compuse câteodată din trei bucăţi şi terminate în partea de sus cu un capitel bogat ornamentat.

---

[22] Inf. Ilie Şalaru.

[23] Gheorghe Aldea, *Sculptura ţărănească în piatră*, Bucureşti, 1969, p. 15.

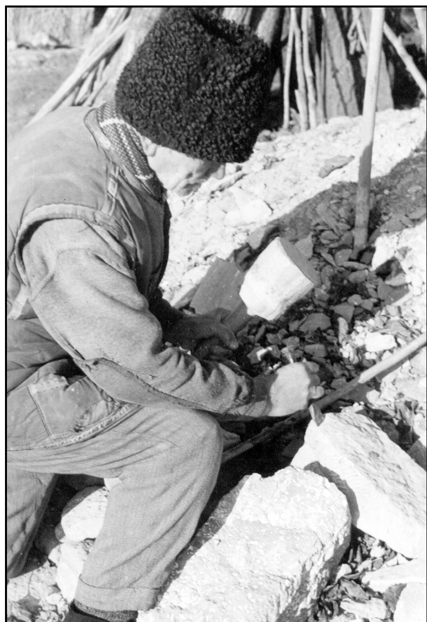
Coloane şi capiteluri la o casă țărănească din Tansa

Apariția şi dezvoltarea centrelor de pietrărit, accentuarea particularităților care le evidențiază, au fost condiționate, firesc, înaintea altor considerente, de calitatea tipurilor de rocă din fiecare zonă, de posibilitățile concrete de exploatare şi de cantitățile de piatră din cariere. Pentru adunarea bolovanilor de râu şi scoaterea pietrelor din maluri nu sunt necesare cunoştințe şi unelte speciale. Nici locuitorii din zonele de munte, care se asociază pentru „făcutul pietrei", exploatând filoane moi de suprafață, în vederea vânzării, nu stăpânesc tehnici complicate[24]. Toate aceste materiale, neprelucrate sau, uneori, fasonate sumar, sunt utilizate doar la zidirea fântânilor, beciurilor, temeliilor, podurilor.

Procurarea pietrei în regiunile deluroase, la podiş şi câmpie se face anevoie. Blocurile de gresii diferite sau calcare oolitice sunt acoperite de straturi groase de pământ şi nisip. După secole de exploatare neîntreruptă, volumul de muncă pentru extracția pietrei în astfel de cariere s-a mărit, zăcămintele de suprafață epuizându-se sau rărindu-se considerabil. Din acest motiv, la Ibăneşti – Botoşani activitatea de pietrărit s-a stins; şcheienii săpau în urmă cu patru decenii până la 3-3,5 m până găseau piatra bună de lucru[25]; la Deleni,

[24]Inf. Ion Ştefănucă, 38 ani, morar şi pietrar, satul Stânca, com. Pipirig, jud. Neamț. (Înregistrare mg., aprilie 2000).
[25] Ion Chelcea, *op. cit.*, p. 244.

urmele excavărilor se întind kilometri în şir iar la Tansa, ultimul pietrar care mai activează, Ion Vârtan, consideră că unul din principalele motive pentru restrângerea activității centrului se datorează tot adâncimii la care se găseşte piatra.

Doi membri ai unei dinastii de pietrari:
Gheorghe Vârtan (foto 1967) şi fiul său Ion (foto 1998)

Distincția între cioplitori şi pietrarii obişnuiți, care exploatează material pentru construcții, apare încă din carieră. Cu toții se folosesc de cazmale, sape, târnăcoape, cu ajutorul cărora degajează pământul; de uz comun sunt şi baroasele mari, ciocanele, dălțile, răngile pentru spartul şi dislocarea monoliților. Cioplitorii însă cunosc diferitele varietăți de rocă, selectând piatra după calitate, formă şi dimensiuni, în funcție de produsul care trebuie obținut. După ce s-au asigurat că *steiul* nu prezintă fisuri, acesta este despicat cu *pene* din fier (odinioară din lemn de carpen) şi săltat prin tehnica *podiuşcilor*. Meşterii din Tansa consideră că piatra de la Şcheia este mai bună, mai *deasă*; la Deleni deşi piatra se scoate din mai multe puncte de pe Dealul Mare – Hârlău, doar unele sortimente cu *dinți*, zgrunțuroase, găsite doar în „Pietrărie”, sunt bune pentru cioplitul râşnițelor şi al pietrelor de mori.

Extragerea pietrei în carieră, Deleni – Iaşi

Probleme deosebite (efort, pericol) apar şi în momentul scoaterii blocurilor din gropi (se întrebuințează pârghii, role, scripeți), la urcarea în car (sunt necesari mai mulți oameni pentru asemenea operațiune), şi în timpul transportului. În secolele trecute căratul pietrei, uneori la distanță, era asigurat tot de locuitorii din împrejurimile carierelor[26].

În afară de construcțiile pe care le-am menționat (cetăți, mănăstiri fortificate, curți domneşti şi boiereşti) şi de acoperirea nevoilor locale, activitatea centrelor de pietrărit a fost impulsionată odată cu dezvoltarea oraşelor şi a târgurilor. În Iaşi de pildă, se aducea piatră din provincie, nefiind suficiente cantitățile obținute din exploatările de la Repedea şi Copou. Pietrarii ieşeni, frecvent consemnați din secolul al XVIII-lea[27], beneficiind apoi de privilegiile organizării în breaslă, au făcut în cele din urmă loc atât italienilor cât şi meşterilor țărani, participând împreună la edificarea clădirilor Universității, Mitropoliei, la amenajarea Râpei Galbene etc. Gustul modernității pentru edificii impozante, durabile şi frumos decorate, manifestat deopotrivă la particulari şi la tânărul stat, nevoit să-şi

[26] Gheorghe Bodor, Melania Ostap, Victoria Semendeaev, *Contribuții la studiul meşteşugurilor din Tansa, jud. Iaşi*, în „Revista Muzeelor”, nr. 3, Bucureşti, 1973, p. 243.
[27] Ştefan Olteanu, Constantin Şerban, *Meşteşugurile din Țara Românească şi Moldova în evul mediu*, Bucureşti, Editura Academiei, 1969, p. 259.

adăpostească demn noile instituţii, a determinat o nevoie crescândă de piatră şi pietrari. Lucrările lor (şcoli, primării, spitale) sunt răspândite până în cele mai obscure târguri sau reşedinţe comunale. Puţin după mijlocul secolului al XIX-lea, statisticile oficiale consemnau în Moldova activitatea a zece cariere de piatră[28], dar cu siguranţă numărul lor era cu mult mai mare, fără a mai pune la socoteală exploatările temporare ori ocazionale.

*

*   *

Indisolubil legate de practicarea agriculturii, râşniţele şi morile cu pietre au deţinut o vreme îndelungată supremaţia între tehnicile utilizate pentru zdrobitul-măcinatul cerealelor folosite în alimentaţia oamenilor[29], pentru prepararea hranei animalelor şi, uneori, pentru fărâmiţarea seminţelor oleaginoase sau a sării. Indiferent de natura forţei care le-a acţionat, de ingeniozitatea mecanismelor şi soluţiilor pentru sporirea randamentului, morile cu pietre au cunoscut o mare densitate în toate provinciile româneşti, parcurgând întregul ev mediu, rezistând concurenţei morilor mecanice în perioada modernă şi continuându-şi, insular, activitatea până astăzi.

Susţinerea unei activităţi economice atât de importante a presupus specializarea meşterilor din mai multe centre în confecţionarea pietrelor de moară şi râşniţe, mai cu seamă acolo unde se găseau roci dure, rezistente la frecare. Sate renumite pentru astfel de produse au fost: Denişteпе (Dobrogea), Pietrari (Muscel), Pocruia şi Sohodol (Gorj), Stănija (Zărand), Ciceu (Bistriţa-Năsăud)[30], Covasna, Reghin, Baia Mare, Şurdeşti (Lăpuş), Curechiu şi Blăjeni (Apuseni)[31], Strâmbu (Cluj), Tărcăiţa (Bihor), Sâncrai, Dăneşti (Harghita)[32] etc.

În Moldova, morile încep să fie pomenite în documente chiar de la începutul secolului al XV-lea, cu ocazia unei danii făcute de Alexandru cel Bun mănăstirii Moldoviţa[33]. Ştirile se înmulţesc apoi, devenind covârşitoare. În vechile hrisoave se consemnează moşteniri,

---

[28] ***, *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 şi 1864. Contribuţii*, Bucureşti, 1963, p. 180.

[29] Karoly Kós, *Pietrăritul şi pietrele de moară din Ciceu*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, anii 1959-1961, Cluj, 1963, p. 78-81.

[30] Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj, Editura Dacia, 1978, p. 375.

[31] Karoly Kós, *op. cit*., p. 85.

[32] Gheorghe Iordache, *Ocupaţii tradiţionale pe teritoriul României*, vol. III, Bucureşti, Editura Academiei, 1996, p. 260.

[33] D.R.H., vol. I, doc. 16, p. 23.

danii, construcții, vânzări şi cumpărări, având ca obiect morile, locurile de moară sau pietrele. În mod curios, localitățile unde se ciopleau şi de unde se aduceau acestea din urmă nu apar scrise decât mai târziu.

În lipsa informațiilor sigure, am putea deduce că unele pietre de moară puteau veni în Moldova, o bună bucată de vreme, din satele renumite pentru această îndeletnicire, situate în apropierea cetății Ciceului, stăpânită de Ştefan cel Mare, Bogdan, Petru Rareş; în 1561 Alexandru Lăpuşneanu le cerea bistrițenilor „nişte roți de moară din marmură de Hațeg" şi un meşter pentru a le fereca[34].

Nu este însă plauzibilă varianta unui import masiv de pietre de moară care să fi acoperit timp de câteva secole nevoile întregii Moldove, argumentele în această direcție fiind convingătoare chiar în absența izvoarelor scrise. În primul rând, distanțele mari şi dificultățile de transport îngreunau circulația acestor mărfuri, făcându-le mai costisitoare. Cercetările etnografice au relevat că prețurile pietrelor de Ciceu, vândute la distanță, creşteau de peste trei ori față de costul lor în carieră[35]. Rutele pietrarilor ardeleni, ca şi a cărăuşilor specializați de mai târziu, nu erau orientate decât arareori înspre Moldova, oprindu-se în zonele mai apropiate din Bucovina[36]. Pe de altă parte, nici productivitatea meşterilor din Ciceu nu era foarte mare. Pe la 1850, comunitatea pietrarilor din Corabia, 50-60 de oameni, realiza, în medie, 150-170 pietre de moară anual[37].

Asemenea aspecte nu constituiau un impediment pentru domnie, pentru marii boieri şi negustori. Cei mai mulți proprietari de mori însă (boierimea mică, mănăstirile, morile în coproprietate sau obşteşti) şi-au procurat cu siguranță dintotdeauna pietrele trebuincioase chiar din Moldova, unde se găseau cariere cu materiale potrivite pentru confecționarea acestor obiecte. Suprafața imensă de pământ răscolit la Deleni în căutarea pietrelor, documentele emise mai târziu, precum şi o puternică tradiție orală sunt argumente indubitabile în acest sens.

Lucrările de specialitate indică adesea Delenii drept centru cu tradiție în cioplitul pietrelor de moară. De cele mai multe ori trimiterile au valoare de inventar sau consemnează vechimea şi importanța meşteşugului practicat aici. Studii speciale nu s-au realizat în trecut, cercetarea fiind astăzi mult îngreunată din cauza declinului accentuat al

---

[34] Nicolae Iorga, *Documente româneşti din Archivele Bistriței. (Scrisori domneşti şi scrisori private)*, partea I, Bucureşti, 1899-1900, p. LXI.
[35] Karoly Kós, *op. cit.*, p. 101.
[36] *Ibidem*, p. 103.
[37] *Ibidem*, p. 95.

pietrăritului în localitate. De fapt, labirinturile din dealul „Pietrărie" sunt încă populate de echipe care scot piatră pentru construcţii, activitate profitabilă şi constant stimulată de cererile clienţilor. Lipsesc însă *cioplitorii*, obişnuiţii de altădată ai „Pietrăriei". În urmă cu o sută de ani, Nicolae Iorga a vizitat „cariera adâncă, în fundul răscolit al căreia zac pietrele de moară din Deleni, acum cu totul învinse de morile de abur cu pietre fine, franceze"[38]. Evident, expresia „cu totul învinse" din textul marelui istoric este o figură de stil, într-o carte de călătorii.

Morile cu vapori au pătruns în Moldova pe la jumătatea secolului al XIX-lea[39], proprietarii lor beneficiind de privilegii din partea statului[40]. Într-un memoriu adresat autorităţilor în 1843, francezul Felix Barberot îşi argumenta amplu cererea de obţinere a unui privilegiu pentru construirea unor astfel de mori, arătând beneficiile pe care le-ar aduce[41]. Deja pe la 1862 statisticile înregistrează 16 mori cu aburi, dintr-un total de 2099[42], ultima cifră fiind cu siguranţă mai mare, după alte mărturii credibile din epocă[43]. Numărul morilor mecanice a crescut cu repeziciune, fără a putea să le înlocuiască definitiv pe cele tradiţionale, încă foarte răspândite până după cel de-al doilea război mondial. Costul mare al utilajelor cu aburi, întreţinerea lor dificilă (funcţionarea trebuia asistată de mecanic), a făcut ca acestea să constituie doar apanajul investitorilor străini, al marilor proprietari de pământ şi burgheziei autohtone. Pietrele (în unele cazuri existau două sau mai multe grupuri de măcinat) proveneau într-adevăr din Franţa, cel mai adesea din La Forté-sous-Jouárre sau Étampes, caracterizându-se printr-o durată mai lungă de folosire şi asigurând totodată o calitate superioară a măcinişului[44]. Atunci când morile cu aburi erau dezafectate sau când pietrele nu mai corespundeau cerinţelor de productivitate, erau preluate de cele mai multe ori de către ţărani, care le dădeau

[38] Nicolae Iorga, *România cum era până la 1918*, vol. II, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 42.
[39] Apostol Stan, *Agricultura românească în faza finală a clăcăşiei. 1831-1864*, Bucureşti, Editura Academiei, 1994, p. 161.
[40] Eva Giosanu, *Contribuţii la studiul teascului de ulei de la Ruginoasa* în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei", nr. 1, Iaşi, Editura Junimea, 2001, p. 237-238.
[41] *Ibidem*, p. 237.
[42] Apostol Stan, *op. cit.*, p. 161.
[43] Nicolae Şuţu, *Notiţe statistice asupra Moldovei*, Iaşi, Tipografia Buciumul Român, 1852, p. 95.
[44] Eva Giosanu, *op. cit.*, p. 236-239.

întrebuințări diverse. Marele teasc de ulei de la Ruginoasa, aflat în colecția Muzeului etnografic al Moldovei, are drept contragreutate o asemenea pereche de pietre; în satul Stânca-Neamț, moara Ioanei Pâțâliga, construită în 1920, funcționează şi în prezent cu două pietre franțuzeşti trecute de limita uzurii, dar pe care nu le-ar schimba decât cu unele de aceeaşi proveniență.

O formă insolită de „import” al materialului brut din care se ciopleau pietrele de moară este semnalată la Spulber – Vrancea, unde localnicii se deplasau la Monteoru – Buzău pentru a alege şi transporta blocurile de piatră[45].

Deşi pietre de moară calitative s-au confecționat pe scară largă şi la Comăneşti – Bacău, sau, ocazional, din rocă slabă, şi prin alte părți, centrul de la Deleni – Iaşi a deținut supremația executării şi desfacerii acestor produse, pietrarii de aici beneficiind de o atenție deosebită. În 1718, un „Gheorghie pietraru” se număra printre oamenii de încredere ai lui Iordache Cantacuzino, solicitați să întoarcă pe moşie țăranii refugiați din fața tătarilor[46]. Cunoscute uneori sub numele de „pietre de Hârlău”, datorită apropierii de târgul unde a existat şi curte domnească, pietrele de moară din Deleni se vindeau pe la jumătatea veacului al XVIII-lea în Țara Românească, alături de horilcă (rachiu), adus tot din Moldova[47]. Ghiculeştii, stăpânii care au urmat Cantacuzinilor la Deleni, au sesizat într-o mai mare măsură importanța economică a carierelor. Conform sămii vătafului moşiei, între anii 1833-1844 la Deleni se obținea „cea mai mare parte a veniturilor din exploatarea carierelor de piatră”, „Venitul câmpului” fiind abia pe locul al doilea[48]. Este lesne de presupus că dacă la o moşie de întinderea Delenilor principalele beneficii proveneau din pietrărit, activitatea de exploatare şi cioplire cunoştea o mare intensitate, iar distribuția se făcea pe un vast teritoriu. Două documente, ambele datând din 1823, vin să întărească acest din urmă aspect: în 16 octombrie, paşa din Silistra, Mehmed Selim, îi cerea domnitorului moldovean Ioniță Sandu Sturza să-i facă rost şi să-i expedieze prin Galați „două pietre mari de moară de

[45] Gheorghe Iordache, *op. cit.*, p. 246.
[46] V. Mihordea, I. Constantinescu, Corneliu Istrati, *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1966, doc. 60, p. 137-138.
[47] ***, *Istoria României*, Bucureşti, 1964, p. 378.
[48] Gheorghe Platon, *Domeniul feudal în Moldova în preajma Revoluției de la 1848*, Iaşi, Editura Junimea, 1973, p. 109.

Hârlău” şi 100 perechi de pietre de râşniță, întrebând şi care erau prețurile[49]. Fără îndoială, marfa pietrarilor din Deleni era tentantă pentru toată lumea căci, peste numai o lună şi jumătate, la 29 noiembrie 1823, paşa de Brăila, de această dată, îi scria domnului rugându-l să-i depisteze şi să-i cerceteze pe cei patru haiduci care-l jefuiseră pe paharnicul Gavrilaşcu la Adjud de pietrele de moară destinate Silistrei şi altor cetăți[50]. Pietrele de moară figurau pe la 1850 şi printre articolele de export moldoveneşti în Rusia, în valoare de 72000 piaştri[51].

Spre sfârşitul secolului al XIX-lea, cu puțin timp înaintea pomenitei călătorii a lui Nicolae Iorga, moşia Deleni avea 18646 hectare, împărțite între doi frați Ghica, iar satul Deleni cuprindea 1651 locuitori, „cari se ocupă cu agricultura şi creşterea vitelor şi mulți cu stoleria şi pietrăria […]. Aici se găseşte o importantă carieră de piatră de moară oolit; această carieră furnizează o excelentă piatră de moară aproape pentru întreaga Basarabia şi Moldova”[52].

Pentru cioplitorii din Deleni, concurența cu adevărat serioasă nu a constituit-o pietrele de moară franțuzeşti. Generalizarea morilor cu valțuri anunța deja disoluția meşteşugului, iar cooperativizarea a desăvârşit-o în scurt timp. Dintr-o ocupație de bază, cioplitul pietrelor de moară a devenit, după jumătatea secolului al XX-lea, o îndeletnicire ocazională. Totuşi, morile din zonele necooperativizate, mai cu seamă din Vrancea şi Neamț aveau mai departe pietre de la Deleni. Mulți oameni ale căror mori trecuseră „la colectiv”, dar care rămăseseră responsabili pe fostele proprietăți, îşi aduceau în continuare „pietre de Hârlău” sau în unele cazuri şi le confecționau singuri din piatră de *caiuşi* (pentru pavat străzi), „mai tari ca de Hârlău”, pe care le încingeau cu baloți din oțel ca să nu crape[53].

În ultimele decenii, capii câtorva familii s-au dedicat cu mai multă perseverență meşteşugului transmis din bătrâni: Ciubuc, Cernescu, frații Şalaru etc. „Drumul pietrarilor”, care duce spre carieră, a continuat să fie străbătut adesea, chiar când nu exista de lucru, în căutarea pietrelor bune pentru mori, operațiune care

---

49 Catalogul documentelor turceşti din Arhiva istorică centrală a statului, doc. 1827.
50 *Ibidem*, doc. 1828.
51 Nicolae Şuțu, *op. cit.*, p. 123.
52 G. I. Lahovary, *Marele Dicționar geografic al României*, vol. III, Bucureşti, 1890, p. 38.
53 Năstase Nitu, 91 ani, morar, sat Oniceni, com. Foraşti, jud. Suceava. (Înregistrare mg. iulie 1997).

presupune intuiție, noroc şi discreție. În 1999, Ilie Şalaru îmi arăta conspirativ câteva din locurile doar de el ştiute în care s-ar fi aflat pietre pentru mori. Plănuia să le schimbe destinația, intenționând să cioplească multe *turte* de râşniță pe care să le monteze într-un dispozitiv acționat electric, după un prototip pe care îl realizase deja. Instalații asemănătoare, folosite tot la prepararea hranei animalelor, am întâlnit şi în Munții Apuseni, la Corna, pietrele provenind de la vechile râşnițe de mână pentru zdrobit minereul de aur.

Meşterul Ilie Şalaru din Deleni în două ipostaze: în „Pietrărie", la un vechi loc de extracție şi cioplind o piatră de moară

Câştigurile obținute de cioplitori erau mulțumitoare. Din practicarea acestui meşteşug îşi puteau ridica locuințe şi cumpăra pământ. Durata de lucru necesară confecționării unei perechi de pietre de moară era de două săptămâni, iar plata se făcea cu bani, arareori în produse. Datorită fluctuației valorilor monetare s-a stabilit şi un etalon mai sigur al prețului pietrelor, amintind de „pecus-ul" antic: „cam cât un mânz bun sau o văcuță"[54]. Cam la fel se întâmpla, iată, şi cu trei sute şi cinzeci de ani în urmă, când Toader Gherman din Cordăreni cumpăra de la Toader Arbure „o jumătate de piatră de moară [...] cu un cal, prețuit la 30 taleri de argint"[55].

---

[54] Inf. Ilie Şalaru.

[55] Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva istorică centrală a statului, vol. II (1621-1652), Bucureşti, 1959, doc. 1667, p. 336.

Morarii erau nevoiți să parcurgă de două ori drumul până la Deleni. Mai întâi se făcea înțelegerea cu pietrarul şi se dădeau dimensiunile exacte ale pietrelor (60, 70 sau 80 cm în diametru şi o grosime cuprinsă între 15 şi 25 cm), iar la termenul stabilit se întorceau pentru a le transporta. În funcție de mărimea pieselor solicitate, pietrarii desprindeau *scânduri* din rocile dezvelite în prealabil, le *hroiau* în groapă (îndepărtau părțile necorespunzătoare), apoi le ridicau la suprafață. La fața locului, în carieră, trasau conturul, cu ajutorul compaselor, ciopleau şi finisau materialul şi tot de acolo erau preluate de morari.

Râşnițele de mână aveau mare căutare şi încă „se mai întreabă”, fiind aproape nelipsite din inventarul gospodăriilor țărăneşti şi din atelierele olarilor. Pietrarii doar le ciopleau, restul instalației şi încastrarea pietrelor rămânând pe seama lemnarilor.

Utilizate în primul rând la făcutul crupelor pentru animale, râşnițele, bine ferecate şi aşezate, pot produce şi o făină acceptabilă pentru alimentația oamenilor. În perioada foametei care a bântuit Moldova în 1946-1947, locuitorii din Deleni şi-au asigurat hrana vânzând un mare număr de asemenea pietre prin târguri, iarmaroace şi sate îndepărtate. Pentru două *turte* primeau 15-25 kg porumb[56]. Oamenii preferau râşnița în locul morii, unde puținul pe care-l aveau ar fi fost vămuit iar „luxul” deținerii unei cantități oarecare de cereale n-ar fi trecut neobservat de către restul comunității.

Nemaiavând vigoarea de altădată, activitatea centrelor de pietrărit se caracterizează în prezent prin diminuarea volumului de comenzi. În consecință, a scăzut şi numărul cioplitorilor, care s-au orientat spre alte îndeletniciri.

Atelierele de pietrărit nu au existat niciodată în satele pe care le-am investigat. Pietrarul avea doar uneltele specifice, pe care le întrebuința în carieră, în propria ogradă sau la domiciliul clientului. Uneori, beneficiarii lucrărilor puneau la dispoziție şi piatra. În ultima vreme se manifestă tot mai des tendința de refolosire a vechilor scări, stâlpi şi lespezi de la casele dezafectate. Dacă bogata ofertă a materialelor de construcții, ieftine, durabile şi uşor de modelat constituie încă un element însemnat pentru restrângerea pietrăritului tradițional, o şansă pentru revitalizarea, sau măcar perpetuarea acestui meşteşug, s-ar putea regăsi în vastul program de restaurare a monumentelor istorice.

---

[56] Informator Ion Moldoveanu, 75 ani, pietrar, satul Deleni, jud. Iaşi. (Înregistrare mg. mai 1999).

ILUSTRAȚII

Ratoşul domnesc din Deleni – Iaşi

Fragment din vechiul zid cantacuzinesc
Deleni – Iaşi

Gard din piatră, Deleni – Iaşi

Beciuri din piatră

Cruce din cimitirul vechi din Tansa – Iaşi

Cruce din Deleni – Iaşi

Stelă funerară din Şcheia – Iaşi

Cimitirul vechi din Tansa – Iaşi. Vedere generală

Pietre funerare din Arsura – Vaslui şi Cucuteni – Iaşi

Cruci vechi din piatră

Râşniță cu hadarag
(Muzeul Etnografic al Moldovei)

Râşniță, Băiceni – Iaşi

Râşnițe dezafectate, Deleni – Iaşi

Râşniță pentru cânepă, Volovăț – Suceava
(Muzeul Etnografic al Moldovei)

Râşniță pentru smalț, Iaşi
(Muzeul Etnografic al Moldovei)

Calcare oolitice pentru râşnițe

Ciocan pentru ferecat

Instalație electrică cu pietre de râşniță
pentru măcinat

Fântâni din Dobrovăț – Iaşi

Fântână pentru animale, Hârtop – Suceava

Fântâni din Băiceni – Iaşi

Colaci de fântâni din Deleni – Iaşi

Podeţe din piatră, Deleni – Iaşi

Fântână cu treucă pentru vite, Deleni – Iaşi

Treuci pentru păsări, Băiceni – Iaşi

Troacă pentru porci, Băiceni – Iaşi

Bucătării din piatră, Dobrovăţ şi Băiceni – Iaşi

Plită pentru gătit, Deleni – Iaşi

Vălătug din piatră pentru treierat, Vetrişoaia – Vaslui

UN INSTRUMENT MUZICAL DIN PATRIMONIUL MUZEULUI TEHNIC: VIELA*

Chiar în deschiderea valoroasei expoziții permanente „Înregistrarea şi redarea sunetului”, din cadrul Muzeului Ştiinţei şi Tehnicii Iaşi, este etalată o *vielă*, unul dintre cele mai interesante instrumente de muzică mecanică ale colecției. Deşi nu intră în categoria automatelor muzicale clasice, mânuirea ei presupunând îndemânare şi serioase cunoştințe muzicale, viela captează deopotrivă atenția specialiştilor în istoria tehnicii şi a etnografilor, prin modul în care a fost realizată, prin decor şi proveniență.

Originea vielei este europeană, cu toate că principiul de funcționare al instrumentelor cu coarde acționate prin frecare vine din Orient. A făcut parte din viața multor categorii sociale, fiind de-a lungul timpului un instrument al bisericilor şi mânăstirilor, apoi al nobililor, al trubadurilor, al țăranilor sau al comedianților, fiind redescoperită astăzi în special în Franța.

Primele mărturii ale existenței vielei (în forma sa veche numită *organistrum*), datează din jurul anului 1100. Astfel, găsim informații într-un text redactat într-o mănăstire benedictină din Baviere (Franța) şi pe frontonul din piatră al catedralelor spaniole din Soria şi Santiago de Compostella (fig. 1).

Fig. 1. Cavalerii Apocalipsei cântând la organistrum (Frontonul catedralei Santiago de Compostella)

Strămoşul vielei, organistrum, era un instrument la care cântau două persoane: una învârtea cu ajutorul manivelei o roată cu rol de arcuş şi cealaltă mânuia clapele mobile care acționau în general trei corzi vibrante. Acest tip de instrument, utilizat în interpretarea muzicii sacre

* Lucrare apărută în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, III, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2003, p. 299-306. Coautor Lenuța CHIRIȚĂ.

pentru acompaniamentul cântecelelor liturgice, s-a răspândit în secolul al XI-lea în Spania şi Europa de Nord.

Începând din secolul al XIII-lea, viela capătă formă rectangulară, de mai mici dimensiuni, fiind cunoscută sub denumirea de *synfonia* sau *chifonie* (fig. 2). Era mai comodă şi putea fi mânuită de un singur cântăreţ. Repertoriul era foarte elaborat, însă spre sfârşitul secolului orga se impune tot mai mult în acompanierea cântecelor religioase devenind nelipsită în biserici. Synfonia îşi schimbă statutul social, ajungând instrumentul muzical al trubadurilor şi vagabonzilor pentru ca în secolul al XIV-lea să dispară definitiv.

În perioada Renaşterii, viela suferă o serie de transformări tehnologice. Se trece de la forma rectangulară la forma ovală trilobată. Lutierii folosesc corpul lăutei pe care montează mecanismul vielei. Numărul de coarde creşte de la trei la cinci sau şase, combinând cele trei elemente muzicale: melodia, armonia şi ritmul. Stilul pastoral în muzică şi literatură face ca instrumente populare ca cimpoiul şi viela să ajungă la modă în rândul nobilimii, acestea răspunzând gusturilor culturale şi estetice ale timpului. Odată cu epoca barocă, acest instrument capătă decoraţiuni rafinate. Mari compozitori ca Lully, Vivaldi, Chedevile, Corette, Mozart compun special pentru vielă.

Fig. 2. Cântăreţi la Synfonie

Revoluţia franceză din anul 1789, schimbă statutul vielei, care este iarăşi vulgarizat, devenind instrument al poporului. Se fac tot mai mult auziţi cântăreţii ambulanţi cu vielele lor, care străbat satele şi oraşele (fig. 3), ţăranii adoptând şi ei acest instrument.

Fig. 3. Cântăreaţă la vielă, secolul al XVIII-lea

În secolul al XIX-lea, are loc o reconsiderare progresivă a acestui instrument, mai ales în centrul Franţei. Revenirea durează până la începutul secolului al XX-lea, când viela este detronată din nou în favoarea acordeonului,

mai bine adaptat pentru ariile în vogă atunci. Până la mijlocul secolului al XX-lea viela a rămas un instrument de tradiție locală, mai ales în Franța, Italia, Spania, Ungaria, Germania, Bielorusia, Bulgaria.

Începând cu anii 1960 viela revine timid, mai ales datorită tinerilor. Muzicieni şi lutieri au făcut să reînvie acest instrument, dându-i o nouă perspectivă. Astăzi este prezentă în numeroase grupuri folclorice, grupuri de muzică veche şi tradițională care participă la festivaluri de vielă în Europa, Statele Unite şi Canada.

Viela nu este un instrument simplu. Pentru a cânta trebuie învârtită o manivelă care la rândul ei roteşte în jurul unui ax un cilindru din lemn (roata vielei) montat în corpul vielei. Roata, pe care se impregnează colofoniu, acționează prin frecare asupra corzilor vielei producând sunetul. Una sau două corzi melodice numite „chanterelles" sunt trecute prin mecanismul claviaturii. Pentru a varia înălțimea sunetului, cântărețul apasă clapele din lemn ale claviaturii asemenea unui violonist. Acompaniamentul este realizat de două sau mai multe corzi plasate în afara claviaturii, care emit sunete la unison ca un zumzăit de bondar (boudron). Una dintre corzi, numită „trompette" este prevăzută cu un mic suport (numit „chien") care, atunci când se accelerează rapid învârtirea roții, loveşte viela şi dă ritm melodiei (fig. 4).

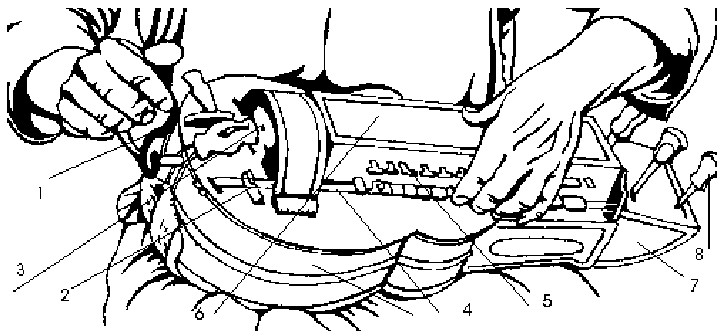

Fig. 4. Părțile componente ale vielei

1. manivelă
2. cățel (chien)
3. coardă melodie (chanterelle)
4. coardă percuție (trompette)
5. clapă
6. cutia claviaturii
7. capul vielei
8. cui de acordaj
9. corpul vielei

Viela este un instrument tehnic complicat şi instabil deoarece este sensibil la o multitudine de influențe (temperatură, umiditate, acordaj, starea roții şi a mecanismului). Nu există două instrumente identice şi fiecare cere un reglaj continuu. De aceea, de multe ori, cântăreții la vielă sunt şi constructori.

Studiile şi cercetările privind întrebuințarea instrumentelor muzicale populare de către români, cuprind arareori referiri la vielă, laconice şi uneori imprecise. Constantin Stamate confunda terminologic viela cu lăuta; important este însă că el, pe la 1868, relatează că acest instrument era ieşit „din modă", înlocuit fiind de scripcă sau vioară[1]. Autor al unor texte care şi astăzi sunt de referință pentru muzicologia românească, Teodor T. Burada aminteşte şi viela „care până astăzi se vede în mâna locuitorilor săraci din Transilvania cerând milă, şi pe care ei o numesc din necunoştință *organ* şi câteodată şi *lăută*"[2]. Cu un alt prilej, făcând descrierea şi istoricul aceluiaşi instrument, îl consideră „căzut; el este mijlocul de hrană al sărmanilor savoiarzi şi anvernați"[3]. Această asociere, între săraci şi vielă a continuat şi în literatura de specialitate a secolului al XX-lea, adăugându-se însă o nouă zonă de răspândire a instrumentului: „Ştim doar că pe vremuri el a fost întrebuințat în partea de miazănoapte a Moldovei şi prin Ardeal de către cerşetori…"[4]

Viela care face obiectul interesului nostru provine din această ultimă zonă, din Nordul Moldovei. Ion Chelcea, fondatorul şi directorul de atunci al Muzeului Etnografic al Moldovei, a cumpărat-o, în 1956, de la Toader Lesanciuc, din Moldova-Sulița, pentru suma de 30 lei. Din păcate, în scurt timp, Ion Chelcea a fost îndepărtat de la conducerea muzeului ieşean. Aşa se explică, poate, puținătatea informațiilor ce însoțesc achiziția.

Şi totuşi, consultând hârtiile întocmite fugar la încheierea tranzacției, întâlnim câteva indicii prețioase. Pe spatele chitanței de mână, Ion Chelcea nota: „Lerlă făcută de Tănase Cosmeci, pe la 1760 de mână. Era muzicant, cânta din vioară"[5]. Pe baza acestei însemnări, obiectul a fost înscris în registrul de evidență, având ca datare anul 1760; informația a fost apoi preluată mecanic, generații de-a rândul de

---

[1] *Apud* Tiberiu Alexandru, *Instrumentele muzicale ale poporului român*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1956, p. 125.
[2] Teodor. T. Burada, *Almanah musical*, Iaşi, 1877, p. 77.
[3] Idem, *Opere*, vol. II, Bucureşti, Editura muzicală, 1975, p. 174.
[4] Tiberiu Alexandru, *op. cit.*, p. 125.
[5] Arhiva Complexului Muzeal Național „Moldova" Iaşi, dosar 1, 1956.

specialişti folosind-o la întocmirea fişelor de evidenţă, de conservare şi restaurare, în materiale promoţionale sau de popularizare, chiar şi după transferarea piesei, în 1970, către Muzeul Politehnic. Abia recent, într-un catalog de colecţie al mijloacelor de înregistrare-redare a sunetului, această vielă este considerată ca aparţinând secolului al XIX-lea[6]. Alte documente care să ateste activitatea unui Tănase Cosmeci, lăutar şi lutier, în jurul anului amintit, nu avem până în momentul de faţă. Nici cercetarea obiectului care îi este atribuit, nu ne oferă amănunte în plus asupra timpului când a fost confecţionat. Atât prin formă, cât şi prin elementele componente, viela este asemănătoare cu alte exemplare, descrise sau păstrate, care au făcut carieră în Occident.

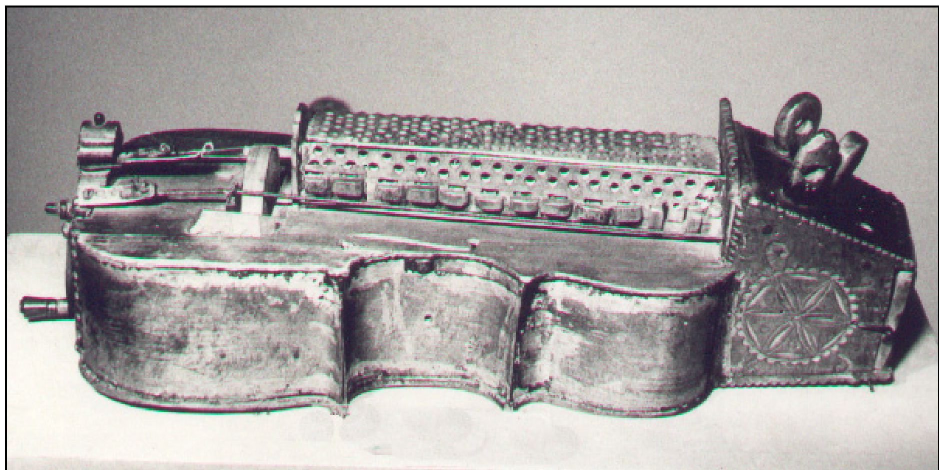

Fig. 5: Vielă, Muzeul Ştiinţei şi Tehnicii, Iaşi

Decorul piesei îi conferă însă valoare şi particularităţi de excepţie, justificând interesul etnografic. Ca motiv ornamental predomină un vechi simbol de largă circulaţie, rozeta, reprezentată în cazul nostru cu şase petale, în trei ipostaze diferite, frecvente în vechea artă românească a lemnului. Motivele solare, situate în părţile laterale ale gâtului vielei şi sub axul manivelei, sunt însoţite de motivul crucii, cutia şi capacul claviaturii fiind perforate prin traforare iar extremităţile acesteia traforate şi încrustate pe margini. Cele trei cordare, din corn de cerb, sunt şi ele ornamentate prin incizare.

---

[6] Lenuţa Chiriţă, Camelia Cristofor, *Înregistrarea şi redarea sunetului*, catalog al Muzeului Stiintei si Tehnicii „Stefan Procopiu”, Iaşi, 2003, p. 4.

Fig. 6. Vielă, Muzeul Ştiinţei şi Tehnicii, Iaşi, detalii

Operaţiunile de restaurare, desfăşurate în 1994, care au presupus şi dezmembrarea piesei, nu au adus nici ele elemente pentru o nouă încadrare temporală[7]. În aceste condiţii, propunem o nouă datare a vielei, folosind criteriile etnologice, în ciuda preciziei relative pe care acestea le oferă. S-a demonstrat îndeajuns că memoria populară nu poate reţine caracteristicile precise ale unor personaje, evenimente istorice sau întâmplări din viaţa comunităţii; faptele îşi pierd contururile, se dezistoricizează[8]. Mecanismele oralităţii nu permit, în cele mai multe din cazuri, nici reţinerea unor date istorice

[7] Radu Tunaru, *Dosar de restaurare*, Iaşi, 1994.
[8] Mircea Eliade, *Drumuri spre centru*, Bucureşti, Editura Univers,1991, p. 400-403.

cruciale[9]. Potrivit „legii” care guvernează producțiile folclorice, memoria populară are un caracter anistoric, fiind incapabilă să rețină individualități şi evenimente, fără a le transforma în arhetipuri, dezgolindu-le de toate particularitățile personale şi istorice[10]. Este complet neverosimil ca în amintirea locuitorilor din Moldova-Sulița să fi stăruit timp de două veacuri, data precisă a fabricării unui instrument muzical. Chiar admițând existența istorică a personajului Tănase Cosmeci, identificat cu modelul lăutarului exemplar, deopotrivă lutier, fapt obişnuit dealtfel în zonă[11], nu putem atribui vielei în discuție vechimea vehiculată în prezent. Mai degrabă optăm pentru primele decenii ale celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, perioadă din care ar fi putut proveni informații orale directe ultimului deținător. Aşadar, un secol diferență față de precedenta datare, 1760, care ar putea proveni dintr-o greşeală de redactare (plata şi eliberarea chitanței se făceau în fața primăriei. În ziua respectivă s-au făcut multe achiziții), fie din dorința ofertantului de a spori atractivitatea şi prețul obiectului, mărindu-i vârsta.

Un alt argument, de natură lingvistică, pledează tot pentru o datare mai recentă a vielei, ulterioară anului 1760. Tiberiu Alexandru considera în lucrarea sa *Instrumentele muzicale ale poporului român*, că denumirea populară a vielei, *liră*, ar proveni din rusescul „Kolesnaia lira”[12]. Acest instrument era cunoscut însă în Bucovina, la Moldova – Sulița, sub numele de *lerhă* sau *lerlă*, evident mai apropiate de termenii germani care desemnează viela: *drehleier*, *leier*. Cuvintele de sorginte germană au pătruns şi au circulat, evident, mai cu seamă după ocuparea Bucovinei de către austrieci, în 1775.

Ocupând încă un loc modest în sfera preocupărilor muzeografilor, cercetările asupra obiectelor de patrimoniu aflate în expunere sau în depozite, pot aduce modificări şi completări importante, uneori noi deschideri, nebănuite până în prezent. Pentru cazul nostru, curiozitatea sporeşte privind două piese, semănând până la identitate cu viela analizată mai sus. Una se află la Muzeul Național din Nürnberg,

---

[9] Petru Caraman, *Opere*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1987, p. 35, 159.
[10] Mircea Eliade, *Eseuri*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1991, p. 43.
[11] Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. IV, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1996, p. 245.
[12] Tiberiu Alexandru, *op. cit.*, p. 125.

deținătorii necunoscându-i originea şi întrebându-se dacă nu cumva aceasta s-ar situa în spațiul elvețian; cea de-a doua, nedatată, se află în posesia Muzeului de Istorie din Basel. Exemple suficiente pentru noi semne de întrebare privind proveniența, autorii, aria de circulație a unor asemenea obiecte

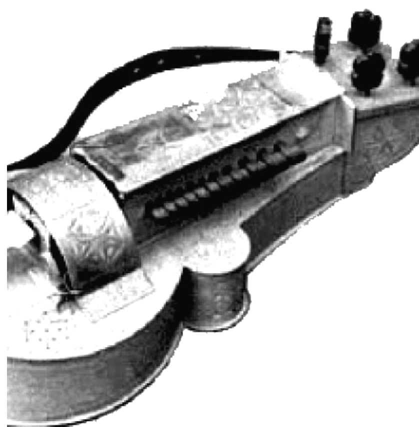

Fig. 7. Vielă, Muzeul Național din Nürnberg, detaliu

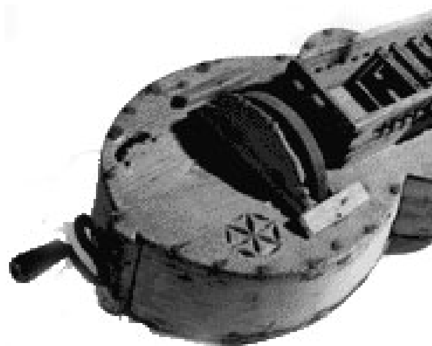

Fig. 8. Vielă, Muzeului de Istorie din Basel, detaliu

PERIPEȚIILE UNUI BĂIAT DE PRĂVĂLIE*

Un manuscris! Găsit într-un pod sau scos dintr-un cufăr vechi. Este suficientă doar ideea, pentru a stârni fascinația împătimiților de lectură, indiferent de vârstă. De altfel, o temă suficient exploatată în literatură.

Cu mai mulți ani în urmă, prietenul nostru Aurel Hârgău ne poftea adesea în cămăruța lui din casa părintească, făcându-ne părtaşi la tot soiul de „mistere”. Într-o după amiază de vară, scotocind îndelung în dulapul înțesat cu lunete astronomice, vechi aparate de fotografiat, galene, acte de familie, portrete şi alte curiozități, a scos un caiet fără scoarțe, îngălbenit (de vreme! am evaluat noi dintr-o privire) şi peste care se aşterneau rânduri ciudat caligrafiate. Am spicuit atunci în premieră din însemnările lui Costică Hârgău, unchiul necunoscut al prietenului nostru, păstrat în memoria familiei prin acest caiet şi două fotografii din tinerețe.

Lectura, făcută pentru amuzamentul unor adolescenți, s-a rezumat la picanteriile din text. De curând, într-una din rarele noastre revederi, numai întâmplarea a făcut să „redescoperim” manuscrisul. L-am solicitat şi l-am primit fără ezitări şi condiții.

Amintirile din copilărie ale lui Costică Hârgău îşi găsesc, fără nici un dubiu, locul în paginile „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei”. În fond, ni se dezvăluie în față România veche, reflectată în ochii unui copil de la Oniceni, de pe Valea Moldovei. Obişnuiți cu relatările oamenilor politici, scriitorilor, avem acum şi mărturia unui mic şi neînsemnat martor al epocii. Redactate foarte devreme, pe când efectua stagiul militar, *Amintirile* sunt vii şi precise. Un incredibil şir de peripeții pe care le-a străbătut personajul nostru, prins, fără opțiune, în vârtejul realităților şi evenimentelor care au marcat cumpăna dintre modernitate şi contemporaneitate.

Costică Hârgău a scris pentru sine, cinstit, fără să-şi mascheze scăderile, fără să-şi amplifice rolul. A scris fără pretenția sau intenția de a face literatură. Dacă ar fi fost aşa, am fi avut o încercare, mai puțin reuşită, după modelele trasate de Ch. Dickens, M. Twain sau Hector

---

* Lucrare apărută în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, III, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2003, p. 321-347.

Malot. A parcurs copilăria şi adolescenţa în condiţii extreme şi la intensitate maximă, pierzându-şi tatăl, întrerupând studiile după numai cinci ani, fiind, pe rând, copil de casă, comisionar, ucenic, băiat de prăvălie. Însă, acest traseu sinuos nu îl particularizează. Destine asemănătoare au avut, în acele vremuri, nenumăraţi tineri de vârsta lui. Pe unii îi regăsim menţionaţi chiar în paginile care urmează. Aparent, pătrundem într-o lume dominată de „jupâni”, ridicoli după Caragiale, despotici după Costică Hârgău. Jupânii însă, spunem noi, având confortul perspectivei temporale, nu erau altceva decât burghezia mică, pe spatele căreia s-a clădit modernitatea românească.

În cuvinte puţine, uneori subînţelegându-se, autorul reuşeşte o surprinzătoare configurare a unor personaje emblematice: notari, primari, samsari, măcelari, dame, ofiţeri etc. Spre sfârşitul perioadei descrise, copilul de ţărani devine de nerecunoscut; adaptat perfect la viaţa cotidiană bucureşteană; însuşindu-şi modul de gândire capitalist. Grăitor este reflexul de a-şi încheia *Amintirile* cu o amănunţită condică de venituri şi cheltuieli.

Nealterată i-a rămas curiozitatea, fascinaţia covârşitoare în faţa istoriei, fie că se afla la Probota, la Mănăstirea Argeşului sau în Parcul Carol.

În perioada de pregătire a materialului pentru tipar, am făcut câteva scurte şi incomplete investigaţii asupra vieţii de după *Amintiri* a lui Costică Hârgău. Practic, mi s-a confirmat bănuiala. Drumurile individuale erau strict marcate de la bun început, abaterile fiind rare. Ucenicia din tinereţe a echivalat cu orice diplomă de absolvent al unei şcoli de meserii. Stăpânind de timpuriu arta de a servi, Costică Hârgău a atins limita de sus a ocupaţiei pe care viaţa i-a impus-o, în restaurantele din trenurile internaţionale, iar apoi în trenul regal al României. După „eliberare”, ne-a servit, poate, pe mulţi dintre noi, în bufetul gării din Bucureşti.

oc rezervat pentru fotografie
Emplacement de la
...ternaţională a Vagoanelor cu Paturi
şi a marilor Expres Europene
Reprezentanţa pentru Rom n a

Prezentarea acestei carte va fi cerută pentru orice lichidare de compt.

La présentation de cette carte sera exigée pour tout règlement de compt.

L'ADJOINT AU REPRESENTANT

AMINTIRI DIN COPILĂRIE

Costică HÂRGĂU

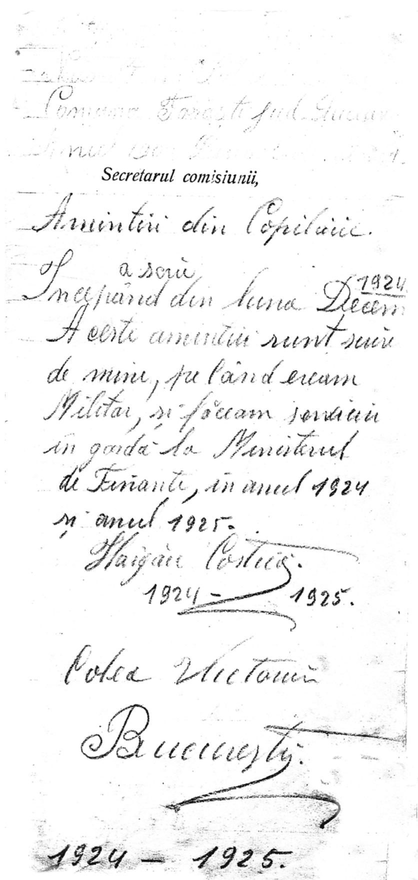
Era în toamna anului 1910. Eu eram în ogradă şi mă jucam cu nişte băieți de seama mea când, deodată, văd doi domni la poartă. Cine erau? Era domnul profesor Ioan Bălan şi cu un alt domn. Mama, cum i-a văzut, a ştiut de ce au venit. Au venit ca să mă înscrie pe mine la şcoală. Numaidecât m-a luat, m-a spălat, căci eram murdar de praf şi m-a primenit. Apoi m-a prezentat domnului profesor. Domnul profesor m-a înscris şi a plecat, eu rămânând în casă dus pe gânduri. Tata m-a îndemnat să nu fac şi eu ca ceilalți doi frați mai mari ai mei. Căci ei nu îşi dădeau deloc silința de a învăța. Se ascundeau prin case părăsite, prin râpi şi veneau acasă odată cu ceilalți băieți. Tata, neştiind ce făceau ei, se pomenea cu amenzi peste amenzi.

Eu, până să mă duc la şcoală, ştiam să socotesc până la 100 la perfecție, căci mă învățase tata şi cu frații mei.

În ziua de 1 septembrie 1910, m-am dus la şcoală. Şcoala era situată în casa lui moşu Ioan. Acolo, cum am ajuns, am intrat cu toți băieții de şcoală. După ce am intrat şi ne-am aşezat în bănci, mi-a venit să plâng. Domnul profesor m-a văzut şi m-a întrebat de ce plâng. Iar eu, plecând capul în jos, nu am răspuns nimic. Îmi venea foarte greu la început, dar cu timpul m-am obişnuit. Mai târziu, făcând cunoştință cu nişte băieți foarte buni, colegi ai mei ca: Grigoriu, Vasile Anton, Curelariu, Anton, Iorgu şi alții, ne potriveam de minune. Cu timpul am devenit cei mai buni şcolari. Tot timpul în clasă eram la un loc şi ne întrebam între noi despre lecții. Mai târziu eu am trecut în linia I de bănci, între fete.

Când veneam acasă de la şcoală, mâncam şi pe urmă mă apucam de cetit. Tata, în timpul acela, era bolnav. Şi aşa că tot timpul ceteam, mai învățându-mă şi tata unde nu ştiam. Cu timpul am devenit un bun

cetitor. Tatii îi plăcea grozav de mult să mă asculte cum ceteam. De aceea m-a şi scutit de orice treabă. Ceream cărți de poveşti de la domnul profesor şi ceteam uneori până noaptea târziu, lângă tata, până când adormeam cetind.

Secretarul comisiunii,

Amintiri din Copilărie.
Începând din luna Decem 1924 a scrie
Aceste amintiri sunt scrise
de mine, pe când eram
Militar, și făceam serviciu
în gardă la Ministerul
de Finanțe, în anul 1924
și anul 1925.
Haigău Costică.
1924 – 1925.

Calea Victoriei
Bucureşti.
1924 – 1925.

Odată, venind acasă iarna pe un ger cumplit, mi-au înghețat degetele tot căzând în zăpadă. Când am ajuns acasă mâinele îmi erau înghețate. Tata, cum m-a văzut, m-a luat şi mi-a înfăşurat mâinile în foi de varză acră. Am stat aşa până a doua zi. Şi aşa că mi-a trecut. Şi aşa s-au strecurat doi ani de zile.

Când într-o iarnă, tata a murit. După aceea eu am urmat la şcoală încă trei ani de zile. Când am fost în clasa a III-a, am făcut o escursiune la Costeşti. Iar când eram în clasa a IV-a am făcut o escursiune cu trei şcoli împreună la Lespezi şi la Mănăstirea Probota. În Lespezi am vizitat Fabrica de sticlărie. Am văzut cum se fabrică sticlele, geamurile etc. Peste noapte am tras în comuna Probota la un cârciumar, situat chiar lângă mănăstire. A doua zi când ne-am sculat, ne-am spălat şi împreună cu domnii profesori am vizitat mănăstirea. Mănăstirea e veche de pe timpul lui Ştefan cel Mare. Acolo sunt înmormântați Petru Rareş şi mama lui Ştefan cel Mare. Mănăstirea este de jur împrejur împrejmuită cu nişte ziduri colosal de groase şi înalte; deasupra lor vântul depozitând cu timpul praf şi fel de fel de semințe, au crescut deasupra porumb, grâu, dovleci, iarbă şi multe altele. Iar prin ziduri sunt făcute găuri pe unde se băga gura tunului în timp de război. Poarta este de fer şi învelită printr-o cămaşă de tablă de oțel. Ea este ciuruită de gloanțe. Înăuntru, când am intrat în curtea mănăstirii, am văzut mănăstirea pe din afară. Ea este zugrăvită cu fel de

fel de sfinți. În timpul luptelor ce s-au dat cu turcii, sfinții au fost batjocoriți şi ciuruiți de gloanțele turcilor. Ear înăuntru am vizitat mormintele lui Petru Rareş şi a mamei lui Ştefan cel Mare. După aceea am mai vizitat nişte locuri istorice şi pe urmă ne-am înapoiat îndărăt. Escursiunea asta am făcut-o prin luna mai.

Într-o zi, venind de la şcoală, găsesc la poarta casei noastre nişte trăsuri pline cu bagaje şi cu nişte lăzi de scule. Când intru mama îmi spune că au venit nişte boieri. Cine erau aceşti boieri? Erau nişte ingineri care veniseră ca să măsoare moşia comunei noastre. La noi în casă am băgat pe un inginer, Vasile Stan. În fiecare zi, cum veneam de la şcoală, mă trimitea cucoana inginerului ca să le cumpăr zahăr, pâine, carne, cafea, orez şi tot ce aveau nevoie. Târguielile le făceam din comuna Drăguşeni. Când veneam acasă îmi dădea bacşiş şi mâncam fel de fel de mâncare pe care mi-o dădeau dumnealor. Într-un scurt timp, mi-am strâns prin economie o sumă bunicică de bani. Pe de altă parte, frații mei câştigau iarăşi cu căruța, care le transporta uneltele şi sculele pe câmp. Iar şi cu chiria pe care ne-o plătea, destul de bine ne-a mers în vara aceea. Pe toamnă, când veneam cu vitele de la păscut, îmi spune mama că boierii vor să plece. Cum am auzit, parcă mi-a trecut un fior prin inimă. Iar a doua zi au şi plecat. Atât de rău mi-a părut, că am plâns toată ziua şi nici nu am mâncat deloc, ci am plecat pe câmpuri, căci mă învățasem cu dumnealor şi aşa că îmi părea grozav de rău când au plecat.

A mai trecut un an de zile. Eu intrasem în clasa a V-a. În luna … anul 191… am dat egsamenul, am eşit al doilea. Tot în acest an, prin luna ……., ne-am pomenit iarăşi cu boierii. De aci înainte iar a început viața cea cu un an în urmă. Pe la începutul lunii iulie, eu veneam cu vitele de la păscut într-o seară frumoasă. Veneam prin fața casei lui Vasile Murariu, unde stătea domnul inginer Ioan Negoescu. Cum treceam eu aşa cu vitele prin fața casei, în balcon stăteau la masă boierii. Cum m-au văzut, mi-au spus să vin pe urmă pe la dumnealor. După ce duc vitele acasă, mă duc să văd de ce mă cheamă. Când am ajuns, coconița m-a chemat în casă şi acolo m-a întrebat dacă vreau să merg cu ei la Bucureşti. Eu când am auzit aşa ceva, le-am spus că vreau să merg, dar numai dacă vrea mama. Ducându-mă acasă, îi spun mamei toată chestia şi mama a spus că să vadă. A doua zi m-am dus cu mama la Forăşti, la Primărie şi mi-am scos acte de bună purtare în comună. După aceea, mă duc eu cu vitele la păscut. Nu stau două ceasuri cu vitele şi văd că vine sora mea Profira şi îmi spune că mă cheamă boierii. Eu, cum am auzit, am ştiut de ce mă cheamă şi numaidecât îmi iau rămas

bun de la Profira şi plec acasă. Acasă, cum ajung, boierii îşi făceau bagajul să plece. Cum m-au văzut, mi-au spus să mă pregătesc şi eu. Atunci imediat mi-am făcut o legăturică şi am fost gata. După asta am încărcat tot bagajul greu, adică sculele, în căruța noastră, iar boierii şi cu mine ne-am aşezat în două trăsuri şi în acea zi, în ziua de 3 iulie, am plecat de acasă. Anul 1915 (7), iulie 3. Când am ajuns în Fălticeni, ne-am urcat în tren. Stând în tren, vine cucoana mare şi îmi dă un pui fript şi o pâine ca să am pe drum. Pe urmă vine fratele Gheorghe şi îmi spune să fiu cuminte şi ascultător. Dar deodată aud semnalul de plecare şi cu lacrimi în ochi îmi iau rămas bun de la bădița Gheorghe şi trenul s-a pus în mişcare.

Am plecat pe la ora patru după amiază şi pe la ora 10 seara am ajuns la Buhuşi, în județul Neamț. Acolo am tras la domnul notar Popovici. În prima zi ajuns îmi era foarte urât, dar pe urmă m-am obişnuit. Aici trăiam foarte bine, toată seara mă jucam cu copiii domnului notar. Dimineața făceam piața, la prânz mai ajutam la servit iar pe urmă spălam vasele cu servitoarea domnului notar. Era o țigancă foarte frumoasă. O chema Aristița. Avea vreo 3-4 amanți şi veneau în fiecare seară la ea. Domnul notar mi-a spus că dacă îi spun când ei sunt la ea, îmi dă 5 lei bacşiş. Eu dormeam pe prispă afară, când deodată văd trei inşi sărind gardul şi intrând la Aristița. Mă duc şi îi spun domnului Popovici. Domnul Popovici se duce şi îi prinde pe toți în bucătărie. I-a bătut pe toți şi pe ei şi pe ea.

În fiecare joi şi duminica seara plecam împreună la cinematograf cu boierii.

În Buhuşi am stat o lună şi ceva. Apoi, isprăvind moşia de măsurat, am plecat de acolo. Cucoanele au plecat la vie la Valea Mare, județul Muscel. Iar eu cu domnul inginer Ioan Negoescu am plecat la o moşie din județul Tecuci. Ajungând în Bacău, am dormit în timpul nopții la un hotel. Iar a doua zi am plecat la Adjud.

Acolo ajungând, am luat o trăsură şi am plecat la Dorofei, comuna Vultureni, județul Tecuci. Eu cum stăteam pe capră, aveam în mână o umbrelă şi un baston sistematic care servea şi la scaun pe câmp. Stând pe scară am adormit şi scap umbrela din mână şi o fac praf caii şi roțile trăsurii. Peste puțin timp scap şi bastonul, dar el nu s-a rupt. Seara, pe la ora 7-8, am ajuns la Vultureni. Acolo am tras la domnul agronom Neniță. A doua zi plecăm să ne căutăm casă în satul Dorofei.

Satul Dorofei era situat numai între râpi, de te mâncau lupii ziua mare. Şi era un sat mic de 12 case şi avea o singură fântână. Acolo

găsim casă la un om, Ştefan Bulmagă. După ce ne-am aranjat în casă, a doua zi domnul inginer a plecat la măsurat. Mie mi-a spus să-i frig un pui şi să i-l duc pe câmp unde lucra. Iar eu mâncam la omul acela. Mai târziu şi-a angajat o bucătăreasă care îi gătea mâncare. Aici de asemenea trăiam perfect de bine. Dimineața, cum mă sculam, îi făceam cafea, iar pe urmă, după ce pleca la câmp, făceam curățenie în casă şi pe urmă la vremea prânzului îi duceam mâncare pe câmp. Iar pe urmă, până seara când venea acasă, eram liber. Seara îi preparam un pui fript, căci puii îi cumpăram din sat cu 50-60, 70 de bani un pui bun. Pe urmă mă trimetea la domnul Neniță să-i aduc jurnalul. Atât îmi venea mai greu, prin faptul că seara, cum însera, cum ieşeau lupii din pădure, căci erau vreo trei-patru stâni pe acolo şi îmi era tare frică.

Într-o zi, venind domnul Neniță pe la noi, domnul inginer îmi spune să fac două cafele. Eu pun ibricul la spirt şi fac. Când să torn în ceşti, vărs ibricul tot pe picioarele mele şi fug afară țipând. Domnul inginer sare şi mă prinde şi mă pansează. Am stat pansat două săptămâni. După aceea m-am făcut bine.

Aici, în satul Dorofei, am stat o lună şi jumătate. După ce a isprăvit moşia de măsurat, am plecat la Bucureşti. De la Dorofei până la Adjud am plecat cu trăsura, iar de la Adjud domnul inginer a plecat cu acceleratul la Bucureşti iar eu am plecat cu personalul. Seara, când am ajuns în Gara de Nord, domnul inginer şi cucoana mă aşteptau în gară. Am luat o trăsură şi am venit în strada Leonida, unde domnul inginer locuia. A doua zi m-am dus în piață la Făgădău cu o vecină, madam Vasiliu. Iar pe urmă mai învățasem şi eu puțin străzile.

În Bucureşti îmi plăcea grozav şi trăiam iarăşi bine. Într-o zi m-a trimis domnul inginer la o spălătorie să-i scot nişte rufe. Şi venind înspre casă pe strada general Lahovari, pe linia tramvaiului electric mă surprinde un tramvai şi mă trânteşte jos. M-a târât cam vreun metru sau doi metri şi apoi a oprit vagonul. Eu eram apucat de salvare şi aşa am scăpat. Nu am pățit nimic, decât că m-am speriat şi m-am lovit puțin la cap şi la mâna dreaptă. Când mă trimetea undeva, mă urcam în tramvai şi nu plăteam, căci eram mic şi mă pitulam după lume. Iar dacă mă vedea încasatorul, îl întrebam repede că unde merge tramvaiul acesta?, iar el îmi spunea. Atunci eu ziceam că am greşit tramvaiul, că trebuia să iau pe numărul cutare şi mă dădeam jos fără să plătesc şi aşa mai departe, până îmi făceam interesul. Duminica mă duceam la cinematograf. Aici stăteam la ieşire şi când lumea ieşea afară, eu intram printre oameni şi în învălmăşeala aia nu mă vedea controlorul.

În Bucureşti am stat până în săptămâna mare a Paştilor. În timpul acesta, domnul inginer plecase la Curtea de Argeş cu cucoana, căci îl concentrase, căci era căpitan în rezervă. Era la Divizionul de munte Curtea de Argeş. Dumnealui sta la Curtea de Argeş, iar cucoana la Corbeni, într-o comună tot în județul Argeş. Sta la primarul Gheorghe Ierbaşu. În Vinerea Mare, vine ordonanța domnului căpitan la Bucureşti, ca să mă ia şi pe mine la Curtea de Argeş. Şi în sâmbăta Paştilor am plecat. Atât îmi părea de bine că plec, încât când am plecat îmi uitasem şi pălăria. Mi-a adus-o cucoana mare până la poartă. La ora 7 am plecat din Gara de Nord şi la ora 12 am ajuns la Curtea de Argeş. Aici, când am ajuns, ne-am dus la domnul căpitan. Domnul căpitan mi-a dat 5 lei ca să mănânc şi mi-a spus că la ora 4 trebuie să plec la Corbeni. Eu i-am sărutat mâna şi am plecat să mănânc.

Dar mie nu-mi ardea de mâncare, ci îmi ardea să văd cât de curând Mănăstirea Argeşului. Şi mergând, întrebam oamenii încotro vine mănăstirea. Căci mănăstirea vine cu vreo doi kilometri afară de centrul oraşului. Am tot mers pe unde mi-au arătat oamenii şi în sfârşit am ajuns la mănăstire.

În curtea mănăstirii, când am intrat, am văzut Palatul Regal, unde trage M.S. Regele când vine în vizită. În fața palatului sunt două tunuri capturate din Războiul de la 1877, de la turci. Palatul este făcut din cărămidă roşie şi nu e tencuit. În curtea mănăstirii erau straturi cu fel de fel de flori, dar era oprit ca să rupi flori sau să calci pe iarbă. În curtea mănăstirii sunt câteva cruci mari înfipte în pământ, vechi şi scrie pe ele cu litere latine. Când intri în mănăstire, intri întâi într-un fel de balcon unde se deschid porțile pe scripete. Când am intrat, căci era voie de la ora unu jumătate la ora patru să viziteze oricine mănăstirea, se făcea în fiecare zi slujbă. Am rămas încremenit. Aşa era de frumos. În mijloc mănăstirea are doi stâlpi colosal de mari de la postament până sus la turla cea mai înaltă. Amândoi sunt încolăciți de jur împrejur cu dungi de aur. Cum intri, în partea dreaptă, pe un postament de marmoră sunt aşezate mormintele M.S. Regelui Carol I şi al M.S. Regina Elisabeta. Apoi m-am uitat peste tot în mănăstire, ca să nu pierd nimic din vedere. Pe lângă mijlocul mănăstirii este câte o bucată de pânză de catifea, cam cât ai acoperi un mormânt de mare şi pe ele scrie: aici odihneşte Neagoie Basarab, care a făcut mănăstirea, apoi Doamna Despina soția lui şi copii lor. Mormintele M.S. Regelui şi al M.S. Regina sunt împodobite cu nişte coroane de flori de o frumusețe rară. Iar pe ele sunt nişte panglici de mătase unde scrie cu aur: *Aci odihneşte*

robul lui Dumnezeu Regele Carol I şi roaba lui Dumnezeu Regina Elisabeta. Am stat înăuntru ca vreo două ceasuri. Apoi am ieşit. Pe la streşinile mănăstirii sunt de jur împrejur nişte porumbei făcuți din bronz, iar când bate vântul ei sună fel de fel de glasuri, unul mai subțire, altul mai gros şi îți face impresia că e o muzică. Am stat acolo la mănăstire până la ora trei şi jumătate. Pe urmă am plecat la gară ca să iau trenul înspre Corbeni.

De la Curtea de Argeş până sus la Cumpăna este un tren mic al Societății Dragoş Vodă şi trenul acesta te duce gratis până acolo şi îndărăt. Mă urc în el şi plec la Corbeni. La Corbeni am ajuns pe la ora şapte seara. M-am dat jos din el şi am întrebat nişte oameni unde stă domnul primar Gheorghe Ierbaşu. Când am ajuns acolo, la domnul primar, tocmai roşea ouăle. Sărbătorile Paştilor le-am petrecut foarte bine. Toată ziua mă dădeam în dulap (pe scrânciob).

Acolo în Corbeni, cea mai mare parte din locuitori sunt nevlegi sau guşați, au nişte guşe mari ca nişte pungi de le țin cu mâna când merg. Ei nu pot nici a vorbi, nici a auzi. La grajd avea domnul primar un băiat nevleg de vreo 14-15 ani, ca slugă. Acuma eu mă împrietenisem cu el. Când eram liberi mă dădeam în scrânciob cu el în felul următor: puneam o piatră mare pe un scaun de al scrânciobului şi o legam bine ca să nu cadă. Apoi o ridicam amândoi sus de tot. Pe urmă ne suiam unul din noi pe scaunul de jos şi celălalt făcea vânt scrânciobului şi aşa ne distram de minune.

După ce a trecut ca o lună de zile, mă învățasem acolo. Într-una din zile mă trimite cucoana la Curtea de Argeş ca să cumpăr nişte lucruri de acolo. Mă duc la stație ca să iau trenul. Dar când să mă sui în el, mă dă jos un ceferist şi îmi spune că nu e voie să merg cu trenul acela, că era încărcat cu lemne de la munte. Dar eu aştept până pleacă şi mă agăț de el şi merg până la stația următoare. Acolo mă vede ceferistul acela şi îmi dă două palme. Dar după ce pleacă iar trenul, iar mă urc pe o scară. Ceferistul iarăşi m-a văzut şi vine frumos pe deasupra vagoanelor şi îmi ia pălăria din cap şi mi-o aruncă jos. Atunci eu, când am văzut aşa ceva, am sărit jos din tren ca să-mi iau pălăria. Pălăria rămase mult în urmă şi mi-o luase nişte băieți țigani. Dar când au văzut că am sărit, mi-au dat-o. De acolo am luat-o pe jos pe linia trenului, până la Curtea de Argeş. Aici am ajuns târziu, căci erau vreo 12 kilometri de acolo şi până la Curtea de Argeş. Când am ajuns nu am putut face târguielile atunci, ci le-am făcut a doua zi. Pe urmă, a doua zi, am plecat iar la Corbeni.

Am stat la Corbeni vreo lună şi jumătate. De aici am plecat iar la Bucureşti. La Bucureşti am stat ca o lună şi pe urmă am plecat la vii la Valea Mare. În timpul ăsta eu mă fotografiasem şi o trimesesem acasă. Dar când ajung la Valea Mare, primesc vestea că fotografia a pierdut-o aducând-o acasă de la poştă. La vie o duceam foarte bine. Via era a fratelui domnului inginer. În fiecare zi mă duceam la Piteşti ca să fac târguieli, căci Piteştiul era aproape, 2 kilometri depărtare. Când veneam acasă, mâncam şi pe urmă plecam cu băieții doamnei Nicu şi ne jucam în vie. Acolo mâncam struguri, mere, pere, piersici, caise şi tot felul de fructe. Înainte de a veni la vie, am stat şi la Curtea de Argeş o lună de zile. Acolo am vizitat şi Cetatea […] Este o cetate veche, de pe timpul lui Vlad Țepeş. Dar este dărâmată, numai două ziduri se mai găsesc. Iar împrejurul cetății s-a făcut un parc frumos cu bănci, cu straturi de flori şi multe altele.

Într-o zi, pe seară, eu spălam vasele şi scap o farfurie din mână. Eu mă aplec repede să o prind, dar în timpul ăsta ea s-a spart şi eu am dat cu mâna dreaptă în cioburile farfuriei şi mi-am tăiat vâna de la mână. Numaidecât am cerut ajutor, căci sângele îmi curgea şiroi şi m-a legat. A doua zi m-am dus la spital şi la spital m-a spălat la rană şi fiindcă tăietura era gravă, m-a cusut la rană. Şi am stat pansat două săptămâni de zile. După aceea m-am făcut bine.

La vie am stat până când s-a sunat mobilizarea – 14 august 1916. După ce s-a sunat mobilizarea, s-a schimbat cu totul viața. Pe domnul inginer şi pe domnul Nicu îi concentrase. Toată ziua veneau refugiați dinspre Câmpulung şi Rucăr, unde era mai periculos. Era o jale să-i priveşti. Căruțele erau încărcate cu ce au putut lua mai bun din casă şi mai uşor. Copiii mureau de frig şi de foame. Întruna din zile am plecat cu toții de la vie. La Piteşti ne-am despărțit. Domnul inginer cu cucoana au plecat înspre Moldova, iar cucoana mare şi cu sora cucoanei şi cu mine am plecat înspre Bucureşti. Cât a fost de tristă despărțirea aceea! De la Piteşti şi până la Bucureşti am făcut cu trenul 16 zile. Căci era lipsă de maşini. Şi apoi erau întrebuințate la transportul armatei, a munițiilor şi a proviziilor.

După ce am ajuns la Bucureşti, peste trei zile au intrat şi germanii (nemții) în Bucureşti. După ce au intrat, chiar în prima zi au dat ordin ca toți locuitorii care posedă asupra lor arme, revolvere, pistoale, săbii, pumnale, baionete şi tot ce poate servi ca armă, să fie duse şi predate la primăria Capitalei. Chiar în prima zi cum au venit, am simțit lipsa de pâine şi alimente în oraş. Pe urmă s-au înființat cartele

pentru pâine şi carne. Trebuia să stai câte două-trei ceasuri la rând până când să apuci o pâine. Mă sculam pe la ora două din noapte şi stam în frig la brutărie până apucam o pâine.

Întruna din nopți, m-au prins patrulele germane şi m-au trimis la corvoadă la Chitila, pentru a desfunda liniile de zăpadă. După ce am desfundat liniile cu mai mulți oameni, care tot ca şi mine erau prinşi de patrule, ne-au pus să suim o maşină de treierat în două vagoane mari. Ne-am înhămat toți la ea, căci altfel nu puteam şi pe urmă au început să ne bată ca pe boi ungurii. Cu mare greutate am urcat-o în vagoane. Pe urmă am găsit sub zăpadă, pe o linie moartă, vreo 50 de sticle cu bere, de pe timpul refugiaților. Le-am băut cu toții. Seara, când să plecăm, ne-am dus ca să dăm sculele în primire la magazie. Eu, când am intrat, am aruncat sculele de la uşă fără să pot observa că un neamț stătea ascuns după uşă. După ce le-am aruncat, m-am pomenit prins de spate de neamțul care sta ascuns. M-a dus de o parte şi acolo m-a bătut. După ce am scăpat din mâna lui, ne-am urcat în tren să venim la Bucureşti. Noi ne urcasem într-un vagon de marfă şi, stând în picioare, am adormit şi am căzut cu capul de peretele vagonului şi mi-am spart capul. Numaidecât m-au legat nişte oameni, căci sângele curgea şiroi.

Când am ajuns în Bucureşti şi m-am dus acasă, eram mort de oboseală şi flămând ca un lup şi cu capul spart. Când m-au văzut, cucoanele m-au întrebat unde am fost şi eu le-am spus tot ce-am pățit. Stând eu aşa, peste câteva zile mă făcusem prieten cu un băiat care sta vizavi de noi şi era băgat la bodega Roseti, din bulevardul Roseti. Mă duceam cu el seara pe la toate cinematografele din Bucureşti şi în toate părțile. În scurt timp m-am învățat o haimana. Pe cucoane nu le mai ascultam deloc.

Într-una din zile, mă întâlnesc cu Gheorghe, căci aşa îl chema şi mă duc cu el la bodegă. Acolo intrăm în pivniță şi să bem. Eu, neobişnuit cu băutura, m-am îmbătat rău de tot. Venind acasă cu Gheorghe, mergeam pe şapte cărări. Când am ajuns în dreptul bisericii Făgădău, am căzut jos. Nemaiputând merge, m-am culcat în curtea bisericii. Acolo au dat peste mine nişte copii, care mă cunoşteau şi s-au dus şi au spus la cucoane că eu dorm în curtea bisericii şi că sunt bolnav. De acolo m-au adus nişte oameni pe sus şi m-au culcat pe un covor în curte. Apoi a venit un sergent de stradă şi sta la poartă oprind intrarea şi ieşirea oricui din casă, căci lumea spunea că sunt bolnav de tifos exantematic. În casă tocmai erau trei cucoane străine invitate la masă şi nu au putut pleca decât pe la ora opt seara. Pe mine mă dusese

sergentul la spitalul de copii. Acolo m-am culcat într-un pat şi după ce m-am trezit, am fugit. A doua zi, eu am vrut să plec şi să intru ucenic la un frizer, dar nu m-au lăsat cucoanele să plec.

Peste câteva zile, mă trimit la domnul prefect Dumitru Receanu, ca să-i fac nişte treabă. Acolo am stat o zi întreagă. A doua zi a plecat şi cucoana mare acolo. Peste trei zile vine ordonanța domnului prefect la noi. Acasă eram numai eu singur. Ordonanța mă întreabă că nu cumva a luat cucoana mare sau eu o pereche de ghete de la domnul prefect? Eu i-am spus că nu ştiu nimic despre asta. A doua zi vine iarăşi şi mă ia acolo. Eu nu ştiam nimic. Pe mine mă amenința ordonanța cu bătaia, că spunea că eu le-am furat, sau cucoana mare. În cele din urmă s-a stabilit că le-a furat chiar ordonanța şi cu feciorul din casă.

Eu în timpul ăsta am avut o ceartă cu cucoanele în privința asta şi am plecat de la ele. Am fost îndemnat de Gheorghe. După ce am plecat, m-am dus la Gheorghe în Bulevardul Domniței, colț cu Calea Moşilor. Căci cucoana lui sta la Costescu, antreprenorul de pompe funebre. Aici am stat ascuns în pivniță vreo 4-5 zile. După aceea am vrut să-mi caut un serviciu oarecare.

Negăsind nici un serviciu în timpul acesta, m-am rugat de un domn pe care îl cunoşteam, domnul Franț, ca să-mi caute el un serviciu. El m-a băgat la un atelier de instalații, pe strada Romană, la Vilhelm Secheş. Aici am intrat numai de nevoie, căci nu aveam ce face. O duceam foarte rău. Toată ziua munceam din greu. Când mă duceam la lucru cu lucrătorii, luam în spinare lada cu scule, bidonul de benzină şi sârma de desfundat. De unde plecam şi până unde ne duceam, nu stăteam deloc. Când ajungeam, eram mort de oboseală. Acolo, cum ajungeam, ajutam la lucru lucrătorilor. Când veneam acasă, îmi dădea să mănânc, dar ne dădea mâncare foarte puțină. Aici eram cu un băiat, Vasile Anton. El era mai vechi cu mult ca mine, el avea trei ani. Cu el o duceam mai bine, căci era băiat bun. Peste vreo trei luni a mai venit un băiat, Visarion. Dar el nu a stat mult şi a plecat şi a intrat la alt atelier, Carol Vender, strada Primăverii.

Într-o zi mă duc eu şi cu un lucrător, Ioan Petrescu, la lucru la Leagănul Sf. Ecaterina, Şoseaua Chiselef. Acolo am avut mult timp de lucru. O duceam mai bine, căci mai îmi dădea mâncare maicile alea de acolo. Noi aveam sculele închise într-o cameră separată. Într-o zi am pierdut cheia de la cameră şi nu aveam cu ce să intrăm. Lucrătorul s-a necăjit pe mine şi m-a luat la bătaie. Eu l-am înjurat şi am fugit. Când m-am dus acasă, el îi spusese meşterului şi meşterul m-a luat la bătaie.

Într-o zi ne-am dus la lucru la Sanatoriul de tuberculoşi Filaret. Am avut de lucru o lună de zile la nişte barăci de carton. Aici mă duceam la bucătărie şi-i dădeam şefului 2-3 lei şi mâncam foarte bine. La sanatoriu eram când au plecat nemții din Bucureşti. După ce am isprăvit lucrul, am venit la atelier. Peste puțin timp, ne-am dus la lucru la o casă mare, din parcul Filipescu. Aici, într-o zi, lucrând în bucătărie, am găsit o bucată de pâine şi am mâncat-o. Servitoarea m-a spus bucătarului şi bucătarul i-a spus meşterului. Meşterul era un om foarte rău şi cum am ajuns acasă m-a luat la bătaie. Multe întâmplări de felul ăsta mi s-au întâmplat mie aici.

Cu Vasile făceam fel de fel de snoave. Duminica, când nu lucram, ne jucam şi ne distram în fel de fel de chipuri. Într-o zi, venind de la lucru, am găsit într-un maidan vreo 50 de cartuşe pline. Le-am luat şi acasă le-am golit de praf şi când eram singuri făceam din el pocnitori. Odată, având de lucru la domnul ministru Ionel Brătianu, am pus un cartuş în menghină şi l-am lovit cu un ciocan de a răsunat toată casa.

Meşterul unde eram avea clienți foarte buni: Ionel Brătianu, Vintilă Brătianu, Prințul Ştirbei, domnul Niculescu Dorobanț, domnul general Văitoianu, Mița Biciclista şi multe alte case de asemenea mari. În timpul verii am avut mult de lucru la Şcoala Evanghelică, din strada Luterană. Aici o duceam bine în privința mâncării, căci ne dădea de la bucătăria şcolii.

Eu în timpul ăsta mă învățasem haimana. Seara, când plecam de la lucru, nu veneam de-a dreptul acasă, ci mă duceam pe la toate cinematografele din oraş. Dar nu plăteam nici un ban, căci mă furişam printre oameni la ieşire. În ziua de Crăciun am petrecut foarte bine, iar în ziua de Anul Nou ne făcusem cărți de vizită şi ne-am dus pe la clienții noştri. Am câştigat în timpul acela vreo sută de lei. După ce au trecut toate sărbătorile, ne-am apucat iarăşi de lucru.

Dar am scăpat ceva din vedere. În ziua de Paşti, nu am dus-o tocmai aşa bine. Chiar în ziua de Paşti am lucrat la o pompă la un antreprenor de pompe funebre (dricar) pe Şoseaua Filantropia. De aici am plecat pe la ora 10 dimineața. Când am ajuns acasă, am mâncat şi pe urmă am plecat la Teatrul Liric. Eu eram foarte prost îmbrăcat în timpul acela, cu toate că vorbisem cu meşterul, când am intrat la el, să-mi facă şi haine, dar nu mi-a făcut. Eram îmbrăcat în nişte haine de ale mele şi încălțat cu nişte sandale de lemn şi fără ciorapi. La teatru a jucat artistul Cigolicu cu trupa lui piesa Voievodul Țiganilor. A fost foarte frumos.

Acum, să revin la ce am lăsat. După ce au trecut toate sărbătorile Crăciunului, Anul Nou, Boboteaza, căci eu am stat vreo zece luni aici, din luna martie şi până pe la 5 ianuarie, ne-am apucat iarăşi de lucru. Într-o zi lucram la garajul Leonida din Bulevardul Lascăr Catargiu. Lucram la un doctor care sta acolo în curte. Lucram la un calorifer căruia îi plesniseră țevile pe care comunica apa. Eu găsisem jos în cărbuni, lângă calorifer, un manometru. L-am luat şi l-am băgat în lada de scule, neştiind că o să fie de trebuință. L-am luat cu intenția de a-l desface şi să văd cum e făcut şi ce mecanism are. Lucrul l-am isprăvit pe la 12. După masă, am plecat în altă parte. Seara, când am venit acasă, meşterul m-a întrebat de nu am luat eu un manometru, căci se plânsese mecanicul caloriferului că nu găseşte manometrul. Eu am spus că nu am găsit nici un manometru. Atunci el m-a căutat în cufăr şi l-a găsit. Atunci am mâncat o bătaie sfântă cu moartea şi pe urmă m-a gonit.

Neavând unde să mă duc, m-am culcat în pivniță tot acolo, dar fără să ştie el. A doua zi m-am sculat şi m-am făcut că vin de pe stradă, intru în curte şi mă rog de meşter să mă ierte, dar el nu vrea deloc, noroc că i-a spus cucoana şi aşa m-a iertat. A doua zi, pe seară, mă trimite la mama cucoanei, în strada Împăcării, cu un pachet. Dar eu nu m-am dus direct acolo, ci am intrat la cinematograful Volta Buseşti. Aici am stat până la ora zece şi jumătate. De aici am plecat în strada Împăcării. Dar când am ajuns, era târziu şi toți ai casei se culcaseră. Bat la poartă şi dau pachetul bătrânului, iar el m-a întrebat că de ce vin aşa târziu. Eu i-am spus că acum m-a trimis. Când am ajuns acasă era ceasul doisprezece noaptea. Şi aici toți erau culcați şi porțile încuiate. Am sărit peste poartă, dar zgomotul pe care l-am făcut m-a dat de gol, căci a auzit meşterul. A doua zi m-a întrebat că de ce am venit aşa de târziu. Eu am spus că nu i-am găsit acasă şi că i-am aşteptat până ce au venit. Dar el a mers cu mine acolo şi i-a întrebat dacă e adevărat sau nu. Când a văzut că nu e adevărat, mi-a spus că să nu mai vin pe acasă, să mă duc unde oi vrea.

Eu atunci, neavând ce face, voiam să plec acasă, dar nu aveam bani de tren, căci Secheş nu mi-a dat nimic când am plecat. M-am dus la Visarion. El lucra pe strada Primăverii, la Carol Vender. Când m-a văzut, m-a întrebat că ce este cu mine. Eu i-am spus lui afacerea. El mi-a spus că să fac ce oi putea şi de dormit pot dormi la el. Toată ziua ce făceam? Mă duceam prin Gara de Nord şi căram la câte cineva bagajul în oraş. Seara mă duceam cu Visarion la cinematograf, căci pe timpul acela juca *Mâna care nimiceşte*. Apoi veneam acasă la el şi ne culcam. El stătea în strada

Donici şi avea o odaie separată. Dar nu făceam foc, ci ne încălzeam amândoi în pat. Aşa am dus-o timp de două săptămâni de zile.

În Gara de Nord nu mai puteam face nimic, căci mă luase la ochi agenții. Aşa că acum făceam altceva. Stăteam pe la prăvălii în piață şi aşteptam să mă cheme cineva ca să-i fac un serviciu.

Într-o zi, mă întâlnesc cu un lucrător care lucra la Secheş şi îl rog să îmi găsească un serviciu. El mi-a găsit serviciu la Ion Crăciun, din strada Sfinții Voievozi, tot instalator. Aici am stat numai trei zile, căci îmi dădea numai 2.50 pe zi, ceea ce însemna că nu pot lua nici o pâine. Am plecat de acolo. Într-o zi mă întâlnesc cu alt lucrător, Costică Ştefănescu, şi mă rog de el să-mi caute un serviciu. El m-a băgat la o prăvălie, Ioan Ionescu (Traian), din strada Pomul Verde. Aici, cum am intrat, în ziua de 24 ianuarie, anul 1919, nu m-am tocmit, ci am stat aşa până când, pe toamnă, a venit mama pe la mine. Şi atunci m-am tocmit.

Aici era bine, dar era cucoana foarte rea. Ea era unguroaică. Ziua mă punea să-i fac curățenie prin casă. Avea trei camere mobilate sus care, de asemenea, tot eu le curățam. Aici am stat trei ani şi trei luni de zile. Dar nu m-am ales cu nimic, fiindcă îmi plătea foarte puțin. Când îi spuneam că plec, el mă încânta cu fel de fel de mofturi şi aşa că eu stăteam. Toată ziua munceam. Dimineața deschideam prăvălia, făceam curățenie prin prăvălie, apoi după ce se scula şi jupânul, mă duceam la brutărie. Stăteam la rând până luam pâine. Apoi mergeam de luam carne, zarzavat şi multe altele. Apoi mă apucam de alte treburi. Tot ce era bine aici, era în privința mâncării şi a dormitului.

Într-o zi, jupânul a plecat la țară ca să aducă cartofi şi varză. În timpul ăsta îi venise un frate din America. După ce a venit de la țară, a plecat cu el în Transilvania. După ce a venit, într-o zi mă trimite ca să iau de la un jidan din Bulevardul Basarab zece kilograme de untdelemn. În ziua aceea tocmai plouase şi se făcuse noroi. Cum veneam cu damigeana de untdelemn în spinare, tocmai când să urc de pe stradă pe trotuar în fața prăvăliei lui Coman Median, am alunecat şi am spart damigeana cu untdelemn. În două minute tot şanțul era plin de untdelemn. Când am văzut aşa ceva, m-am dus aiurea în loc să mă duc acasă. O iau pe strada Scărlătescu şi ies în Basarab. Din Basarab am mers şi am ieşit la Capul Podului. Aici am luat-o pe Şoseaua Jianu şi m-am oprit în fața garajului Leonida. Tocmai atunci lucrătorii luau leafa. Ce mulțumit eram dacă eram şi eu în categoria lor, mă gândeam.

Toată ziua am umblat aşa ca un disperat. Pe seară, cam pe la ora opt, mă duc pe strada Pomul Verde, unde stăteam. Acolo era un

garaj de automobile şi în faţa lui era un autocamion. Mă urc în el şi de acolo priveam înspre prăvălie. Văd că din când în când jupânul ieşea afară şi se uita în toate părţile. Pe la orele zece, văd că vrea să închidă prăvălia. A stat afară ca un sfert de oră şi se uita, mai întreba pe câte cineva dacă nu m-a văzut. După ce a închis prăvălia, m-am dat jos din autocamion şi m-am dus la prăvălie cu intenţia să sar peste poartă şi să mă culc într-o magazie.

Tocmai atunci trece o cucoană care mă cunoştea şi mă întreabă că ce e cu mine de stau pe-afară. Eu atunci i-am spus tot ce am păţit. Ei i s-a făcut milă de mine şi m-a luat la ea acasă. Cucoana aceea era nevasta lui domn Horel, era proprietăreasă şi stătea a treia casă de prăvălia unde eram eu. Acolo cum ajung, îmi dă să mănânc, căci în ziua aceea nu mâncasem nimic. După ce am mâncat, mi-a întins un pat de campanie şi m-am culcat în bucătărie. A doua zi era duminică, căci întâmplarea mi se întâmplase sâmbătă. Cucoana mă învăţă să mă duc la prăvălie şi să mă rog să nu-mi facă nimic, căci o să plătesc eu damigeana, oprindu-mi-o din leafă. Când am ieşit din casă, tocmai începuse să ningă. Eu am stat afară ca să mă ningă, ca un sfert de oră, ca să le facă impresie că vin de undeva de departe, căci nu trebuia să spun că am dormit la madam Horel. Îmi iau inima în dinţi şi plec. Tocmai când să intru în prăvălie, jupânul vorbea despre mine cu un chiriaş pe care îl aveam cu cameră mobilată. Şi cum am intrat pe uşă, am auzit când îi spunea lui că de ce nu am venit acasă. Când m-a văzut, nu mi-a făcut nimic. Eu le-am spus tot ce am păţit şi de frică nu am venit acasă. Iar când am luat leafa, mi-a oprit 120 de lei pentru untdelemn şi 30 de lei pentru damigeană. Total 150 lei. În timpul acela era mult pentru mine 150 de lei, căci leafa mea era de 400 lei pe an. A trecut şi asta.

La Crăciun mi-a dat drumul să mă plimb. Căci atunci era plimbarea mea, la Paşti şi la Crăciun. Încolo nu vedeam nici o plimbare. Şi nici nu-mi dădea voie ca să port bani la mine. Nu aveam voie să port nici 50 de bani. Dacă câştigam vreun bacşiş, îl dădeam lui şi el mi-l scria în registru, iar la leafă mi-i restituia.

Prin luna ianuarie, ziua 24, mi se împlinise anul. Eu cerusem leafa şi voiam să plec. Făcusem socoteala şi mi-au rămas în anul acela 180 de lei, toţi banii mei. El m-a întrebat dacă nu vreau să mai stau. Iar eu i-am spus că vreau să plec acasă. Atunci el m-a încântat că să mai stau, că îmi măreşte leafa şi că în altă parte e mult mai rău şi nu-mi plăteşte. În fine, mi-a înşirat multe. Eu eram cam prost şi m-am luat după el. Căci dacă nu mă luam după el, în altă parte îmi puteam găsi

serviciu cu mult mai bun ca la el şi plătit mai bine. În fine, am rămas şi pe al doilea an.

În vara acelui an a plecat cucoana lui jupânul acasă în Transilvania. Căci ea era unguroaică din Braşov. Când a venit de acasă, a adus cu ea şi pe o nepoată a ei de vreo 16 ani. O chema Mița. A adus-o cu intenția să o crească şi să o mărite ei. Tot în vara acelui an au făcut şi nunta, căci jupânul cu cucoana nu erau cununați şi în vara aceea s-au cununat. După asta mi-am închipuit eu că ce oameni răi trebuie să fie, că mie nu mi-au făcut nici măcar o pereche de ghete sau un costum de haine. Dar la alți oameni din mahala le-au făcut tot felul de cadouri. După puțin timp, am avut iarăşi o nuntă, căci a cununat jupânul pe un zugrav, Petre Marcu. Nici atunci nu mi-a făcut nimic. Dacă se întâmpla de spărgeam ceva, mi-l punea la socoteală cât nu făcea acel lucru.

Cucoana iarăşi era de o răutate! Mă punea să frec scândurile pe jos cu moloz, de îmi crăpau mâinile. Avea sus trei camere mobilate, o sală lungă şi alte patru odăi, unde locuiau nişte chiriaşi, două antreuri şi sala de consumație. Toate astea trebuia să le frec eu singur cu moloz, odată pe fiecare săptămână. Apoi mă duceam la piață şi veneam cu marfa într-un căruț cu două roți. În prăvălie, de asemenea, serveam. Apoi se cerea să fie curățenie. În fiecare zi spălam pe jos, spălam geamurile, ştergeam galantarele de praf şi multe altele. După ce a adus pe nepoata ei din Transilvania, îmi venea puțin mai uşor, căci îmi mai ajuta şi ea. Dar, în privința mâncării, trăiam foarte bine. Libertate iarăşi nu aveam deloc în cursul anului, decât la Paşti şi la Crăciun. În tot timpul cât am fost la Traian, a venit mama o dată şi fratele Gheorghe de două ori.

În primul an, după ce a venit nepoata cucoanei, Mița, nu am avut nici o relație cu ea. Dar după un an de zile, am început să mă dau pe lângă ea. Şi în adevăr că am reuşit de minune. Mâncam ce-mi plăcea, luam ce-mi plăcea față de ea. Căci pe ea o pusese la casă şi eu vindeam în prăvălie. De multe ori stăpânii plecau amândoi de acasă şi noi rămâneam singuri la prăvălie. Atunci era o viață pentru mine şi pentru ea. Mița a fost prima ființă pe care am iubit-o eu în viața mea. După ce mă amorezasem de ea, gândurile mele erau împrăştiate, nu-mi mai era gândul la treabă.

Jupânul a observat asta şi mi-a spus că eu nu mai am gândul la treabă, căci am început să beau. El nu ştia care este cauza. Şi de aici înainte, când mă duceam să scot băuturi din pivniță, nu mă lăsa singur, ci trimetea şi pe Mița după mine, ca să nu beau. Dar asta nu mă

împiedica pe mine ca să nu beau. Alături de pivnița de băuturi mai avea şi altă pivniță, unde erau lemnele, varza, castraveții şi multe altele. Eu când mă duceam să scot băuturi, aveam grijă să deschid foraibăru de la uşa care despărțea pivnițele şi apoi când scoteam în fiecare după masă lemne, mă furişam la băuturi şi îmi făceam gustul, fără să afle cineva şmecheria.

Jupânul avea obicei de juca cărți. Seara stătea până târziu jucând cărți cu muşteriii. Cucoana se culca şi în prăvălie rămâneam numai jupânul şi cu mine. Atunci eu eram mai tare în prăvălie! Jupânul juca cărți şi se îmbăta, iar eu vindeam în prăvălie şi încasam şi banii. De trăit trăiam cum nici nu se putea mai bine, dar de bani nu mă atingeam. Şi nici nu m-am atins cât am stat acolo, cu toate că îmi era în putință. El mai avea nişte case în strada Banu Manta. Acolo avea cişmea în curte şi venea toată mahalaua de lua apă. Mai în fiecare lună stam, vreo patru-cinci zile, pe acolo pentru ca să plătească apa acei ce luau.

Într-o zi, venind eu de acolo la prăvălie, găsesc scandal în prăvălie. Ce se întâmplase? Veniseră nişte măcelari beți şi ceruseră o jumătate kilogram de vin şi un sifon. După ce li s-au servit, ei au căutat motiv că vinul nu e bun. Şi au început să dea cu paharele pe jos, să înjure şi aşa mai departe. Jupânul le-a tras observații în privința asta şi ei au sărit la el să-l bată. Tocmai atunci am intrat şi eu în prăvălie. Cum am văzut ce este, m-am furişat după tejghea şi am luat o măciucă pe care o țineam acolo întotdeauna şi am lovit peste mână pe unul care scosese cuțitul de la brâu. Când l-am lovit peste mână, cuțitul i-a sărit jos. Atunci, am sărit cu jupânul la ei şi cu ajutorul unor clienți care veniseră atunci în prăvălie, am reuşit să-i biruim. I-am bătut şi i-am dat afară din prăvălie. După aceea, a avut judecată cu ei jupânul.

Cu multe greutăți am făcut acolo trei ani de zile. În timpul ăsta lui îi venise o nepoată în Bucureşti, ca să intre în serviciu. Dar negăsind serviciul pe care îl căuta, a intrat chelneriță la plăcintăria Bristol din strada Academiei. Aici o băgase un frate al ei, Alexandru, căci el era mai demult timp acolo. Pe ea o chema Lenuța Ivan. Era de 18 ani şi de o frumusețe rară. La plăcintărie a stat vreo 10 luni şi în timpul ăsta a câştigat vreo 15000 mii de lei. Pe urmă a plecat acasă. În timp ce ea era la plăcintărie, jupânul fusese o lună la băi la Govora. În timpul ăsta eu singur eram în prăvălie şi vindeam, căci cucoana şi cu Mița nu ştiau carte. Dar cu toate astea, în fiecare zi aveam ceartă cu cucoana. După ce a venit jupânul de la băi, eu i-am spus că nu mai stau. Dar el îmi zicea că să nu mă uit la cucoana ce zice şi să stau înainte, că tocmai acum are

nevoie de mine, căci lemne nu-şi luase, nici varză, nici castraveți, în fine, nu-şi făcuse nici o pregătire pentru iarnă, căci fusese la băi. În fine, am stat. După ce ne-am aprovizionat pentru iarnă, jupânul a plecat la țară ca să aducă cartofi şi varză. A fost în vreo trei-patru rânduri şi stătu câte patru-cinci zile pe rând. În timpul acesta, eu tot singur rămăsesem la prăvălie. După ce a venit iarna, fiindcă eram aprovizionați, o duceam mai bine.

În primăvara acelui an, după ce plecase nepoata lui jupânul acasă, cucoana a prins-o pe Mița că scrie scrisori de dragoste unui şofer de la un garaj din apropiere. Numaidecât cum a prins-o, a bătut-o şi într-una din zile m-a trimis pe mine să-i cumpăr bilet de tren şi a trimis-o acasă. După ce a trimis-o acasă pe Mița, eu împlinisem trei ani şi voiam cu orice preț să plec. Dar jupânul mi-a spus că să stau barem până după Sfintele Paşti. În fine, am mai stat trei luni după ce a plecat Mița şi pe urmă am plecat şi eu. Poate că nu plecam nici acum, dar nu mai puteam sta singur fără de Mița, căci mă învățasem cu ea şi îmi păru foarte rău când a plecat. Într-o zi de luni, am luat socoteala şi am plecat.

Am plecat şi eu de acolo cu 1800 de lei în trei ani şi trei luni. Vorbisem, cu o lună înainte de a pleca, cu un samsar bătrân, Moşoiu, ca să-mi caute un serviciu bun. Aşa că atunci când am plecat de la Traian, domnul Moşoiu m-a aşteptat la o prăvălie pe strada Eminescu, unde vorbisem ca să ne întâlnim. Acolo îmi spune el că mi-a găsit un loc foarte bun la Cireşoaia, în strada Buzeşti.

Îi zicea la prăvălia aceea Cireşoaia, fiindcă stăpânul de acolo fusese în război la Cireşoaia, regiunea Târgu Ocna. Acolo s-au dat nişte lupte crâncene. În prăvălie avea vreo treizeci de tablouri reprezentând luptele de la Cireşoaia. Îşi scosese şi nişte reclame: *Poftiți la Cireşoaia*. Iată reclama:

Cireşoaia, loc istoric
Care a contribuit
La mărirea României,
Este firma prăvăliei.

Căci la Cireşoaia sus
A luptat cu avânt nespus
Şi Georgescu, aci patron
Pentru țară, pentru tron.

În răsboi Niță-i zicea
Şi ca comandant avea
Pe Virgil Ambițiosul,
Badulescu zis bățosul.

Sus la Cireşoaia-n munte
Au fost lupte aprigi, crunte
Cota şaptesuteşapte
A fost luată-ntr-o noapte.

Dar la Cireşoaia aci
Lupte aprigi n-or mai fi
Şi asaltul poţi a-l da
Trecător, chiar dumneata.

Comandând o baterie,
Nu de foc, ca-n bătălie
Ci de vinuri renumite,
Şi fripturi la grătar fripte.

Vin nou de Dealu Mare,
Pelinaş, cum altul n-are
Vin la sticle înfundate
De o rară calitate.

Reesling, Tocai şi Şabli,
Tăti le găseşti aci.
La fripturi, nu fac reclamă
De la geam, pe toţi vă cheamă
Antricoate, mititei,
Muşchi, rinichi şi orice vrei
Pregătite excelent
Şi servite la moment.

De patron, vă veţi convinge
Orice concurenţă-nvinge
Căci Georgescu, zis Costică
Are şi bodega mică
Din Buzeşti de la tramvai,
Şi electric şi cu cai.

În Buzeşti 21
Nu ştiu de s-o găsi vreo unu
Care vin bun vrea să bea
Să nu afle firma mea
La Cireşoaia.

Aici, cum am ajuns, am intrat în prăvălie şi domnul Lazăr, patronul, m-a chemat sus într-o cabină şi mi-a spus dacă vreau să fiu la el în prăvălie, bine, să fiu ascultător, cinstit şi să nu mă bag cu nimeni. În privinţa lefii, m-am tocmit cu 400 lei lunar, spălat, mâncat şi dormit, iar dacă vreau să stau un an, să fac contract. Şi la sfârşitul anului îmi dă o primă de 600 lei. Am făcut contract pe un an de zile şi am intrat în serviciu.

Atunci, pe timpul acela, afacerea mergea cât se poate de bine. Ţineam deschis până la ora trei noaptea. În prăvălie erau patru băieţi: eu, un băiat Leonida Costea, Ioan Filip şi un băiat mic, Nicolae. Noi făceam cu schimbul, care stam până la închidere. Dormeam 3-4 ore după masă. Din toţi băieţii, mă aveam mai bine cu Leonida. El era un băiat foarte aşezat şi supus. Cu el mă aveam ca un frate. El era mai mare decât mine, era din Transilvania, din judeţul Târnava Mică. De câştigat, câştigam foarte bine. În scurt timp am făcut cunoştinţă cu clienţi mai de seamă şi am căpătat încrederea jupânului. Cucoana, de asemenea, era foarte bună.

Aici, la Cireşoaia aveam prăvălia, salonul şi trei cabine separate. În cabine se făceau chefuri cu dame. Veneau fel de fel de persoane, veneau boieri, ofiţeri, artişti şi aşa mai departe. Cabina cea mare era deasupra pivniţei. Eu făcusem o gaură printr-un perete şi ascultam şi

priveam tot înăuntru. La bucătărie erau patru inşi, bucătăreasa şi trei rândaşi. Era o fată Aneta. Cu ea mă învârteam în fiecare seară la cabină, după închidere. Şi aşa s-au strecurat şapte luni de zile. Am intrat în iarnă. La sărbătorile Crăciunului, am fost la plimbare cu Leonida.

Mai înainte de Sărbători, venise un frate al meu din Hotin. El trăsese la domnul maior, în strada Leonida. A doua zi, a venit cucoana mare la Cireşoaia, ca să mă cheme la domnul maior, căci de când plecasem de patru ani de la ei, nu mai fusesem pe acolo. Eu tocmai vopseam în salon, căci îl închiriasem pentru iarnă, căci până acum fusese grădină, când a venit cucoana mare să mă cheme. A doua zi, m-am dus. Toți ai casei erau curioşi cum am trăit eu de când am plecat de la ei. Erau foarte bucuroşi că m-au văzut. Eu eram bine îmbrăcat, căci tocmai atunci îmi făcusem costum de haine şi o pereche de ghete şi o pălărie. Fratele Ion a stat vreo trei zile în Bucureşti. El avea serviciu în Hotin, ca polițist. La sărbătorile Crăciunului, am fost cu Leonida pe la domnul maior şi de acolo am plecat cu Profira toți trei la plimbare. Am fost la Cinema Doamnei. La o cofetărie ne-am fotografiat împreună şi apoi am mers la Vârful cu Dor, în Calea Victoriei, unde era băgat Ioan Filip, căci el plecase de la Cireşoaia. Acolo am mâncat sandviciuri şi am băut bere. Pe urmă am plecat acasă la domnul maior, ca să o conducem pe Profira. De acolo, când am plecat de la domnul maior, noi am luat o trăsură amândoi, ce tocmai adusese pe un domn la domnul maior.

Când am ajuns la Cireşoaia, era lumină la galantare. Noi am crezut că e jupânul acolo, dar nu era. Am intrat în curte şi pe urmă ne-am pus pe chef în bucătărie. Acolo erau toți de la bucătărie, cu nişte neamuri de-a lor. Chefuiau cu lăutari. Când ne-au văzut, nu mai puteau de bucurie. Ne-am prins şi noi printre ei. Pe urmă, iar am plecat în oraş. Leonida a plecat la Şcoala de Arte şi Meserii, căci avea nişte băieți din satul lui acolo, iar eu am plecat la un cinematograf. După ce au trecut Sărbătorile Crăciunului şi am ajuns la Anul Nou, iarăşi a fost bine de noi, căci era ziua cucoanei, că o chema Vasilica.

După Anul Nou 1923, Leonida s-a îmbolnăvit şi a plecat la Spitalul Filantropia, iar în locul lui a venit un alt băiat, Alexandru Vonica. Ăsta fusese pe la tramvai ca încasator, mai fusese înainte şi pe la prăvălii, dar era cam haimana. După ce a plecat Leonida la spital, îi ducea mâncare Niculae acela micu în fiecare zi. A stat el în spital două săptămâni. Într-o zi îmi scrie el mie o carte poştală şi mă roagă să-i duc eu câteva cărți cu poveşti, căci îi foarte urât în spital. A doua zi m-am dus şi i-am dus, dar nu am putut intra la el, că nu era voie. I-am dat

cărțile unei femei de acolo şi i le-a dus. Şi ea mi-a adus un bilet de la Leonida, în care îmi scria că le-a primit şi îmi mulțumeşte. I-am dat femeii 5 lei bacşiş şi am plecat. Într-o zi, ducându-se Niculae la el cu mâncare, a venit cu mâncarea îndărăt şi spune că lui Leonida îi e foarte rău. Atunci am plecat eu la el cu nişte dulceață şi nişte prăjituri. Dar nici pe acestea nu le-a primit.

A doua zi, când se duce Niculae iar la el, vine îndărăt şi ne spune că Leonida a murit. Când am auzit, parcă mă lovise cineva în cap. Trei zile nu am mâncat nimic, numai am plâns după el, tare rău mi-a părut când am auzit că a murit. De asemenea şi stăpânilor le-a părut foarte rău după el. Cucoana, mai ales, a plâns după el. Acuma trebuia să-l înmormântăm. La noi, la Cireşoaia, era un chelner, Manole Ion. El a alergat foarte mult atunci când a murit Leonida. I-a aranjat actele de înmormântare şi groapa de veci. A treia zi, ne-am dus cu Manole şi cu bucătăreasa ca să asistăm la înmormântarea lui. Când am ajuns la spital, el era pus în coşciug. Când l-am văzut era vânăt la față, iar la gât era tăiat până jos, căci îi făcuseră autopsie ca să vadă de ce a murit. Şi ne-a spus doctorul că a murit fiindcă avea o bucată de carne crescută lângă inimă. L-am luat şi l-am urcat în dric şi pe urmă l-am fotografiat cu tot cu dric şi noi pe lângă dric. După aceea l-am dus şi l-am înmormântat la cimitirul Sfânta Vineri. Cu Alexandru nu mă aveam aşa bine ca cu Leonida.

Cu Alexandru mă cam certam de multe ori. Când am ajuns la Sărbătorile Paştilor, căci pe Leonida îl înmormântasem la 24 ianuarie 1923, m-am dus la domnul maior şi am luat-o pe Profira şi ne-am plimbat. Am fost cu ea pe la cinematograf, prin parcul Carol I (Expoziției) şi prin Muzeul Militar de acolo, unde am văzut fel de fel de lucruri din timpul războiului. I-am arătat toate tunurile care au fost capturate din război. I-am arătat şi tunul acela mare de tot, calibrul 42. El e montat pe linii şi are 24 de roți, iar fiecare roată are dinam electric. Pe țeava lui poate intra un om cât de gros să fie şi se iese pe dincolo. Pe urmă am plecat acasă. După ce am dus-o acasă, am mâncat şi am plecat la Cireşoaia.

Am stat la Cireşoaia până am împlinit anul. Atunci mi-am luat socoteala şi am depus banii la Casa de Economii în Bucureşti. După asta m-am tocmit cu luna, cu 600 lei pe lună. Tot atât avea şi Alexandru.

Într-o seară, pe la ora 11, fiind numai eu cu Alexandru în prăvălie, nu ştiu din ce ne-am luat la ceartă şi pe urmă la bătaie. L-am bătut eu pe el foarte rău şi pe urmă el i s-a plâns lui jupânul. Domnul Lazăr a spus că

bine i-am făcut, dar nu trebuie să mă bat cu el în prăvălie. Alexandru, dacă a văzut că jupânul tot cu mine a ținut, s-a repezit cu cuțitul la mine. Dar noroc că am intrat în bucătărie, căci altfel mă tăia.

La noi în prăvălie venea un țigan lăutar. Ăsta bea numai țuică. El pe fiecare zi bea trei kilograme de țuică. Atât era de bețiv! Noi râdeam de el, îi puneam sare sau piper în țuică, sau îi dădeam zeamă de varză în loc de țuică, îi ascundeam vioara sau tocul, sau îi aruncam câte un iepure de carton în tocul viorii. Atunci era un haz cu el! Căuta vioara pe sub mese sau prin cuier. Uneori îi atârnam hârtii de haină şi le dădeam foc. În fine, glumeam cu el. Într-o seară veni el beat. Eu am vrut să-l lovesc cu o bucată de seu de la grătar. El cânta în salon. Dar când am vrut să arunc, el s-a mişcat puțin din loc şi am lovit un client. Chiar în ziua aceea venise un chelner. Chelnerul ăsta i-a spus jupânului. Clientul n-avea nici o pretenție, căci îl cunoşteam şi îi cerusem scuze. Dar jupânul, când a auzit, m-a chemat în prăvălie şi față de clienți, m-a luat l-a bătaie. Eu atunci m-am certat cu el şi a doua zi am plecat.

Ducându-mă eu în oraş, mă întâlnesc cu domnul Moşoiu, samsarul, care mă băgase la Cireşoaia şi îi spui că am plecat. El mi-a spus că îmi găseşte loc.

Şi m-a băgat la unul Teodor Florescu, din strada Berzei. Aici nu prea-mi plăcea, căci mă învățasem la Cireşoaia. Cucoana era foarte rea. În timpul ce eu am plecat de la Cireşoaia, a plecat domnul Lazăr cu cucoana la băi, la Constanța şi a rămas la prăvălie domnul Costică Georgescu, cumnatul lui domnul Lazăr. Peste câteva zile a plecat de acolo şi Alexandru. Eu aici o duceam bine, dar nu prea. În privința mâncării era bine şi a băuturii, căci numai eu scoteam băuturi. Dar cucoana era prea nervoasă. Treaba mergea şi aici binişor. Dimineața făceam curățenie prin prăvălie, scoteam băutura, puneam butoiul de bere la aparat, iar în vremea prânzului serveam la masă, căci avea şi restaurant. Îmi ieşeau în fiecare zi 30-40 de lei, căci aici mânca lume mai săracă.

În timpul acesta, se amorezaseră de mine două fete. Şi-mi trimeteau amândouă scrisori. Eu seara nu puteam pleca la ele. Dar după ce închideam, pe la ora 10-11, săream gardul şi plecam la ele. Dar domnul Florescu a observat asta şi într-o zi îmi spune că dacă vreau să mă duc undeva, să-i spun lui. Că el îmi dă drumul, dar să nu mai sar gardul noaptea şi să plec fără ştirea lui. Mie nu-mi venea să-i spun când vreau să plec, dar mai aveam eu noroc când mă trimitea seara cu marfă la vreun client. Îmi făceam drum şi pe la ele. Una stătea pe strada Transilvaniei,

iar una pe strada Alexandru cel Bun. Amândouă erau tinere şi frumoase, dar mai mult îmi plăcea cea din strada Alexandru cel Bun.

Într-o zi, cade firma pe care scria *Restaurant* şi sparge un geam. Şi-am plătit eu geamul, fiindcă eu aşezasem firma în ziua aceea şi vântul a trântit-o în geam. În ziua aceea, după ce am pus geamul, a venit fata din strada Alexandru cel Bun şi îmi cere mie 600 de lei, ca să cumpere o pereche de ghete, până i-a leafa şi pe urmă mi-i dă îndărăt. Dar eu am observat că ea vrea să mă tragă pe sfoară şi i-am spus că nu am bani, că am spart un geam şi l-am plătit scump. Şi aşa am scăpat de ea.

Într-o zi, mă trimite domnul Florescu să duc cântarul şi greutăţile la marcat. Le-am pus într-o trăsură şi am plecat. M-am dus la Biroul de măsuri şi greutăţi şi acolo nu mi le-a primit. Am plecat la Judecătoria Ocolului Galben, din strada Clemenţei, ca să scot nişte acte. De acolo am plecat în altă parte. Şi-aşa m-am plimbat cu trăsura în ziua aceea până la ora unu. Dar treaba tot am făcut-o. Când am venit, domnul Florescu nu mi-a zis nimic, dar cucoana m-a certat şi eu i-am răspuns, şi aşa ne-am certat în parte.

La noi veneau întotdeauna la masă nişte meşteri zidari cu bicicletele. Eu, mai în fiecare seară, mă plimbam cu bicicletele lor. Într-o seară, eu le cer bicicleta, să mă plimb cu ea. Ei mi-au admis. M-am plimbat cu ea pe acolo prin apropriere şi în timpul ăsta se slăbeşte şurubul de la ghidon. Dar eu nu am ştiut nimic. Când mă întorceam acasă şi voiam să trec Calea Plevnei, iată că vine un tramvai cu cai. Eu am vrut să mă feresc, dar ghidonul nu mai mergea cum trebuie din cauza şurubului. Şi aşa că dă tramvaiul peste mine. Eu am fost aruncat de linii la doi metri, iar bicicleta a rămas în picioarele cailor. Au călcat-o caii în picioare şi a trecut şi tramvaiul peste ea. Când m-am sculat şi am văzut în ce hal e bicicleta, m-am luat cu mâinile de păr. Roata din faţă, furca, ghidonul, erau făcute praf. Trecuse fier prin fier. Numaidecât, am luat-o în spinare şi am dus-o la prăvălie. Eu le-am spus la meşteri să nu spuie lui jupânul nimic, că o plătesc eu. Dar ei i-au spus. A doua zi am dat-o la reparat şi m-a costat reparaţia 1480 de lei.

Tot în seara aceea mi-am rupt pantalonii în genunchi, când am căzut. Tot în seara aceea, m-am dus în pivniţă ca să scot un kilogram de vin şi nu ştiu cum am fost eu zăpăcit, că l-am scos amestecat cu ţuică. Jupânul, cum a văzut aşa, m-a certat şi a spus să plec de la el. Chiar în seara aceea am plecat şi în timpul nopţii am dormit la hotel. A doua zi am luat lucrurile, căci bani numai 200 de lei mi-a mai rămas din leafă, căci mi-a oprit ca să plătesc bicicleta. Aici am stat două luni.

După ce am plecat de la domnul Florescu, m-am dus în oraş. Trecând prin fața prăvăliei Cireşoaia, mă vede domnul Zaharia, care avea prăvălie lângă Cireşoaia. El vorbise cu domnul Lazăr că dacă mă vede, să-mi spuie că să vin îndărăt la Cireşoaia. M-am dus, căci mă văzuse Zaharia şi îmi spusese şi am vorbit cu domnul Lazăr şi chiar în ziua aceea mi-am adus bagajul la Cireşoaia. În ziua aceea era duminică şi eu am plecat la plimbare cu Profira. Ne-am dus pe la cimitirul Sfânta Vineri şi am văzut mormântul lui Leonida Costea. De acolo am fost la un cinematograf şi pe urmă am dus-o acasă. Iar a doua zi, luni, am intrat iar în serviciu la Cireşoaia.

Şi la Cireşoaia am stat până am plecat militar, în ziua de 1 februarie, anul 1924. Îmi luasem socoteala cu cinci zile înainte, ca să mă odihnesc şi eu. În ultima zi am fost la cinematograf, la Marconi şi a jucat Biblia, adică Crearea Lumii de la Adam şi Eva. A fost de o frumusețe rară. Iar în ziua de 3 februarie, anul 1924, am plecat militar.

Când am plecat, la toți le-a părut rău după mine. Bucătăreasa şi cu cucoana încă au şi plâns.

Aceste rânduri îmi reamintesc de copilărie. Scrise de mine însumi pe când eram în gardă la Ministerul de Finanțe.

Soldat Hârgău Costică
Matricolul No 1590=
Seria Armei - 74184 - Litera M.
Seria Baionetei 73039 = Litera L.
Regimentul 1 Grăniceri
Comp. 1a Intructie Stahăre
Cotroceni București
Hârgău Costică
1924
1925=

Toată Venitumile și
Cheltuelile mele până
unde am isprăvit eu
Scrisul. Adică de
Când am plecat de
acasă și până am
plecat Militar.

17219. — „Eminescu" S. A.

	L.	B.
Intrat la D-l Maior Ioan Negoescu cu		
Leafa de Secretarul comisiunii, pe an.	110=	
in trei ani total —	330	
Câștigat bacșiș	500=	
	830=	
Toți iam trimis Mami.		
Intrat la Secher. Aici nu aveam leafă dar am		
Câștigat bacșiș în 10 luni	400	
Toți iam Cheltuit eu.		
Intrat la Traian.		
In primul an leafa —	400	
In al doilea an leafa —	800	
In al treilea an leafa —	2000=	
In trei luni fără leafa —	1200=	
Câștigat bacșiș în tot timpul	650	
total lei ------	4850=	

	L.	B.
Câștigat la Troian		
în trei ani și 3 luni	4850=	
Am trimis acasă --	400	
Lui Fratele Gheorghe }	4450=	
Când a venit la mine }	150	
	4300=	
Rămas ---	4300=	
Cheltuit eu în timpul		
ăsta - totul cu totul	2500=	
Rămas eu lei ---	1800=	
Pus la Bancă	1200=	
Intrat la Ciuvan		
cu Leafa într-un an	4800=	
Prima de lei	600	
totul Lei ---	5400=	
Stat pentru an 3 luni	1200	
totul Lei ---	6600=	

Trecut lei ----	6600=
Câștigat băiatul în trei	
ani și 3 luni Lei ---	8450
Totul Lei ----	15050=
Trimis acasă ---	800
Rămas ---	14250=
Lui Fratele Ioan ---	150
Rămas ---	14100=
Pus la Bancă ----	3600
Rămas ----	10500=
Cheltuit pe Haine pe ghete	
pe Distracții pe sporturi.	
În fine toate cheltuielile mele	
Cât timp am fost la Ciuvan.	9970=
Rămas --- Lei -	530=
Intrat la Dl. Florescu	
cu luna, cu lei ---	800=
Stat 2 luni, face ---	800
	1600=

17219 „Eminescu" S.A.

Trecut Lei - - 1600 =
Câștigat băcșiș în 2 luni - 1000
2600 =
Reparat bicicleta lei - 1480
1120 =
Rămas Lei - - -
Cheltuit eu în timpul ăsta 670 =
450 =
Rămas cu lei - - -
Intrat la Cireșoaia
cu Lei Lunar - 600 =
În 3 luni și 15 zile - - 2100 =
Pus la Bancă lei - 1200
= 900 =
Rămas cu lei - - -
Cheltuit - - - - - - 1200
780 =
Rămas Lei - - -
Plecat în Armată cu 780 =
Aveam depus la
Bancă Lei - - 6000 =

65

Am plecat în Armată
cu banii în buzunar 780 =
Iar la Casa de Depuneri
Aveam depus Lei - - - 6000 =

DOCUMENTELE ATLANTIDEI.
Arhiva etnografică a satelor dispărute sub lacul Bicaz*

Pe la sfârşitul deceniului obsedant al veacului trecut, întunericul satelor din Moldova era obscurat de primele pâlpâieli ale electricității. Aproape deodată, ca o jertfă aşezată la temelia noii înfăptuiri, se scufunda în bezna tăcută a adâncurilor o altă lume. Din acel moment Valea Bistriței a încetat să mai figureze pe hărțile etnografice ca o vastă şi compactă „rezervație de viață patriarhală”. Civilizația de sub ape părea să-şi fi luat cu sine toate valorile, refuzate de „viața nouă” care se prefigura.

Țărani din Schit – Bicaz (1955)
Foto: Romulus Vuia

Patruzeci de ani mai târziu, purtat de nestăvilita curiozitate care l-a caracterizat totdeauna, reputatul arheolog ieşean, academicianul Mircea Petrescu-Dâmbovița, deretica prin magaziile Institutului de Arheologie din Iaşi, scoțând la lumină tainice şi voluminoase pachete de documente. Cum conținutul lor era evident etnografic, ni le-a pus cu generozitate la dispoziție şi, după inventariere, au fost transferate Muzeului Etnografic al Moldovei.

Spre surprinderea tuturor, arheologul ieşean descoperise de această dată vestigii de altă natură, nu mai puțin importante decât cele pe care le-a redat istoriei în mod obişnuit: o parte din arhiva echipelor de specialişti care au efectuat cercetări etnografice în satele inundate ulterior pentru formarea lacului Bicaz. Deşi materialele sunt în curs de sistematizare şi cercetare, semnalăm existența fondului la instituția noastră într-o succintă prezentare.

Construirea hidrocentralei de la Bicaz a constituit unul din primele proiecte de amploare ale puterii comuniste în România. La 26 octombrie

---

* Lucrare apărută în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, IV, Iaşi, 2004, p. 323-328.

1950 era elaborată Hotărârea C.C. al P.C.R. referitoare la electrificarea ţării, în cadrul căreia planul de construcţie a barajului şi hidrocentralei de pe Bistriţa ocupa un loc însemnat. Zăgăzuirea apelor necesare acţionării turbinelor impunea formarea unui lac cu o lungime de cca. 60 km. În aria sa de cuprindere intrau şi 33 din satele înşirate de-a lungul văii Bistriţei.

Chiar în condiţiile acelor ani, dispariţia unui teritoriu cu o veche şi neîntreruptă locuire şi o civilizaţie tradiţională remarcabilă, nu putea lăsa fără reacţie lumea ştiinţifică. În anul 1954 a fost perfectat acordul între Academie şi Ministerul Energiei Electrice, prin care ultima instituţie accepta finanţarea vastului program de cercetare interdisciplinară a zonei. S-a format mult controversatul „Grup de cercetări complexe Bicaz”, care aduna istorici, etnografi, lingvişti, demografi etc. Timp de peste cinci ani au avut loc investigaţii minuţioase în satele ameninţate, dar şi în zonele limitrofe, pentru stabilirea interdependenţelor. Întregul efort urma să fie finalizat cu o monumentală serie monografică, model în materie, în fapt o radiografie exhaustivă a vechiului mod de viaţă din zonă.

Ion Chelcea la Schitul Ceahlău (1955)

Pentru coordonarea şi efectuarea efectivă a cercetărilor de teren au fost solicitate nume de marcă, unele abia reabilitate. Dar, mult făgăduitele sinteze au întârziat să apară. Abia după două decenii se tipărea un prim volum, *Arta populară de pe Valea Bistriţei* (Bucureşti, 1969), urmat la peste patru ani de *Etnografia Văii Bistriţei* (Piatra Neamţ, 1973). Aşadar, marea operă care se preconiza, s-a restrâns în cele din urmă la un mănunchi de studii, corect întocmite, dar excesiv de sintetice şi care omiteau aspecte fundamentale ale civilizaţiei rurale. Fireşte, cercetătorii au folosit individual multe din informaţiile culese pe Valea Bistriţei pentru elaborarea studiilor şi articolelor apărute în diverse publicaţii. Odată cu trecerea timpului s-a înstăpânit ideea că îndelungatele şi costisitoarele demersuri ştiinţifice din zona Bicaz nu sunt altceva decât un concludent exemplu despre cum nu trebuie făcută etnografia. Privită doar prin prisma celor două publicaţii menţionate, aprecierile sunt în bună măsură juste.

Arhiva „Grupului de cercetări complexe” ne relevă însă o altă realitate, tulburătoare. În dosarele şi caietele păstrate, satele scufundate sunt încă vii. Poate fi reconstituită nuanţat o întreagă lume, cu toate habitudinile ei. Nu mai puţin importantă este posibilitatea cunoaşterii modalităţilor concrete de planificare şi efectuare a cercetărilor.

Meliţatul cânepii în Hangu (1952)
Foto: I. Chelcea

Partea cea mai valoroasă a arhivei o formează, fără tăgadă, caietele şi carnetele de teren conţinând materialul brut, consemnările conversaţiilor cu nenumăraţi informatori, observaţii ale cercetătorilor şi schiţe. Reamintim că, pentru disciplinele etnologice, asemenea mărturii înregistrate sunt chiar documentele esenţiale, aflate la baza elaborării oricărui studiu. Evident, valoarea documentului este condiţionată deopotrivă de calitatea informatorului şi de pregătirea specialistului. Asupra acestui ultim aspect nu avem nici un dubiu. Materialele au fost culese de Romulus Vuia, Romulus Vulcănescu, Cristofor Mironescu, Ion Vlăduţiu, Ion Chelcea ş.a. sau de discipoli de-ai lor, astăzi nume binecunoscute.

La o lectură, fie şi sumară, a dosarelor privind activitatea grupului, se spulberă orice îndoială referitoare la indolenţa sau superficialitatea membrilor. C. S. Nicolaescu Plopşor, coordonatorul direct, a încercat din răsputeri să valorifice rezultatele în conformitate cu proiectul iniţial. La 24 ianuarie 1963, Biroul Prezidiului Academiei hotăra publicarea, în doi-trei ani, a şase din volumele seriei monografice, însumând peste 3600 pagini. În scurt timp s-a revenit, cerându-se imperativ scurtarea capitolelor deja redactate. De pildă, studiul demografic asupra satelor din zona Bicaz, semnat de Aurelian Motomancea, a fost redus de la un

Transportul lânii în Galu
(1955)

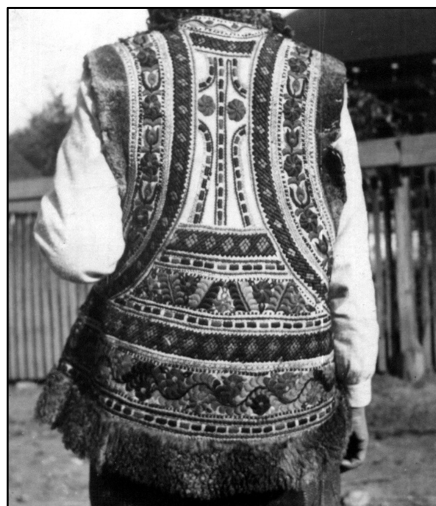
număr de 102 pagini, la numai 35 de pagini, devenind de nerecunoscut. O soartă identică a avut şi materialul despre *alimentaţie*, scris de către Viorica Kogălniceanu. Din scrisorile autoarei răzbate clar hotărârea retragerii colaborării, lucru care nu s-a întâmplat. Comisiile de lectori (externe grupului) recomandau, de fapt, scurtarea cu cca. 2/3 a tuturor capitolelor şi chiar neincluderea unora (cele referitoare la toponimia văii – Cr. Mironescu, la teatrul folcloric – Horia Oprişan sau la dansul popular etc.). Pornind de la aceste exemple, la care se pot adăuga şi altele pe care nu le mai amintim aici, ne putem explica în parte puţinătatea materialului publicat, în raport cu dimensiunile cercetărilor şi cantitatea de informaţii culese.

Un serios obstacol pentru obiectivitatea, structura şi cuprinsul lucrărilor a fost ridicat şi de amestecul insistent şi agresiv al politicului. Bineînţeles, pentru comunişti, finalizarea lucrărilor hidrocentralei constituia un uriaş succes pe care structurile propagandei îl subliniau ca atare. Nu interesa justificarea inundării aşezărilor şi plecarea în bejenie a mii de oameni. Sugestiile pe care le citim în corespondenţa colectivului de coordonare a cercetărilor sunt elocvente. Se dorea în primul rând evidenţiată viaţa nouă şi fericită a locuitorilor zonei. Acest lucru devenea mai lesne de realizat caracterizând Valea Bistriţei, de dinaintea construirii barajului, ca pe un teritoriu „în care înapoierea economică, ignoranţa, mizeria şi abuzul încercau să ascundă sub mitul tradiţionalităţii unele relaţii sociale ce dominau încă din veacurile evului de mijloc” sau „trecutul s-a spulberat ca un vis urât, […] umiliţii de ieri au rupt prometeic lanţurile neputinţei şi Bicazul a devenit simbol al construcţiei socialismului”. Presiunile nu au rămas fără urmări. Într-o adresă din 28 iunie 1963, semnată de către vicepreşedintele Academiei, Ştefan Milcu, adresată Comitetului de coordonare al seriei monografice Bicaz, se arăta că volumul deja finalizat nu îndeplinea condiţiile publicării. Se cerea luarea măsurilor corespunzătoare, indicându-se capitolele şi subcapitolele vizate. Sugestiile finale: „Comitetul de coordonare va depune toate eforturile ca în cel mai scurt timp volumul să corespundă cerinţelor ştiinţifice, ideologice şi politice. Numai după aceste refaceri volumul se va înapoia Editurii Academiei”.

O imagine şi mai clară asupra intruziunii politicului ne-o oferă cazul următor; etnograful Radu Octavian Maier a fost specialistul desemnat pentru trierea şi sintetizarea materialelor privind câteva din

meşteşugurile populare. Un domeniu aparent scutit de atenţia propagandei şi cenzurii. Misiunea s-a dovedit însă periculoasă pentru cariera celui menţionat. Un referat de peste şapte pagini, purtând o semnătură pe care ne abţinem să o pomenim, se intitula: „Câteva exemple de greşeli ideologice în capitolul *Meseriile săteşti pe Valea Bistriţei Moldoveneşti (Zona Bicaz). Dulgheria*, de Maier Octavian Radu”. Autorul fusese cât se poate de concesiv. În paginile despre dulgherit inserase suficiente aprecieri laudative la adresa partidului şi statului. I se reproşa că nu izbutise să îndepărteze „ideea că oamenii din zonă în marea lor majoritate nu aveau încredere în binefacerile pe care le va aduce hidrocentrala”.

Aceste puţine exemple vin să întărească importanţa fondului documentar pe care-l deţinem chiar şi pentru materialele deja publicate. Arhiva cuprinde însă şi multe materiale inedite. Aproape inexplicabil, în volumul *Arta populară de pe Valea Bistriţei*, nu s-a alocat nici un fel de spaţiu prelucrării lemnului, principala formă de manifestare a artei în zonă, deşi există un valoros material cules de Romulus Vuia, ilustrat prin fotografii, dar mai ales prin desene şi planşe, executate pe carton şi calc.

Pieptar înflorat din Fărcaşa (1955)
Foto: I. Chelcea

Paradoxal, nu şi-au găsit locul în paginile publicate aspecte fundamentale ale spiritualităţii ţărăneşti: obiceiurile calendaristice şi familiale, dansurile şi cântecele, legendele şi basmele. Toate se regăsesc din fericire, în proporţii diferite, în arhiva pe care o semnalăm. Romulus Vulcănescu, cel care avea obligaţia cercetării cojocăritului, plutăritului, lingurăritului, pentru care a adunat multe informaţii, s-a oprit şi asupra jocurilor cu măşti, proverbelor, zicătorilor, strigăturilor. Ion Drăgoiescu a întreprins şi el astfel de cercetări, iar Valeriu Ciobanu s-a dedicat exclusiv obiceiurilor familiale. Remarcabilă este meticulozitatea lui Cristofor Mironescu, care a consemnat, în cele opt caiete pe care le deţinem, toponimele din Secu, Hangu, Buhalniţa, Potoci, Cârnu, Izvorul Alb.

Cu siguranță, arhiva a fost inițial mult mai cuprinzătoare. O parte a ei este acum pierdută sau, sperăm, doar rătăcită. Dosarele cu evidența activității grupului vorbesc şi despre un prelungit scandal privind destinul manuscriselor Gălinescu, reputat etnomuzicolog, însumând peste o mie de piese muzicale din zona Bicaz. Şi asupra altui gen de documente etnografice au avut loc dispute. Echipele de specialişti au achiziționat obiecte cu caracter etnografic, cu intenția înființării unui muzeu al satelor dispărute la Durău, în spațiile fostului spital. Adăpostind exponate de mare valoare, jinduite de alte instituții muzeale, nedorit de forurile conducătoare, depozitul Academiei a fost evacuat prin forță, fără aprobări şi inventariere, piesele fiind transportate la Bacău. Prin eforturile lui C. S. Nicolaescu Plopşor, colecția s-a refăcut. În 1962 număra peste 2000 de piese despre a căror soartă ulterioară nu mai ştim nimic.

În urmă cu peste 60 de ani Ion Chelcea, chemat din Ardeal pentru a înființa Muzeul Etnografic al Moldovei, vedea încă de la început realizabilă această instituție prin îndeplinirea a trei condiții esențiale: achiziționarea de obiecte, înființarea unei biblioteci de specialitate şi constituirea unei arhive etno-folclorice. În intervalul scurs s-au adunat multe piese de mare valoare; biblioteca a fost oferită de Artur Gorovei. Inexplicabil, arhiva lipseşte cu desăvârşire. Poate că nu întâmplător, nucleul acesteia îl constituie documentele unei lumi dispărute aproape în acelaşi timp cu proiectele lui Ion Chelcea.

MEŞTEŞUGURI TRADIŢIONALE LA ROŞIA MONTANA*

Captând aproape în totalitate atenţia şi energiile, mineritul – ocupaţia de bază a comunităţii din Roşia Montana – a provocat diminuarea altor componente ale structurilor tradiţionale, între care se situează şi meşteşugurile. Mirajul filonului aurifer şi mitul *loviturii de târnăcop norocoase* cu o carieră milenară în zonă, au contribuit esenţial la conturarea nuanţată a profilului psihologic al locuitorilor zonei[1]. Veniturile obţinute din exploatarea minereului aurifer, cu diferenţe notabile, de la proprietarii de mine şi şteampuri până la angajaţii mineri sau auxiliari şi spălătorii nisipurilor din râu sau „holanderi", asigurau totuşi posibilitatea achiziţionării prin plată a celor mai multe din produsele necesare: alimente, obiecte de uz sau de podoabă. Întâlnim astfel la Roşia Montana realităţi complet diferite faţă de satele moţilor aflate „în sus" de Câmpeni, specializate în diverse meşteşuguri de prelucrare a lemnului (dulgheri, ciubărari, spătari etc.), sau faţă de aşezările mai îndepărtate, ale agricultorilor şi crescătorilor de animale unde, în virtutea unei binecunoscute autarhii economice cele mai multe lucruri erau produse în cadrul gospodăriei sau de către meşterii locali.

Folosit intens, timpul femeii era împărţit între treburile gospodăriei şi munca la *valău*. Iarna şi-o petrecea în *jomp*, mânuind adesea *şaitrocul*, alegând minereul măcinat de către bărbaţi cu râşniţele de piatră. Este una dintre explicaţiile reprezentării mai modeste a industriei casnice. Zestrea se materializa de obicei în aur. Arareori „o perină, două, o cergă ţesută…"[2] Principalele elemente de port „buciumănesc" erau cumpărate din Abrud, târg renumit prin măiestria confecţionării acestor piese.

---

* Studiul de faţă este rezultatul cercetărilor de teren efectuate în localităţile Roşia Montana, Gura Cornii şi Corna în vara anului 2001, în cadrul echipei de specialişti etnografi de la instituţii din Bucureşti, Iaşi, Sibiu, Tulcea. Lucrare apărută în *Roşia Montană*. *Studiu etnologic*, Bucureşti, Editura DAIM, 2004, p. 44-47.

[1] Mihai Beniuc, *Capitalul uman în Munţii Apuseni*. *Aspect psiho-social*, în „Ţara Moţilor – Studii, articole şi comunicări", V, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1997, p. 106.

[2] Informator Elena Szekeley, 80 ani, Roşia Montana.

Piuar din Vadu Moților în târg la Câmpeni

Țesăturile groase din lână, destinate amenajării interiorului locuinței şi confecționării îmbrăcăminții de iarnă, nu puteau fi prelucrate, îndesite la Roşia. Calitatea apei, „găliţoasă”, încărcată de oxizi care înroşeau stofele albe de aba, nu permitea amplasarea instalațiilor. De aceea până astăzi se apelează la serviciile piuarilor din Vadu Moților, pe Valea Lăzeşti, centru de piuărit cu multe instalații, care deserveşte o zonă mai largă. Târgurile săptămânale din Câmpeni, Abrud, uneori (conform înțelegerii prealabile) din Roşia Montana, sunt totodată locuri de întâlnire între clienții şi meşterii piuari. La predarea materialelor, purtând însemnele de recunoaştere ale proprietarilor, se adaugă *țâncuşa*, un răboj miniatural din lemn, pe care piuarul crestează elementele de identificare şi învoială, despicând apoi obiectul longitudinal şi rămânând câte un exemplar fiecăreia dintre părți. Prețul pentru îndesitul unei cergi este în prezent de 30000-50000 lei/bucată, iar pentru spălatul acestora, la vâltoare se plătesc 10000-15000 lei/bucată, „după cum are omul bani”[3].

Tot din târgurile apropiate se procura varul necesar construcțiilor şi înfrumusețării gospodăriilor. Pentru locuitorii multor sate din Munții Apuseni, vărăritul a constituit din vechime o îndeletnicire de bază. În Valea Dosului, Ciuruleasa, Buceş-Vulcan, Mătişeşti etc. se efectuau toate operațiile acestei munci grele, începând cu extragerea calcarului din carieră, arderea în cuptoare şi desfacerea mărfii pe un spațiu vast[4].

---

[3] Informator Gheorghe Crişan, 76 ani, piuar, sat Vâltori, com. Vadu Moților.

[4] Radu O. Maier, *Vărăritul, o străveche ocupație a românilor din Munții Apuseni*, în „Apulum”, V, Alba Iulia, p. 475-497.

Vărari din Ciuruleasa

La o analiză superficială, dacă la cele relatate până acum adăugăm faptul că vasele şi recipientele de forme şi întrebuinţări diferite, aflate în inventarul gospodăriilor din Roşia Montana, provin de pe văile Arieşului, iar piesele de mobilier erau de fabricaţie orăşenească şi uneori, pentru cei mai săraci, comandate la Cărpiniş, s-ar putea crea imaginea unei localităţi lipsite de orice valenţă meşteşugărească.

În realitate, meseriile tradiţionale şi reprezentanţii acestora sunt un fapt cotidian în Roşia Montana, chiar dacă se manifestă în forme adaptate la particularităţile locului. Constructorii de case şi dulgherii din Sohodal, Păltiniş, Hârtop, cei pricepuţi în aşezarea acoperişurilor vegetale, din Mogoş[5], aproape că aveau exclusivitatea comenzilor de acest fel în Roşia Montana. Nefiind aleatorie, caracterizată dimpotrivă prin constanţă şi cadenţă anuală, prezenţa acestor echipe de meşteri sezonieri, atestaţi pentru o perioadă care depăşeşte graniţele memoriei colective, constituie un element de specificitate pentru vestita localitate minieră.

---

[5] Informator Viorica Mera, 42 ani Roşia Montana.

Meşteri din Arieşeni

Obişnuită era şi prezenţa unor meşteri specializaţi în cercuit vase. Având rosturi precise, de reparare şi întreţinere a doniţelor, ciuberelor şi buţilor, se adăposteau nopţile la diferite gazde. Uneori şederea se prelungea peste iarnă, când erau confecţionate şindrile pentru diferite construcţii[6].

Practica mineritului reclamă, în afara operaţiunilor propriu-zise (extragerea şi prelucrarea minereului) şi prezenţa „auxiliarilor": fierari, pietrari, dulgheri, cărăuşi, incluşi în categoria largă a minerilor încă din evul mediu[7]. Deşi proveniţi în cele mai multe cazuri dintre localnici, cunoştinţele lor nu se materializează decât arareori în afara locului de muncă de la mină. Le regăsim totuşi îndemânarea prin troiţele de la răscruce, cioplite în lemn de Constantin Jurcă, una datată 1933, iar alta 1957; prin şteampurile miniaturale; prin atelierul de fierărie durat în piatră de Ilie Boia sau prin multitudinea de râşniţe manuale, din piatră de Detunata, astăzi abandonate, folosite drept treuci pentru adăpat, ca elemente de pavaj sau, cu iscusinţă, ca moară electrică pentru măcinat hrana animalelor[8].

---

[6] Maria Botiş Ciobanu, *Ţara Moţilor. Legende şi credinţe*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1928, p. 11.

[7] David Prodan, *Răscoala lui Horea*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p. 85.

[8] Informator Drăgan Alexandru, Gura Cornii.

Piatră de râşniță pentru minereu

Troiță abandonată

Dincolo de valoarea feroneriei comandate la marile ateliere specializate, care poate fi şi astăzi consistent documentată prin porțile monumentale din fier forjat, ferecăturile ferestrelor şi ale uşilor, sobele pentru încălzit şi clopotele bisericilor, în Roşia Montana a fost mereu indispensabilă prezența fierarului, care făureşte şi drege uneltele, asamblează carele şi potcoveşte animalele de muncă.

Exploatarea şi reducerea minereurilor de fier din Munţii Apuseni, cu veche tradiţie, se făcea în perioada feudală prin munca satelor de iobagi români[9]. Tot în perioada respectivă s-au specializat şi centrele de fierărie de la Vărzarii de Jos şi Remetea[10], cunoştinţele extinzându-se apoi în toată Ţara Moţilor, iar amploarea acestei îndeletniciri a condus înspre organizarea fierarilor în bresle sau obţinerea unor privilegii pentru desfacerea mărfurilor[11].

Fierăria din Roşia Montana

Deşi până în urmă cu trei-patru decenii în Roşia Montana existau 4-5 fierari, Constantin Boia, singurul fierar care astăzi mai practică meseria, şi-a făcut ucenicia de la vârsta de 16 ani la Lupşa, învăţând timp de trei ani „de la un fierar bătrân, Ceapa Vasile”[12]. Inventarul fierăriei a fost cumpărat în întregime din Dărăbanţi, tot de la un fierar care renunţase la activitate din cauza vârstei, preţul de achiziţie fiind echivalentul „unei vaci bune”. Clădirea atelierului, o singură încăpere având dimensiunile de 6 x 4 m, are pereţii din blocuri de piatră fasonate şi zidite fără nici un

[9] Valeriu Butură, *Contribuţii la studiul instalaţiilor pentru extragerea şi prelucrarea metalelor din Munţii Apuseni*, în „Sesiunea de comunicări ştiinţifice a Muzeelor de Etnografie şi Artă Populară”, Bucureşti, 1964, p. 215.

[10] Mihai Sofronie, *Prezentarea metalurgiei feroase la Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului*, în „Cibinium”. Studii şi materiale privind Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului, Sibiu, Muzeul Bruckenthal, 1969-1973, p. 35.

[11] Ştefan Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei, 1954, p. 238-239.

[12] Informator Constantin Boia, 50 ani, fierar, Roşia Montana.

liant, prin priceperea tatălui fierarului. Organizarea interiorului este asemănătoare fierăriilor din Bihor[13], cuptorul cu foale fiind situat în colțul din dreptul uşii, nicovalele în centru, iar de-a lungul pereților rastele pentru ciocane, lada cu potcoave, raftul pentru unelte, bancul de lucru. Au apărut, fireşte, şi elemente de noutate: un burghiu manual, având totuşi o vechime considerabilă, un polizor şi o forjă electrică.

Din comoditate şi economie de timp, forja este preferată foalelor pentru înroşirea metalelor. Numai în perioadele de întrerupere a curentului electric se apelează la foale, principala problemă constituind-o atunci producerea cărbunelui. Pentru „bocşa de cărbune" se foloseşte, ca şi în alte părți[14], lemn de prun, (mai bun dar mai greu de procurat) şi fag. Lemnele se aranjează „într-un anumit fel", în căpiță, peste ele aşezându-se un strat de frunze, apoi pământ şi turbă. Focul arde mocnit aproape două săptămâni, necesitând supraveghere continuă.

Comenzile primite la fierărie constau în repararea plugurilor, grapelor şi topoarelor, dar activitatea obişnuită o reprezintă potcovitul boilor şi cailor. Potcoavele sunt confecționate în atelier, iar pentru potcovit se foloseşte „caladăul", jugul situat în apropierea fierăriei. Boii se potcovesc de la vârsta de trei ani, durabilitatea unui rând de potcoave fiind de trei luni, în regim de muncă intensă. Pentru vitele cu unghii slabe, Constantin Boia executa potcoave speciale, „techeree".

Potcoave pentru boi

[13] Aurel Chiriac, *Feronerie populară din Bihor*, Oradea, 1978, p. 42.
[14] Ştefan Palada, *Câteva date istorico-etnografice cu privire la meşteşugul fierăritului pe valea Dâmboviței Subcarpatice*, în „Sesiunea de comunicări ştiințifice a Muzeelor de Etnografie şi Artă Populară", Bucureşti, 1966, p. 193.

Ca urmare directă a realităților contemporane, mijloacele de transport tradiționale sunt în continuu regres. Restrângerea folosirii carelor a afectat, evident, pe rotarii din zonă. În Roşia nu se mai îndeletniceşte nimeni cu acest lucru. Constantin Boia a fost nevoit să preia şi atribuțiile rotarilor, confecționând la cerere care întregi sau doar roți din obezi şi spițe de lemn, pentru care cererea este încă mare. În fața atelierului şi-a amplasat masa din piatră pentru cercuit roțile, operațiune care antrenează activitatea a două persoane care se slujesc de cleştii speciali pentru cercuit, „cu trăgaci”.

Cercuirea roților din lemn

O cercetare mai profundă a zonei ar putea releva aspecte şi fațete noi ale meşteşugurilor practicate de mai multă vreme sau mai recent la Roşia Montana.

UN PROIECT ÎNCĂ NEREALIZAT: MUZEUL SATULUI MOLDOVENESC ÎN AER LIBER*

Realizarea unui muzeu etnografic în aer liber la Iaşi ar fi permis concentrarea, expunerea şi conservarea unor monumente reprezentative ale arhitecturii tradiţionale din Moldova.

Proiectul a început promiţător, în urmă cu o jumătate de secol. Spaţiul alocat era adecvat pentru o asemenea instituţie; s-au făcut prospecţiuni, măsurători şi planuri pentru consolidarea lui. În paralel, muzeografii au întreprins ample cercetări de teren, în scopul depistării şi selectării construcţiilor tradiţionale potrivite muzeului. Terenul destinat amplasării construcţiilor ţărăneşti a primit însă o altă destinaţie. În pofida demersurilor constante ale conducerii Complexului Muzeal, amplificate după 1990, autorităţile nu au rezolvat problema amplasării muzeului nici până în prezent. În toată această perioadă, întocmirea dosarelor de monument a rămas una din priorităţile specialiştilor, martori avizaţi la dispariţia accelerată, sub impactul modernităţii, a modalităţilor arhaice de construcţie şi locuire.

* Rezumatul lucrării, publicat în Programul Simpozionului Naţional „Monumentul. Tradiţie şi Viitor", ediţia a V-a, Iaşi, 18-21 septembrie 2003.

PROPUNERI PENTRU UN MUZEU ÎN AER LIBER *
– Instalaţii ţărăneşti acţionate de apă –

După un lung şir de iniţiative eşuate, realizarea unui Muzeu etnografic în aer liber la Iaşi pare astăzi cu totul improbabilă. Ezitările etnografilor de ieri şi de azi, dar mai cu seamă superficialitatea autorităţilor, nesfârşitul lanţ birocratic, precum şi modificările succesive ale legislaţiei fondului funciar, au împiedicat materializarea unui demers de o indiscutabilă importanţă. Rezumând, ne vedem lipsiţi de un spaţiu bine delimitat, în cuprinsul căruia mărturiile arhitecturii populare să îşi găsească adăpost, protecţie, îngrijire şi evident, o bună punere în valoare.

Cronologic, aceste preocupări se întind pe o perioadă de 40 de ani. Cea mai mare oportunitate s-a ivit chiar la sfârşitul deceniului al şaptelea din secolul trecut. Prin decizia autorităţilor centrale, se deschidea calea înfiinţării unor muzee în aer liber în Dumbrava Sibiului şi la Iaşi, semnal preluat şi în alte locuri unde s-au înfiinţat sau dezvoltat astfel de structuri: Sighetul Marmaţiei, Baia Mare, Negreşti Oaş, Bujoreni – Vâlcea, Goleşti – Argeş etc.[1] Practic, doar la Iaşi proiectul nu s-a finalizat.

În 1969, Muzeului Etnografic al Moldovei i-a fost alocat un teren cu suprafaţa de 18,66 ha, pe dealul Repedea[2]. Mai mult, s-au disponibilizat fonduri pentru realizarea studiului geotehnic şi pentru consolidarea versanţilor. Concomitent, colectivul de specialişti din muzeu a început cercetările de teren în vederea identificării, achiziţionării şi transferării obiectivelor de interes. S-a apelat chiar la convocarea masivă a muzeografilor etnografi din întreaga ţară. Constituiţi în echipe coordonate de Gheorghe Bodor, s-au deplasat în toate judeţele Moldovei, prezentându-şi propunerile. Aşa cum relevă arhiva Muzeului Etnografic al Moldovei, s-au întocmit dosare de monument, cu referate şi rezoluţii care anunţau iminenţa strămutării acestora la Repedea[3]. Inexplicabil, acţiunile concrete au fost tergiversate până în 1973, an în care statul comunist şi-a

---

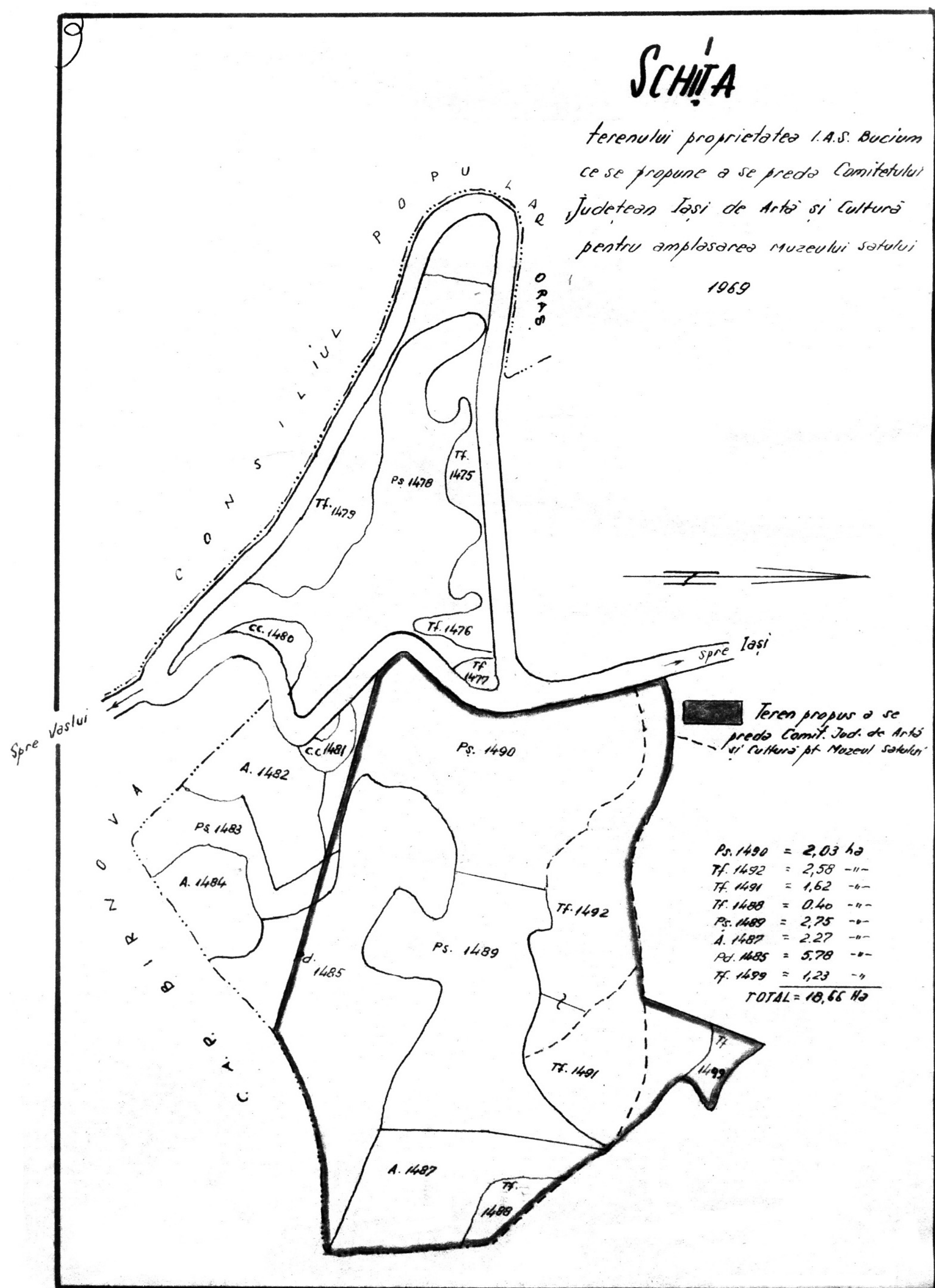
* Proiect elaborat în anul 2007, cu prilejul susţinerii examenului pentru ocuparea postului de cercetător ştiinţific la Muzeul Etnografic al Moldovei.

[1] Georgeta Stoica (coord.), *Muzee în aer liber din România*, Bucureşti, Editura Museion, 1993.

[2] Arhiva Muzeului Etnografic al Moldovei, dosar nr. 37/200, f. 1-6.

[3] *Ibidem*, f. 7-13.

retras sprijinul, invocând necesitatea economiilor în toate domeniile. Neabandonată vreodată, măcar la nivel declarativ, ideea secției în aer liber a fost perpetuată şi inclusă constant în planurile de lucru ale muzeului.

După 1989, tema a fost reluată cu mai multă determinare. S-a încercat mai întâi redobândirea terenului de pe dealul Repedea, aflat în administrarea R. A. Romsilva Iaşi, care a respins, după un lung schimb de adrese, o asemenea posibilitate[4]. Eforturile s-au redirecţionat apoi, în vederea obţinerii unei alte locaţii, înspre zona Ciric – Veneţia, cerere neonorată în cele din urmă de către Primăria Municipiului Iaşi. La această adevărată odisee se adaugă şi oferta, oarecum neaşteptată, a Primăriei comunei Bârnova care, în 1999, a oferit Complexului Muzeal Naţional „Moldova" un teren în suprafaţă de 4 ha, cu destinaţie clară[5]. De această dată, chiar muzeul a declinat propunerea, invocând suficiente neajunsuri: calea de acces improprie incursiunilor turistice moderne (drum forestier), relieful accidentat şi parţial mlăştinos al terenului, posibilităţile limitate de extindere ulterioară.

Toate insuccesele amintite mai sus au determinat, fireşte, o regândire a obiectivelor, în concordanţă cu posibilităţile actuale. Ultima tentativă, recentă, avea în vedere restrângerea semnificativă a proiectelor anterioare şi amplasarea câtorva monumente de arhitectură populară în imediata apropiere a Palatului Culturii, pe versantul cuprins între Teatrul de vară, str. Smârdan şi str. Sf. Lazăr. S-ar fi realizat astfel o prelungire firească a muzeului pavilionar, o structură ce ar fi permis o mai bună organizare a manifestărilor cu mare impact la public: târguri de meşteri, şcoli de vară, marcarea unor sărbători populare etc. Aşa cum era previzibil însă, autorităţile locale au optat pentru alte iniţiative, terenul respectiv fiind concesionat în vederea realizării giganticului proiect *Palas*.

Scurta incursiune pe care am făcut-o în istoricul acestei probleme nu este deloc întâmplătoare. Putem observa clar că obstacolul principal în calea realizării secţiei în aer liber a Muzeului Etnografic al Moldovei l-a constituit, cel puţin în ultima perioadă, lipsa unui teren. Simpla lui alocare nu ar rezolva nici pe departe situaţia. În condiţiile actuale, când deciziile au o durată scurtă sau se suprapun, când cererile de retrocedare vizează cele mai neaşteptate locuri, un proiect ca cel pe care îl avem în atenţie nu poate fi realizat în condiţii de siguranţă şi continuitate la Iaşi. O analiză realistă a valorii terenurilor, a planurilor urbanistice şi a proiectelor de investiţii imobiliare actuale relevă, fără dubii, riscurile majore la care am supune patrimoniul prin insistenţa amplasării la Iaşi sau în zonele limitrofe.

---

[4] Idem, dosar nr. 38/2000, f.10.

[5] *Ibidem*, f. 1.

Dacă opţiunea muzeografiei ieşene pentru realizarea acestui deziderat rămâne valabilă, termenele pentru acţiune nu pot fi îndelungate. Avem în vedere, în primul rând, situaţia din teren, degradarea sau dispariţia rapidă a mărturiilor materiale susceptibile de a fi achiziţionate şi transferate.

Pentru amplasarea acestora, propunem domeniul Palatului Domnesc de la Ruginoasa, argumentele fiind grăitoare:

– Terenul aparţine Complexului Muzeal Naţional „Moldova";

– Proprietatea este îngrădită, eliminându-se astfel cheltuielile importante şi obligatorii pentru o asemenea construcţie;

– Paza este oricum asigurată continuu pentru Palat;

– La limita de nord-est a proprietăţii este situat un iaz, loc ideal pentru amplasarea şi funcţionarea instalaţiilor ţărăneşti hidraulice;

– Domeniul, de peste 11 ha, este insuficient pus în valoare, accesul publicului fiind direcţionat strict, pe traseul: poartă – Palat – Mausoleu;

– Realizarea muzeului în aer liber ar conferi un plus de atractivitate locului, care oricum reprezintă un punct însemnat pe harta turistică a judeţului;

– Alăturarea dintre imaginea domnitorului Al. I. Cuza şi ţărănime nu este nici pe departe un produs al istoriografiei comuniste. Domnitorul Unirii a fost şi rămâne una dintre personalităţile cele mai puternic imprimate în conştiinţa colectivităţilor rurale.

Opţiunea pentru întâietatea achiziţionării şi amplasării instalaţiilor tradiţionale ţărăneşti în viitorul Muzeu al Satului, nu este întâmplătoare. Motivele au raţiuni diverse şi toate sunt, credem noi, pe deplin întemeiate.

Pentru cercetătorii satului tradiţional, faptul că instalaţiile ţărăneşti acţionate de apă au dispărut în cea mai mare parte sau, în puţine cazuri, funcţionează sporadic, este o informaţie comună. Morile, pivele, ştezele, fierăstraiele şi roţile pentru udat grădini, au fost puse în dificultate de motoarele cu aburi şi apoi definitiv învinse de electricitate. În cele mai multe sate investigate, doar onomastica şi toponimia ne mai indică existenţa de altădată a unor asemenea îndeletniciri. Informatorii avizaţi, în măsură să facă o descriere a instalaţiilor, a părţilor componente şi a funcţionării în ansamblu, sunt tot mai puţini. Nu lipsesc nici situaţiile în care proprietarii unor instalaţii au încercat „modernizarea" acestora, fie adaptându-le la electricitate, fie modificând forma angrenajelor sau înlocuind materialele tradiţionale din care erau confecţionate (roţi din fier, rulmenţi în loc de „măsele"

etc.) pentru a fi mai durabile[6], aşa cum am întâlnit situaţii la Poiana Largului sau în Pipirig. Nu lipsesc, în perioada actuală, situaţiile inedite care duc la dispariţia instalaţiilor. Aşa de pildă, moara şi vâltoarea Ioanei Pâţâliga din Pâlâligeni – Neamţ, un complex de mare valoare etnografică, datând de la începutul secolului al XX-lea, au fost cumpărate şi transportate într-o altă provincie (Ardeal), „restaurate" în contradicţie cu orice normă ştiinţifică şi amplasate în cadrul unui complex turistic[7].

Numărul redus de instalaţii funcţionale depistate cu ocazia cercetărilor de teren ne obligă la transferarea urgentă a acestora în patrimoniul muzeal.

Un alt argument pentru achiziţionarea cu precădere a instalaţiilor, în această etapă, se referă la statutul acestora. Cu o singură excepţie (Bicazu Ardelean), construcţiile care adăpostesc instalaţiile nu sunt locuite, nu apar astfel probleme sociale în cazul strămutării lor.

În alte situaţii, ca în cazul roatei de udat grădini din apropierea localităţii Şcheia – Iaşi, achiziţionarea devine chiar mai lesnicioasă, instalaţia aflându-se în câmp şi fiind rareori folosită. Frecvente odinioară în toate locurile unde erau organizate *bulgării*[8], aceste roţi de udat *cu cofe pe lanţuri* sunt acum o raritate.

Normele de conservare şi restaurare, regulile care se aplică în cazul dezmembrării, transportului şi apoi recompunerii unui monument, ne îndeamnă şi ele la precauţie. Muzeografii, conservatorii şi restauratorii Complexului Muzeal Naţional „Moldova" nu au încă experienţa necesară unor asemenea operaţiuni. Deşi vom recurge la colaborări externe, luăm în calcul şi proporţiile modeste ale instalaţiilor, simplitatea dezmembrării lor.

Când, în februarie 1958, Muzeul Etnografic al Moldovei îşi redeschidea expoziţia de bază în Palatul Culturii, una din marile noutăţi pe care o aducea era aceea a amplasării instalaţiilor ţărăneşti[9]. Impactul

---

[6] La Oituz – Bacău, moara a fost electrificată iar transmisia se face prin curele; piua familiei Ciohoreanu din Pipirig – Neamţ are o transmisie prin lanţ; moara lui Bârsanu Gheorghe din Poiana Largului – Neamţ are o roată cu cupe din fier, măselele fiind înlocuite şi ele din rulmenţi; la Poiana – Deleni, Iaşi râşniţele de mână încep să fie acţionate electric.

[7] Inf. Ioana Pâţâliga, 78 ani, îng. mg. 2006.

[8] Melania Ostap, *Contribuţii la cunoaşterea grădinăritului în Moldova*, în „Cibinium". Studii şi materiale privind Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului, Sibiu, Muzeul Bruckenthal, 1966, p. 75-84.

[9] Petru Cazacu, *Preocupări pentru organizarea unui muzeu etnografic la Iaşi*, în „Cercetări istorice", Iaşi, VII/1976, p. 28.

acestui sector asupra publicului este binecunoscut. Tot aşa de cunoscute sunt şi disputele dintre specialişti, alimentate de cererile repetate ale publicului, în privința funcționalității instalațiilor[10]. Mult doritele „demonstrații" nu pot fi însă realizate în cadrul unui muzeu pavilionar.

Cercetările privind instalațiile tehnice țărăneşti s-au întins pe o perioadă de mai mulți ani. Bibliografia de specialitate, referitoare la această parte a țării, nu se remarcă prin abundență[11]. Majoritatea studiilor, bine documentate şi edificatoare pentru aspectul tehnic al problemei, nu mai reflectă realitatea din teren. Majoritatea centrelor sau cazurilor particulare prezentate au dispărut. Needificatoare este şi situația solicitată Direcției Apelor Române – filiala Bacău[12]. Singura

---

[10] Marcel Lutic, *Expunerea instalațiilor tehnice populare în Muzeul Etnografic al Moldovei din Iaşi. Realități şi perspective*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei", IV, Iaşi, 2004, p. 287.

[11] Melania Ostap şi Victoria Semendeaev, *Pivele de bătut sumani pe Valea Şomuzului*, în „Cibinium", Sibiu, 1967-68, p. 185-194; Dragoş Cusiac, *Pivele de bătut sumani, instalații tradiționale de largă răspândire în Bucovina*, în „Studii şi comunicări de istorie a civilizației populare din România", Sibiu, 1981, vol. II, p. 169-180; Simion Lăzăreanu, *Contribuție la cunoaşterea instalațiilor hidraulice țărăneşti din zona Câmpulungului Moldovenesc*, în „Studii şi comunicări de istorie a civilizației populare din România", Sibiu, 1981, vol. II, p. 191-198; Vasile Munteanu, *Piuăritul pe Valea Moldovei*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei", I, Iaşi, Editura Junimea, 2001, p. 257-270.

[12] Redăm lista cu instalațiile hidraulice țărăneşti autorizate situate în bazinul Moldovei, dar şi al Sucevei, aşa cum ne-au parvenit de la filiala din Bacău a Apelor Române:

Județul Suceava:

- Vatra Moldoviței, pe Moldovița, moară;
- Bucşoaia, com. Frasin, pe Suha Mică, moară;
- Gemenea, com. Stulpicani, pe Gemenea, moară, proprietar Consiliul Popular;
- Voroneț, moară aflată în proprietatea fabricii de panificație Suceava – nu mai funcționează;
- Slatina, com. Găineşti, pe Suha Mică, moară – nu mai funcționează;
- Valea Moldovei, pe Moldova, moară, proprietar Moroşan Ştefan – nu mai funcționează;
- Baia, pe Moldova, gater, proprietar fostul C.A.P.;
- Vadu Moldovei, pe Şomuz, moară;
- Gălăneşti, pe Suceava, moară, proprietar Consiliul Popular;
- Țibeni, com. Satul Mare, moară, proprietar fostul C.A.P.;
- Milişăuți, pe Sucevița, două construcții;
- Volăvăț, pe Volovăț, moară;
- Grăniceşti, com. Gura Solcăi, pe Solca, moară;
- Sucevița, pe Sucevița, moară;
- Frătăuții Noi, pe Suceava, două construcții;

Județul Neamț

- Boboeşti, com. Pipirig, pe Neamț, două construcții, una în proprietatea Irinei

soluţie rămasă, a investigaţiei directe, a şi fost practicată, pe văile râurilor Moldova, Bistriţa şi Nemţişor, la Bicazu Ardelean, în zonele Huşilor şi Hârlăului sau pe Valea Telejnei.

Situat la extremitatea nordică a judeţului Neamţ, pe malul drept al cursului mijlociu al Moldovei, satul Şoimăreşti se distinge de aşezările înşiruite de o parte şi de alta a râului prin petecul de pădure care întrerupe cursivitatea luncii. Numită încă *mladă* de către săteni, păduricea, deasă şi matură acum, este punctată din loc în loc de o salbă de poieni, străbătute pe rând de un şuvoi de ape, paralel cu râul cel mare. În camuflajul pe care-l oferă desimea copacilor, feriţi poate şi de vigilenţa funcţionarilor Apelor Române, şi-au practicat meşteşugul multe generaţii de piuari. Urmele fostelor instalaţii hidraulice sunt încă evidente în interiorul poienilor. Gârla Morii, pârâul cu nume semnificativ, care pune în mişcare angrenajele instalaţiilor, izvorăşte doar de la 4 km distanţă, având pe parcurs albia înţesată cu nenumărate alte izvoare. Când numărul morilor şi pivelor creştea, proprietarii plăteau săpători, adâncind gârla pentru obţinerea unui surplus de apă. În perioadele secetoase, din Moldova

---

D. Ruxandra, alta aparţinând lui Ilie Amariei;
- Pipirig, com. Pipirig, două construcţii, una în proprietatea Varvarei Amariei şi alta a lui Vasile C. Amariei;
- Stânca, com. Pipirig, o construcţie a lui Piţigaia Vasile şi alta a lui Piţigaia Nicolae;
- Pluton, com. Pipirig, pe Dolheşti, proprietar Acatrinei Vasile;
- Dolheşti, com. Pipirig, pe Dolheşti, proprietari Butnariu I. Filofteia şi Olteanu G. Maria;
- Sihăstria, com. Vânători, pe Secu, proprietar Mănăstirea Sihăstria;
- Nemţişor, com. Vânători, pe Nemţişor, proprietar Gheorghe Bodron;
- Dumbrava, com. Timişeşti.

Aşa cum se poate sesiza chiar dintr-o privire fugară asupra acestei statistici, cantitatea de informaţii diferă de la un obiectiv la altul. Faptul că sunt cuprinse date din 1994, nu înseamnă că lista a fost reactualizată la nivelul acestui an, consemnându-se autorizaţiile eliberate în ultimele decenii, până în 1994. Aşa se explică prezenţa pe listă a unor instalaţii ale fostelor C.A.P.-uri, astăzi retrocedate proprietarilor iniţiali sau desfiinţate. Sunt consemnate şi localităţi în care ştim cu siguranţă că aceste meşteşuguri au dispărut de peste două decenii (Vadu Moldovei, Dumbrava). De asemenea, în multe cazuri, informaţia este excesiv de lacunară, indicând doar localitatea şi existenţa unor instalaţii, nespecificându-se profilul acestora, în dezacord cu alte trimiteri, în care se comunică până şi numele proprietarilor. Sunt şi situaţii în care, după 1990, s-au obţinut autorizaţii de construcţie pentru mori, pive sau fierăstraie, dar proiectele au rămas în stadiul de intenţii. Nu pot fi neglijate nici numeroasele cazuri de funcţionare a unor instalaţii neînregistrate.

(inutilizabilă pentru amplasarea acestor construcții din cauza deselor variații de debit), situată doar la 300 m, apa este dirijată printr-un canal artificial, curățat periodic. Datorită densităților mari ale instalațiilor, în unele perioade de timp, nu au lipsit nici litigiile legate de utilizarea apei, frecvente fiind cazurile lipsirii de apă a vecinului din aval, sau *înecarea*, cauzată de îndiguire, a celui din deal. De obicei, ca soluție finală, se *împărțea* debitul, pentru alimentarea a două iazuri deodată. În alte situații, instalațiile funcționau alternativ. În perioadele ploioase, necazurile veneau dinspre râul Moldova, care-şi umfla apele, inundând şi mâlind pivele. Se făceau atunci stavile din capre de lemn peste care se aşezau *plăşi* din nuiele, lungi de 5 m. Viitura era astfel stopată, dar abătută spre ogoarele locuitorilor din stânga albiei, prilej pentru alte dispute.

În memoria colectivă a şoimăreştenilor este clară şi acum amintirea celor opt pive care au funcționat în anii de după al doilea război mondial, număr determinat şi de cumplita foamete care a bântuit regiunea. În căutare disperată de venituri suplimentare, şi oamenii care nu stăpâneau deplin meşteşugul au găsit în piuărit o modalitate de supraviețuire pentru ei şi familiile lor.

Piua lui Constantin Bistriceanu din Şoimăreşti

Dacă şi în trecut au mai fost cazuri de practicare sporadică a piuăritului, au existat însă, şi încă mai există, preocupări constante, dublate de stăpânirea temeinică a meşteşugului şi transmiterea acestuia din generaţie în generaţie. Familiile Bistriceanu, Tărăboanţă, Teşu sunt emblematice din acest punct de vedere. Ele s-au concurat mereu, perfecţionându-şi tehnica, atrăgând clienţi din locurile cele mai îndepărtate şi neaşteptate, introducând chiar şi noi procedee tehnice în prelucrarea ţesăturilor.

În mlada de la Şoimăreşti mai funcţionează astăzi doar o piuă, aparţinând lui Constantin Bistriceanu. Tatăl actualului proprietar a plătit în 1938, socrului său, Vasile Tărăboanţă (deţinător de moară şi piuă), pentru construcţia instalaţiei. Dar în condiţiile de după război, concomitent cu înmulţirea pivelor, se înregistrează şi o cerere tot mai redusă pentru serviciile şi produsele piuarilor. Una din modalităţile de supravieţuire pe care Constantin Bistriceanu a adoptat-o ne oferă şansa surprinderii şi consemnării unor aspecte concrete vizând influenţele exercitate între două centre de meşteşugari, precum şi îmbogăţirea cunoştinţelor despre unele aspecte deja cercetate. Situate peste apa şi dealurile din stânga Moldovei, vestitele pive de pe Şomuz au oferit sugestiile şi suportul menite revigorării, iar apoi perpetuării piuăritului la Şoimăreşti. Bistriceanu a obţinut primul „consultanţă tehnică”, din partea şomuzeanului Gheorghe Moraru. Acesta, în schimbul dreptului de folosire pe timp de o lună a pivei din Şoimăreşti, a modificat găvanul, înlesnind învârtirea sumanilor în timpul prelucrării. Rezultatele fiind apreciate, şi alţi meşteşugari din cele două centre au stabilit relaţii care s-au permanentizat. Numele sumănarilor şomuzeni, amintite şi în studiul Melaniei Ostap şi al Victoriei Semendeaev, sunt bine cunoscute la Şoimăreşti: Moraru, Jitaru, Dobrotă, Liuţă[13]. Influenţele nu au avut sens unic, centrul de pe Moldova nefiind doar receptor şi beneficiar. Cu timpul, raporturile s-au inversat: confruntaţi cu scăderea Şomuzului Mare sub nivelul care permitea funcţionarea instalaţiilor, piuarii din Dolheşti, Dolhasca, Gulia, primeau în continuare comenzi, pe care ani în şir le-au onorat, transportând materialul în căruţe şi prelucrându-l la Şoimăreşti, situaţie prelungită până în anii ’70, când şi-au încheiat activitatea[14].

[13] Melania Ostap şi Victoria Semendeaev, *op*. *cit*, p. 193.

[14] Ion H. Ciubotaru, *Valea Şomuzului Mare*. *Monografie folclorică*. Cu un capitol de etnomuzicologie de Florin Bucescu şi Viorel Bârleanu, Iaşi, Caietele Arhivei de Folclor, X_1, 1991, p. 6.

Bineînţeles, având în vedere perioada la care ne referim, piedicile nu s-au limitat la a fi doar de natură comercială sau tehnică. Asimilaţi chiaburilor de către proaspătul regim comunist, posesorii de mori şi pive au cunoscut întregul evantai de neajunsuri care decurgea din această categorisire: arestări, rechiziţii, cote care trebuiau livrate de pe o zi pe alta etc. Din 1962, instalaţiile au trecut în posesia C.A.P.-urilor. Unele dintre ele au fost închise. Îndepărtat din piua proprie, Constantin Bistriceanu a revenit doar după ce lucrătorii care îl înlocuiseră s-au dovedit incapabili să o exploateze eficient. Un alt piuar, Ilie Teşu, a continuat şi el să lucreze o bună bucată de vreme dar, vexat de statutul de simplu angajat pe fosta proprietate, a abandonat.

Piua lui Constantin Bistriceanu. Vedere dinspre lăptoc

Încadrarea tipologică a pivelor din Şoimăreşti este înlesnită în primul rând de mărturia vie pe care o constituie instalaţia încă funcţională. Atât principiile de construcţie, cât şi cele de funcţionare arată asemănări, uneori până la identitate, cu alte construcţii, dintr-un spaţiu vast cuprinzând estul Transilvaniei, Valea Bistriţei, Bucovina. Chiar şi terminologia prin care sunt desemnate părţile componente corespunde, în bună măsură, cu cea utilizată în locuri mai îndepărtate[15]: apa este îndiguită, formând un *iaz*, din care parcurge cu viteză *lăptocul*, construit din scânduri, lung de 4 m şi

[15] Melania Ostap şi Victoria Semendeaev, *op. cit*, p. 187; Ion Chelcea, *op. cit.*, p. 406-410; Mircea Prahase, *Instalaţii hidraulice ţărăneşti (mori*, *pive*, *vâltori)*, *în subzonele etnografice Rodna şi Năsăud*, în „Revista Bistriţei”, VIII, Bistriţa, 1994, p. 251-252.

lat de 2 m. Învârtirea roţii cu *cupe* se face prin aducţie inferioară. Două *fuse* din fier, aşezate pe *broaşte*, sunt înfipte în capetele *grindeiului* octogonal. În interiorul *bordeiului*, se află dispuse celelalte componente ale instalaţiei: *butucul*, având 70 cm în diametru, în care au fost scobite două *găvane*, cele 4 *plesnitori* care străpung dintr-o parte în alta grindeiul, obţinându-se astfel opt capete care ridică alternativ cele patru *ciocane* cu coadă.

Din lăptoc, printr-un *uluc*, este udat în permanenţă fusul de afară, prevenindu-se astfel supraîncălzirea. Un alt uluc alimentează *cazanul* de 60 de litri, aflat deasupra unei vetre din interiorul bordeiului. Apa încălzită este trimisă apoi la găvane, umezind în permanenţă materialul prelucrat. Deşi construcţia specială a ciocanelor, cu 4 *raze*, ca şi şlefuirea atentă a găvanelor asigură învârtirea sumanilor în timpul baterii, din oră în oră piuarul opreşte instalaţia dinăuntru, prin blocarea plesnitorilor, reaşezând materialul, prevenind astfel ca acesta să *iasă dungos*. Operaţiunea se repetă şi ori de câte ori ţesăturile *se încâlcesc*.

În medie, timpul necesar pentru prelucrarea sumanilor este de o zi şi o noapte, dar el poate varia şi în funcţie de calitatea materialului: dacă firul este *sucit* şi urzeala deasă, durata baterii creşte, căci „se desface greu". Mai lesnicioase de prelucrat sunt ţesăturile rare.

*

Industria şi produsele sale de serie, ieftine şi bune, au provocat o îndelungată şi ireversibilă criză a meşteşugurilor tradiţionale. Unele dintre ele au dispărut, altele încă mai supravieţuiesc, anacronice cu vremurile sau ca o expresie a postmodernismului. Anumite meşteşuguri ori ramuri ale acestora (olărit, prelucrarea lemnului etc.) s-au adaptat vremurilor, cu preţul deplasării accentelor, supradimensionând latura estetică a obiectelor, crescând tot mai mult funcţia decorativă, în defavoarea celei utilitare. Simultan, s-a produs şi un transfer de destinaţie, astăzi vizându-se cu predilecţie pieţele orăşeneşti. Meşteşugul piuăritului, prin scopul său foarte precis de îndesire a materialelor destinate confecţionării îmbrăcăminţii, nu are posibilitatea unei opţiuni asemănătoare. Acesta este încă un motiv, cu ponderea cea mai însemnată pentru scăderea dramatică a numărului instalaţiilor în ultimele decenii. Este evident că locurile unde încă se mai bat sumani sunt situate în zone mai conservatoare, autarhice, cu excedent de lână[16]. În cazul de la Şoimăreşti, nici una din aceste condiţii nu este îndeplinită total. Unica posibilitate de supravieţuire, aproape neverosimilă,

[16] Mircea Prahase, *op. cit.*, p. 247.

a constituit-o concurenţa directă cu stofele de fabrică. Necesitatea a condus spre o prelungire a procesului de prelucrare. Atribuţiile piuarului s-au extins, dar mai ales a trebuit născocită o nouă instalaţie care să confere materialului un plus de strălucire şi eleganţă: presa.

Presa, o instalaţie rudimentară, este darul cel mai de preţ adus de şomuzeni pe Valea Moldovei. Instalaţia proriu-zisă, din metal sau lemn, este mult asemănătoare vechilor teascuri pentru vin cu două şuruburi. Situată într-o încăpere separată, ea mai este deservită de un cuptor utilizat pentru încălzirea, până la înroşire, a unor plăci dreptunghiulare din fier. Recuzita este completată cu bucăţi de carton având aceleaşi forme şi dimensiuni (70/50 cm) ca plăcile de metal. Pentru o singură presare, se folosesc o sută de metri de sumani, bătuţi în prealabil la piuă şi uscaţi. Pe o masă scundă, situată sub cele două şuruburi, încadrată de rama metalică sau de lemn, se presoară nisip, aşezându-se apoi una din plăcile de metal înroşite în cuptor. Urmează un carton, apoi sumanii, care se împăturesc, la fiecare pliere intercalându-se un nou carton. După împachetarea a 50 metri de material, se aşează iarăşi o placă de fier fierbinte, cuprinsă între două obloane subţiri din lemn, peste care se continuă alternanţa sumani – carton până la derularea celor 100 metri. Deasupra se aşează un nou oblon de lemn şi placa înroşită. Prin răsucire, capetele celor două şuruburi coboară, apăsând fierul de deasupra, strivind maldărul de sumani stropiţi cu apă în timp ce se clădesc. Şuruburile se strâng până la refuz şi rămân în această poziţie timp de 24 ore. În urma acestui tratament, materialul devine scorţos, căpătând şi luciu, asemănându-se cu stofele etalate în vitrinele magazinelor.

Odată cu introducerea acestei inovaţii, pivele din Şoimăreşti lucrau fără încetare timp de 6 luni pe an, cu profit mare. Singur piuăritul, fără a mai fi necesară practicarea altor activităţi, asigura, înainte de confiscarea instalaţiilor, un trai îndestulat.

În perioada actuală, realităţile sunt mult modificate. Piua mai lucrează doar câteva săptămâni pe an. Între timp, a revenit proprietarului de drept. S-au schimbat însă, atât provenienţa clienţilor, cât destinaţia materialelor prelucrate. În Şoimăreşti, ca şi în satele din jur, nu se mai ţes sumani. Din stânga râului, sătenii din Oniceni, Drăguşeni, Ruşi aduc pentru prelucrare mai ales pături. Dar, deoarece în vremurile bune piuarii şoimăreşteni s-au făcut cunoscuţi vânzând în târgurile din Fălticeni, Roman, Târgu Neamţ etc. propriile produse, clienţi fideli din zonele montane străbat şi astăzi distanţe apreciabile pentru a-şi aduce ţesăturile la bătut şi presat. Surprinzătoare este prezenţa stofelor, purtând semne de recunoaştere, aduse de la Bistricioara, Ceahlău,

Pipirig, Agapia, Petricani, Vânători etc., adică tocmai din locuri în care au funcționat neîntrerupt pive. Atracția o reprezintă, după mărturisirea unor clienți provenind din aceste locuri, calitatea piuăritului şi mai ales presa. Mai mult, doar pentru presare sunt dese cazurile în care se aduc stofe nefinisate, provenite de la una din fabricile din Târgu Neamț.

Piua abandonată a lui Dumitru Ciohoreanu, Pipirig – Neamț

De altfel, la Târgu Neamț a existat din vechime tradiția prelucrării stofelor în cantități foarte mari, un document din 1855 consemnând că aici s-ar fi produs anual „sute de mii de coți de sumani”[17]. Pentru bazinul râului Moldova constatăm o diminuare semnificativă a piuăritului, aproape de dispariție. Pe cursurile de apă din Zona Neamț (Ozana, Nemțişor), unde o statistică din 1861 indica prezența a 74 de instalații[18], întâlnim astăzi doar pive abandonate ori aflate într-o stare avansată de degradare. Funcționează însă în continuare un număr mare de steze. De pildă, în Pipirig – Neamț, piua familiei Ciohoreanu nu mai funcționează, actualul proprietar mulțumindu-se cu exploatarea ştezei, nedobândind suficiente cunoştințe de piuărit, deşi atât tatăl lui, cât şi bunicul „au crescut la chiuă”[19],

[17] *** *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 şi 1864*, Bucureşti, Editura Academiei, 1963, p. 199.
[18] *Ibidem*.
[19] Informator Dumitru Ciohoreanu, 42 ani, Pipirig – Neamț, înr. mg. 1998.

făcându-şi singuri instalaţia. În ultima variantă în care aceasta se păstrează, transmisia se face prin lanţ, o adaptare la condiţiile de amplasare şi la duritatea stâncii care trebuia săpată.

Vâltoare din Pipirig – Neamţ

O instalaţie valoroasă, atât prin starea de conservare, cât şi prin soluţiile tehnice utilizate, este cea a Ioanei Pâţâliga, din Stânca – Neamţ. Construită în 1920, clădirea adăpostea iniţial angrenajele, acţionate de apă, ale unei mori şi pive care funcţionau simultan. Din 1975 a rămas doar moara, iar din 1991 a fost amplasată şteaza[20]. În anul 2006, aşa cum am semnalat mai sus, clădirea şi instalaţia au fost demontate şi vândute.

Ştezele sunt încă intens solicitate, atât pentru „scămoşat cergile", cât şi pentru spălatul acestora, mai ales în preajma marilor sărbători. Deoarece folosirea lor nu presupune cunoştinţe şi deprinderi deosebite, sunt deţinute de persoane fără antecedente familiale în domeniu, făcând iniţial ştezele „într-o şagă", dar constatând apoi că „oamenii au început să întrebe"[21].

[20] Informator Ion Ştefănucă, Stânca – Neamţ, înr. mg. 1998.
[21] Informator Dumitru Nistor, 70 ani, Stânca – Neamţ, înr. mg. 1999.

Şteaza lui Dumitru Nistor, Stânca – Neamț

Ştează din Borca – Neamț

Nici pe valea Bistriței, odinioară „vastă rezervație de viață patriarhală"[22], lucrurile nu stau cu mult diferit. Construirea lacului de acumulare pentru Hidrocentrala de la Bicaz, a presupus strămutarea locuitorilor din satele care urmau a fi inundate. Viața cotidiană şi vechea întocmire a lucrurilor s-au întrerupt brusc în deceniul al şaselea din secolul trecut. Structurile arhitectonice s-au scufundat în bezna adâncurilor. Ne-au

[22] *** *Etnografia Văii Bistriței. Zona Bicaz*, Piatra Neamț, 1973, p. 5.

rămas doar mărturiile etnografilor, publicate parţial[23]. Ion Chelcea, responsabil cu cercetarea pivelor, ştezelor şi morilor (printre altele), observă că râul Bistriţa putea fi folosit pentru amplasarea morilor, dar nu şi a pivelor[24]. Acestea din urmă se înşirau de-a lungul afluenţilor.

Hidrocentrala de la Bicaz nu a însemnat decât o primă mare năpastă pentru civilizaţia tradiţională a Văii Bistriţei. De la coada lacului, în amonte, au fost amplasate pe Bistriţa mai multe microhidrocentrale iar mai în nord au început binecunoscutele exploatări miniere.

Având drept cauză directă factorii amintiţi, dar şi ca urmare a modernizării fireşti a societăţii, instalaţiile s-au împuţinat până la dispariţie. În localităţile cercetate, din 64 de mori semnalate în 1955-1958[25], nu mai funcţionează nici una.

Pomenit în scris cu peste o sută de ani în urmă[26], ca un loc favorabil funcţionării instalaţiilor, îndeosebi a pivelor, Pârâul Borcii este un loc unde se mai poate face o cercetare cu tema pe care o avem în atenţie. Urmând cursul apei în amonte întâlnim încă o mare densitate de amenajări destinate în trecut aducţiunii apei şi folosirii forţei motrice a acesteia.

Lăptoc, Pârâul Borcii

[23] Vasile Munteanu, *Documentele Atlantidei. Arhiva etnografică a satelor dispărute sub lacul Bicaz*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, IV, Iaşi, 2004, p. 323-328.
[24] Ion Chelcea, *Industria sătească*, în *Etnografia Văii Bistriţei*, p. 397-444.
[25] *Ibidem*, p. 397.
[26] N. A. Berian, *Monografia domeniului Borca şi Sabasa-Fărcaşa din judeţul Suceava*, Bucureşti, 1906, p. 38.

O moară a fost transformată şi „trecută pe curent” în 2005. Dintr-o alta a supravieţuit doar clădirea, spectaculoasă, transformată în magazie de lemne.

Darac pentru lână, Borca – Neamţ

Deosebit este complexul de industrie ţărănească transformat astăzi în atelier pentru dărăcit lâna. În acest loc, forţa apei a fost stăpânită şi drămuită generaţii de-a rândul[27]. Cele două bordeie, din bârne orizontale şi scânduri, au avut iniţial altă destinaţie: moară şi chiuă. Casa, cu o singură încăpere şi cămară, a constituit locuinţa familiei. Apa este adusă din Pârâul Borcii printr-un canal artificial, cu o lungime de peste 100 m. La contactul cu pârâul este amenajat un stăvilar pentru reglarea debitului. Lăptocul, suspendat pe grinzi din cauza diferenţei de nivel, în lungime de cca 10 m, alimentează cu apă cele două roţi cu cupe ale bordeielor, precum şi o ştează, situată sub lăptoc. Apa pentru funcţionarea ştezei este ingenios direcţionată, prin acţionarea unei trape. Scămoşarea primară a lânii se face printr-o instalaţie „gură de lup”, manuală sau acţionată de apă, ambele aflate

[27] Inf. Victor Alămâie, Borca – Neamţ, 59 ani, îng. mg. 2006.

în stare de funcționare. Dărăcirea propriu-zisă se realizează cu ajutorul unei maşini de fabricație austriacă, acționată şi ea prin forță hidraulică. Comenzile actuale însumate asigură funcționarea instalațiilor doar câteva săptămâni pe an.

Situată la aproximativ 2 km de Borca, tot în amonte, piua lui Dragomir Țăranu se află într-o bună stare de conservare. Clădirea din bârne, acoperite cu scânduri, are două încăperi. În prima cameră se află *grindeiul* în opt muchii şi *găvanul*, ambele confecționate din lemn de fag[28], cele patru ciocane şi cazanul pentru încălzit apa. Cealaltă încăpere foloseşte drept locuință temporară pentru piuar. Existența şi amenajarea încăperii-locuință este o mărturie a activității intense care se desfăşura aici odinioară. În plus, vechea vatră pentru foc îi confirmă spusele lui N. A. Berian, potrivit căruia pivele din acest loc funcționau şi iarna, apa „topolițoasă" a pârâului înghețând arareori.

Piua lui Dragomir Țăranu, Borca – Neamț

[28] Inf. Dragomir Țăranu, Pârâul Cârjei – Neamț, 62 ani, îng. mg. 2006.

Sumanii țesuți „clasic" sunt văzuți tot mai rar, mare căutare având țesăturile mai subțiri sau mai groase, cu urzeala de bumbac şi bătătura de lână.

Odată cu sumanii, au dispărut sau şi-au redus activitatea, şi croitorii hainelor cu acelaşi nume. Stofele, lipsite de sarad şi alte podoabe tradiționale, au de cele mai multe ori, un croi orăşenesc. Pănura, laie sau cafenie de „noaten", este tot mai rar transformată în surtuce, laibăre şi mintene – frecvente până în urmă cu câteva decenii[29], acum fiind preferate şube, scurte, paltoane, vestoane, pantaloni.

Dintre morile cercetate, în afara celei dispărute din Pâțâligeni, ne-au reținut atenția cele din Poiana Largului şi mai cu seamă, din Bicazu Ardelean. Şi aici, ca şi în alte locuri în care am putut beneficia de informatori avizați, morile erau construite de meşteri locali, tâmplari pentru clădire şi *maistori*[30] (meşteri) pentru instalații. Doar pietrele, componente esențiale pentru măcinat, au constituit întotdeauna o problemă care nu putea fi rezolvată de cele mai multe ori pe plan local.

Susținerea unei activități economice atât de importante a presupus specializarea meşterilor din mai multe centre în confecționarea pietrelor de moară şi râşnițe, mai cu seamă acolo unde se găseau roci dure, rezistente la frecare. Sate renumite pentru astfel de produse au fost: Denişteppe (Dobrogea), Pietrari (Muscel), Pocruia şi Sohodol (Gorj), Stănija (Zărand), Ciceu (Bistrița-Năsăud)[31], Covasna, Reghin, Baia Mare, Şurdeşti (Lăpuş), Curechiu şi Blăjeni (Apuseni)[32], Strâmbu (Cluj), Tărcăița (Bihor), Sâncrai, Dăneşti (Harghita)[33] etc.

În Moldova, morile încep să fie pomenite în documente chiar de la începutul secolului al XV-lea, cu ocazia unei danii făcute de Alexandru cel Bun mănăstirii Moldovița[34]. Ştirile se înmulțesc apoi, devenind covârşitoare. În vechile hrisoave se consemnează moşteniri, danii, construcții, vânzări şi cumpărări, având ca obiect morile, locurile de moară sau pietrele. În mod curios, localitățile unde se ciopleau şi de unde se aduceau acestea din urmă nu apar scrise decât mai târziu.

---

[29] Elena Florescu, *Portul popular din Zona Neamț*, Iaşi, 1979, p. 65.
[30] Inf. Ştefan Suciu, Bicazu Ardelean – Neamț, 78 ani, îng. mg. 2006.
[31] Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj, Editura Dacia, 1978, p. 375.
[32] Karoly Kós, *Pietrăritul şi pietrele de moară din Ciceu*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", anii 1959-1961, Cluj, 1963, p. 85.
[33] Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. III, Bucureşti, Editura Academiei, 1996, p. 260.
[34] *Documentae Romanae Historica*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1975, doc. 16, p. 23.

În lipsa informaţiilor sigure, am putea deduce că unele pietre de moară puteau veni în Moldova, o bună bucată de vreme, din satele renumite pentru această îndeletnicire, situate în apropierea cetăţii Ciceului, stăpânită de Ştefan cel Mare, Bogdan, Petru Rareş; în 1561 Alexandru Lăpuşneanu le cerea bistriţenilor „nişte roţi de moară din marmură de Haţeg" şi un meşter pentru a le fereca[35].

Moara lui Suciu Ştefan din Bicazu Ardelean

Nu este însă plauzibilă varianta unui import masiv de pietre de moară care să fi acoperit timp de câteva secole nevoile întregii Moldove, argumentele în această direcţie fiind convingătoare chiar în absenţa izvoarelor scrise. În primul rând, distanţele mari şi dificultăţile de transport îngreunau circulaţia acestor mărfuri, făcându-le mai costisitoare. Cercetările etnografice au relevat că preţurile pietrelor de Ciceu, vândute la distanţă, creşteau de peste trei ori faţă de costul lor în carieră[36]. Rutele pietrarilor ardeleni, ca şi ale cărăuşilor specializaţi de mai târziu, nu erau orientate decât arareori înspre Moldova, oprindu-se în zonele mai apropiate din Bucovina[37]. Pe de altă parte, nici

[35] Nicolae Iorga, *Documente româneşti din Archivele Bistriţei. (Scrisori domneşti şi scrisori private)*, partea I, Bucureşti, Editura librăriei Socecu & Comp., 1899-1900, p. LXI.
[36] Karoly Kós, *op. cit.*, p. 101.
[37] *Ibidem*, p. 103.

productivitatea meşterilor din Ciceu nu era foarte mare. Pe la 1850, comunitatea pietrarilor din Corabia, 50-60 de oameni, realiza, în medie, 150-170 pietre de moară anual[38].

Asemenea aspecte nu constituiau un impediment pentru domnie, pentru marii boieri şi negustori. Cei mai mulţi proprietari de mori însă (boierimea mică, mănăstirile, morile în coproprietate sau obşteşti) şi-au procurat cu siguranţă dintotdeauna pietrele trebuincioase chiar din Moldova, unde se găseau cariere cu materiale potrivite pentru confecţionarea acestor obiecte. Suprafaţa imensă de pământ răscolit la Deleni în căutarea pietrelor, documentele emise mai târziu, precum şi o puternică tradiţie orală sunt argumente indubitabile în acest sens.

Lucrările de specialitate indică adesea Delenii drept centru cu tradiţie în cioplitul pietrelor de moară. De cele mai multe ori trimiterile au valoare de inventar sau consemnează vechimea şi importanţa meşteşugului practicat aici. Studii speciale nu s-au realizat în trecut, cercetarea fiind astăzi mult îngreunată din cauza declinului accentuat al pietrăritului în localitate. De fapt, labirinturile din dealul „Pietrărie” sunt încă populate de echipe care scot piatră pentru construcţii, activitate profitabilă şi constant stimulată de cererile clienţilor. Lipsesc însă *cioplitorii*, obişnuiţii de altădată ai „Pietrăriei”. În urmă cu o sută de ani, Nicolae Iorga a vizitat „cariera adâncă, în fundul răscolit al căreia zac pietrele de moară din Deleni, acum cu totul învinse de morile de abur cu pietre fine, franceze”[39]. Evident, expresia „cu totul învinse” din textul marelui istoric este o figură de stil, într-o carte de călătorii.

Morile cu vapori au pătruns în Moldova pe la jumătatea secolului al XIX-lea[40], proprietarii lor beneficiind de privilegii din partea statului[41]. Într-un memoriu adresat autorităţilor în 1843, francezul Felix Barberot îşi argumenta amplu cererea de obţinere a unui privilegiu pentru construirea unor astfel de mori, arătând beneficiile pe care le-ar aduce[42]. Deja pe la 1862 statisticile înregistrează 16 mori cu aburi, dintr-un total de 2099[43], ultima cifră fiind cu siguranţă mai mare, după alte mărturii credibile din

---

[38] *Ibidem*, p. 95.

[39] Nicolae Iorga, *România cum era până la 1918*, vol. II, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 42.

[40] Apostol Stan, *Agricultura românească în faza finală a clăcăşiei. 1831-1864*, Bucureşti, Editura Academiei, 1994, p. 161.

[41] Eva Giosanu, *Contribuţii la studiul teascului de ulei de la Ruginoasa* în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, nr. 1, Iaşi, Editura Junimea, 2001, p. 237-238.

[42] *Ibidem*, p. 237.

[43] Apostol Stan, *op. cit.*, p. 161.

epocă[44]. Numărul morilor mecanice a crescut cu repeziciune, fără a putea să le înlocuiască definitiv pe cele tradiționale, încă foarte răspândite până după cel de-al doilea război mondial. Costul mare al utilajelor cu aburi, întreținerea lor dificilă (funcționarea trebuia asistată de mecanic) au făcut ca acestea să constituie doar apanajul investitorilor străini, al marilor proprietari de pământ şi burgheziei autohtone. Pietrele (în unele cazuri existau două sau mai multe grupuri de măcinat) proveneau într-adevăr din Franța, cel mai adesea din La Forté-sous-Jouárre sau Étampes, caracterizându-se printr-o durată mai lungă de folosire şi asigurând totodată o calitate superioară a măcinişului[45]. Atunci când morile cu aburi erau dezafectate sau când pietrele nu mai corespundeau cerințelor de productivitate, erau preluate de cele mai multe ori de către țărani, care le dădeau întrebuințări diverse. Marele teasc de ulei de la Ruginoasa, aflat în colecția Muzeului Etnografic al Moldovei, are drept contragreutate o asemenea pereche de pietre; în satul Stânca – Neamț, moara Ioanei Pățâliga, construită în 1920, funcționează şi în prezent cu două pietre franțuzeşti trecute de limita uzurii, dar pe care nu le-ar schimba decât cu unele de aceeaşi proveniență.

O formă insolită de „import" al materialului brut din care se ciopleau pietrele de moară este semnalată la Spulber – Vrancea, unde localnicii se deplasau la Monteoru – Buzău pentru a alege şi transporta blocurile de piatră[46].

Deşi pietre de moară calitative s-au confecționat pe scară largă şi la Comăneşti – Bacău, sau, ocazional, din rocă slabă, şi prin alte părți, centrul de la Deleni – Iaşi a deținut supremația executării şi desfacerii acestor produse, pietrarii de aici beneficiind de o atenție deosebită. În 1718, un „Gheorghie pietraru" se număra printre oamenii de încredere ai lui Iordache Cantacuzino, solicitați să întoarcă pe moşie țăranii refugiați din fața tătarilor[47]. Cunoscute uneori sub numele de „pietre de Hârlău", datorită apropierii de târgul unde a existat şi curte domnească, pietrele de moară din Deleni se vindeau pe la jumătatea veacului al XVIII-lea în Țara Românească, alături de horilcă (rachiu), adus tot din Moldova[48].

[44] Nicolae Şuțu, *Notițe statistice asupra Moldovei*, Iaşi, Tipografia Buciumul Român, 1852, p. 95.
[45] Eva Giosanu, *op. cit.*, p. 236-239.
[46] Gheorghe Iordache, *op. cit.*, p. 246.
[47] V. Mihordea, I. Constantinescu, Corneliu Istrati, *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1966, doc. 60, p. 137-138.
[48] ***, *Istoria României*, Bucureşti, Editura Academiei, 1964, p. 378.

Ghiculeştii, stăpânii care au urmat Cantacuzinilor la Deleni, au sesizat într-o mai mare măsură importanța economică a carierelor.

Conform sămii vătafului moşiei, între anii 1833-1844 la Deleni se obținea „cea mai mare parte a veniturilor din exploatarea carierelor de piatră", „Venitul câmpului" fiind abia pe locul al doilea[49]. Este lesne de presupus că dacă la o moşie de întinderea Delenilor principalele beneficii proveneau din pietrărit, activitatea de exploatare şi cioplire cunoştea o mare intensitate, iar distribuția se făcea pe un vast teritoriu. Două documente, ambele datând din 1823, vin să întărească acest din urmă aspect: în 16 octombrie, paşa din Silistra, Mehmed Selim, îi cerea domnitorului moldovean Ioniță Sandu Sturza să-i facă rost şi să-i expedieze prin Galați „două pietre mari de moară de Hârlău" şi 100 perechi de pietre de râşniță, întrebând şi care erau prețurile[50]. Fără îndoială, marfa pietrarilor din Deleni era tentantă pentru toată lumea căci, peste numai o lună şi jumătate, la 29 noiembrie 1823, paşa de Brăila, de această dată, îi scria domnului rugându-l să-i depisteze şi să-i cerceteze pe cei patru haiduci care-l jefuiseră pe paharnicul Gavrilaşcu la Adjud de pietrele de moară destinate Silistrei şi altor cetăți[51]. Pietrele de moară figurau pe la 1850 şi printre articolele de export moldoveneşti în Rusia, în valoare de 72000 piaştri[52].

Interior de moară,
Poiana Largului – Neamț

[49] Gheorghe Platon, *Domeniul feudal în Moldova în preajma Revoluției de la 1848*, Iaşi, Editura Junimea, 1973, p. 109.
[50] Catalogul documentelor turceşti din Arhiva istorică centrală a statului, doc. 1827.
[51] *Ibidem*, doc. 1828.
[52] Nicolae Şuțu, Nicolae Şuțu, *Notițe statistice asupra Moldovei*, Iaşi, 1852, p. 123.

Spre sfârşitul secolului al XIX-lea, cu puţin timp înaintea pomenitei călătorii a lui Nicolae Iorga, moşia Deleni avea 18646 hectare, împărţite între doi fraţi Ghica, iar satul Deleni cuprindea 1651 locuitori, „cari se ocupă cu agricultura şi creşterea vitelor şi mulţi cu stoleria şi pietrăria […]. Aici se găseşte o importantă carieră de piatră de moară oolit; această carieră furnizează o excelentă piatră de moară aproape pentru întreaga Basarabia şi Moldova”[53].

Meşterul Ilie Şalaru din Deleni în două ipostaze: în „Pietrărie”, la un vechi loc de extracţie şi cioplind o piatră de moară

Pentru cioplitorii din Deleni, concurenţa cu adevărat serioasă nu a constituit-o pietrele de moară franţuzeşti. Generalizarea morilor cu valţuri anunţa deja disoluţia meşteşugului, iar cooperativizarea a desăvârşit-o în scurt timp. Dintr-o ocupaţie de bază, cioplitul pietrelor de moară a devenit, după jumătatea secolului al XX-lea, o îndeletnicire ocazională. Totuşi, morile din zonele necooperativizate, mai cu seamă din Vrancea şi Neamţ aveau mai departe pietre de la Deleni. Mulţi oameni ale căror mori trecuseră „la colectiv”, dar care rămăseseră responsabili pe fostele proprietăţi, îşi aduceau în continuare „pietre de Hârlău” sau în unele cazuri şi le confecţionau singuri din piatră de *caiuşi* (pentru pavat străzi), „mai tari ca de Hârlău”, pe care le încingeau cu baloţi din oţel ca să nu crape[54].

---

[53] G. I. Lahovary, *Marele Dicţionar geografic al României*, vol. III, Bucureşti, 1890, p. 38.
[54] Năstase Nitu, sat Oniceni, com. Foraşti, jud. Suceava, 91 ani, morar, îng. mg. iulie 1997.

În ultimele decenii, capii câtorva familii s-au dedicat cu mai multă perseverență meşteşugului transmis din bătrâni: Ciubuc, Cernescu, frații Şalaru etc. „Drumul pietrarilor”, care duce spre carieră, a continuat să fie străbătut adesea, chiar când nu exista de lucru, în căutarea pietrelor bune pentru mori, operațiune care presupune intuiție, noroc şi discreție. În 1999, Ilie Şalaru îmi arăta conspirativ câteva din locurile doar de el ştiute în care s-ar fi aflat pietre pentru mori. Plănuia să le schimbe destinația, intenționând să cioplească multe *turte* de râşniță pe care să le monteze într-un dispozitiv acționat electric, după un prototip pe care îl realizase deja. Instalații asemănătoare, folosite tot la prepararea hranei animalelor, am întâlnit şi în Munții Apuseni, la Corna, pietrele provenind de la vechile râşnițe de mână pentru zdrobit minereul de aur.

Câştigurile obținute de cioplitori erau mulțumitoare. Din practicarea acestui meşteşug îşi puteau ridica locuințe şi cumpăra pământ. Durata de lucru necesară confecționării unei perechi de pietre de moară era de două săptămâni, iar plata se făcea cu bani, arareori în produse. Datorită fluctuației valorilor monetare s-a stabilit şi un etalon mai sigur al prețului pietrelor, amintind de „pecus-ul” antic: „cam cât un mânz bun sau o văcuță”[55]. Cam la fel se întâmpla, iată, şi cu trei sute şi cinzeci de ani în urmă, când Toader Gherman din Cordăreni, cumpăra de la Toader Arbure „o jumătate de piatră de moară […] cu un cal, prețuit la 30 taleri de argint”[56].

Morarii erau nevoiți să parcurgă de două ori drumul până la Deleni. Mai întâi se făcea înțelegerea cu pietrarul şi se dădeau dimensiunile exacte ale pietrelor (60, 70 sau 80 cm în diametru şi o grosime cuprinsă între 15 şi 25 cm), iar la termenul stabilit se întorceau pentru a le transporta. În funcție de mărimea pieselor solicitate, pietrarii desprindeau *scânduri* din rocile dezvelite în prealabil, le *hroiau* în groapă (îndepărtau părțile necorespunzătoare), apoi le ridicau la suprafață. La fața locului, în carieră, trasau conturul, cu ajutorul compaselor, ciopleau şi finisau materialul şi tot de acolo erau preluate de morari.

Râşnițele de mână aveau mare căutare şi încă „se mai întreabă”, fiind aproape nelipsite din inventarul gospodăriilor țărăneşti şi din atelierele olarilor. Pietrarii doar le ciopleau, restul instalației şi încastrarea pietrelor rămânând pe seama lemnarilor.

---

[55] Inf. Ilie Şalaru, satul Deleni, jud. Iaşi, 67 ani, pietrar, îng. mg. mai 1999.

[56] Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva istorică centrală a statului, vol. II (1621-1652), Bucureşti, 1959, doc. 1667, p. 336.

Utilizate în primul rând la făcutul crupelor pentru animale, râşnițele, bine ferecate şi aşezate, pot produce şi o făină acceptabilă pentru alimentația oamenilor. În perioada foametei care a bântuit Moldova în 1946-1947, locuitorii din Deleni şi-au asigurat hrana vânzând un mare număr de asemenea pietre prin târguri, iarmaroace şi sate îndepărtate. Pentru două *turte* primeau 15-25 kg porumb[57]. Oamenii preferau râşnița în locul morii, unde puținul pe care-l aveau ar fi fost vămuit iar „luxul" deținerii unei cantități oarecare de cereale n-ar fi trecut neobservat de către restul comunității.

Râşniță, Băiceni – Iaşi

Nerezistând productivității morilor electrice cu valțuri, cele cu pietre au dispărut rapid, în doar câteva decenii sau, cum spuneam, au fost adaptate. Bine păstrate au rămas doar morile-locuință, aşa cum le întâlnim la Bicazu Ardelelean. Deşi nu mai funcționează, având destinația de casă pentru persoane în vârstă sau fiind de curând părăsite, au încă angrenajele intacte şi inventarul complet.

Scăderea dramatică a numărului instalațiilor țărăneşti, necesită o intervenție muzeografică hotărâtă, nu doar pentru cercetarea diferitelor aspecte ci, mai degrabă, în momentul de față, pentru salvarea, restaurarea şi punerea în valoare a acestor mărturii valoroase privind tehnica populară.

[57] Informator Ion Moldoveanu, satul Deleni, jud. Iaşi, 75 ani, pietrar, îng. mg. mai 1999.

INTERFERENȚE ÎN OBICEIURILE DE IARNĂ DIN ZONA FĂLTICENILOR*

Alegerea zonei asupra căreia ne-am concentrat cercetarea nu s-a făcut aleatoriu, deşi datinile şi obiceiurile la sărbătorile de iarnă sunt încă bine păstrate şi perpetuate în Moldova întreagă. Oricum, acest spaţiu este inclus de specialişti în cel mai fertil areal de răspândire a jocurilor dramatice cu măşti de pe teritoriul românesc[1]. Perimetrul cunoscut sub numele de *Zona Fălticenilor* se evidenţiază printr-o serie de particularităţi ce pot fi surprinse şi înţelese doar prin recursul la istorie, care consemnează o veche şi neîntreruptă locuire, precum şi interferenţe culturale majore, rezultate din stabilirea a numeroase grupuri de români ardeleni în această regiune. Totodată, este locul în care creaţia populară a preluat şi adaptat modele culte, uneori episodic, dar în multe cazuri integrându-le şi îmbogăţind repertoriul şi recuzita sărbătorilor de iarnă. În sfârşit, influenţa micului târg de la care zona îşi trage numele a fost una neobişnuit de mare, de la catalizarea relaţiilor de schimb, până la modelarea semnificativă a mediului rural din împrejurimi.

Etnografie şi istorie

Corespunzând colţului sud-estic al judeţului Suceava, teritoriul care face obiectul interesului nostru are localităţile dispuse „ca nişte salbe”[2] de-a lungul văilor Moldovei şi Şomuzului Mare, precum şi a afluenţilor acestora. Partea superioară a zonei, care se întinde pe direcţia nord-vest – sud-est, este delimitată cu aproximaţie de satele Buneşti, Rotopăneşti, Sasca Nouă şi Baia. Ca linie de referinţă pentru latura dreaptă a perimetrului este râul Moldova, până în dreptul Drăguşenilor, dar fără a fi excluse aşezările situate pe cealaltă parte a cursului de apă, unele aflate la o distanţă apreciabilă, ca urmare a

---

* Lucrare apărută în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, X, Iaşi, 2010, p. 555-584.

[1] Vasile Adăscăliţei, Ion H. Ciubotaru, *Teatru folcloric din judeţul Iaşi*, Iaşi, Casa Judeţeană a Creaţiei Populare, 1969, p. 7.

[2] Ana Niculăiasa, Mihai Niculăiasa, *Zona Fălticenilor*, Bucureşti, Editura Litera, 1981, p. 16.

lărgimii depresiunii Băii (Râşca, Bogdăneşti, Moişa). În cealaltă extremitate se situează localităţile din stânga Şomuzului Mare, până la vărsarea acestuia în Siret. Relieful este variat, pornind de la şirul muntos care se întinde în partea de vest a râului Moldova, alternând spre est cu o fâşie de câmpie, cu lanţul deluros şi apoi din nou şes pe Valea Şomuzului Mare. Sunt, aşadar, reprezentate „toate terenurile capabile să satisfacă nevoile economice curente”[3]. Pădurile ocupau în trecut suprafeţe însemnate, documentele pomenind mereu, încă din secolul al XIV-lea, despre *curături*, *poieniri*, *arsuri* şi *lazuri*, unele sate chiar numindu-se Poiana, Dumbrăviţa etc. Dealurile au versanţii favorabili practicării agriculturii, iar reţeaua hidrografică este abundentă, în albiile celor două importante râuri vărsându-se o multitudine de afluenţi.

Regiunea se înscrie, în opinia unor cercetători care se sprijină şi pe dovezi arheologice, în rândul zonelor „cu locuire neîntreruptă”[4] de pe teritoriul României. Mărturiile scrise nu provin decât de la începutul secolului al XV-lea, excepţie făcând doar oraşul medieval Baia, atestat în secolul anterior. Este interesant de observat că, în lipsa unei astfel de excepţii, *satul* ar fi reprezentat singura formă de organizare socială din cuprinsul acestei unităţi geografice[5].

Documentele medievale nu relatează despre existenţa unor locuri „de pustie” în care ar fi urmat să se întemeieze sate, nici despre vreun proces de formare a acestora. Ele pomenesc localităţi deja existente. În schimb, printr-o simplă repertorizare a aşezărilor, remarcăm marea densitate pe cursul superior şi mijlociu al râului Moldova, unde din 59 de localităţi menţionate în perioada secolelor XV-XVII, doar opt sunt situate pe cursul superior, deci în afara sferei noastre de interes. Asemănătoare este situaţia şi pe Valea Şomuzului Mare, unde apar consemnate 64 de sate într-un interval de circa două veacuri[6]. Aceste date devin şi mai relevante dacă ţinem seama că ele se referă la un spaţiu de aproximativ 1.500 km^2, prezentând o desime a localităţilor cu totul neobişnuită pentru realităţile medievale româneşti.

---

[3] Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Habitatul medieval rural din Valea Moldovei şi din bazinul Şomuzului Mare. Secolele XI-XVII*, Bucureşti, Editura Academiei, 1982, p. 27.
[4] *Ibidem*, p. 18.
[5] *Ibidem*, p. 34.
[6] Ion H. Ciubotaru, *Valea Şomuzului Mare. Monografie folclorică.* Cu un capitol de etnomuzicologie de Florin Bucescu şi Viorel Bârleanu, Iaşi, Caietele Arhivei de Folclor, X_1, 1991, p. 9.

O altă trăsătură a habitatului din zonă este aceea a *stabilității*. Frământările politice, transferurile de proprietate, nenorocirile, nu au determinat exoduri semnificative şi nici măcar schimbări importante în amplasarea vetrelor de sat. Chiar vechile denumiri pledează în acest sens, în cele mai multe cazuri păstrându-se până astăzi neschimbate. Pentru o însemnată parte a satelor, ale căror nume nu se mai regăsesc în toponimia actuală, explicația nu constă în abandonarea sau disoluția lor, ci în înglobarea în cadrul unor localități vecine, datorită fireştilor acumulări demografice survenite în timp. Nici aceste nume nu au dispărut, perpetuându-se în memoria colectivă, desemnând şi acum străzi, cartiere, ulițe, imaşuri etc., ca de pildă în cazul fostelor aşezări Bârgăiani (acum în componența Drăguşenilor); Buciumeni, Coteşti, Pădureni, Oprişeni, Tâmpeşti (toate la Fălticeni); Buciumeni, Ciorsăceşti (Hârtop), Medeeşti (Oniceni) etc.

*

* *

În obiceiurile calendaristice ale locului, este evidentă desimea riturilor cu caracter agrar, având rosturi de stimulare a vegetației, fertilității şi sănătății animalelor. Este firesc, deoarece agricultura şi creşterea animalelor au constituit principalele îndeletniciri ale locuitorilor. Lărgimea văilor râurilor înlesnea cultivarea terenurilor. Se foloseau în acelaşi scop şi poienile, iar defrişările s-au produs practic necontenit. Pentru fertilizare se întrebuința atât sistemul tehnicii bienale, cât şi cel al *moinelor*[7]. Cu predilecție era semănat grâul, nelipsind nici meiul, orzul, secara[8]. Marco Bandini remarca „rodnicia ogoarelor, a pământurilor de pe colinele aflate la două stadii depărtare de Baia"[9], dar asupra acestui aspect ne putem face o imagine corespunzătoare şi din actele emise de cancelaria Moldovei. Atrage atenția mulțimea morilor hidraulice care funcționau pe cele două râuri sau pe afluenți, mori care sunt un rezultat indubitabil al unei intense activități agricole.

La 31 octombrie 1402, Alexandru cel Bun dăruia mănăstirii Moldovița două mori şi o jumătate dintr-o moară de sladniță, aflate la

---

[7] Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *op. cit.*, p. 73.

[8] *Ibidem*, p. 74.

[9] *Călători străini despre Țările Române*, vol. V. Ediția Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru şi Paul Cernovodeanu, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1973, p. 325.

Baia[10], iar câteva decenii mai târziu, în 1448, Petru Voievod pomeneşte şi el despre „locul unde au fost vechile mori domneşti ale părinților noştri” de la Baia, dăruindu-le pentru „mori noi sau şteze sau pive”[11]. Cu siguranță, instalațiile au fost construite în aceste locuri deoarece, potrivit unor estimări care se referă la anul 1453, se măcinau în oraş circa 38.000 litri de orz şi 13.000 litri de grâu[12]. Tot pe Valea Moldovei, Oană postelnic primea întărirea de la domnie pentru satul Stroieşti „cu două cuturi şi o moară”[13], iar la 16 decembrie 1490, Ştefan cel Mare dădea hrisov lui pan Avram, diac de vistierie, pentru „a şasea parte din sat din Oniceani, care sunt pe Şumuzul Rece [...] şi cu moara care este pe Şumuz”[14].

Asemănătoare sunt şi consemnările pentru Valea Şomuzului Mare: la 11 aprilie 1465, Giurgea Rotompan vindea mitropolitului Teoctist al Sucevei satul Mihăieşti, pe apa Brădățelului, „cu moara şi cu ştezele”[15]; tot de la Ştefan cel Mare, Giurgea Pântece şi verii săi primeau întărire pentru „jumătate din satul Horodniceni şi jumătate din moară”[16]. Neputând trece în revistă toate referirile de acest fel, trebuie amintită aprecierea după care în această zonă funcționa „cel puțin o moară la trei aşezări”[17].

Folosind pentru documentare şi hărțile alcătuite în secolul al XVIII-lea, constatăm că terenurile destinate grădinilor sau ogoarelor erau situate în imediata apropiere a vetrelor de sat şi, în comparație cu suprafețele defrişate pentru păşuni sau fânețe, erau mai reduse. Creşterea animalelor nu aducea cu sine deplasări care să depăşească hotarul satului, aceasta reprezentând o îndeletnicire sedentară[18].

Nu pot fi ignorate nici alte ocupații, deloc neglijabile pentru economia rurală: pomicultura, pescuitul, albinăritul. Dacă astăzi zona

---

[10] C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi, *Documenta Romaniae Historica* (*DRH*), A. *Moldova*, vol. I (1384-1448), Bucureşti, Editura Academiei, 1975, doc. 16.
[11] *Ibidem*, doc. 279.
[12] Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *op. cit*., p. 73.
[13] Leon Şimanschi, în colaborare cu Georgeta Ignat şi Dumitru Agache, *DRH*, A. *Moldova*, vol. II (1449-1486), Bucureşti, Editura Academiei, 1976, doc. 27.
[14] C. Cihodaru, I. Caproşu şi N. Ciocan, *DRH*, A. *Moldova*, vol. III (1487-1504), Bucureşti, Editura Academiei, 1980, doc. 83.
[15] *Ibidem*, vol. II, doc. 128.
[16] *Ibidem*, vol. III, doc. 186.
[17] *Documente privind istoria României* (*DIR*), A. *Moldova*, veacul XVI, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1953, doc. 291.
[18] Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *op. cit*., p. 76.

din jurul Fălticenilor este vestită pentru întinderea şi productivitatea livezilor sale, aceeaşi notorietate pare să o fi avut şi în trecut, izvoarele menționând aici „câmpul perilor”[19], iar călători străini ca Bandini[20] sau Bakcsici[21] scriind despre livezi de meri, peri, pruni cu roade de o deosebită calitate.

Bogata rețea hidrografică a fost şi o importantă sursă alimentară, pescuitul reprezentând o activitate bine organizată. Se mai întrebuințează încă tehnica *răstocitului* şi unelte ca *leasa*, *crâsnicul*, *ostia*, *volocul*, *vârşa*. Uneltele enumerate se foloseau în trecut cu mult folos deoarece, după martori ai timpului, în apa Moldovei se găsea din belşug peşte „ca păstrăvi şi alte soiuri”[22], care ajungeau chiar şi pe masa Voievodului de la Iaşi[23]. Adesea apele se zăgăzuiau, formându-se iazuri. Aproape că erau nelipsite din hotarele satului, zona Şomuzului Mare având cele mai multe. Dar tot aici erau numeroase proprietățile mănăstirilor Moldovița, Humor şi Probota care au prohibit pescuitul: „În bălțile de la gura Şomuzului [...] să nu cuteze să pescuiască până la hotarul care este Hetca”[24].

Cum s-a văzut şi din documentele deja citate, încă din prima jumătate a secolului al XV-lea sunt pomenite, alături de mori, şi alte instalații arhaice, ca *pivele* şi *ştezele*. Acestea au intrat în declin şi apoi aproape au dispărut în anii de după al Doilea Război Mondial[25]. A mai rămas doar renumele piuarilor şi sumănarilor de pe Şomuz, al căror meşteşug ajunsese la maximă înflorire la începutul secolului al XIX-lea şi mai ales după împroprietărirea din 1864, când numărul pivelor era de peste 20[26], iar din marele centru de la Şoimăreşti a mai rămas în funcțiune o singură instalație, datorită abundenței produselor de serie, variate şi cu un cost redus[27].

---

[19] *DIR*, A. *Moldova*, veacul XV, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1952, p. 100.
[20] *Călători străini...*, vol. V, p. 325-326.
[21] *Ibidem*, p. 325.
[22] *Ibidem*, p. 240.
[23] *Ibidem*, p. 326.
[24] *DRH*, A. *Moldova*, vol. I, doc. 37.
[25] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 5.
[26] Melania Ostap, Victoria Semendeaev, *Pivele de bătut sumani pe Valea Şomuzului*, în „Cibinium”. Studii şi materiale privind Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului, Sibiu, Muzeul Bruckenthal, 1967-1969, p. 185-186.
[27] Vasile Munteanu, *Piuăritul pe Valea Moldovei*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, I, Iaşi, Editura Junimea, 2001, p. 257-269.

*

* *

Exodul ardelenilor spre celelalte două state româneşti a fost un fenomen permanent în perioada medievală şi în cea modernă. A diferit doar intensitatea cu care acesta s-a desfăşurat într-o epocă sau alta. Spațiul la care ne referim se numără printre locurile preferate de bejenarii care treceau hotarele în căutarea libertății şi a unui trai mai lesnicios. Dacă adăugăm şi neîntreruptele contacte politice, economice, culturale ale Moldovei cu Ardealul, vom înțelege mai bine de ce în zona amintită cultura populară pune probleme deosebite şi are atâtea particularități.

Interferențele sunt cu atât mai interesante cu cât aşezarea masivă a populației transilvănene a survenit când „elementele definitorii ale culturii populare locale erau deja cristalizate”[28]. Afirmația este susținută şi de istorici, care evidențiază existența unei formațiuni teritoriale premergătoare statului medieval întemeiat în urma acțiunilor lui Dragoş şi Bogdan, formațiune „născută pe valea râului Moldova şi având ca punct central Civitas Moldaviensis, care a fost matricea viitorului principat”[29].

Primele grupuri de emigranți au părăsit Transilvania în secolul al XIII-lea, pe măsură ce cnezii şi voievozii de sub Carpați – unde rezistența a fost mai îndelungată – erau tot mai supuşi presiunilor sau învinşi, iar colonizarea saşilor şi secuilor se făcea după planuri bine întocmite. De altfel, saşii vor pătrunde tot în acest secol şi în Moldova, stabilindu-se la Baia în număr mare, dar în secolul al XVII-lea deja nu mai erau acolo[30].

Secolul al XIV-lea este şi cel la jumătatea căruia, potrivit tradiției descălecatului şi datelor istorice, a fost întemeiat statul medieval Moldova. Departe de a contesta contribuția românilor maramureşeni la înfăptuirea acestui act, ne raliem părerii potrivit căreia descălecătorii nu au găsit la trecerea peste munți un teritoriu pustiu, pe care de altfel ar fi fost în imposibilitate de a-l acoperi un voievod cu oamenii din cele câteva sate ale sale. Elementul maramureşean a constituit segmentul politic organizat, care a devenit dominant şi a grăbit procesul de făurire a statului[31]. Aşadar, deşi consemnate de timpuriu, emigrările nu au avut, în primele secole de la producerea lor, tăria de a transforma sau influența cultura populară din unele zone ale Moldovei.

---

[28] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 10.

[29] Grigore Ilisei, Ştefan S. Gorovei, *Fălticeni*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1987, p. 14; Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *op. cit.*, p. 36.

[30] Ana Niculăiasa, Mihai Niculăiasa, *op. cit.*, p. 25.

[31] Petre P. Panaitescu, *Interpretări româneşti*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994, p. 100.

Cauzele abandonării locurilor de baştină sunt multiple. Pe plan politic, românii sunt reprezentați la Turda, în 1355, pentru ultima dată la Congregațiile Transilvaniei. Pentru dizolvarea nobilimii autohtone, chiar curtea regală coordona un adevărat program de catolicizare şi maghiarizare. Înfăptuind şi dorințele papale, regatul apostolic începuse încă din secolul al XIII-lea o îndârjită ofensivă împotriva schismaticilor, continuată şi sub dinastia de Anjou, ai cărei regi au hotărât fie expulzarea preoților necatolici (Ludovic), fie confiscarea averilor cnezilor care ar fi primit pe domeniile lor preoți ortodocşi[32]. Această atitudine a continuat cu o amploare tot mai mare, având ca finalitate scoaterea românilor din rândul „națiunilor privilegiate" şi a Bisericii Ortodoxe din rândul celor recepte. Toate acestea, la care se adaugă pauperizarea populației autohtone, au constituit temeiuri constante pentru exod.

În condițiile amintite, nu mai surprinde conținutul unor documente de felul celui emis sub domnia regelui Sigismund, în 1404, prin care acesta dăruia unele sate din părțile Zarandului, „care erau părăsite de locuitori"[33]. Lui Iancu de Hunedoara, nobilii i se plângeau adesea despre fuga țăranilor de pe moşii[34]. Abia anul 1514, cu decizia legării de pământ, prin care românii erau readuşi la condiția de „glebae adscripti", a adus o vremelnică oprire a emigrației. Nu însă şi a contactelor, prin intense relații de schimb şi prin stăpânirea de către domnii moldoveni a unor însemnate domenii (Ciceul, Unguraşul, Cetatea de Baltă, Rodna).

Dinăuntrul arcului carpatic se privea spre Țara Românească şi Moldova ca la pământuri ale făgăduinței, miraj mult întreținut şi amplificat de acțiunile curților de la Iaşi şi Bucureşti. În Moldova medievală, slaba densitate a populației a fost o constantă care a şi depăşit granițele epocii. De aceea, Alexandru Lăpuşneanu îi ruga, în 1553, pe bistrițeni să permită țăranilor ardeleni trecerea munților pentru lucrul pământului[35]. Alexandru Iliaş îşi propunea aducerea în Moldova a tuturor românilor din Ardeal[36], iar Antioh Cantemir ordona scutirea de

---

[32] Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977, p. 15.
[33] Ion Nistor, *Emigrările de peste munți*, în „Analele Academiei Române", seria a II-a, tom XXXVII, Istorie, Bucureşti, 1915, p. 7.
[34] *Ibidem*, p. 8.
[35] *Ibidem*, p. 11.
[36] Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 90.

bir a ungurenilor[37]. Perspectivele au devenit şi mai promiţătoare după reformele lui Constantin Mavrocordat, prin care şerbia era desfiinţată, în timp ce Constantin Racoviţă, sfidând orice incident diplomatic, scutea şase luni de orice dare pe ardeleni, punându-i sub directa sa protecţie[38] împotriva oricărui abuz. Pe acest fond, a fost adresată la Iaşi, în 1765, o somaţie a guvernului Transilvaniei prin care se cerea domniei să înceteze „ademenirea" populaţiei de peste munţi[39].

Situaţia era cronică şi nu putea fi soluţionată doar pe cale diplomatică sau prin simple măsuri administrative. Stăpânirea austriacă, instalată la sfârşitul secolului al XVII-lea, reconfirma vechile discriminări şi chiar introducea o rigurozitate sporită în domeniul fiscalităţii. Peste toate, s-a suprapus dorinţa imperiului de a recuceri din terenul pierdut de catolicism în favoarea protestantismului. În vederile „strategilor" contrareformei au intrat şi românii, ademeniţi cu promisiuni de obţinere a unui statut asemănător celorlalte confesiuni. Mulţi ani, tulburările prilejuite de „unirea cu Roma" au marcat spaţiul transilvănean, fiind şi ele un stimulent ale migraţiei, mai cu seamă după acţiunile lui Visarion Sarai şi Sofronie din Cioara, sau după intervenţia brutală a generalului Buccow, care a distrus schiturile şi mănăstirile ardeleneşti. De fapt, secolul al XVIII-lea, mai ales din a doua jumătate, reprezintă apogeul trecerii ardelenilor în celelalte provincii româneşti; în 1763 s-au înregistrat şi lupte la trecerea graniţei, 23 de sate plecând în Moldova[40].

Dacă bejenirea transilvănenilor a căpătat proporţii de masă pe la mijlocul veacului al XVII-lea, în locurile noi de aşezare ei au găsit bine constituite componentele de bază ale culturii populare, iar în ceea ce priveşte zona dintre Moldova şi Şomuzul Mare, aceasta era, încă de la sfârşitul secolului al XV-lea, populată aproape în întregime. De aceea, noii veniţi, importanţi numeric de acum, îşi aduc o contribuţie vizibilă la creaţia folclorică abia după un interval de „convieţuire îndelungată"[41]. La sosirea pe noile meleaguri, bejenarii au fost numiţi în diferite feluri: „mocani" sau „bârsani" – cei veniţi din împrejurimile Braşovului – „ţuţuieni" sau „mărgineni" – cei din zona Sibiului – sau „ungureni" – denumirea generică cea mai răspândită. În multe din cazuri şi-au asumat ori le-a fost desemnat drept nume de familie chiar

---

[37] *Ibidem*, p. 92.
[38] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 27.
[39] *Ibidem*, p. 29.
[40] *Ibidem*, p. 41.
[41] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 10.

denumirea locului de origine. Astăzi este rar satul din zona Fălticenilor unde să nu fie întâlnite familii cu numele Bârsan, Crişan, Ardeleanu, Ungureanu, Puşcaşu, Bârgăuanu etc.

Localitățile situate în interiorul zonei de ocupație habsburgică asupra Bucovinei au beneficiat de două conscripții, ambele efectuate în 1778, din ordinul generalului baron Carol de Enzenberg, guvernator al Bucovinei. Între datele înregistrate sunt amintiți şi românii veniți din Bistrița-Năsăud, Maramureş, Cluj, Satu Mare, Mureş, Bihor, Sălaj, Alba, Harghita, Sibiu, Covasna[42]. Pentru zona necuprinsă de stăpânirea austriacă, acestea sunt mai succinte. Există date despre aşezarea lor la Dolheştii Mari[43], la Gulia – Dolhasca, Tătărăuşi, Preoteşti, Roşiori, Râşca[44]. De asemenea, comparând datele unui recensământ din jurul anului 1775: Zahareşti – şase case, Vorniceni – nouă, Stroieşti – 17 etc., cu rezultatele conscripțiilor de la 1778, când vom întâlni 35 de familii de ardeleni la Zahareşti, 43 la Stupca etc., constatăm că, în multe sate de la izvoarele Şomuzului Mare, ei devin majoritari, determinând în timp „impunerea unor particularități lingvistice şi etnofolclorice"[45].

Pentru restul spațiului nu avem indicii precise, dar ele pot fi întrevăzute atât prin multe nume ce trimit cu gândul la zone din Ardeal, cât şi prin particularități lingvistice şi folclorice care „au corespondențe ce merg adesea până la identitate, în satele de dincolo de munți"[46].

*

* *

„Fălticenii sunt o transformare în oraş a unor sate care existau bine întemeiate de pe la 1400 şi încă mai înainte"[47]. Afirmația, făcută de Artur Gorovei în 1938, este exactă, dar lasă impresia constituirii unui târg în urma evoluției fireşti a unor sate care s-au contopit şi au căpătat treptat fizionomie urbană. Dimpotrivă, apariția târgului a fost bruscă, asemenea oraşelor antice sau coloniale. Printr-un hrisov domnesc, iscălit de Constantin Moruzi în 1779, se trăgea brazda, închipuind locul unde avea să fie prima stradă, pe moşia încă nedesțelenită a stolnicului Ioniță

[42] *Ibidem*, p. 11.
[43] Ştefan Meteş, *op. cit.*, p. 149.
[44] *Ibidem*, p. 169.
[45] Ion H. Ciubotaru, *op. cit.*, p. 12.
[46] *Ibidem*, p. 1-2.
[47] Artur Gorovei, *Fălticenii. Cercetări istorice asupra oraşului*, Fălticeni, Institutul de Arte Grafice „M. Saidman", 1938, p. 174.

Başotă[48]. Un târg apărut peste noapte, dar dictat de clare rațiuni de stat! La Baia se stinsese de mult orice licărire de urbanism, Suceava era intrată sub stăpânirea austriacă, iar pentru ținutul, care, sugestiv, rămăsese botezat tot Suceava, nu exista un centru administrativ. Noua aşezare va primi aceste atribuții, având şansa de a prelua şi funcțiile negustoreşti ale Sucevei. Într-un timp scurt, sate din preajmă, ca Broşteni, Coteşti, Pădureni, aveau să-şi păstreze numele doar prin desemnarea ca atare a unor ulițe. Din 1924 şi altele, precum Şoldăneşti, Buciumeni, Oprişeni, Rădăşeni, sunt considerate ca făcând parte din oraş[49].

Evenimentul care propulsa tânărul şi obscurul târg ca important centru de schimb, avea să fie hotărârea din 10 septembrie 1814 prin care domnitorul Scarlat Calimah stabilea ținerea la Fălticeni a patru iarmaroace pe an la: Miezul Păresimii, Sfântul Gheorghe, Sfântul Ilie şi Sfântul Dumitru[50]. Cu timpul s-a impus şi a rămas doar cel de la 20 iulie (Sfântul Ilie), care a devenit vestit în tot spațiul românesc şi atrăgea negustori din diverse părți ale Europei. Pe durata unei luni întregi, se încheiau aici tranzacții spectaculoase între comercianți de la Lipsca, Bucureşti, Braşov sau Constantinopol. Era „vremea de aur a oraşului Fălticeni"[51], o întreprindere cu folos pentru negustorii locali, dar deopotrivă pentru târgoveții obişnuiți care câştigau din închirierea spațiilor. Mai mult, negustorii de blănuri de la Fălticeni monopolizau, la un moment dat, „comerțul european cu aceste mărfuri de lux"[52]. Succesul nu putea scăpa unui domnitor arghirofil ca Mihail Sturdza, care încearcă mutarea bâlciului într-un oraş ce-i purta numele, Mihăileni. S-a revenit asupra deciziei datorită opoziției negustorilor care „n-au vrut să-şi schimbe obiceiurile", Fălticenii rămânând „un al doilea Galați, portul de uscat al Moldovei"[53].

Paradoxal, tocmai procesul de modernizare în care a intrat țara după 1859 avea să se dovedească fatidic pentru poziția comercială a târgului. Prima mare lovitură dată rolului de intermediere a afacerilor prin iarmaroc avea să fie construirea căilor ferate (în 1887 se inaugura linia Dolhasca – Fălticeni). Noile facilități de transport şi de plasare a mărfurilor

---

[48] Grigore Ilisei, Ştefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 13.
[49] *Ibidem*.
[50] Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 190.
[51] Vasile Costăchescu, *Istoria oraşului Fălticeni. Cu un scurt istoric al județului Baia (1340-1941)*, Fălticeni, Tipografia Românească, 1941, p. 96.
[52] Grigore Ilisei, Ştefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 7.
[53] Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 192.

nu mai făceau necesară întâlnirea la egală distanță a negustorilor. Sfârşitul „Marelui Război", desfiinţarea graniţelor cu Transilvania şi Bucovina, avea să accentueze decăderea iarmarocului. El continua să se desfăşoare însă „pentru distracția orăşenilor şi județenilor"[54].

Am insistat asupra amplorii şi ponderii economice pe care le-a deținut iarmarocul, tocmai datorită disproporției dintre importanța acestuia şi statura măruntă a oraşului Fălticeni. Sunt uşor de imaginat impresiile pe care bâlciul le provoca asupra locuitorilor din împrejurimi. Pentru un spaţiu liniştit, relativ închis, căruia aproape că-i lipsea imaginea străinului, prezența anuală a mii de negustori de toate graiurile, cu vestimentaţie, gesturi şi deprinderi diferite, nu puteau rămâne fără urmări. Unele din aceste personaje, şocante pentru locuitorii zonei, şi-au găsit un loc permanent în alaiurile de mascaţi din cadrul sărbătorilor de iarnă.

Bâlciul avea şi o menire distractivă. Peste încrâncenările negocierilor se suprapuneau strigătele saltimbancilor, ursarilor, ghicitoarelor. Crainicii trupelor de comédii invitau, ca şi astăzi, de mai multe ori pe zi la reprezentații un public alcătuit mai ales din țăranii satelor din jur. Cu predilecţie satisfăcea gusturile locale faimosul actor Matei Millo cu trupa sa. Începând cu 1868, acesta era nelipsit din târg pe timpul iarmarocului[55], ridicând pentru acest scop chiar un local din scânduri şi „cât ţinea bâlciul, teatrul lui Millo dădea reprezentaţii în fiecare seară şi sala era totdeauna plină"[56]. Dar Matei Millo nu este amintit aici pentru locul pe care îl ocupă în istoria teatrului românesc. Vom reveni asupra influenței pe care activitatea sa a exercitat-o asupra culturii populare. De altfel, preocupările pentru arta dramatică erau mai vechi în aceste locuri. Era abia anul 1835 când în curtea Cantacuzinilor de la Horodniceni se juca „Piatra Craiului". Un sfert de secol mai târziu, un mecena – Nicolae Istrati – va înfiinţa la Rotopăneşti o „Şcoală de muzică şi declamaţiune"[57], pentru ai cărei elevi va scrie el însuşi un manual, angajând în acelaşi timp şi profesori de specialitate: Petru Mezetti pentru muzică şi actorul ieşean Mihai Galino pentru declamaţiune. Au avut loc şi spectacole, atât la Rotopăneşti, cât şi la Fălticeni, unde s-a jucat piesa lui Millo, „Baba Hârca"[58].

---

[54] Vasile Costăchescu, *op. cit.*, p. 97.
[55] Ana Niculăiasa, Mihai Niculăiasa, *op. cit.*, p. 61.
[56] Artur Gorovei, *op. cit.*, p. 204.
[57] *Ibidem*, p. 203.
[58] Ana Niculăiasa, Mihai Niculăiasa, *op. cit.*, p. 50.

Absolut remarcabilă era şi fervoarea editorială care se manifesta în târg. Drumul a fost deschis de instalarea tipografiei fraţilor Tăutu, în 1873, urmată apoi de tipografiile „Saidman" (1879), „Gutenberg" (1906), „Tipografia românească" (1934). În afara cărţilor şi broşurilor, pot fi numărate nu mai puţin de 24 de publicaţii cotidiene, săptămânale sau lunare, apărute până în anul 1944. Desigur că multe dintre ele au avut o existenţă efemeră, într-un tiraj redus. Un loc cu totul aparte îl ocupă revista proiectată, încă din 1891, de Artur Gorovei în odaia din Broşteni a învăţătorului Mihai Lupescu[59]. „Şezătoarea" a fost prima revistă de la noi care s-a hotărât să publice numai literatură populară, având un nucleu de neobosiţi culegători de folclor în satele de pe Valea Bistriţei şi cele din jurul Fălticenilor, cărora aveau să li se alăture corespondenţi din toate zonele locuite de români. Departe de a accepta statutul de publicaţie provincială, colectivul redacţional şi-a asumat, mai ales prin Artur Gorovei, sarcina rezolvării unor importante probleme teoretice, cum ar fi fixarea domeniului disciplinei, fiind adoptate cu precădere sugestiile franceze[60]. Revista fălticeneană nu s-a limitat la găzduirea în paginile sale a textelor corespondenţilor sau la analize teoretice de folclor ci, prin colaboratorii cei mai apropiaţi, întreprindea investigaţii în satele din jurul târgului, oferind tiparului texte inedite. Este cazul lui T. C. Ionescu – Dolhasca, N. Vasiliu – Tătăruşi, V. Costăchescu – Hârtop, V. Radovici şi D. Bălan – Preuteşti. Mereu nemulţumit, dorind să ridice valoarea revistei şi să alinieze activitatea folclorică din ţară la cerinţele europene, Artur Gorovei a dus mai mulţi ani o campanie pentru acceptarea de către culegători a unor chestionare care facilitau sistematizarea materialelor culese[61].

Mult discutată şi disputată a fost, în perioada de după 1859, problema asincroniei dintre sat şi oraş. Intelectualii locali au dus o activitate neobosită, aşa apărând „Case pentru sfat şi citire", Ateneuri populare (Mălini), coruri, iar cercul „Deşteptarea sătenilor" edita chiar un ziar – „Vestitorul satelor" – conceput mai întâi la Baia, apoi la Bogdăneşti.

Tot pe seama unui interes crescând faţă de datinile şi obiceiurile strămoşeşti, trebuie să punem şi participarea numeroasă a învăţătorilor

---

[59] Ion D. Lăudat, *Rolul revistei „Şezătoarea" în cunoaşterea folclorului românesc şi ecourile ei peste hotare*, în „Actele Simpozionului dedicat reciprocităţilor iugoslavo-române în domeniul literaturii populare", Pancevo, 1972, p. 301.

[60] Petru Ursache, *„Şezătoarea" în contextul folcloristicii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 76.

[61] *Ibidem*, p. 76-78.

din satele zonei la chestionarele inițiate de Bogdan Petriceicu Hasdeu şi Nicolae Densuşianu, astăzi aflându-se în arhivele Academiei răspunsurile unor dascăli ca: I. C. Bondescu din Boroaia, P. Cucescu din Baia, P. Nicolescu din Ciumuleşti, T. C. Ionescu din Dolhasca, G. Demetriu din Dolheştii Mari, Gh. Popescu din Drăguşeni etc.[62] Deşi catalogate între timp, aceste materiale, datorită uriaşului lor volum, nu au fost încă suficient exploatate.

De la Crăciun la Bobotează. Practici arhaice şi ipostaze recente

În literatura noastră de specialitate sunt contribuții semnificative care analizează modul de percepție şi organizare a timpului în mentalitatea populară. Curgerea acestuia, nicidecum ternă şi lineară, a fost intuită din vechime ca o nesfârşită succesiune de suprapuneri ale ciclurilor cosmice şi vegetaționale, întretăiate de *praguri* (echinocții, solstiții, începutul sau sfârşitul ciclului vegetal), momente critice care au marcat în diverse perioade sfârşitul şi începutul unui nou an. Indiferent însă dacă înnoirea anului se petrecea primăvara, toamna sau în plină iarnă, timpul îmbătrânit, degradat, avea nevoie de o perioadă de renovare rituală, dominată de „ideea perfecțiunii începuturilor”[63].

Transferat oficial de romani la 1 ianuarie (secolul I î.Hr.), Anul Nou din miezul iernii a catalizat în bună măsură şi manifestările care precedau începutul muncilor agricole sau pe cele care sărbătoreau strânsul recoltelor. Sărbătorile creştine, care s-au impus mai apoi, au adâncit confuzia, mai cu seamă odată cu mutarea datei Crăciunului (anul 336) şi *aşezarea* sa peste Saturnalii şi naşterea lui Mithra[64]. Schimbarea nu a rămas fără urmări şi explică, în parte, de ce aceleaşi obiceiuri, cu centrul la Crăciun, se întâlnesc în toată perioada până la Bobotează. În paralel cu aceste schimbări, atitudinea ierarhilor şi a clerului de rând era necruțătoare față de toate datinile păgâne, combătându-le cu fermitate. Însă insuccesul lor este evident: în prima jumătate a mileniului I,

---

[62] Ion Muşlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, Bucureşti, Editura Minerva, 1970; Adrian Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.

[63] Ion H. Ciubotaru, *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*, vol. II. *Obiceiurile familiale şi calendaristice*, Iaşi, Editura Presa Bună, 2002, p. 217.

[64] Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi şi la alte popoare. Studiu de folclor comparat*. Ediție îngrijită de Silvia Ciubotaru. Prefață de Ovidiu Bârlea, Bucureşti, Editura Minerva, 1983, p. 339-340.

Tertulian definea aceste datini ca fiind „zămislite din eresuri şi idolatrie, închinate desfrâului şi plăcerii”[65]. Peste o mie de ani, ca un indiciu că situația era neschimbată, G. Heltai (un pastor sas din Ardeal) se plângea de începerea marelui praznic al diavolului, imediat după Crăciun[66]. Situația era identică şi în Scandinavia, unde Odin continua să fie sărbătorit cu ruguri, strigăte, ospețe şi snopi de grâu legați pe acoperişurile caselor[67] sau în Germania, unde se perpetuau spaimele despre călătoriile lui Votan şi Brechta prin țară, binecuvântând şi pedepsind deopotrivă[68]. Intervalul destinat regenerării timpului se întinde de-a lungul celor douăsprezece zile cosmogonice dintre Crăciun şi Bobotează. Omul, devenit „oarecum stăpânul cosmosului”[69], se insinua în lupta dintre întuneric şi lumină, participa simbolic la îndepărtarea haosului şi reaşezarea lucrurilor pe un făgaş favorabil. Deşi în mare parte înțelesurile inițiale s-au pierdut, datinile şi obiceiurile care persistă în cadrul acestui scurt segment temporal au o mare densitate şi varietate, fără corespondent într-o altă perioadă a anului.

Rezultat al întrepătrunderilor şi sintezei, datinile şi obiceiurile de iarnă solicită participarea întregii colectivități. Nici un segment social sau categorie de vârstă nu rămâne pe dinafară, cu toții, de la copiii cei mai mici până la venerabilii membri ai obştii avându-şi rostul şi partea de distracție. Ca şi în vremurile lui Tertulian sau Heltai, nici omul modern nu se rezumă în timpul acestor sărbători doar la intonarea cântecelor creştine.

Şi pentru sătenii din zona Fălticenilor, fiecare din aceste zile ale ciclului hibernal încă mai reprezintă o lună a anului următor. Întreaga perioadă este parcursă cu multă precauție şi diverse interdicții (se evită împrumutarea lucrurilor din gospodărie, se ocolesc certurile etc.), iar tuturor întâmplărilor, memorabile cu adevărat ori total nesemnificative, li se conferă valoare de *omen*[70].

Începând de la Sfântul Andrei sau Sfântul Neculai şi până la Bobotează, ziua de ajun a marilor sărbători este considerată propice pentru diferite acte divinatorii, care prognozau fie regimul ploilor în

---

[65] Dimitrie C. Ollănescu, *Teatrul la români*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1981, p. 39.
[66] Ovidiu Bârlea, *Folclorul românesc*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1981, p. 267.
[67] Adolphe Bithard, *Sărbătoarea Crăciunului. La diferite popoare*, Bucureşti, Editura Luceafărul, 1913, p. 12.
[68] Davide Caselli, *Crăciunul la diferite popoare*, Bucureşti, Editura Minerva, 1915, p. 61.
[69] Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 269.
[70] Ion H. Ciubotaru, *Valea Şomuzului Mare…*, p. 82.

anul care urma şi implicit rodnicia ogoarelor, fie destinul individual. Evident, în trecut, ca şi în prezent, „nimeni nu e aşa de curios despre viitoarea lor soartă ca fetele cele mari”[71]. Câteva practici sunt generalizate în toată zona, fiind şi cele mai uzitate. Se crede cu tărie că unele atribute ale viitorului soț pot fi aflate dacă, legată la ochi, fata merge în grădină şi numără nouă pari de lemn de la gard, legându-l pe ultimul pentru a-l recunoaşte a doua zi. În funcție de aspectul parului (înalt, gros, noduros etc.) este conturat şi cel menit: slab – gras, înalt – scund, bogat – sărac etc. (Giuleşti, Boroaia, Ganea). Exact la miezul nopții Sfântului Vasile, perechea mult aşteptată poate fi văzută cu o lumânare în apa fântânii (Oniceni) ori în casă, iluminând o oglindă cu flacăra unei lumânări (Şoimăreşti). Informații mai lacunare se obțin în cotețele porcilor, în funcție de numărul grohăiturilor acestora când sunt strigați, calculându-se anii rămaşi până la măritiş. Modalitatea cea mai comodă de aflare a ursitului constă în stimularea viselor iar pentru aceasta, pe un areal mai larg, se aşeza sub căpătâi *Epistolia Maicii Domnului – cea căzută din cer*, cumpărată din vreme din iarmaroacele de la Fălticeni sau Roman[72].

Când divinațiile nu corespund aşteptărilor, fetele apelează la vrăji şi farmece de dragoste, descântând socul (Cornul Luncii) sau afumându-se cu pene de cuc înainte de a merge la horă (Ţoleşti)[73]. Fetele rămase multă vreme nemăritate, femeile despărțite sau văduvele încă tinere, caută sprijinul vrăjitoarelor care descântă pentru venirea pețitorilor prin *învelirea focului* şi *înfigerea cuțitului* în mijlocul acestuia (Ţoleşti)[74]. S-au consemnat şi practici de magie neagră, care vizau moartea rivalei (Dolheştii Mari). O astfel de vrajă („baterea penelor la trunchi”) ne dezvăluie încă o ipostază a nudității rituale, asumată în tandem de vrăjitoare şi fata bătrână[75].

Lipsiți demult de preocupările celorlalți, bătrânii fac estimări privind vremea, timpul optim pentru semănat şi lucrat pământul. „Dacă luna stă ca o coşarcă, ține apa, va fi un an ploios; dacă are un colț în jos,

[71] Simeon Florea Marian, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, vol. I. *Cârnilegile*. Ediție îngrijită şi introducere de Iordan Datcu, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 50.
[72] Silvia Ciubotaru, *Obiceiuri nupțiale din Moldova. Tipologie şi corpus de texte*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 181.
[73] *Ibidem*, p. 190-191.
[74] *Ibidem*, p. 193.
[75] *Ibidem*, p. 196.

va fi secetă” (Oniceni). Se înşiruie atent pe masă, pe blidar sau culme calendarele din foi de ceapă ori coji de nuci, umplute cu sare. Până şi organele porcului sunt examinate cu atenţie după tăiere: „dacă splina îi groasă în spate, urmează iarnă lungă” (Lămăşeni). Zăbovind încă la sacrificarea porcilor, obicei care are vădite corespondenţe cu ceremoniile străvechi şi cu „zilele grase” ale Saturnaliilor romane[76], observăm că, spre deosebire de alte zone, nu s-a impus o anumită zi în care să se realizeze acest lucru. În Sasca Mare, Ignatul este considerat ca ideal. În alte părţi, această „treabă” poate fi amânată până în Ajunul Crăciunului. În Lămăşeni „nu se aude nici un guiţat de porc până după Crăciun, căci oamenii postesc”.

*

*   *

Mentalitatea populară păstrează viguros credinţa că, în timpul sărbătorilor de trecere la un an nou, *cuvântul* devine faptă, printr-o simplă rostire, prin *urare* putându-se transmite celor din jur „lucrurile şi stările dorite”[77]. De la Crăciun la Bobotează urările abundă, adresate după rânduieli bine ştiute şi păstrate care-şi găsesc expresia deplină în *datina* colindatului. Clasificarea formelor de colindat propusă de savantul ieşean Petru Caraman[78] se regăseşte şi astăzi, după aproape opt decenii, în realităţile manifestărilor din zona Fălticenilor, chiar dacă nu toate elementele se exprimă cu aceeaşi tărie. Am mai adăuga categoriei profane a datinii teatrul haiducesc, bine reprezentat până în urmă cu puţin timp.

În urma binecunoscutei cercetări pe care Traian Herseni a întreprins-o asupra cetelor de feciori din Ţara Oltului, s-a desprins aproape de la sine observaţia că acestea performează în zilele Crăciunului, în multe locuri din Ardeal, Anul Nou trecând aproape neobservat[79]. În zona noastră de interes, ca de altfel în Moldova întreagă, marea majoritate a obiceiurilor de acest tip sunt concentrate în ajunul, noaptea şi ziua Sfântului Vasile. Fără a avea aceeaşi forţă şi

---

[76] G. Dem. Teodorescu, *Încercări critice asupra unor credinţe*, *datine şi moravuri ale poporului român*, Bucureşti, Tipografia Petrescu-Conduratu, 1874, p. 19.
[77] Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 269.
[78] Petru Caraman, *op. cit.*, p. 7-8.
[79] Traian Herseni, *Forme străvechi de cultură poporană românească. Studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din Ţara Oltului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 89-91.

dimensiuni, fenomenul colindatului este însă prezent şi la Crăciun. Grupurile de colindători au o slabă coeziune, constituindu-se în seara ajunului dintr-un mic nucleu: „Feciorii merg la casa fetei, colindă, apoi iau fata cu ei şi merg mai departe” (Oniceni). Nici diferențierile nu sunt stricte, în rândul colindătorilor găsindu-şi uneori loc şi cei „Trei Crai”, iar de prin anii ‘60 ai secolului trecut şi un „Moş Crăciun”, de evidentă sorginte cărturărească. Locul obişnuit pentru prezentarea repertoriului era la fereastră, dar colindarea prietenilor, rudelor, vecinilor se face în casă[80]. Textele colindelor nu mai conțin elemente de arhaicitate. Melodica unora dintre ele este însă de factură veche, deosebite fiind variantele de tip „Vânătorii şi Sfântul Ioan”, „Cerbuşorul” etc., de influență clar ardelenească, având asemănări „ce merg uneori până la identitate” cu piese culese în Maramureş, Bistrița-Năsăud, Sălaj[81].

Un interes deosebit suscită, mai ales prin amploare, colindatul religios, marcat de particularitățile confesionale ale multor sate din zonă. De-a lungul Văii Moldovei în amonte, de la Drăguşeni şi satele de pe deal, începând cu Iorcanii Tătăruşilor, până în localitățile de pe Râşca, pitite sub Culmea Stânişoarei, o însemnată parte a populației a rămas adepta calendarului iulian, de stil vechi, după reforma din octombrie 1924. Numiți în mod obişnuit *stilişti*, *vechi calendarişti* sau *pe vechi*, aceştia sunt mai nou recunoscuți ca adepți ai Bisericii Ortodoxe de Stil Vechi din România, care îşi are sediul central chiar în zona Fălticenilor, la Mănăstirea Slătioara.

Nedeosebindu-se de majoritari decât prin decalajul de treisprezece zile între aceleaşi sărbători, stiliştii nu sunt în nici un fel percepuți ca fiind diferiți. Practic, la nivelul comunităților săteşti nici nu s-a conturat cu mare claritate existența a două biserici. Pentru că frontierele dintre ele sunt ca şi inexistente, iar „dezertările” dintr-o parte în cealaltă, precum şi revenirile, uneori repetate, nu contrariază pe nimeni. Trecerea reprezintă o simplă opțiune a individului, neîmpiedicată de cereri, aprobări, botezuri, ceremonii de consacrare, jurăminte ori explicații. De cele mai multe ori schimbarea taberei se constată când poarta unei gospodării rămâne închisă la hramul şi sărbătorile de iarnă ale unui stil. Şi totuşi, fără a contrazice nimic din cele expuse mai sus, putem întrezări câteva nuanțe care îi individualizează pe păstrătorii vechiului calendar. Cei mai fervenți

---

[80] *Sărbători şi obiceiuri*, vol. IV. *Moldova*, coord. I. Ghinoiu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, p. 275.

[81] Ion H. Ciubotaru, *Valea Şomuzului Mare*..., p. 88.

practicanți dintre aceştia, în general persoane în vârstă, precum şi o parte a clerului, propovăduiesc un soi de puritanism, îndemnând sătenii să se reîntoarcă la un presupus mod de viață românesc de până la 1924: nunțile fără lăutari, neparticiparea tinerilor la hore, jocuri şi alte petreceri comunitare şi, bineînțeles, prohibirea totală a jocurilor cu măşti. Evident, puțini sunt cei convinşi să renunțe la datini şi obiceiuri înstăpânite de veacuri, fie tineri sau gospodari.

Pentru subiectul nostru, principalul efect al acestor atitudini îl reprezintă perpetuarea constant bună a unor forme de colindat religios. Copii din clasele primare şi gimnaziale, aflați sub ascultarea părinților, performează la Crăciunul pe stil vechi. Fetele, în grupuri de două până la cinci, interpretează colinde religioase cunoscute. Băieții umblă mai ales cu *Steaua*, împodobită abundent cu beteală şi hârtie colorată. Ținuți, potrivit lui Mihail Kogălniceanu, la mare cinste încă de pe la începutul secolului al XIX-lea, *Irozii* ajunseseră să aibă reguli precise de joc care circulau şi în scris din 1860[82]. Distribuția completă consemnată atunci: un împărat, doi îngeri, un stratiot, trei crai, un harap, doi ostaşi cu lănci, doi ostaşi cu săbii, este văzută tot mai rar, replicile fiind şi ele substanțial comprimate. Unele personaje („cei trei crai") s-au desprins din grup evoluând independent, însă marea concentrare de datini are loc şi pe stil vechi tot la Anul Nou. În Drăguşeni, de pildă, noaptea Sfântului Vasile este sărbătorită de două ori cu aceeaşi intensitate de toată suflarea satului.

Pregătirile pentru Anul Nou încep odată cu postul Crăciunului. De la copii până la însurăței, se fac înțelegeri şi întovărăşiri, se distribuie roluri. Recuzita este coborâtă din poduri, reparată şi completată. De pe la Sfântul Nicolae, liniştea nopților este străpunsă de sunetul tobelor, cornurilor şi harapnicelor, semn vădit al nerăbdării.

Indiscutabil, apogeul manifestărilor populare la Anul Nou este marcat de apariția alaiurilor de mascați, în cete organizate sau constituite ad-hoc. Deşi acest tip de colindat a căpătat o mare varietate de forme, în fiecare sat se detaşează o ceată sau două (în raport cu mărimea localității), considerate ca reprezentative, emanație a colectivității. Numele lor diferă de la un loc la altul: *Hora*, *Partia*, *Ceata satului*, *Roata*, *Berea* (termen similar cu unul din numele pe care-l poartă cetele transilvănene), *Malanca*. Ultima denumire, răspândită mai ales în Bucovina, inclusiv cea

[82] Teodor T. Burada, *Istoria teatrului la români*, Bucureşti, Editura Minerva, 1975, p. 51-54; Moses Gaster, *Literatura populară română*, Bucureşti, Editura Minerva, 1983, p. 323.

de nord[83], este întâlnită şi în partea de sud-est a zonei Fălticenilor. Din componenţa cetelor fac parte tineri cu vârste diferite, de la cei pe cale să-şi depăşească statutul de puber până la flăcăii în prag de însurătoare. Vechiul rol iniţiatic al acestor întovărăşiri este încă evident, prin modul de organizare şi atribuţiile asumate. Este vorba de o formă primară, originară, de agregare a cetelor, cu „o întovărăşire şi o căpetenie”[84], tip care a stat şi la baza celor transilvănene înainte de influenţa saşilor.

Conducătorii cetelor – *vătafi*, *ofiţeri*, *dragomani* – sunt flăcăi care s-au impus ca lideri în sat de mai multă vreme. Nu am mai întâlnit urme ale dobândirii statutului de căpetenie prin vot, licitaţie sau confruntare dar, prin reguli nescrise, şefii trebuie să aparţină unor familii de oameni respectaţi, să nu aibă defecte fizice. Înainte de toate „te gândeşti să ai ceva pe-acasă” (Ruşi), pentru a acoperi un eventual deficit. Atribuţiile lor nu se rezumă numai la organizarea colindatului. Tocmesc din timp lăutarii pentru jocuri şi umblatul prin sat, asigurând hrana acestora şi plata completă la final. Închiriază sala de joc, îşi aleg oamenii pentru ceată (20-30), distribuindu-le rolurile. În 1943, Ion Chelcea a redactat un scurt material pe baza răspunsurilor la chestionarele aplicate în judeţul Baia, cu titlul *Dragomanul ca dregătorie populară*[85]. Dincolo de împrejurările prin care o asemenea dregătorie a pătruns în popor, înlocuind termeni mai vechi (un studiu special pe această temă merită reluat), constatăm că în mare măsură prerogativele dragomanului au rămas aceleaşi până în momentul de faţă, cu excepţia atribuţiilor extinse peste an, când acelaşi personaj organiza hora şi scrânciobul la Paşti.

Pentru a fi bine primiţi la casele gospodarilor, conducătorul şi membrii cetei organizează, în mod obligatoriu, trei zile de joc la Crăciun şi două la Bobotează, constituind prilejuri ideale pentru alte rituri de iniţiere, masculine şi feminine. Fetele de 15-16 ani, ţinându-se cont şi de înfăţişarea lor fizică, sunt scoase la joc în premieră, intrând astfel în categoria celor de măritat. Şi băieţii puteau debuta acum, însă „dansau numai cu fetele ce rămâneau [...] de la cei mari [...] prin unghere, să nu-i stingherească pe cei mai bătrâni”[86].

---

[83] Nicolae Băieşu, Grigore Bostan, Grigore Botezatu, *Folclor din Ţara Fagilor*, Chişinău, Editura Hyperion, 1993, p. 120-122.
[84] Traian Herseni, *op. cit.*, p. 58.
[85] Ion Chelcea, *Dragomanul ca dregătorie populară*, în „Anuarul Liceului Naţional Iaşi”, Iaşi, 1946, p. 64-68.
[86] Silvia Ciubotaru, *op. cit.*, p. 170.

„Cea mai mare preocupare a tineretului în timpul sărbătorilor [este] căsătoria”, spunea, pe bună dreptate, Petru Caraman[87]. Divinațiile, vrăjile şi farmecele fetelor, apropierea prin dans, sunt urmate de alte gesturi simbolice, dar uşor descifrabile care netezesc parcursul apropierii între tineri, oferind posibilitatea căsătoriilor şi încuscririlor. La casele fetelor de măritat cetele zăbovesc mai mult, extinzându-şi repertoriul şi evoluând cu aplomb sporit. Unii îndrăgostiți care nu fac parte din alai îşi constituie un grup restrâns, cu prietenii, urând numai în locurile unde au interes. Pe de altă parte, fetele cu gând de măritiş pregătesc un colac mare, uneori împletit în opt, pe care, la sfârşitul programului cetei, îl dăruiesc flăcăului îndrăgit. Este cea mai simplă şi clară declarație de dragoste şi un moment rar în care fetele îşi pot exprima fără echivoc alegerea. Dacă băiatul este nehotărât sau total lipsit de intenții, primeşte colacul şi pleacă, răspunsul său fiind evident negativ. Când darul vine în întâmpinarea unor aşteptări febrile, colacul este primit, dar se invocă dificultatea transportului acestuia. Colacul este lăsat „în plăcere” fetei, urmând ca flăcăul să revină după el în zilele următoare. Este, fireşte, un pretext! La Drăguşeni, alesul apare chiar a doua zi cu băutură, petrecând cu părinții fetei[88]. Regula cea mai răspândită este ca abia la Bobotează, băiatul, însoțit de familia lui, să sosească „pentru tăierea colacului” la casa fetei, unde sunt aşteptați cu mari pregătiri. Se întâmplă uneori ca aşteptarea să fie în zadar: „La Crăciun joacă colacul şi la Bobotează Dracul” (Ruşi).

În ajunul Anului Nou, începutul colindatului este lăsat în seama celor mici, care, prin inocența vârstei, oferă o „garanție sigură a eficienței urărilor”[89]. De la primele ore ale dimineții, însoțiți de unul dintre părinți, pornesc din poartă în poartă, având un singur element de recuzită: clopoțelul. Cei mai mărişori se asociază câte doi, umblând cu buhaiul. Urătura este denumită generic *Pluguşorul*, atât la copii, cât şi la cetele celor mari. Cei mici stăpânesc un text prescurtat, pe care-l rostesc la fiecare casă. Urătura celor mari este mult mai vastă, invocându-se ordinea muncilor la câmp, de la arat, semănat şi până la recoltat, reconstituindu-se apoi drumul de la treierat la moară, frământatul şi coptul colacilor. Adesea sunt cuprinse şi secvențe cu destinație, pentru fete, notabilități etc., rostite într-un ritm alert şi cu tentă satirică.

---

[87] Petru Caraman, *op. cit.*, p. 579-588.
[88] Ion Chelcea, *op. cit.*, p. 65.
[89] Ion H. Ciubotaru, *Valea Şomuzului Mare…*, p. 68.

Pluguşorul, cu sumedenia de variante întâlnite, a suferit influențe serioase încă de multă vreme. Umblatul cu *Plugul mare* al flăcăilor abia mai persistă în amintirea celor bătrâni. Ca model de text, mereu adaptat la realitățile locale, a fost folosit *Pluguşorul* lui Vasile Alecsandri. Unele publicații, ca de pildă „Vestitorul satelor”, al cărui tiraj se distribuia cu precădere în jurul Băii şi apoi Bogdăneştilor, tipăreau tot felul de snoave, strigături, poveşti, provenite din orice loc, numai din zonă nu. În primul număr al „Vestitorului” din 1916, pe prima pagină apărea un pluguşor din... Vârful Câmpului, Dorohoi. Erau popularizate şi diverse broşuri, nesemnate (ex. „Cărticica de pluguşoare ce se ură în seara Sfântului Vasile”), care se puneau în vânzare pe lângă şcolile din sate. Este clar că asemenea producții ieftine, scrise într-un limbaj facil, serveau ca model pentru mulți, alături de textele folclorice autentice, dar şi de creațiile unor „talente” locale.

În ultimele decenii, colindatul celor mici, răsplătiți cu bani, colăcei sau fructe, s-a extins, poate şi ca urmare a pierderii din vigoare a alaiurilor constituite din flăcăi. După încheierea uratului cu *buhaiul* sau clopoțelul, copii, asociați în grupuri mici, se maschează, cel mai adesea în capre şi urşi, mergând la rude, prieteni sau la cei dispuşi să-i primească din nou. Cam aceleaşi tipuri de măşti folosesc şi însurățeii care colindă la un număr restrâns de case.

Spectacolele de teatru haiducesc ocupă un loc aparte în zonă, deşi se constată o lipsă de acuratețe a costumației, mai puțină grijă pentru învățarea şi interpretarea cântecelor sau apariția unor replici îndoielnice[90]. Bucurându-se, timp de aproape un secol, de o popularitate deosebită, acest gen de teatru „fără scenă” a pătruns în cultura populară pe filieră cultă, fiind integrat fără rezerve în ansamblul obiceiurilor de iarnă. Fără a intra aici în prea multe detalii cu privire la geneza teatrului popular haiducesc, amintim doar că unii cercetători îi caută rădăcinile în culegerile lui Vasile Alecsandri de după 1852[91]. Piesa care l-a transformat însă într-un personaj notoriu pe haiducul Jianu a fost scrisă şi montată de Matei Millo şi Ion Anestin în 1857. Atât Millo, cât şi Mihail Pascaly (care a reluat subiectul, păstrând aproape în întregime textul lui Millo)[92] au

---

[90] Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 277.
[91] Vasile Adăscăliței, *Un pol de contribuții etnografico-folcloristice privind realitățile vasluiene*, Vaslui, Centrul Județean al Creației Populare, 2005, p. 112-113.
[92] V. G. Popa, *Teatrul popular românesc*, Bucureşti, Editura „Grai şi Suflet – Cultura Națională”, 2006, p. XIX.

întreprins turnee prin mici târguri şi iarmaroace. Cu rubedenii la Spătăreşti, localitate limitrofă a Fălticenilor, Millo era, aşa cum am mai arătat, nelipsit de la bâlciul Sfântului Ilie, în timp ce Pascaly se instala cu predilecţie la Roman. Considerăm că pe această axă, care leagă cele două târguri prin Valea Moldovei, s-a născut teatrul popular de haiduci, în ultima parte a secolului al XIX-lea, răspândindu-se apoi treptat. De altfel, o bună perioadă de timp, în Oltenia, „patria lui Iancu Jianu”, acest teatru a rămas necunoscut[93]. Titlurile mai răspândite ale acestor piese sunt *Banda lui Jianu* sau *Jienii*. În unele cazuri, termenul de *jian* l-a substituit pe cel de *haiduc*. Pentru a localiza acţiunea şi a-i da mai multă credibilitate, acelaşi scenariu (cu diferenţe minore dintr-un loc în altul) poartă nume diferite, de regulă pe cele ale haiducilor locali: *Banda lui Pantelimon*, *Radu*, *Bujor*, *Coroi* etc. Succesul acestor piese a dat frâu liber imaginaţiei tinerilor din diverse localităţi, care au scris şi jucat la cumpăna dintre ani scenarii cu subiecte istorice: *Căderea lui Hitler*, *Ştefan cel Mare*, *Pacea Generală* etc. Toate s-au dovedit efemere. Într-o cercetare efectuată la Găineşti în 1998, unul din bătrânii satului ne-a relatat subiectul *Păcii Generale* jucate în sat până în anii ’30 ai secolului trecut. Scenariul aborda nici mai mult nici mai puţin decât sistemul tratatelor de pace de la Versailles! Personajele îi reprezentau pe liderii politici şi militari care au luat deciziile. Evident că, în scurt timp, memoria populară, bazată pe mecanismele oralităţii, nu a mai putut reţine cu exactitate amănuntele, care s-au dezistoricizat. În plus, costumaţia fastuoasă, cu eghileţi şi galoane era prea scumpă.

*

* *

Umblatul alaiului mare al feciorilor începe cu puţin timp înaintea înserării. Traseul este stabilit din timpuri pe care nu şi le mai aminteşte nimeni, orice schimbare fiind cu neputinţă de făcut. Fiecare familie ştie dinainte ora la care i se va trece pragul. Singurul nemascat este *vătaful* sau *dragomanul*, îmbrăcat în ţinută militară. Toţi ceilalţi membri poartă măşti şi costumaţii diferite, zoomorfe şi antropomorfe. Dacă în genere s-a căzut de acord că apariţia

[93] Vasile Adăscăliţei, *Aspecte din dramaturgia populară*. *Te5atrul popular de haiduci*, în „Limbă şi Literatură”, vol. II, Iaşi, 1956, p. 20.

mascaților trebuie pusă în concordanță cu degenerarea timpului, asupra rostului deghizării părerile sunt mai nuanțate. Măştile ar reprezenta spiritele moşilor şi strămoşilor care stimulează fertilitatea[94], având şi multiple valențe apotropaice[95]. Într-o altă accepțiune, deghizarea îi asigură individului deplinul anonimat la adăpostul căruia îşi refulează tensiunile sufleteşti acumulate peste an, printr-un comportament pe care nimeni nu şi le-ar permite în viața cotidiană[96]. Dar originea mascării trebuie căutată, înainte de toate, în ceremoniile străvechi, în care zeitățile apăreau substituite unui animal, după un scenariu păstrat până astăzi: sacrificarea animalului, zeu, jelirea acestuia, urmată de învierea lui care corespundea totodată cu renaşterea speranțelor întregii colectivități.

Deşi imaginația colindătorilor este practic nelimitată iar varietatea măştilor foarte mare, câteva dintre acestea, cu o vechime ancestrală, nu lipsesc niciodată, având un loc distinct. Dintre măştile zoomorfe, *Ursul* şi *Capra* îşi dispută întâietatea. Cu toate că îşi limitează influența la Moldova subcarpatică, jocul *Ursului* este semnalat constant pe întreg teritoriul bătrânei provincii şi chiar în alte regiuni ale țării, având, de asemenea, atestări îndelungate la ruşi şi polonezi, care îl practică prin gesturi „mimice şi groteşti între Crăciun şi Paşti”[97]. Localizarea măştii în Moldova, într-un spațiu care nu a fost supus romanizării, a îndreptățit apariția unor ipoteze care caută originea obiceiului în societatea geto-dacă şi în cultul lui Zalmoxis, văzut ca o zeitate ursulină, după cum pledează şi terminologia tracă (*zalmo* = piele, *olxis* = urs)[98]. Masca-costum cea mai răspândită este confecționată din blană de oaie. În unele sate apar, din timp, în timp şi costume vegetale, „din pănuşițe de stuf cusute des pe un țol” (Ruşi), reprezentare zoomorfă a demonilor vegetaționali. În cea mai arhaică variantă a sa, jocul ursului era liber. Realitățile bâlciurilor, unde erau nelipsiți urşii dresați ai țiganilor, au atras treptat subordonarea măştii de către ursar. Şi în perioada actuală mai întâlnim o formă a magiei

---

94 Ion Ghinoiu, *Vârstele timpului*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1988, p. 119.
95 Traian Herseni, *op. cit.*, p. 106.
96 Mihai Pop, *Anul Nou. Lectura unui discurs ceremonial*, în vol. *Calendarul Maramureşului*, Baia Mare, 1976, p. 8.
97 Vasile Adăscăliței, *Jocul ursului de Anul Nou în Moldova*, în „Analele Ştiințifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza»”. Secțiunea III, tom 16, 1970, p. 21.
98 Ovidiu Bârlea, *Folclor şi istorie*, în „Revista de Etnografie şi Folclor”, tom 11, nr. 1, Bucureşti, 1966, p. 14.

prin contact legată de credința în ursul vindecător, la Anul Nou cei suferinzi de şale întinzându-se pentru a fi călcați.

Capra, o mască mult îndrăgită şi răspândită, are în unele sate chiar un alai al ei. Corpul costumului este realizat dintr-un covor, uneori acoperit cu vârfuri de stuf şi bogat împodobit cu mărgele, oglinzi, panglici, batiste etc. Capul este cioplit din lemn, cu falca de jos mobilă care în timpul jocului este acționată în ritmul muzicii, scoțând clămpănituri puternice. Purtătorul acestei măşti are nevoie de dexteritate şi multă prezență de spirit. Mişcările sunt ample şi imprevizibile, cu întoarceri şi salturi spectaculoase, cu ruperi de ritm şi dese schimbări de direcție înspre asistență, provocând sentimente amestecate, de teamă şi ilaritate.

O apariție familiară în zonă, deşi nu la fel de răspândită ca celelalte măşti animaliere, sunt *căiuții*, cu o muzică şi un dans special, evoluând cu „număr” propriu în spectacolul alaiurilor sau secondând, în cetele mai mici, ursul sau capra. Apariții mai modeste au o serie de reprezentări animaliere, cum ar fi *berbecul*, *cocostârcul*, *balaurul*.

Măştile antropomorfe coabitează cu celelalte, completându-le. De o importanță şi valoare aparte sunt obrăzarele de urâți, moşi, babe, reprezentând suferința şi degradarea timpului, dar amintind totodată de cultul strămoşilor. Pentru a deveni spectaculoasă, deghizarea implică muncă, cheltuială şi pregătiri. Uneori însă, dorința individului este doar de a se depersonaliza şi a participa în grupul de mascați, lucru obținut lesne prin întoarcerea hainelor pe dos, puțină funingine pe față etc. Cu doar câteva însemne distinctive (un ciocan, o tinichea, o pungă legată la brâu, un stetoscop vechi), sunt sugerate diverse personaje: *țigani*, *ovrei*, *negustori*, *doctori* etc.

Programul începe cu urătura sub geam, pe fond muzical. Unii gospodari cer oprirea muzicii în timpul declamării orației. Apoi, în desfăşurarea spectacolului, se perindă măştile care apar în prim plan atunci când este cântată melodia fiecăreia: mai întâi „artiştii”, „frumoşii”, urmați de urs, capră, căiuți. În final, dansul nebunesc, însoțit de strigături triviale al urâților. Când şi când, în componența grupului intră şi *nunta țărănească*, un segment distinct al cetei, care cuprindea personajele principale ale unui spectacol marital: mire, mireasă, naşi, popă etc. În ultima vreme acest obicei este tot mai rar văzut. Des întâlniți sunt Vasilache şi Mărioara, două personaje care mai demult făceau deliciul comediilor din bâlciul de la Fălticeni, aşa cum *Jidanii* – şi ei o reflectare a târgului de altădată – sunt elementul picant, efectuând toate giumbuşlucurile şi obrăzniciile în curțile oamenilor.

Mai mulți informatori au relatat că în perioada de după al Doilea Război Mondial, cele mai „frumoase” grupuri mascate aparțineau „normaliştilor”. Aceştia erau elevi ai liceelor pedagogice, dar, prin extensie, erau denumiți aşa toți liceenii. Veniți în vacanță cu imaginația stimulată de lecturi şi din dorința de a se detaşa cumva de ceilalți, au confecționat şi purtat tot felul de măşti animaliere exotice, fără corespondent în fauna României sau Europei: zebre, struți, cămile etc. Adesea, sugestiile lor au fost preluate, constituind încă o cauză a alterării jocurilor cu măşti. Textele compuse pentru aceste personaje erau în egală măsură noi şi ridicole, după şabloanele proletcultiste ale perioadei: „Struțule, hai mai departe/ Să umblăm prin şapte sate/ De bine să tot urăm/ Pe oameni să-i bucurăm/ Pe fete să le privim/ Republica s-o-nflorim/ Țara noastră s-o iubim/ De-acu până-n veci, amin!”[99]

În unele sate mai izolate (Ruşi, Ioneasa, Negoteşti), drumurile din noaptea Sfântului Vasile sunt acoperite de cenuşa focurilor care se aprind cu paie şi strujeni „şi toată *Malanca* joacă în jurul lor”, obicei cu trimitere directă la vechile credințe şi practici solstițiale legate de confruntarea întunericului cu lumina, când în toată Europa se ardeau butuci sau se rostogoleau roți aprinse[100].

În afara celor pierduți pe drum, întregul alai îşi urmează vătaful până la „ultima casă”. Indiferent din ce loc ar porni diverse grupuri de mascați, „ultima casă” este întotdeauna aceeaşi pentru toți, un loc comun de întâlnire în dimineața Anului Nou. Pentru că aceste locuri sunt adesea situate în interiorul satelor, credem că ele au fost fixate acolo de mult timp şi abia extinderea ulterioară a vetrelor de sat a făcut ca ele să fie acum plasate la distanțe mari de marginea localităților sau de întretăierea ulițelor.

Câştigurile obținute nu se împart. După plata muzicii şi sălii de joc, banii se păstrează pentru cheltuielile trebuincioase balurilor de la Bobotează. Indiferent dacă în urma umblatului prin sat cheltuielile au fost acoperite sau nu, în zilele de 6 şi 7 ianuarie jocul tot are loc, altminteri vătaful „nu mai poate da ochii cu gospodarii”. Eventualul profit rămâne organizatorului. Ceilalți şi-au avut partea de câştig din sumele suplimentare oferite de gazde în dobele ursarilor şi moşilor *Caprei* sau în palmele insistenților țigani, plătiți mai ales pentru a se

---

[99] V. G. Popa, *op. cit.*, p. 405.
[100] Petru Caraman, *op. cit.*, p. 344.

scăpa de impertinența cu care intră în casă, în grajd, urcă pe casă, lovind în acoperiş cu ciocanele. La apropierea mascaților, câinii, pisicile şi căruțele trebuiesc puse la loc sigur.

Dansul şi băutura în comun de pe tăpşanul din fața „ultimei case” pun capăt întovărăşirii. Nimeni nu mai este subordonat vătafului care, până la încheierea perioadei de sărbători, veghează singur (sau cu asociatul său de la cealaltă ceată a satului) la împlinirea celor cuvenite.

Aşa cum se poate constata, manifestările populare din zona Fălticenilor sunt încă bine reprezentate în timpul sărbătorilor de iarnă. Baza unei abordări ştiințifice a lor trebuie să o constituie principiul că nici un obicei de acum câteva secole nu mai poate fi identic cu unul actual, chiar dacă aparține aceluiaşi sat. Acest principiu devine şi mai însemnat dacă ținem seama că între momentul realizării primelor culegeri de folclor din aceste locuri şi până astăzi, societatea a suferit mai multe transformări decât în toate veacurile trecute la un loc.

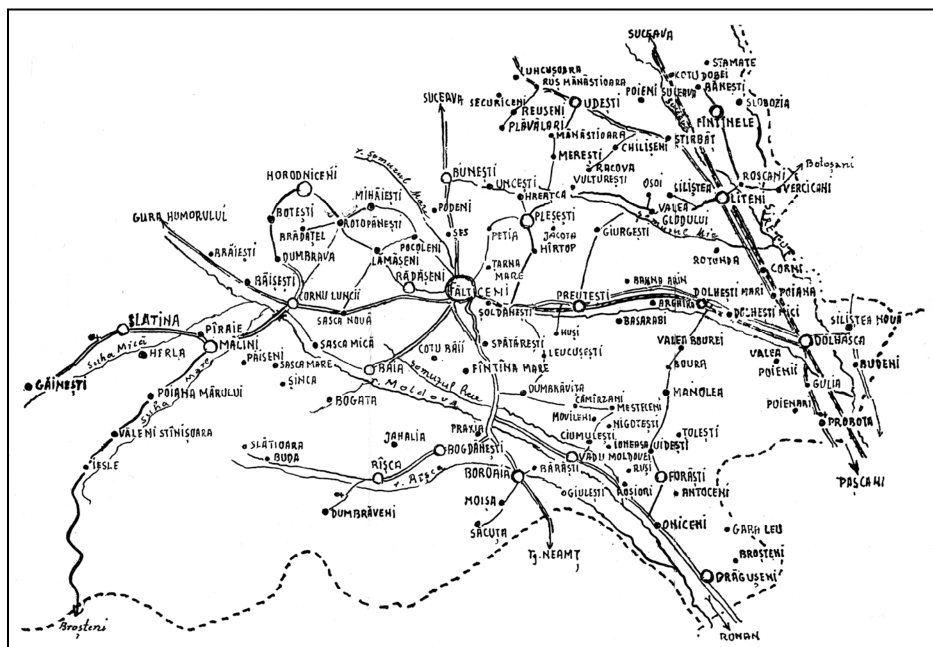
Şcoala, teatrele, tipăriturile au acționat aici încă de timpuriu, aducându-şi un aport însemnat prin modelele şi sugestiile pe care le-au oferit la multe din transformările şi inovațiile care acum au devenit obişnuință. O lovitură mare pentru vechile rânduieli ale satului a constituit-o apariția instituțiilor moderne, care prin prezența lor le-au făcut inutile şi anacronice pe cele tradiționale. Cluburile şi cercurile au înlocuit vechile şezători; căminele culturale au scos din circuit sălile de joc; rolul inițiatic al cetelor de flăcăi a fost preluat de către armată etc.

Adunarea alaiurilor de mascați se face tot mai anevoios. Media lor de vârstă este tot mai scăzută. Dacă înainte satul putea fi văzut şi ca o comunitate mai puțin permeabilă, în interiorul căreia încă mai domneau legi nescrise şi reminiscențe cutumiare, astăzi parțial lucrurile s-au schimbat. Între tinerii din acelaşi sat nu mai există solidaritatea de altădată. Plecând la şcoli ori la lucru, stând mult timp departe de casă, ei şi-au dobândit alte apartenențe de grup (de clasă – la şcoală; de echipă – la serviciu; de pluton – în armată etc.). Colectivitatea sătească reprezintă doar una dintre identitățile la care pot apela. Şi colectivizarea agriculturii (care nu interesează aici ca act socio-politic) trebuie văzută, după opinia noastră, ca o importantă cauză a pierderii de conținut a obiceiurilor. Rupt de pământul pe care îl stăpânea şi-l lucra, țăranul a renunțat într-o oarecare măsură şi la practicile destinate fertilității lui.

Pentru tânărul modern, colindatul nu mai reprezintă singura opțiune a nopții de Anul Nou. Datinile tradiționale sunt acum puse în situația de a face față concurenței „revelionului”, obicei nou, care propune modalități variate, confortabile şi ispititoare pentru consumarea timpului sărbătorii.

Şi totuşi, oricâte ar fi piedicile, zilele sfârşitului de an rămân animate, deşi realitățile economice şi sociale ale satului s-au schimbat. Spectacolul datinilor şi obiceiurilor se perpetuează, fie din teama de nu a lăsa neîndeplinite unele rituri neînțelese acum, fie datorită forței tradiției.

ILUSTRAȚII

Zona Fălticenilor

1. *Partia* (alai de mascați). Hârtop – Suceava

2. Mască de capră. Arghira – Suceava

3. Mască de capră. Preuteşti – Suceava

5. Mascați la *Urs*. Preutești – Suceava

6. Măşti de lup şi urs. Preuteşti – Suceava

7. *Căldărar*. Preuteşti – Suceava

8. Mascați. Leucuşeşti – Suceava

9. Alaiul *Caprei*. Leucuşeşti – Suceava

ETNOGRAFIA ROMÂNEASCĂ ÎN CONTEXT EUROPEAN*

Din istoricul colecțiilor și muzeelor din spațiul românesc, începând chiar din secolul al XVIII-lea, observăm că obiectul etnografic a căpătat însemnătate doar treptat, mai cu seamă în condițiile creșterii nevoii de evidențiere a identității naționale, pe măsură ce s-a cristalizat conștiința de sine a poporului român. Interesul colecționarilor s-a îndreptat în primul rând asupra antichităților, artei, arheologiei, științelor naturii și, abia mai târziu, spre arta populară. De altfel, se consideră că primul muzeu din spațiul românesc, orientat cu preponderență spre arta europeană, a fost organizat la Sibiu de către baronul Samuel von Brukenthal[1], în propriul palat, construit la 1779. În anii '40 ai secolului al XVIII-lea, când se afla la Viena, Brukenthal a început să-și creeze diverse colecții[2] și o bibliotecă valoroasă – lucru care a fost remarcat și consemnat într-un almanah din 1773 –, fiind enumerate printre cele mai însemnate colecții particulare din Viena acelei vremi. Palatul de

---

* Referat pentru teza de doctorat, *Evoluția etnografiei românești în perioada contemporană*, aflată în curs de elaborare sub îndrumarea prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei, Facultatea de Istorie, Universitatea „Al. I. Cuza" Iași.

1 Corina Nicolescu, *Muzeologie generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979, p. 24. Trebuie amintit că Francesco Griselini vizitează în 1774 castelul Huniade din Timișoara și admiră acolo o „sală de arme" cu trofee luate de la turci, dar și un femur fosil, ceea ce dovedește prezența unor colecții private care nu sunt neapărat deschise publicului larg și care, cel puțin până la un timp când vor constitui suportul patrimoniului unui muzeu, rămân relativ ascunse. (Florin Mehedinți, *Contribuții privind începuturile muzeologiei în Banat*, în „Analele Banatului", Timișoara, 1993, p. 353). După modelul Brukenthal, la sfârșitul aceluiași secol al XVIII-lea, la Apold, în Mureș, găsim o colecție foarte bogată de mobilier, ceramică și documente, „organizată expres a fi muzeu, așa cum de altfel spune inscripția de pe frontonul ei: *Museum*" (Ioan Opriș, *Transmuseographia*, București, Editura Oscar Print, 2000, p. 40).

2 Samuel von Brukenthal și-a constituit colecțiile prin achiziții făcute personal din Viena și Transilvania sau prin intermediul pictorului Johann Martin Stock, preluând colecții mai vechi precum cea a arhiducelui Leopold Wilhelm, cumpărând de pe piața de artă sau direct de la artiștii epocii (Martin Meytens și Franz Neuhauser jun.).

la Sibiu găzduieşte şi astăzi galeriile de artă, cabinetul de stampe şi biblioteca baronului şi este accesibil publicului încă din 1790[3].

Până la acest prim şi important pas spre organizarea muzeistică, documentele pomenesc o serie de colecţii particulare ce cuprindeau manuscrise, inscripţii, cărţi şi monede, chiar începând cu secolul al XVI-lea. Îi vom aminti doar pe Iohan Mezerzius, arhidiacon la Cluj-Mănăştur, în 1516, Iohanns Honterus, Peter Surius din Sighişoara, Ştefan Adami, Michael Pankratius şi Herman Lukas[4].

Timp de 186 de ani, adică până în vremea lui Constantin Cantemir (1685-1693), la Mănăstirea Putna s-a păstrat spre „pomenire", din dorinţa clară a voievodului, arcul lui Ştefan cel Mare. La 1693, o armată de răsculaţi cazaci, leşi şi moldoveni a prădat mănăstirea, făcând să dispară acest valoros obiect. Pe lângă arc, se mai păstrase şi un pahar „ce vorbeau călugării din mănăstire că este din iaspis" (o piatră scumpă) şi de care s-a ştiut până în timpul celei de-a treia domnii a lui Mihai Racoviţă când, Mihail Chisăliţă, egumenul mănăstirii, şi-a propus să se servească la masă cu paharul domnitorului, împreună cu nişte slugi boiereşti, „zlotaşi" (strângători de biruri). Ion Neculce spune că prin faptul că au băut din acel pahar „au stricat un lucru scump, domnesc şi de minune ca acela"[5].

Să nu-l uităm nici pe Nicolae Mavrocordat, care era pasionat de cărţi şi monede vechi, a cărui colecţie valora, în 1758, atunci când a fost obligat să o vândă, 100.000 de piaştri[6].

La Colegiul Sf. Sava din Bucureşti, prin ordonanţa nr. 142 din 3 noiembrie 1834 semnată de principele Alexandru Dimitrie Ghica s-a înfiinţat Muzeul Naţional de Istorie. La baza acestui muzeu a stat colecţia de ştiinţe ale naturii înfiinţată de cadrele didactice ale

---

[3] Muzeul Brukenthal, deschis publicului în 1790, cu trei ani înaintea inaugurării Muzeului Luvru din Paris, a fost gândit după modelul eteroclit al secolului al XVIII-lea, cuprinzând efectiv o galerie de tablouri, cele mai multe pânze fiind ale artiştilor flamanzi, un cabinet numismatic, un tezaur de argintărie, o bibliotecă cu rarităţi (manuscrise, incunabule etc.), o colecţie de mineralogie şi ştiinţe naturale, o colecţie de arheologie şi piese istorice (Corina Nicolescu, *op. cit*, p. 25).

[4] Adolf Ambruster, *Dacoromano-Saxonica*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980, p. 48-64.

[5] I. A. Candrea, *Din bătrâni. Cum şi ce povestesc cronicarii despre vremile şi domniile din trecut*, Bucureşti, Biblioteca Minervei, 1909, nr. 37, p. 86-87.

[6] Nicolae Iorga, *Ştiri nouă despre Biblioteca Mavrocordaţilor şi despre vieaţa muntenească în timpul lui Constantin Vodă Mavrocordat*, Academia Română, „Memoriile secţiei istorice", S. III, t. VI, Bucureşti, 1926, p. 135-145; Marcu Beza, *Urme româneşti în Răsăritul Europei*, Bucureşti, 1935, p. 30-32.

Colegiului pentru nevoile de instrucție[7]. Un rol important în aplicarea acestui proiect extrem de însemnat pentru istoria culturală a țării a avut Mihalache Ghica, fratele domnitorului, care a motivat astfel propunerea sa: „Cele mai multe capitale ale Europii să fălesc cu muzeuri cu cabineturi de istorie naturală, şi cu alte deosebite colecții (adunări) care au pricinuit atâta înaintare ştiințelor şi au adus mari ajutoare industriei; alte iarăşi cetăți mai puțin populate pătrunse de folosințele acestea au aşezat pe o mai mică scară asemenea institut (...). Acest muzeu va primi obiecturi câte cu vremea vor completa un cabinet de istorie naturală, va strânge la un loc modeluri trebuincioase spre îmbunătățirea agriculturii şi industriei naționale; scopul însă mai deosebit al acestei aşezări va fi a strânge acolo câte antichități să mai găsesc risipite printr-acest Prințipat care ar putea da orişicare lumină asupra istoriei nației noastre”[8].

Tot atunci, la Iaşi se înregistrează preocupări muzeografice începând cu Societatea medicilor naturalişti din Iaşi, ce avea ca proiect, între altele, deschiderea unui „Cabinet de Ştiințe Naturale”. Acesta va fi un adevărat muzeu inaugurat în februarie 1834[9]. Una dintre activitățile care a rămas în istorie pentru premiera sa a fost prima expoziție organizată la români, la Iaşi, pe 14 mai 1839[10],

---

[7] A se vedea detalii în acest sens: Al. Marinescu, *1260 de ani de la înființarea Muzeul Național*, în „Revista Muzeelor” (RM), 3, Bucureşti, 1995, p. 45-52; Ştefan Pop, *Colegiul Național Sf. Sava*, în „Boabe de grâu”, IV, nr. 7, Bucureşti, iulie 1933, p. 400-415.

[8] Elena Popescu, *Mărturii despre înființarea Muzeului Național la Bucureşti, în anul 1834*, RM, 1, 1970, p. 28. De altfel, Mihalache Ghica a făcut o donație substanțială către acest muzeu: o colecție de 1250 monede, o colecție de 150 minerale şi o colecție cuprinzând 213 cochilii de moluşte. În 1837, Carol Wallenstein de Vella, profesor de desen (publicase la Bucureşti, în 1836, o carte pe care elevii Colegiului Sf. Sava o foloseau, *Elemente de desen şi de arhitectură*), a fost numit conservator şi director al muzeului. De asemenea, pentru istoricul înființării acestui Muzeu Național, vezi Vladimir Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1968; Ioana Cristache Panait, Panait I. Panait, *Începuturile muzeografiei la Bucureşti*, RM, 1, 1966, p. 37-43; Dorin Popescu, *Centenarul Muzeului de Antichități*, în RM, 4, 1964, p. 345-348.

[9] *Deschiderea solemnă a Cabinetului de Istorie Naturală în Iaşi*, în „Albina Românească”, Iaşi, 1834, Supliment la nr. 21. Pentru o perspectivă mai largă, a se vedea Jean Livescu, *Rolul societăților ştiințifice din Moldova în dezvoltarea ştiinței în țara noastră*, în „Studii şi cercetări ştiințifice”, vol. I, Iaşi, 1950, Fasc. 1, p. 427.

[10] În Transilvania, prima expoziție de acelaşi tip, organizată la inițiativa Societății Agrare Ardelene, se desfăşoară la Dicio Sânmartin, la 1869. Legislația privind expozițiile şi concursurile agricole şi industriale propusă de Alexandru Ioan Cuza prin ordonanța din 12 iunie 1864 a stimulat evenimentele de acest fel care au înregistrat o ritmicitate sporită: expoziția industrială de la Bucureşti, din 1865, expoziția meseriilor din 1880, expoziția cooperatorilor, 1883 şi 1887 etc. (*Enciclopedia României*, vol. IV, Bucureşti, 1943, p. 283 sqq.)

constând în „câte flori şi plante cresc în amândouă emisferele”, deci nu în obiecte etnografice, pentru că se ştie, ştiinţele naturii au reprezentat o mare curiozitate.

Observăm aici foarte clar că există o influenţă a mişcării muzeistice din Europa asupra iniţiativelor instituţionalizate din spaţiul românesc, deşi şi colecţionarii particulari, care circulau în străinătate pentru studii, afaceri sau de plăcere, îşi cumpărau obiectele (şi) din Europa sau se inspirau vrând-nevrând din modelele de organizare ale colecţiilor apusene.

În Europa, în secolul al XVIII-lea, ştiinţele au luat un avânt considerabil sub impactul Renaşterii şi al perioadei iluministe, aspect care se reflectă şi în domeniul muzeografiei. Este momentul în care apare nu numai ideea caracterului didactic al muzeelor, dar şi constituirea muzeografiei ca disciplină ştiinţifică. Astfel, în 1727 este tipărit primul tratat de muzeografie, prin implicarea negustorului englez Gaspar F. Neickel[11] şi se pun bazele muzeografiei moderne, în Franţa, prin trecerea la organizarea sistematică a colecţiilor, conservarea şi restaurarea lor, cât şi la realizarea unor arhitecturi care să armonizeze spaţiul, exponatele şi lumina[12].

Corina Nicolescu sintetizează câştigurile şi inovaţiile esenţiale ale muzeografiei europene a secolului al XVIII-lea, care au avut efecte şi asupra muzeisticii din spaţiul românesc, începând cu primele decenii ale secolului al XIX-lea şi care au marcat, în ştiinţa muzeului, epoca modernă[13]. Astfel, sporeşte numărul colecţiilor şi este stimulat gustul de a strânge opere de artă şi obiecte diverse; se conturează tendinţa de specializare şi organizare sistematică, după criterii clare şi separarea

---

[11] Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 29. Merită să precizăm aici că termenul de *monument* nu a intrat în dicţionarele franceze decât în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, deşi folosirea lui era deja răspândită de la începutul acelui secol şi consacrată de Guizot, care, după ce a fost numit ministru de interne în 1830 a creat postul de inspector al monumentelor istorice. Ba mai mult, termenul apăruse dinainte, încă din 1790, într-un text scris de L. A. Millin, în contextul Revoluţiei franceze, în care sunt elaborate conceptul de monument istoric şi mijloacele de păstrare şi conservare (muzee, inventare, clasare, refolosire) care îi sunt asociate. (A se vedea în acest sens Françoise Choay, *Alegoria patrimoniului*, Uniunea Arhitecţilor din România, Bucureşti, Editura Simetria, 1998, p. 14. Apud L. A. Millin, *Antiquités nationales ou Recueil de monuments*, Paris, 1790-1798, 6 volume, p. 77; F. Rucker, *Les Origines de la conservation des monuments historiques en France*, Paris, Jouve, 1913, p. 76 sqq).

[12] Primul experiment de folosire a luminii zenitale din plafon se face la Versailles, în Salonul Pătrat, cu prilejul unei expoziţii de pictură şi sculptură, în 1789 (*Ibidem*, p. 30).

[13] *Ibidem*.

colecțiilor în galerii de pictură şi sculptură, cabinete de *curiozități*, numismatică, argintărie, porțelanuri, colecții privind ştiințele naturii, etnografia; apare preocuparea de a colecționa şi altceva decât opere de artă; se observă inițiativa de a pune la dispoziția publicului aceste colecții, pentru formarea gustului şi spiritului artistic; se preocupă de conservarea şi restaurarea obiectelor, prin urmare apar atelierele de restaurare; se acordă atenție spațiilor care să fie destinate strict muzeelor; apare primul tratat de muzeografie.

Ideile Revoluției Franceze au dat un impuls extraordinar concepțiilor noi în legătură cu conținutul şi rolul muzeului. Concret, Revoluția stă la baza înființării unor mari muzee, ca urmare a trecerii bunurilor regale, nobiliare şi mănăstireşti în patrimoniul statului. Vechile colecții au fost transformate în instituții de stat. Ca teoretician al mişcării, Diderot a prevăzut înființarea, la Luvru, a unui *Muzeu central al artelor şi ştiințelor*, care s-a realizat doar parțial în forma propusă de el. Oricum, Luvru a devenit cel mai mare centru de cercetare artistică din Franța, iar pe 10 august 1793, a avut loc deschiderea oficială a primului muzeu de stat din Franța, în Palatul Luvru. Apoi, la Palatul Versailles s-a creat un mare depozit de artă deschis în martie 1797. Inițiativele de care pomenim au determinat o amplificare a mişcării muzeale – organizându-se muzee în Toulouse, Lille (muzeu organizat, în 1792, cu opere sechestrate de către pictorul Louis Watteau), Caen, Anvers, Douai (în urma confiscării operelor de artă ce aparțineau bisericilor şi mănăstirilor, în anii 1792-1794[14]), Arras (muzeu organizat de pictorul Dominique Doncre, însărcinat să preia, în 1794, obiecte ce aparținuseră nobilimii şi Bisericii, cu scopul „educării maselor”[15]) etc. –, dar au deschis drumul către dezvoltarea acestei instituții culturale în întreaga Europă.

În contextul evenimentelor petrecute în acest domeniu în Franța – la care se pot adăuga măsurile radicale inițiate ulterior de Napoleon, ce au dus la creşterea semnificativă a patrimoniului muzeelor, aspecte asupra cărora nu vom mai insista – constatăm o emulație, o efervescență a mişcării muzeistice şi în celelalte țări, inclusiv în spațiul românesc. A fost necesar să facem acest excurs în Europa deoarece mişcarea premuzeală sau muzeală de la noi a fost foarte timidă în secolele XVII-XVIII, iar influența din afară a fost

---

[14] Vezi Musée de la Chartreuse Douai, *Guide de visite*. *Peintures*, 1994.
[15] Vezi Les Musées de Nord-Pas de Calais, *Le Guide*, Casterman, 1994, p. 10.

definitorie (sau foarte mare). Cu trecerea timpului, inițiativele româneşti capătă avânt, beneficiind şi de o legislație adecvată. Apusul continuă să fie o sursă de inspirație, dar amprenta națională, interesele ştiințifice, specificitatea devin tot mai pregnante. Este semnul evoluției de care a avut parte şi poporul român în secolul al XIX-lea, condiție *sine qua non* pentru existența unor muzee valoroase, după cum afirma Grigore Tocilescu: „Muzeele nu sunt decât rezultatul unei civilizațiuni prospere şi perfecționate; cu cât un oraş sau o țară progresează în viața intelectuală, cu atât simte îndată trebuința de un muzeu şi o bibliotecă, pentru că este în natura omului de a voi să cunoască punctul său de plecare, ca şi punctul său de popas; şi nicăieri mai bine nu se studiază rolul omului înainte, ca şi după istorie, decât în muzee, în reunirea inteligentă şi rațională a tot ce trecutul ne-a lăsat, chiar sub orice formă ar fi acel rămas strămoşesc”[16]. Acum se produce alinierea Țărilor Române la cultura europeană. Ca dovadă a dezvoltării economice, a evoluției politice şi cristalizării unei pături de intelectuali, care determină o plus valoare în societatea românească, sunt muzeele, „cea mai desăvârşită expresie a culturii unei țări”, după cum credea Alexandru Tzigara-Samurcaş.

Jaroslav Krejci, profesor de studii europene la Universitatea din Lancaster, vorbeşte despre impactul uriaş pe care l-a avut Revoluția Franceză, în secolul „luminilor”, pe termen lung, inspirând pe majoritatea *naționaliştilor* şi *republicanilor* din „secolul națiunilor”[17].

---

[16] Arhivele Statului Bucureşti, fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 4821-1889, apud Petre Oprea, *Constantin Esarcu*, *colecționar*, RM, 3, 1970, p. 214. În acelaşi spirit sunt şi cuvintele rostite mai târziu, în 1921, anul înființării Muzeului Renaşterii Române 1821-1921, de către directorul acestei instituții, I. D. Ştefănescu: „Neamurile cele mai cuminți şi cele mai viteze au nevoie de întreaga lor putere ca să se poată îndrepta în valurile vremii. Ele ştiu însă că cel mai de seamă izvor al unei orientări sigure este conştiința şi simțirea trecutului: de acolo se desface deslegarea cea mai dreaptă a oricărei greutăți”. Muzeul Renaşterii Române trebuia să fie „un institut de studii şi cercetări, în cel mai larg înțeles, pentru orientarea socială şi culturală a neamului, pentru mândria şi sporul de viață, care se naşte în prețuirea ştiută şi dreaptă a sufletului, care s-a mistuit în vremi”. De asemenea, trebuia să cuprindă „toate documentele epocii noastre de Renaştere (1821-1921), acte, fotografii, opere literare, istorice şi sociale, documente artistice, tablouri, sculpturi, documente etnografice, costume şi lucrări de artă casnică, mobile, scoarțe, crestături etc.” (apud Ioan Opriş, *Alexandru Lapedatu şi contemporanii săi*, Cluj-Napoca, Editura Albastră,1997, p. 45-46).

[17] Jaroslav Krejci, *Great Revolutions Compared*; *The Search for a Theory*, Wheatshecif Books, Brighton-Sussex, 1987, p. 204-206, apud Ioan Opriş, *Transmuseographia*, p. 40.

Impactul nu se limitează doar asupra chestiunilor de ordin politic şi social, ci produce schimbări de viziuni şi în muzeografie. Astfel, în Franţa, întâlnim două principii care stau la baza noii organizări a muzeelor. Mai întâi, sunt grupate bunurile artistice şi culturale care aparţinuseră regalităţii şi nobilimii, lucru care determină înţelegerea acestor instituţii ca instrumente de educaţie patriotică şi estetică, având funcţie didactică[18]. Apoi, rolul instituţiilor se extinde până la a fi adevărate centre de cercetare în istorie şi arheologie, arte şi ştiinţe.

În spaţiul românesc, instituţionalizarea muzeelor şi colectarea obiectelor care le compun nu rezultă din confiscări, ca în Franţa, cât mai cu seamă din colecţii particulare valoroase, din iniţiative asociative între şcoală şi Biserică[19] sau pe baza materialului didactic (o adevărată colecţie), cum este cazul Muzeului Naţional de Istorie înfiinţat pe lângă Colegiul Sf. Sava. Mai mult, se impune să precizăm că influenţa franceză[20] se manifestă asupra conţinutului şi rolului pe care îl deţine muzeul, ca instrument de afirmare a ideii naţionale[21], în condiţiile în care românii se aflau sub stăpânire austro-ungară sau otomană. Aceasta este etapa în care se remarcă înfiinţarea specializată a muzeelor de istorie şi de etnografie[22].

Contextul politic şi cultural de după 1848 a creat condiţii propice pentru dezvoltarea muzeografiei româneşti: s-au înfiinţat catedre specializate de istorie la universităţile din Iaşi şi Bucureşti, s-a înfiinţat Societatea Academică Română (1866), s-au pus bazele Muzeului „Asociaţiunii"[23] (ASTRA), au apărut unele publicaţii specializate, s-au semnat acte juridice şi organizatorice. Astfel, Alexandru Ioan Cuza a

---

[18] Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 30.

[19] Virgil Mihăilescu Bârliba, *Începuturile Muzeului Arheologic din Piatra Neamţ*, în „Memoria Antiquitatis", XVIII, Piatra Neamţ, 1992, p. 315-319.

[20] Balzac spune foarte clar, în 1840, fără a se preocupa de aroganţa naţionalistă făţişă de care dă dovadă: „L'opinion se fait à Paris: elle se fait avec de l'encre et du papier" (Ioan Opriş, *Transmuseographia*, p. 45; apud Caroline Mathieu, *Musée d'Orsay. Guide*, Paris, 1992, p. 180).

[21] Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 32.

[22] Corina Nicolescu are evidenţa mai multor muzee apărute în acest context în unele ţări europene: Muzeul Naţional din Praga, apărut ca reacţie la stăpânirea habsburgică; Muzeul culturii populare norvegiene (1895), ca formă de luptă de independenţă faţă de Suedia; Muzeul Skansen, muzeu etnografic în aer liber, pentru evidenţierea trăsăturilor proprii poporului suedez; Muzeul mişcării Risorgimentto, de eliberare şi unificare a Italiei, înfiinţat la Torino; Muzeul naţional german de la Nurenberg (*Ibidem*, p. 32).

[23] Mihail Sofronie, *Astra şi activitatea muzeistică*, în „Centenarul revistei Transilvania", Sibiu, 1969, p. 25-27.

semnat Decretul nr. 1648 din 23 noiembrie 1864, care aproba Regulamentul şi organizarea Muzeului Național de Antichități şi Decretul nr. 1649 din 25 noiembrie 1864 prin care Nicolae Mavros a fost numit preşedinte pe viață al Comitetului arheologic din România (cu Al. Odobescu, V. A. Urechia şi August Treboniu Laurian, membri onorifici). Tot atunci s-a produs despărțirea dintre Muzeul de arheologie de cel de istorie naturală, primul fiind inaugurat pe 29 august 1865[24].

În secolul al XIX-lea, un impact foarte important asupra difuzării noilor idei l-a avut presa[25], care atribuia instituțiilor muzeale un viitor strălucit. Este şi aceasta o cale prin care ajung să fie cunoscute în Ardeal ideile asociative preluate de la Goethe, de a înființa societăți de sprijin a muzeelor: Societatea Ardeleană pentru Ştiințele naturii, fondată de saşii din Sibiu, în 1848-1849, sub conducerea lui Michael Bielz; Societatea Muzeului Transilvaniei din Cluj (1859); Societatea de Arheologie şi Istorie din Oradea (1870), cele de la Timişoara (1871), Sighetul Marmației (1873), Deva (1880), Arad (1881), Alba Iulia (1886), Satu Mare (1891), Dej şi Baia Mare (1899), toate contribuind la dezvoltarea muzeografiei[26]. De asemenea, elita românească intelectuală, profesională şi politică, având contact cu lumea civilizată mai ales prin intermediul studiilor pe care le săvârşesc la Paris, Viena sau Berlin, se constituie într-o adevărată generație de „luminatori”[27], care a făptuit cu adevărat istoria secolului al XIX-lea şi pe care îi vom întâlni la revoluțiile din 1821 şi 1848, la unirea din 1859, în perioada marilor reforme dirijate de Alexandru Ioan Cuza, la războiul pentru independență de la 1877-1878. Pe mulți dintre ei îi găsim implicați şi în fenomenul muzeografic[28]: Samuil von Brukenthal, Carol Wallenstein de Vell, Gheorghe Asachi, Alexandru Odobescu, Cezar Bolliac (este unul dintre premergătorii arheologiei ca ştiință, la noi), Grigore Tocilescu, apoi Titu Maiorescu, Spiru Haret şi alții[29]. Dar în

---

[24] Ioan Opriş, *Transmuseographia*, p. 60. A se vedea şi Ion Ionaşcu, *O ştire documentară despre deschiderea Muzeului Național de Antichități din Bucureşti în 1865*, RM, 5, 1967, p. 471.

[25] Ioan Opriş, *Transmuseographia*, p. 45.

[26] *Ibidem*, p. 48; de asemenea, Coriolan Petranu, *Muzeele din Transilvania*, *Banat*, *Crişana şi Maramureş*. *Trecutul*, *prezentul şi administrarea lor*, Bucureşti, 1922, p. 37-38.

[27] Nicolae Bocşan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timişoara, Editura Facla, 1986, p. 179-181.

[28] Ioan Opriş, *Transmuseographia*, p. 49.

[29] Aceşti intelectuali au venit cu soluții importante pentru dezvoltarea muzeelor. Despre aceşti pionieri, a se vedea Corneliu N. Mateescu, *Cezar Bolliac (1813-1881)*, în „Drobeta”, 1976, p. 213-214.

procesul acesta nu vorbim neapărat doar de câteva nume, ci de o întreagă clasă a burgheziei româneşti care se cristalizează în secolul al XIX-lea şi care doreşte să acceadă la conducerea statului[30]. Acest demers avea nevoie de instituţii culturale care să reflecte interesele sale economice şi politice. Istoria era principala zonă spre care s-a orientat. Chiar dacă Ardealul era orientat cu predilecţie spre Occident, iar Ţara Românească şi Moldova încercau să se desprindă de modul de viaţă specific fanariotismului[31], legăturile intelectualilor ardeleni cu cei din Principatele Române au existat şi chiar s-au amplificat, deoarece aveau proiecte comune[32] impregnate de ideile înnoitoare care circulau în întreaga Europă. Rezultatele dialogului nu au întârziat să apară.

Şederea în străinătate, la studii, a reprezentat pentru mulţi o perioadă nu doar de desăvârşire intelectuală personală, cât şi un prilej de înţelegere a sistemelor politice apusene, de însuşire a unor idei revoluţionare, de contact cu marile curente şi modele culturale, de vizionare a unor pinacoteci şi muzee[33] cu un patrimoniu extrem de bogat şi valoros, ceea ce a făcut ca din rândul acestor elite să se constituie o adevărată clasă politică, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea[34]. Era firesc să se implice cu pricepere şi în crearea instituţiilor muzeale din spaţiul românesc, a căror utilitate nu mai trebuia

---

[30] Vezi Alexandru Florin Platon, *La genèse de la bourgeoise dans les Principautés roumaines (seconde moitie du XVIII-e siècle-début du XIX-e siècle). Considérations préliminaires*, în „Nouvelles études d histoire”, număr special, 1995, p. 61-80.

[31] Vezi mai mult pe această temă în Gheorghe Platon, Alexandru Florin Platon, *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluţie socială şi politică (Date statistice şi observaţii istorice)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1995, p. 59-90 şi p. 117-129.

[32] La Paris, un grup de studenţi români (Ion Ghica, Al. G. Golescu şi D. Brătianu) au înfiinţat *Societatea pentru învăţătura poporului român*, la 20 august 1839. Ion Câmpineanu a fost trimis la Bucureşti cu actul de constituire al acestei grupări, pentru a face prozeliţi (Al. Cretzeanu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu. Acte şi scrisori din perioada 1840-1870*, vol. I, Bucureşti, Imprimeriile Independenţa, 1934, p. 10-11).

[33] Să-l amintim pe Dinu Brătianu care vizitează muzeele din Londra, la 1887 şi pe cel de pictură din Anvers, bisericile oraşelor Bruges şi Gand, „adevărate muzeuri”, muzeul din Lille, „mult mai frumos ca muzeul nostru, cu Stăncescu şi Aman”, în 1888; şi pe fratele lui, Ionel Brătianu, care era impresionat de Luvru (*Din corespondenţa familiei Ion C. Brătianu, 1887-1888 (ian.-iunie)*, vol. III, Bucureşti, Imprimeriile Independenţa, 1934, p. 42-43, 108, 279-282, 362, 408-409).

[34] Elena Siupiur, *Les intellectuels roumains du XIX-e siècle et la réorganisation de la classe politique et du système institutionnelle*, în „Revue Roumaine d Histoire”, Bucureşti, 1995, janvier-juin, 1-2, p. 75-78. Autoarea studiului pomeneşte cifra de 3000 de intelectuali implicaţi în viaţa politică.

justificată[35], ba chiar frecventarea lor devenise o obligație socială, riscând să atingă snobismul[36]. Una dintre cele mai evidente măsuri de valorificare a trecutului este legea privind inventarierea monumentelor istorice dată de Alexandru Ioan Cuza în 1860, care privea şi reorganizarea, mai specializată şi după principii moderne, a muzeelor naționale de istorie, artă şi ştiințe[37]. În acest context, în 1864, apare Muzeul național de antichități, organizat de Alexandru Odobescu, pornind de la colecțiile din timpul lui Ghica. Acest nou muzeu intenționa să ilustreze cultura din spațiul românesc, din preistorie şi până în secolul al XIX-lea, prin obiecte arheologice, obiecte de artă, copii după picturi, stampe, desene, numismatică etc.

Curentele ideologice naționaliste de după 1850 au reverberații în toate formele de organizare asociativă. Aşa apar Junimea, la Iaşi, în 1863 şi Societatea Culturală „Ateneul Român", la Bucureşti, în 1865, care a avut drept scop „întemeierea de biblioteci publice, de colecțiuni şi pinacoteci"[38], asemenea altor organizații: ASTRA, Societatea

[35] Pe 16 iulie 1894, la deschiderea Muzeului Gorjului, inițiatorii aveau următorul discurs: „Având nădejde neclintită în aportul rodnic al năzuințelor noastre închinăm înfăptuirea Muzeului Gorjului sfintelor umbre ale strămoşilor noştri, care cu sabia în mână au scris în cartea vieții drepturile țării călcate în picioare de vrăjmaşi în vremi de grijă şi de mare cumpănă. Datoria noastră a urmaşilor este de a întreține pururea aprinsă făclia amintirii faptelor şi năzuințelor lor pentru păstrarea şi mărirea Patriei". (Vasile Cărăbiş, *Începuturile Muzeului Județean Gorj*, în „Revista muzeelor şi monumentelor" (RMM), muzee, 9, Bucureşti, 1984, p. 74). Aflat în Belgia, Ionel I. C. Brătianu a vizitat mai multe instituții de cultură, iar apoi a comunicat familiei ce se poate învăța prin cultivarea monumentelor şi a muzeelor: „Belgia poate împrumuta multe civilizațiilor vecine, dar prin dezvoltarea ce le-a dat rămâne o țară distinctă cu istoria ei, cu interesele ei, cu viața ei socială, economică şi artistică proprie. Individualitatea nației flamande, dezvoltarea puternică a instituțiilor sale se manifestă în organizația sa actuală, în prerogativele mobiliare ale comunelor sale, în monumentele sale, în splendidul trecut al artei, industriei şi comerțului flamand. Luptele pentru libertatea comunelor stau scrise pretutindeni de o burghezie mai zeloasă de drepturile sale decât cele mai aristocratice societăți. Pe piețele din Anvers şi de la Bruxelles se ridică statuile celor care n-au recunoscut şi au înfrânt năzuințele regilor francezi. La Bruxelles şi la Gand pe piețe şi în muzee se păstrează viu suvenirul celor care s-au răsculat întâi contra formidabilului imperiu spaniol" (*Din corespondența familiei Ion C. Brătianu*, scrisoare către Ion C. Brătianu, 29 iuni2/10 iulie 1888, de la Dunkersque, p. 426).

[36] Ioan Opriş, *Transmuseographia*, p. 61.

[37] *Ibidem*, p. 63.

[38] Ateneul Român, *Statute*, 1922, art. 2.

Transilvania (fondată în 1867), Liga pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor, din 1890, din ale căror activităţi şi programe au rezultat muzee. Ioan Opriş remarcă însemnătatea sintetică a eforturilor de modernizare culturală pe care a avut-o Academia Română (începând din 1867), care adunase întreaga intelighenţie românească.

Expoziţiile mondiale

Pe lângă avântul pe care îl iau iniţiativele de organizare a muzeelor în secolul al XIX-lea, un fenomen ce a înregistrat o audienţă accentuată e reprezentat de marile expoziţii europene (din 1801[39]) şi universale (din 1851[40]). Ideea care a motivat şi mobilizat aceste evenimente a fost dorinţa de popularizare a unor produse de factură economică, dar şi culturală. Aşa încât, treptat, s-a observat o creştere a concurenţei ca factor de stimulare a productivităţii, a creativităţii şi a dialogului. Important de spus e că aceste expoziţii exprimau identitatea naţională, prin aportul unor mari arhitecţi şi prin girarea exponatelor de consilierea savantă a unor intelectuali redutabili[41]. Ţările Române au participat la expoziţia universală de la Londra din 1851 cu o serie modestă de produse agricole şi industriale[42].

Un impact deosebit în lumea artistică şi a muzeografilor a avut-o prima expoziţie pariziană a impresioniştilor din 1874[43]. Cum lumina şi culoarea erau chintesenţa noului curent, s-a impus nevoia unor tehnici de înrămare şi a unor modalităţi de expunere diferite. Acest lucru a inspirat noi viziuni asupra organizării sălilor de muzeu. Dar Ionel I. C. Brătianu remarcă nu numai acest aspect, la vechile muzee din Bruxelles, ci şi organizarea cronologică sau pe şcoli a expoziţiilor: „E ceva curios să observi într-un muzeu mersul ascendent al artei. Plecând de la prima şcoală italiană, care nu e decât bizantină curată, e foarte instructiv să vezi direcţiile deosebite în care conform caracterului lor propriu s-au

---

[39] Prin Expoziţia Produselor Industriei din 1801, de la Luvru, s-a încercat încurajarea acestui domeniu.

[40] În perioada 1 mai – 11 octombrie 1851, la Londra are loc prima expoziţie universală, organizată cu scopul de a încuraja industria engleză şi pentru a ridica South Kensington Museum (vezi Ioan Opriş, *Transmuseographia*, p. 67).

[41] *Ibidem*, p. 66.

[42] Vezi Georgeta Penelea, *Participarea Ţării Româneşti la Expoziţia Universală de la Londra din 1851*, RM, 2, 1966, p. 167-169 şi Victor Slăvescu, *Participarea Moldovei la Expoziţia Universală de la Londra din 1851. Rolul lui Mihail Kogălniceanu*, Bucureşti, 1941.

[43] Atunci au fost expuse 165 de lucrări semnate de 30 de artişti, între care Cézanne, Degas, Monet, Pissarro, Renoir şi alţii.

dezvoltat, pe de o parte, şcoalele nordice flamandă şi germană, pe de alta cele italiene; să vezi reprezentate, la început cu aceleaşi proceduri, materialismul unora şi idealismul celorlalţi”[44].

Evident, se poate pune întrebarea în ce mod au influenţat aceste expoziţii instituţiile muzeale? De exemplu, după expoziţia universală de la Londra din 1851 a fost deschis South Kensington Museum, care devine mai târziu Muzeul de Ştiinţe; italienii au plecat acasă cu idei şi au înfiinţat, în 1862, Muzeul Industrial Italian de la Torino; Muzeul Etnografic din Budapesta a inspirat expoziţia mondială din Viena din 1873 etc.[45]

Românii au înţeles însemnătatea participării la aceste evenimente mondiale, chiar dacă prezenţa a fost, la început, mai modestă: Londra (1851), Paris (1867), Viena (1873), Paris (1889, 1900). De pildă, Alexandru Odobescu justifica astfel participarea românilor la Expoziţia Universală de la Paris din 1867, unde a fost delegat: „arătând lumii străine mult-puţin cât ţara şi naţia produc, acea lume ne va deschide ochii asupra lucrurilor de preţ ce posedăm”[46]. Elementele care reprezentau identitatea noastră culturală sau naţională trebuiau puse în evidenţă. Pavilionul românesc a fost atunci inspirat de arhitectura bisericii episcopale de la Curtea de Argeş, proiectat de arhitectul Baudry şi realizat de C. Storck. În cei 560 m^2 ocupaţi de standurile românilor, au putut fi vizionate operele lui Gheorghe Tattarescu, Theodor Aman, Carol Pop de Szathmari, H. Trenk şi Nicolae Grigorescu, dar şi tezaurul de la Pietroasa şi obiecte de etnografie. Şcolile de arte şi meserii din Craiova, Bucureşti, Ploieşti, Galaţi, Câmpulung Moldovenesc au adăugat creaţiile artistice ale elevilor[47]. La scară mai mică, în Ardeal, ASTRA a organizat expoziţii, începând din 1862, şir care s-a finalizat în 1905 cu inaugurarea muzeului propriu. Dar sunt muzee din Transilvania – Alba Iulia, Cluj, Sfântul Gheorghe, Sibiu – care au participat la expoziţiile universale de la Viena (1875), Paris (1900), Londra, Brugge[48].

---

[44] *Din corespondenţa familiei Ion C. Brătianu*, *1887-1888 (ian.-iunie)*, vol. III, Bucureşti, Imprimeriile Independenţa, 1934, în scrisoarea către Pia, 22 iunie/4 iulie 1888, p. 414-416, 421- 422.

[45] Vezi Ioan Opriş, *op. cit.*, p. 68-69.

[46] Corina Nicolescu, *Alexandru Odobescu*, *cel dintâi istoric al artei româneşti*, RM, 2, 1967, p. 140.

[47] Georgeta Penelea, *op. cit.*, p. 167-169; Corina Nicolescu, *Participarea României la Expoziţia Universală de la Paris (1867)*, RM, 6, 1967, p. 572; Ion Jercan, *Participarea judeţului Prahova la expoziţii internaţionale în secolul al XIX-lea*, în „Anuarul Muzeului de Istorie – Arheologie Prahova”, I, Ploieşti, 1991, p. 255-256.

[48] Coriolan Petranu, *op. cit.*, p. 35-36.

De fiecare dată când s-a hotărât participarea la expoziții, problema care s-a pus a fost legată de criteriile de selecție a exponatelor care însemnau cu adevărat o valoare reprezentativă pentru mesajul pe care românii doreau să-l transmită străinilor, deoarece An. Stolojan – ministrul Domeniilor însărcinat cu pregătirile pentru Expoziția Universală de la Paris din 1900 – considera următoarele: „Acea expoziție va fi un inventar documentat de tot ce au produs mai însemnat artele, știința și activitatea economică din întreaga lume în acest secol. Pe lângă că este o chestiune de cuviință internațională de a răspunde la chemarea unei țări amice, interese politice și economice de întâiul ordin ne impun datoria de a participa la această expoziție. Este vorba să dovedim și pe acest tărâm că am făcut progrese însemnate de când am rămas stăpâni pe politica noastră comercială și economică. E deci de datoria tuturor românilor să ne dea concursul lor patriotic pentru ca și cu această ocaziune să mărim vaza României și să întindem bunul ei renume”[49]. Puțin înainte, cu ocazia unei alte expoziții, Em. Kirițescu cel puțin considera că scopul participării este de „a face cunoscute străinilor bogățiile și resursele de care dispun (...), de a atrage capitalurile indispensabile la dezvoltarea comerțului și a industriei și apoi a dobândi prin studii serioase și variate elemente necesare pentru a putea fi puse în pozițiunea de a profita de toate binefacerile civilizației moderne”[50].

Scopul acestor întâlniri prilejuite de marile expoziții era nu numai de a ne face cunoscute produsele românești, cât și de a fi la curent cu tot ce este nou în artă, știință, inventică, economie etc. Așa a fost constatat impactul impresionant al fotografiei, fonografiei și cinematografiei, care s-a manifestat și în domeniul muzeografiei.

Fotografia a fost inventată în 1824 de chimistul francez Nicephor Niepce (1765-1833). Primele fotografii se numeau *daguerréotype*, după numele lui Louis-Jacques-Maude Daguerre (1787-1851), care a perfecționat-o. În România, Carol Popp de Szathmari (1821-1885) a deschis primul studio foto din zona Balcanică, la București, în 1850. El este considerat primul fotoreporter de război, deoarece a participat și a luat imagini din timpul Războiului de Independență (1877-1878). Dar înainte de aceste realizări, el a întocmit, în 1843, un album, *Ardealul în imagini*, care surprinde realități

[49] Stelian Popescu, *Participări românești la târguri și expoziții internaționale până la primul război mondial*, în „Muzeul Național”, VII, București, 1983, p. 238; apud Em. Kirițescu, *Dare de seamă asupra expoziției române din Viena*, București, 1873, p. 7.
[50] *Ibidem*, p. 236.

etnografice, folclorice şi istorice ale vremii. Din fotografiile lui, la fel ca şi din cele ale lui Franz Duschek, s-a inspirat Theodor Aman[51] pentru a realiza lucrările *Micii lăutari*, *Votul de la 24 ianuarie*, *Constituanta*. Carol Popp de Szathmari a fost numit fotograful curţii princiare, în 1863, titlu ce i-a fost acceptat şi de Carol I[52].

Witold Rolla Piekarski (1857-1909) este un alt mare fotograf de materiale etnografice, el realizând aproximativ 150 de fotografii în perioada 1894-1900, în zona Olteniei şi Munteniei. Lucrările lui au fost expuse în pavilionul României la Expoziţia universală de la Paris din 1900[53]. Datorită contribuţiei sale la inovarea, prin fotografie, a muzeului, Piekarski este înscris printre pionierii muzeografiei din România.

Memorarea imaginii prin fotografie[54] şi a sunetului cu ajutorul

---

[51] Adrian Silvan Ionescu, *Theodor Aman şi fotografia*, *în Centenar Theodor Aman – 1991*, Bucureşti, Editura Venus, 1991, p. 119-126. C. Săvulescu, *Cronologia ilustrată a fotografiei din România*, Bucureşti, Editura AAF, 1985.

[52] Ioan Opriş, *Transmuseographia*, p. 90.

[53] Ecaterina Bosoancă, *Ţara Loviştei reflectată în fotografii de la sfârşitul secolului al XIX-lea aflate în Muzeul „Regiunii Porţile de Fier”*, RM, 4, 1995, p. 42-49. Despre însemnătatea lui Witold Rolla Piekarski în domeniul artei, fotografiei şi al muzeografiei, vezi I. Moisil, *Vitold Rolla Piekarski – o schiţă biografică*, în „Anuarul Olteniei”, nr. 27, 1926, p. 310; V. Cărăbiş, *Vitold Rolla Piekarski – Tantal*, în RM, 3, 1981, p. 56.

[54] În textul de faţă am consemnat apariţia şi însemnătatea fotografiei, fără a face o filosofie a problemei. Merită să aruncăm totuşi o privire asupra impactului pe care l-a avut această descoperire tehnică şi ce idei a generat la un creator precum Victor Hugo, la fel cum în secolul al XVI-lea s-a întâmplat cu inventarea tiparului, lucru care a stârnit reacţia entuziastă a lui Charles Perraul care vedea, în 1688, în înmulţirea cărţilor, dispariţia limitelor ce apăsau memoria: „astăzi..., aproape nimic nu se mai învaţă pe dinafară, pentru că de obicei cărţile pe care le citim sunt la îndemână, astfel încât se poate recurge la ele la nevoie, şi din care se pot cita mai sigur pasajele copiindu-le, decât din memorie, cum se făcea altădată” (*Parallèle des anciens et des modernes*, vol. I, Paris, 1688, p. 63; apud Francoise Choay, *Alegoria patrimoniului*, Uniunea Arhitecţilor din România, Editura Simetria, Bucureşti, 1998, p. 9). De o cu totul altă părere a fost Platon, care nu vorbea de multiplicarea textelor, ci de apariţia literelor, care, în viziunea filosofului, are efecte chiar asupra naturii umane. Un instrument care uşurează munca va duce în timp la pierderea unor abilităţi naturale pe care omul le are. În *Phaidros*, este relatată o legendă fascinantă a modului cum a fost primit scrisul, ca mare descoperire. Zeul Theuth (Hermes) din Egipt a descoperit mai întâi numerele şi socotitul, geometria şi astronomia, jocurile de table şi zarurile, iar apoi literele. Peste Egipt domnea atunci regele Thamus. Zeul îi sugerează regelui să răspândească artele descoperite de el printre oameni pentru a-i ajuta. „Priveşte rege, ştiinţa aceasta îi va face pe egipteni mai înţelepţi şi mai cu ţinere de minte; găsit a fost leacul uitării şi deopotrivă al neştiinţei”, la care regele îi răspunde: „Tu acum ca părinte al literelor, şi de dragul lor, ai pus în seamă tocmai contrariul a ceea ce pot face

fonografului, iar apoi realizarea filmelor, a însemnat o adevărată revoluţie pentru muzeografie şi a oferit posibilitatea ridicării acestui domeniu la nivel ştiinţific. Prin aceste descoperiri, documentarea devine mai elaborată şi mai bogată.

Expoziţia Universală de la Paris din 1900 a reprezentat pentru români un eveniment foarte important deoarece, retrospectiv, se observă claritatea cu care diriguitorii delegaţiei noastre înţelegeau cum anume să se prezinte. Într-o epocă în care dezvoltarea industriilor era pe primul plan şi, mai cu seamă, se anunţa sfârşitul epocii atelajelor trase de animale pentru a fi înlocuite definitiv cu automobilul, românii au decis că ei trebuie să arate lumii cine suntem, ce avem şi ce dorim, prin intermediul simbolurilor tradiţionale aplicate noilor tehnologii. Concret, standurile din Grand Palais – concepute de Camille Formige ca o compoziţie din arhitectura religioasă ce reproducea uşile de la biserica Mănăstirii Hurez, ferestrele de la Stavropoleos[55], coloanele de la

ele. Căci scrisul va aduce cu sine uitarea în sufletele celor care-l vor deprinde, lenevindu-le ţinerea de minte; punându-şi credinţa în scris, oamenii îşi vor aminti din afară cu ajutorul unor icoane străine şi nu dinlăuntru, prin cazně proprie. Leacul pe care tu l-ai găsit nu e făcut să învârtoşeze ţinerea de minte, ci doar readucerea-aminte. Cât despre înţelepciune, învăţăceilor tăi nu le dai decât una părelnică şi nicidecum pe cea adevărată. După ce cu ajutorul tău vor fi aflat o grămadă de prin cărţi, dar fără să fi primit adevărata învăţătură, ei vor socoti că sunt înţelepţi nevoie mare, când de fapt cei mai mulţi n-au nici măcar un gând care să fie al lor. Unde mai pui că sunt şi greu de suportat, ca unii care se cred înţelepţi fără de fapt să fie” (Platon, *Phaidros*. Traducerea de Andrei Cornea, Bucureşti, Editura Humanitas, 2006, 274c-275b).

La rândul său, Victor Hugo credea că inventarea imprimeriei duce inevitabil la moartea monumentului. „Intuiţia sa de vizionar – spune Francoise Choay – a fost confirmată prin crearea şi perfecţionarea noilor modalităţi de conservare a trecutului: memoria tehnicilor de înregistrare a imaginilor şi sunetelor, care reţin şi restituie trecutul sub o formă mai concretă pentru că se adresează direct simţurilor şi sensibilităţii, *memorii* ale sistemelor electronice mai abstracte şi mai descărnate” (Francoise Choay, *op*. *cit*., p. 9).

Cu toate acestea, ni se pare foarte interesantă discuţia pe care o face Francoise Choay pe marginea unei afirmaţii făcută de Roland Barthes în 1980 (în cartea *La Chambrer claire*, *Cahier du cinéma*, Gallimard – Le Seuil, Paris, 1980), cum că societatea modernă a renunţat la monument. Choay spune că fotografia este o formă de monument adaptată individualismului epocii noastre: „monumentul unei societăţi private, care permite fiecăruia să obţină în secret reîntoarcerea morţilor, privaţi sau publici, care îi fundamentează identitatea. Incantaţia memorială se împlineşte de acum mai liber, cu preţul unei munci modeste pentru aceste imagini care păstrează un dram de ontologie” (*Ibidem*, p. 10).

[55] Şi la expoziţia din Paris din 1867, pavilionul românesc a reprodus biserica Stavropoleos din Bucureşti

Mănăstirea Argeş şi streaşina de la Trei Ierarhi din Iaşi – au găzduit obiecte culturale, piese etnografice şi de artă populară produse în industria casnică, în şcolile de artă şi meserii ori în fabricile din Botoşani, Dorohoi, Suceava, Neamţ şi Iaşi[56], sculpturi, picturi şi planuri de arhitectură, premiate la final cu trei medalii de argint, nouă de bronz şi şapte menţiuni[57].

Aceeaşi sinceritate, care risca să pună în umbră România[58] (judecat din perspectiva evoluţiei vieţii economice) în raport cu celelalte ţări expozante – 14 state europene şi China, Egipt, Camerun – a stat şi la baza conceperii standurilor de la Expoziţia Internaţională de la Berlin din 1909, unde cele mai multe obiecte erau de factură tradiţională, ce ilustrau societatea rurală dominantă încă[59], dar admirate de Otto Odrich, care a scris despre ele în „Welt auf Reisen" (pe 1 martie 1909). În 1910, România participă la o mare expoziţie de vânătoare şi industrie casnică, organizată la Viena. Acolo au fost expuse, într-un spaţiu amenajat de arhitectul Popovici, piese de costum popular şi ustensile casnice din patrimoniul Muzeului Naţional. Şi tot atunci a fost editată placheta *Rumanische Volkskunst* ce purat legenda *Viitorul ţării îl ţese femeia*[60].

Alexandru Tzigara-Samurcaş, cel care a stat la baza organizării prezenţei României la aceste expoziţii, a insistat cu precădere asupra

---

[56] Cleopatra Ionescu, *Participarea judeţelor Botoşani*, *Dorohoi*, *Suceava*, *Neamţ şi Iaşi la Expoziţia Universală de la Paris din anul 1900*, în „Hierasus", Botoşani, 1981, p. 167-173.

[57] Alexandru Tzigara-Samurcaş, *Memorii*, I, *1872-1910*. Ediţia Ioan Şerb şi Florica Şerb, Bucureşti, Editura „Grai şi Suflet – Cultura Naţională", 1991, p. 139-140.

[58] Nerezolvarea problemei agrare (cunoscută în epocă drept „chestiunea agrară") a generat mari dificultăţi şi încetiniri de ritm în viaţa economică şi socială, deşi în industrie se remarcă o adevărată efervescenţă.

[59] Alexandru Tzigara-Samurcaş, *Memorii*, I, p. 269-272. Faptul că domina încă societatea rurală, ca un semn negativ de stagnare şi involuţie, a fost observat şi consemnat chiar de români, cu câţiva ani înainte, cu prilejul Expoziţiei jubiliare din 1906 din Bucureşti, deşi, această expoziţie a fost un exerciţiu muzeistic cu efecte benefice pentru mai multe tipuri de muzee (Ioan Opriş, *Transmuseographia*, p. 76). Vintilă Brătianu a constatat că ardelenii care au venit în Bucureşti au fost impresionaţi de înapoierea ţăranilor din regat, cauzată de lipsa de şcoli, de cultură şi de pământ. De aceea, el credea că „în chestiunea ţărănească vedem nu numai o datorie a oamenilor de stat actuali ca să răscumpere vina că nu au ajutat pe cât trebuie pe fraţii cei mai slabi şi mai numeroşi, dar şi o chestie cu caracter naţional, pentru a aduce statul român acolo unde merită prin calităţile întregului popor român" (Vintilă I. C. Brătianu, *Scrieri şi cuvântări*, vol. I, 17 iunie 1899 – 31 dec. 1906, publicate de G. Marinescu şi C. Grecescu, Bucureşti, Imprimeriile Independenţa, 1937, p. 378-387).

[60] Al. Tzigara-Samurcaş, *Memorii*, I, p. 269-272.

exponatelor de artă şi etnografie, pe care le considera reprezentative pentru noi: la Viena (1910), Roma (1911), Munchen (1913), Geneva şi Paris (1925), Barcelona (1929), Bruxelles (1935 – aici au fost prezentate piese de o mare valoare artistică, cum ar fi aerele brodate de la Putna)[61] şi Oslo (1936).

Demersuri pentru înfiinţarea muzeelor etnografice

Trebuie remarcat un lucru. Din primele decenii ale secolului al XX-lea, tematica expoziţiilor se diversifică extrem de mult şi generează ideea organizării mai specializate a muzeelor pe domenii, mai cu seamă şi datorită clarificării unei legislaţii privind protejarea bunurilor culturale. Existau deja câteva legi[62]: una din 1892, completată în 1893;

---

[61] *Ibidem*, p. 77.

[62] Legea, promulgată prin decretul nr. 3658 din 17 noiembrie 1892 şi publicată în Monitorul Oficial din 24 noiembrie 1892, este importantă datorită soluţiilor pe care le oferea pentru organizarea după criterii ştiinţifice a bunurilor culturale, cât şi pentru protejarea lor. Mai întâi, a fost statuată înfiinţarea Comisiei monumentelor publice, compusă din cinci membri, care îşi desfăşurau activitatea pe lângă Ministerul Instrucţiunii Publice. Trei componenţi ai Comisiei erau numiţi de ministrul de resort, cu obligativitatea ca doi să fie membri ai Academiei, al patrulea era un arhitect, iar celălalt, directorul Muzeului de antichităţi din Bucureşti. Sarcina Comisiei era să alcătuiască „inventarul general al tuturor edificiilor şi obiectelor vechi din ţară care prezintă un deosebit interes istoric sau artistic, pentru a căror conservare urmează să se ia măsuri". În articolul 3, se precizează că „nici un monument trecut în inventarul general nu va putea fi dărâmat, reparat sau restaurat, fără prealabila autorizare a Ministerului cultelor şi instrucţiunii publice, care va hotărî, după ce va fi luat avizul Comisiei monumentelor publice". Un amănunt semnificativ referitor la conservarea şi protejarea monumentelor a fost adăugat prin Regulamentul pentru conservarea şi restaurarea monumentelor publice, publicat în Monitorul Oficial pe 28 ianuarie 1893 şi care se constituia ca un instrument de lucru foarte precis şi concis. De pildă, acum a fost definit monumentul public: „orice zidărie cu dependinţele ei, aflătoare la suprafaţa pământului, sub pământ, precum şi orice obiect vechi, care are valoarea unui monument istoric sau artistic".

În lucrarea sa intitulată *Rolul muzeelor în România interbelică*, Iaşi, Editura Junimea, 1998, p. 34-37, Adriana Ioniuc face o prezentare foarte detaliată a acestor două acte normative, la fel ca şi pentru Legea din 1913, din 28 iulie 1919 sau cea din 1932. În ultima dintre ele, urmare a iniţiativei ministrului Constantin Angelescu, constatăm o noutate: apare ideea de rezervaţie şi luarea de măsuri penale împotriva celor care distrugeau, mutilau sau înstrăinau bunurile culturale. Vigilenţa autorităţilor creşte şi mai mult când se iau în calcul bunurile de patrimoniu, astfel că în Legea din 1932 este foarte clar spus că „funcţionarii oficiali de vamă care vor lăsa să treacă peste graniţă obiecte de muzeu fără aprobarea factorilor în drept, vor fi pedepsiţi cu cinci luni de închisoare" (art. 12 din Legea din1932).

alta din 1913, având aceeaşi denumire – Legea pentru conservarea şi restaurarea monumentelor publice (istorice) – şi altă lege, de după război şi Marea Unire, din 1919 sau din 1932. În perioada în care membri ai Comisiei Monumentelor Istorice au fost Dimitrie Onciul (1919-1923) şi Nicolae Iorga (1923-1940) au fost inițiate o serie de acțiuni care vizau extinderea conceptului de patrimoniu. Astfel, s-a pus un accent deosebit pe monumentele de lemn, considerate „minunate comori de artă românească”[63], poate şi sub impactul celebrității sculptorului Constantin Brâncuşi la Paris şi în SUA.

De pildă, între 1920 şi 1936, România a organizat 12 expoziții cu obiecte cultural-artistice, în străinătate: la Paris, în Muzeul Jeu de Paume (1925), la Geneva, în Muzeul Rath (1925), covoare şi textile la Luvru (în 1927), la Haga şi Amsterdam (1930), Helsinki şi Oslo (1935) etc.[64] Exponatele au fost scoase din expoziția de bază sau din depozitul unui muzeu şi puse în valoare, individual sau contextual, cu scopul de a arăta ce este reprezentativ pentru români în zona artelor, de exemplu. Aşa s-a născut ideea amenajării expozițiilor pentru a transmite un mesaj cu ajutorul obiectelor simbol sau prin maniera de expunere a pieselor: pot fi individualizate categorii sociale care au particularități total diferite de altele, pentru a evita uniformizarea înțelegerii globale; sau pot fi ilustrate momentele semnificative ale vieții omului; sau impactul credințelor religioase în muncile agricole etc.

În acest context dinamic de căutare a unui drum propriu în muzeografie îşi exprima Romulus Vuia opinia sa despre ce anume este reprezentativ pentru nația română: „Între feluritele neajunsuri de cari suferă țara noastră în domeniul cultural, este şi lipsa muzeelor întemeiate şi organizate pe baze ştiințifice. Străinul, venit să ne cerceteze, va căuta pentru a ne cunoaşte, în primul rând, muzeele etnografice, cari prin materialul lor prezintă imaginea vieții şi a civilizației poporului nostru. Fiind un fel de depozitare a civilizației unui popor, muzeele sunt totodată un criteriu de înțelegere a dezvoltării sale. Nu mai vorbim despre rolul lor în educația maselor mari, cari, după terminarea şcoalei, au aproape numai două izvoare de cultură: muzeele şi teatrele. Va trebui deci să se dea o altă importanță muzeelor la noi şi a o soluționa temeinic în conformitate cu însemnătatea ei ca factor cultural”[65].

[63] Ioan Opriş, *Ocrotirea patrimoniului cultural*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1986, p. 110.
[64] *Ibidem*, p. 78.
[65] Romulus Vuia, apud Ioan Opriş, *Transmuseographia*, p. 147.

Principiul care a stat la baza întregii activităţi a lui Romulus Vuia nu era neapărat nou, dar odată cu el şi cu generaţia de etnografi contemporani lui, muzeul de etnografie a căpătat dimensiuni tot mai extinse, s-a cristalizat, s-a individualizat în raport cu celelalte ramuri. Până acum însă, expoziţiile de pe întreg parcursul secolului al XIX-lea au pregătit terenul pentru valorizarea obiectului etnografic în urma unor transformări politice şi de modernizare care impuneau acest lucru. Reformele lui Alexandru Ioan Cuza şi măsurile luate de Carol I vizau în mod particular ţărănimea din perspective şi interese multiple, ca o consecinţă a transformărilor care s-au produs în plan social după 1848 şi care au oferit un context favorabil ţărănimii să se manifeste ca o categorie majoritară, cu aport economic semnificativ şi cu importanţă majoră sub raportul politicii moderne. Aşa-zisa „problemă ţărănească" nu era dezbătură doar de politicieni, ci a constituit un subiect de meditaţie, de inspiraţie şi de acţiune pentru scriitori, artişti, gazetari, dascăli, preoţi. Fotografii, picturi, opere literare, articole de presă, pagini de jurnal redau chipuri ale ţăranului, costumat, lângă casa lui umilă, aspecte din satul românesc. Atât în ţară, cât şi în afară, acest subiect stârneşte uimire, simpatie, interes şi admiraţie. De aceea, simbolurile naţionale prezente la expoziţiile universale au devenit aproape obsesive.

Prima participare cu piese etnografice la o expoziţie de anvergură internaţională a fost la Londra, în 1851; apoi, la Paris, în 1867, cu costume populare din zonele Maramureş, Năsăud, Hunedoara, Caraş, Timiş; iar în 1878, tot la Paris, cu o casă de ţăran român din Oraviţa, cu tot inventarul ei; la Londra, în 1884, cu costume populare; la Paris, în 1889, cu ceramică. Toate exponatele au fost, de fiecare dată, admirate, au stârnit interesul, au fost apreciate[66]. Un plus de atenţie a venit şi din partea unor artişti străini care vizitaseră Ţările Române şi care au ştiut să întâmpine oferta expoziţională a românilor cu entuziasm, cu familiaritate şi cunoaştere[67]. Străinii admirau şi apreciau ceea ce este cu adevărat românesc, nu-şi puneau problema neapărat în termeni economici.

---

[66] Ioan Godea, *Prezenţa artei populare româneşti în diferite expoziţii organizate în veacul al XIX-lea*, *oglindită în revista „Familia"*, RM, 2, 1973, p. 153-159.

[67] Silvia Păduraru, Mircea Dumitrescu, *Preliminarii la o viitoare istorie a muzeografiei româneşti*, VI, RMM, muzee, 10, 1984, p. 75-80. De asemenea, Anca Vasiliu, *Descoperirea romantică a artei populare*, RMM, muzee, 4, 1988, p. 18-23. Aici se vorbeşte despre Raffet, Doussault, Lancelot, Volkers, Bouquet, Preziosi etc.

Şi în plan naţional se menţinea atenţia asupra „problemei ţărăneşti” prin intermediul actelor culturale, aşa încât, la una din expoziţiile de la Sibiu, din 1881, au fost expuse aproximativ 3000 de obiecte „din productul ţărancei române din preţioasa-i industrie de casă”, apoi în 1884 şi în 1902, peste 1700 de piese asemănătoare, la care s-au adăugat interioare de case din Sălişte, Răşinari, Avrig. Originalitatea evenimentului a constat în demonstraţiile *live* făcute de ţărănci[68]. În urma acestor manifestări, la Sibiu a fost inaugurat Muzeul ASTRA, la intervenţiile şi cererile făcute, pe rând, de N. Densuşianu şi Daniil P. Barcianu, determinaţi de valoarea de netăgăduit a colecţiilor etnografice de aici[69].

Conştientizarea de sine a naţiunii române nu era un fenomen particular, ci s-a manifestat într-un context mai larg, european, după cum spuneam şi mai sus. Astfel, expoziţiile au avut în vedere şi delimitarea etnică prin intermediul exponatelor. Aspectul acesta este evident, în Europa, mai cu seamă începând cu expoziţia etnografică de la Praga din 1895. Un lucru trebuie totuşi subliniat, şi anume că dacă în spaţiul european (de pildă, la Muzeul Etnografic al Universităţii Libere din Berlin) interesul era orientat cu predilecţie spre etnografia unor spaţii exotice – dacă nu pur şi simplu extraeuropene –, în România, muzeografia etnografică a fost dictată de nevoia susţinerii ideilor naţionale, a interesului pentru unire. Cu aceste idei s-a prezentat ţara la expoziţiile de la Berlin (1909), Roma (1911) şi Munchen (1914). Mai târziu, în 1925, George Vâlsan avea să catalogheze obiectele etnografice drept „o comoară pentru ştiinţă, fiindcă înaintează cunoaşterea vieţii populare până în preistorie”; mai mult, „un bun muzeu etnografic e răspunsul cel mai demn şi mai zdrobitor pentru cei ce dispreţuiesc poporul român”[70]. Pe aceeaşi linie merge şi Alexandru Tzigara-Samurcaş atunci când încearcă să argumenteze necesitatea înfiinţării unui muzeu în aer liber, în 1933:

---

[68] Valeriu Butură, *Muzeul etnografic al Transilvaniei. Secţia în aer liber*, Cluj, 1968, p. 4.

[69] Vasile Netea, *Iniţiative şi realizări muzeografice româneşti în Transilvania până la 1918*, RM, 1, 1965, p. 41. De fapt, la una din adunările ASTREI, la Turda, în 1880, s-a făcut propunerea înfiinţării unui muzeu istorico-cultural şi etnografic la Sibiu, idee reluată la Lugoj, în 1896. De atunci, s-a pus bazele unei Comisii pentru procurarea obiectelor în scopul viitorului muzeu etnografic, prezidat de Al. M. Marinescu. Finalul a fost inaugurarea, în 1905, a Muzeului ASTREI (a se vedea Mihai Sofronie, *Muzeul ASTREI 1905*-*1950*, în „Studii şi comunicări”, nr. 13, Sibiu, 1967, p. 503 – 518).

[70] Lucia Mureşan, *George Vâlsan şi problemele etnografiei româneşti*, RM, 3, 1967, p. 229.

„În lumea civilizată, noţiunea Muzeu[71] este sinonimă cu şcoala – şcoala înaltă – sau cu biserica. Muzeul este, după cum am arătat de atâtea ori, un templu în care se păstrează pe veci odoarele cele mai scumpe ale unui popor şi *îndeosebi tradiţia naţională*, *sub înfăţişarea ei cea mai vorbitoare* (subl. n.)”[72].

Istoricul muzeelor de etnografie din Moldova

În spaţiul românesc, etnografia ca ştiinţă s-a afirmat destul de târziu comparativ cu Europa apuseană, abia la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, iar înfiinţarea muzeelor cu specific strict etnografic a avut de aşteptat destul de mult. Aceasta nu înseamnă că nu au existat preocupări şi chiar o activitate individuală bogată în domeniu. Unii intelectuali, cum ar fi profesorul Teohari Antonescu sau Orest Tafrali, au încercat, cu instrumentele care le erau la îndemână, să tragă semnale de alarmă şi să îndemne autorităţile să organizeze acest tip de instituţii de cultură. Alţii însă, cum a fost cazul lui Teodor Burada, a acţionat singur pe teren ca un adevărat cercetător.

Nu putem să nu amintim activitatea de cercetare etnografică şi folcloristică pe care a întreprins-o Teodor Burada în satele româneşti. El luase contact cu aceste discipline încă din timpul studiilor de la Paris. A făcut lungi călătorii pentru a învăţa cântecele populare, pe care le reproducea la propria vioară, îşi nota melodiile, a făcut desene, a notat informaţii legate de obiceiuri şi tradiţii româneşti, a achiziţionat o serie de obiecte însemnate (păpuşi de lut – scaloianul din Dobrogea; obiecte legate de datinile şi obiceiurile populare, note şi vechi tipărituri, manuscrise muzicale etc.), în special instrumente muzicale (fluiere, buciume, cimpoaie etc.), a adunat, în final, un bogat material documentar – „adunat cu atâta trudă, ştiinţă şi gust încât – spunea Nicolae Iorga – trebuie păstrată această colecţie întreagă aşa cum este”[73] – care i-au sugerat ideea închegării unui „muzeu al muzicii româneşti”[74]. Pentru pasiunea, cantitatea de muncă şi lungimea

---

[71] Alexandru Tzigara-Samurcaş a considerat dintotdeauna muzeul o entitate vie, cu multe valenţe: de educare, de conservare, de stimulare a gestului artistic, motiv pentru care, dintotdeauna, el a scris Muzeu, cu majusculă. Alexandru Tzigara-Samurcaş, *Muzeografia românească*, Bucureşti, 1936, p. 15.

[72] *Ibidem*, p. 9.

[73] Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, Bucureşti, 1936, vol. III, p. 128.

[74] Petru Cazacu, *Preocupări pentru organizarea unui muzeu etnografic la Iaşi*, în „Cercetări istorice”, VII, Iaşi, 1976, p. 18.

călătoriilor făcute pentru a aduna folclor l-au determinat pe Nicolae Iorga să-l numească pe Teodor Burada un „pelerin”[75].

După ce colecția sa a căpătat dimensiuni considerabile, iar valoarea pieselor era, pentru toți oamenii de știință care le-au văzut, indiscutabilă, Teodor Burada a început să o scoată lume. Ca atare, în 1891, el solicită sprijinul şi intervenția Conservatorului de muzică şi declamațiune din Iaşi, ca țara noastră să participe la Expoziția de teatru şi muzică din Viena. În pregătirea acestei participări şi pentru a stimula mobilizarea autorităților române, a organizat expoziții în țară şi la Praga[76]. În 1895, a participat la *Expoziția etnografică a popoarelor slave* de la Praga, iar la întoarcere a înaintat autorităților memorii în care cere să se organizeze şi la noi evenimente similare, mai ales că el însuşi putea furniza material pentru expoziție. În 1901[77], după zeci de ani de muncă şi speranțe, indignat de inerția autorităților locale, Theodor Burada şi-a donat întreaga colecție de instrumente muzicale populare – „cea întâi şi unică în țara noastră”[78] – Muzeului de antichități din Bucureşti.

Concomitent cu încercările lui Theodor Burada de a organiza un muzeu, se remarcă şi inițiativele altor personalități culturale din epocă pentru înființarea unui muzeu cu profil mixt, istoric-etnografic. Mai mulți membri ai Societății „Arhiva” – A.D. Xenopol, Grigore Buțureanu, Nicolae Beldiceanu, Theodor Burada, P. Râşcanu etc. –, la 27 aprilie 1890, au propus înființarea unui „Muzeu de ştiințe arheologice şi alte asemenea lucruri vrednice de a fi păstrate”[79]. Propunerea a fost amânată o perioadă mai lungă de timp, revenind altora sarcina de a o pune în practică, mult mai târziu.

Pe 13 noiembrie 1897, profesorul universitar Teohari Antonescu îi trimitea decanului Facultății de litere din Iaşi o scrisoare în care aducea argumente ştiințifice pentru nevoia înființării unui muzeu cu caracter istoric şi etnografic pe lângă universitatea ieşeană, ca o condiție *sine qua non* pentru dezvoltarea învățământului superior. Reproducem doar o parte dintre aceste argumente:

---

75 Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, p. 128.

76 Petru Cazacu, *op. cit.*, p. 18.

77 *Ibidem*, p. 18-29.

78 Ziarul „Evenimentul” din 6 iunie 1901.

79 Petre Cazacu, *op. cit.*, p. 18. De asemenea, Emil Diaconescu, *Tradiții ale muzeisticii ieşene*, în „Cercetări istorice” (serie nouă), II, Iaşi, 1971, p. 25.

„Pretutindeni unde ne-am întoarce privirile noastre, ne isbim de rămăşiţele bogate istorice şi preistorice ale popoarelor care au locuit aceste ţinuturi ale Moldovei. Descoperiri însemnate s-au făcut în ultimul timp, mai ales pe terenul preistoric la noi, şi nu cu prea mare trudă şi nici cu mari sume de bani s-ar desveli acele comori ascunse astăzi în pământ. (...) Acestor descoperiri existând un muzeu etnografic, li s-ar da un asil şi ar fi scăpate astfel de inevitabila ruină la care sunt expuse. Poate chiar prin existenţa acestui locaş s-ar da putinţa şi râvna multora din cei ce posedă unelte şi obiecte de cultură preistorică, să aducă şi să contribuie prin aceasta la păstrarea unor produse născute din felurite împrejurări ale vieţii noastre româneşti, aşa de tulburate, şi din felul de a fi al rasei noastre”.

De asemenea, muzeul etnografic ar avea, după Teoharie Antonescu, şi un alt rost, acela de a fi „asil pentru produsele noastre naţionale moderne. Sunt doar atâtea obiecte de us casnic, sunt atâtea unelte, unelte curioase ca forme, interesante pentru foloasele ce le aduce ţăranului, sunt atâtea produse născute din nevoile neamului nostru, unelte şi produse cari dispar cu vremea, înlăturate de influenţa aprigă a mărfurilor din apus şi din cari s-ar putea forma o icoană instructivă de formele vieţii noastre din trecut şi din present. În acest muzeu s-ar da scăpare unui întreg ram de activitate naţională, sculpturii din lemn şi sculpturii murale din trecut şi mai nouă. Căci, în adevăr, cine dintre noi, Domnule Decan, vizitând satele mai în lături de influenţele oraşelor şi prin aceasta de influenţele spiritului apusan, n-a admirat sculpturile frumos săpate în lemn pe portalurile de intrare ale curţilor ţărăneşti mai bogate? Cine n-a rămas încântat de măiestria şi fineţea daltei acelor meşteri pietrari necunoscuţi, cari au săpat, cu răbdare îngerească pe pervazurile de piatră sau pe uşile de lemn ale bisericilor, o lume întreagă de flori şi de animale, curioase prin formele lor şi mai curioase prin croiala atitudinilor lor? Orice necunoscut, minte sănătoasă stă surprinsă de bogăţia şi fantasia stranie a zugravilor naţionali cari au împodobit pereţii locaşurilor sfinte cu scene din mintea lor plăsmuite, adeseori cu scene din lumea Bibliei şi nu arareori luate chiar din lumea realităţii (...). S-ar putea din aceste picturi murale (...) s-ar putea reconstitui felul de îmbrăcăminte şi portul oamenilor noştri de pe vremuri. (...) Nu mai zic nimic despre alesăturile fine ţărăneşti şi despre toată industria textilă de la ţară, care înlocuite pe fiece zi cu mărfurile din Apus, sunt menite să dispară şi cu aceasta să facă uitată pentru totdeauna, una din

cele mai frumoase produse intelectuale ale neamului nostru – căci produs intelectual este orânduirea cu gust a culorilor, – produse de aceiaşi valoare cu cele mai alese creaţiuni poetice populare ale rasei noastre. Vedeţi, dar, Domnule Decan, – îşi termină Teohari Antonescu expunerea – ce importanţă extraordinară ar putea să aibă pentru Universitatea noastră în special, pentru România în general, crearea acestui muzeu etnografic”[80].

În 1905, Teohari Antonescu revine asupra propunerii formulate cu câţiva ani înainte, aceea de a înfiinţa un muzeu mixt, dar memoriul său nu a fost nici măcar înregistrat în actele Facultăţii de litere şi nici nu a fost discutat în consiliul profesoral[81].

De asemenea, Orest Tafrali, care a fost profesor la catedra de arheologie şi antichităţi la Universitatea din Iaşi, începând cu 1913, după ce a ajuns cu o misiune diplomatică la Paris, la 20 martie 1919, a făcut un raport[82] către Ministerul Instrucţiunii Publice în care atrăgea atenţia asupra unei probleme care îl preocupa de mai multă vreme, aceea a înfiinţării unui muzeu important la Iaşi: „În România Mare cultura poporului va juca un rol din cele mai însemnate. De dânsa depinde dezlegarea multor probleme de care conducătorii statului îşi dau perfect seama. Nici un sacrificiu material nu va fi prea mare pentru a întări cultura care va cimenta neamul într-un tot indisolubil şi va forma sufletele tinerimii noastre. (...) Necesitatea unui muzeu la Iaşi este foarte simţită. Iaşii trebuie puşi cel puţin pe picior de egalitate cu un oraş din străinătate care nu are însemnătatea lui culturală…” Pe 2 ianuarie 1920, Orest Tafrali revine printr-o adresă a Muzeului de Antichităţi către Ministerul Învăţământului în care aminteşte de memoriu din anul precedent arătând că „Facultatea noastră de Litere sprijină şi are nevoie de un muzeu demn de oraşul nostru istoric unde să se poată adăposti antichităţile autentice ce posedăm şi de asemenea este nevoie să se întreprindă săpături arheologice care să permită profesiei să contribuie la înaintarea ramurei de ştiinţă şi de asemenea, să înlesnească studenţilor cercetări originale proprii”[83].

---

[80] Emil Diaconescu, *Muzeistica ieşeană în documente*, în „Cercetări istorice”, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iaşi, 1970, p. 345-347.

[81] Arhivele Statului Iaşi, Fond Facultatea de Litere, dosar 906,1905-1906, vol. I, fila 156.

[82] Rodica Radu, *Orest Tafrali – Personalitate a vieţii spirituale ieşene*, în „Cercetări Istorice”, serie nouă, tom XII-XIII, Iaşi, 1981-1982, anexa 3, p. 677.

[83] Arhivele Naţionale Iaşi. Fond Rectoratul Universităţii „Al. I. Cuza” Iaşi, dosar 929-1920.

Am consemnat aceste inițiative pentru a dovedi că preocupările oamenilor de ştiinţă pentru domeniul muzeografic etnografic, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, nu era suficient de bine nuanțat, creându-se confuzii între termenii ce defineau antichitățile, istoria, etnografia şi folclorul. Altfel nu se poate explica de ce N. Macarovici, profesor de geologia la Universitatea din Iaşi, în articolul „Muzee moldoveneşti", publicat în 1943[84], nu pomeneşte nimic despre vreun muzeu etnografic sau despre exponate de acest gen[85], deşi atunci, la Rădăuți, exista deja un muzeu etnografic al Moldovei foarte valoros, urmat de cel de la Câmpulung Moldovenesc. Faptul realizării acestor muzee altundeva decât într-un centru universitar cum e Iaşul – unde era mai uşor de presupus că se vor mobiliza şi concentra energii pentru concretizarea unor asemenea proiecte muzeistice care necesită cunoaştere specializată – se datorează conştientizării propriei identități naționale a românilor şi manifestării spiritului de independență. Astfel, deşi la Iaşi în 1910-1912, ing. Virgil Hălăcianu a înființat un „muzeu etnografic" într-o sală din turnul Mănăstirii Golia[86], acesta nu putea şi nu poate fi considerat ca atare deoarece exponatele erau de altă natură: „Sunt acolo adunate multe obiecte interesante, inscripții lapidare, documente istorice, arme trăsuri vechi, stampe, odoare bisericeşti" etc. Ne vom opri totuşi asupra activității lui Virgil Hălăcianu când ne vom apleca asupra istoricului muzeului de etnografie din Iaşi.

Se cade să aducem aminte şi de încercările din anii 1935-1936 ale lui Constantin Mărgăritărescu de a înființa un muzeu etnografic la Iaşi. Şi el s-a izbit la inerția autorităților locale, dar a apelat, în final, la Societatea Astra din Sibiu căreia îi oferea „un palat adus până aproape de acoperiş cu construcția, la promenada Copou – Iaşi, în valoare de 25.000.000 lei pentru Muzeul etnografic al Moldovei, căruia îi dăruiesc şi eu colecții şi bibliotecă de peste 2.000.000 îndată ce-l veți termina. Are 16 saloane... cu trei hectare loc"[87]. Societatea Astra nu a putut răspunde acestei solicitări ambițioase din simplul motiv că scopurile sale se limitau la zona Transilvaniei.

---

[84] În ziarul „Prutul", V, din 21 şi 22 ianuarie 1943

[85] Ion Chelcea, *Muzeografia etnografică în Moldova. Preocupări şi realizări*, în „Anuarul Muzeul Satului", Bucureşti, 1966, p. 178.

[86] N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi – Monografia istorică şi socială ilustrată*. Ediția a II-a, Iaşi, 1913, p. 271.

[87] Apud Petre Cazacu, *op. cit.*, p. 22.

Până să apară la Iaşi muzeul mult aşteptat de generaţii de cărturari, în Moldova îşi făceau deja apariţia câteva muzee etnografice cu un inventar bogat şi valoros. Astfel, la Rădăuţi, muzeul etnografic a luat fiinţă în 1933[88], ca rezultat al muncii lui Samuel Ioneţ şi a Eugeniei Ioneţ, ambii învăţători. Ei au început colectarea primelor obiecte încă din perioada 1899-1907, când erau învăţători în Şarul Dornei, de unde au adunat orice li se oferea. Cu timpul, cei doi învăţători au acordat o atenţie deosebită cusăturilor de pe cămăşile bunicilor, din care Eugenia Ioneţ a alcătuit un album[89]. Apoi, Samuel Ioneţ a fost numit director de şcoală în Dorna Cândrenilior, unde în 1910 s-a deschis prima librărie românească din Bucovina, cu cărţi aduse din ţară. Peste o vreme, tot aici, au înfiinţat ateliere pentru aplicarea artei ţărăneşti din domeniul cusăturilor şi ţesăturilor. Când Samuel Ioneţ a fost numit revizor la Rădăuţi în 1926, el şi-a propus să înfiinţeze un muzeu din colecţia lui, care încăpea în zece lăzi. Planul s-a concretizat mai întâi în propria casă, apoi la şcoală, pentru ca, în final, să obţină „sala mare” din Camera de agricultură, deschisă publicului larg în 1933, iar în 1935[90] să se mute în spaţiul pe care îl ocupă şi azi.

Numărul exponatelor creşte semnificativ şi prin contribuţia unui simplu ţăran din Marginea, Vasile Fundu, care a înţeles însemnătatea muncii celor doi învăţători. Astfel, în 1943, colecţia muzeului din Rădăuţi se ridica la aproximativ 7000 de piese, majoritatea foarte valoroase. Războiul a distrus însă aproape întregul fond de obiecte, care chiar dacă a fost refăcut ulterior, nu s-a putut recupera ceea ce s-a pierdut.

Cam în aceeaşi vreme, în 1936, la Câmpulung Moldovenesc a fost deschis muzeul etnografic ca urmare a activităţii profesorului ion Ştefureac şi a lui Constantin Brăescu. Spre deosebire de învăţătorii din Rădăuţi, care au adunat orice obiect provenit din satele prin care au trecut, Ion Ştefureac a manifestat un interes deosebit pentru

---

88 I. Chelcea, *Muzeografia etnografică în Moldova*, p. 179. A se vedea şi Maria Cioacă, *Zona etnografică Rădăuţi*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1979.

89 *Albumul de izvoade şi cusături româneşti din Bucovina*, prefaţat de Alexandru Tzigara-Samurcaş, a apărut în 1921 şi s-a bucurat de multă apreciere, fiind distins cu un premiu şi cu medalia de aur la expoziţia-târg de la Bucureşti, din acelaşi an.

90 Deşi era intitulat „judeţean”, muzeul era considerat reprezentativ pentru întreaga Bucovină. A se vedea Revista „Făt-Frumos”, nr. IX, Cernăuţi, 1934, nr. 2-3. A se vedea şi Mihai Spînu, Gheorghe Bratiloveanu, *Zona etnografică Suceava*, Bucureşti, Editura Sport- Turism, 1987.

mobilierul ţărănesc, iar munca lui nu a constat numai în colecţionat, ci a făcut fotografii sau a desenat: „Eu voi veni singur în comuna dumneavoastră – spune el în *Apel către învăţători* – spre a desena şi fotografia după împrejurări şi a cumpăra asemenea lucruri, pentru muzeul ţărănesc pe care nădăjduim să-l înfiinţăm la Câmpulung”; „Vreau – spune el în 1910 – să alcătuiesc o colecţie de fotografii după obiecte originale, ce se mai pot afla pe la poporeni”[91].

Ideea conceperii unui album de mobilier ţărănesc a mers mână în mână cu ideea organizării unui muzeu cu caracter etnografic la Câmpulung, deoarece Ion Ştefureac a înţeles însemnătatea unui asemenea demers în contextul istoric respectiv. El a avut posibilitatea să se raporteze la produsele de factură ţărănească atât de pe poziţia celui specializat la Viena la o şcoală de arte şi meserii[92], a celui care se situează un timp la distanţă de propria ţară şi a celui care are un simţ artistic cultivat, căci profesorul era, după cum am spus, un foarte bun desenator şi fotograf[93]. Contactul cu străinătatea i-a sensibilizat trăirile şi l-a ajutat să valorizeze altfel propria moştenire naţională. Exemplul pe care l-a primit de la vienezi l-a încurajat pentru a face demersuri în domeniul lui de interes, în propria ţară. Ne amintim că acelaşi lucru a făcut şi Dinu Brătianu, şi fratele lui Ionel Brătianu, şi toţi cei care au studiat la Paris, Berlin, în Belgia sau oriunde în vestul Europei. Românii au înţeles că nu-şi au rost complexele şi că exemplul străinilor poate fi urmat fără nici un risc, ba chiar cu avantajul de a contura foarte evident trăsăturile naţiei acesteia situate periferic în imperiu şi în Europa, mai ales că ţările apusene nu se pot mândri „cu astfel de producţii artistice populare”[94]

Ion Ştefureac atrăgea astfel atenţia „lumii culte de la noi asupra unei lipse care trebuie înlăturată. Avem atâtea lucruri

---

[91] T. Bălan, *Corespondenţa cu Gh. Tofan*, Cernăuţi, 1943, p. 89.

[92] Ion Ştefureac a absolvit K. K. Osterr. Museum fur Kunst und Industrie sub conducerea profesorului Oskar Bayer (I. Chelcea, *Muzeografia etnografică în Moldova*, p. 181).

[93] Albumul cu mobilier ţărănesc cuprinde aproximativ 100 de planşe lucrate în tuş şi în culori. Modul în care a fost conceput albumul dovedeşte că Ion Ştefureac nu a fost doar un pasionat colecţionar care a ştiut să valorifice ştiinţific materialul etnografic, ci şi un artist care a ştiu să arate cum se poate „naşte din motivele ţărăneşti, artă decorativă naţională superioară” (Octavian Tăslăoanu, *Mobile româneşti*, în „Luceafărul”, VIII, Sibiu, 1909, nr. 14-15).

[94] T. Bălan, *op. cit.*, p. 91.

originale, de o vechime seculară, care aşezate după sistem într-un loc anumit, ar pune baza pentru un mare muzeu al neamului nostru, pentru un muzeu ţărănesc”[95]; „Avem comori întregi de artă ţărănească. Avem un vechi meşteşug de clădire al nostru propriu şi avem o foarte frumoasă şi originală artă decorativă naţională, pe care numai un popor cu înalte însuşiri de cultură a putut-o produce. N-avem voie să le lăsăm să se piardă, trebuie să le păstrăm până ce vom avea un muzeu românesc”[96]. Înfiinţarea unei asemenea instituţii culturale se constituia şi ca o armă de luptă împotriva celor care „neagă însăşi originalitatea românească”[97].

Ani la rând, profesorul Ion Ştefureac a adunat peste 400 de obiecte: mobilier, unelte, instrumente muzicale, ţesături, obiecte de uz casnic. Dar nu reuşeşte să-şi vadă colecţia aranjată după criterii ştiinţifice – aşa cum visa el – pentru că în 1920 moare. Abia în 1936, colecţia lui va forma nucleul muzeului judeţean din Câmpulung Moldovenesc, planul lui Ştefureac fiind continuat de Constantin Brăescu, pasionat mai ales de numismatică, dar care până în 1950 a crescut numărul exponatelor la 1200. Valoarea unor obiecte este excepţională: hreabănele de cules afine, care se întâlnesc în adevăratele lor forme numai în Modova de nord; hreabănele de scărmănat lâna; carul în întregime din lemn, cu roţi din lemn şi fără şină de fier, folosit la cărat vinul care este unicat în ţară; un pat sculptat, având un dispozitiv pentru lumânare; ştergare cu motive florale, în culori vegetale; o solniţă din lemn de mesteacăn pe care e sculptată o scenă în care Făt-Frumos omoară un balaur cu toporul[98] etc.

---

[95] „Junimea literară”, VI, 1909, nr. 2, p. 34.

[96] *Apel către învăţători*, 1910, apud I. Chelcea, *Muzeografia etnografică în Moldova*, p. 181.

[97] În acea vreme, Bucovina se afla sub stăpânire austriacă, deci exista un plan pentru afirmarea limbii române. Ion Ştefureac a avut un rol semnificativ în acest proces. În 1910 el a fost ales consilier judeţean al oraşului Câmpulung. Chiar de la prima şedinţă, el a propus decretarea limbii române ca limbă oficială în oraş. Ion Ştefureac, sprijinit de colegul său, sculptorul Ion Pâşlea, făcuse deja câteva demersuri în avans când a cerut redactarea în limba română a proceselor verbale de la şedinţele Şcolii de arte şi meserii unde lucra. Evident că existau şi partizani ai puterii, aşa încât, în „Revista Bucovinei” (V, Cernăuţi, 1943, nr. 5) se face observaţia că lupta se dădea atunci între „cei ademeniţi de mierea avansărilor şi cruciuliţelor cu care austriecii le ungeau buzele” şi cei care nu se lăsau ademeniţi (I. Chelcea, *Muzeografia etnografică în Moldova*, p. 181.)

[98] *Ibidem*, p. 182.

La Fălticeni, profesorul Vasile Ciurea[99] începe demersurile pentru înființarea unui muzeu încă din 1914. Dar chiar şi după înființarea efectivă a acestuia, în 1930, el nu poate fi considerat etnografic, ci istoric. Ba am putea spune chiar că materialul etnografic expus îşi pierdea din valoare amestecându-se printre altele de altă factură şi care aveau un rost precis. După 1943, s-a încercat o reorganizare după criterii ştiinţifice, astfel încât, Ioan Chelcea a remarcat o piesă foarte interesantă şi valoroasă, o unealtă de tortură, din fier, care se punea la gâtul robilor ca pedeapsă, apoi linguri mari de stână, o crintă de stors caşul, melițoaie duble, cătuşe şi coarne de fier, încuietori de lemn[100].

Tot prin 1914, Tudor Pamfile vorbea despre un „Muzeu regional de istorie şi etnografie al județului Tutova", susținând că pe lângă „urme istorice" ar mai fi şi alte aspecte care ar putea interesa „conținutul obiectului de muzeu". Astfel, obiectele etnografice sau chiar cele cu caracter folcloric ar fi destinate „să ne vorbească într-adevăr, nu de un trecut prea îndepărtat, ci răspicat şi sigur, de unul mai aproape de zilele noastre, care ne este scump tocmai prin faptul că ne este vecin"[101]. Reprezentative pentru acest muzeu ar fi, după Tudor Pamfile, „un car de demult, un plug, o cruce de țintirim, un covor, o horbotă, un port local, o lozniță de perje şi altele". Muzeul de istorie de la Bârlad a luat ființă, însă etnografia nu a fost reprezentată, deci dorința lui Pamfile a rămas la nivel de proiect, iar noi am ținut să-l pomenim pentru viziunea sa foarte largă asupra conceptului de muzeu-document, viziune care în alte locuri a dat roade concrete. Iată, prin urmare, care este parcursul muzeisticii etnografice din Iaşi.

---

[99] Profesorul Vasile Donici a fost sprijinit în activitatea sa de către Artur Gorovei, care a obținut autorizația Ministerului Instrucțiunii de a instala muzeul în clădirea gimnaziului „Alecu Donici". Adriana Ioniuc, *Rolul muzeelor în România interbelică*, Iaşi, Editura Junimea, 1998, p. 64.

[100] I. Chelcea, *Muzeografia etnografică în Moldova*, p. 183. Ion Chelcea subliniază că la deschidere, muzeul din Fălticeni avea o bibliotecă de 3000 de volume şi circa 600 de documente originale privind perioada dintre 1528-1870 (a se vedea, în acest sens, Vasile Ciurea, *Muzeul Fălticeni*. *Catalog*. *Sumar şi călăuză*, Fălticeni, 1940, p. 59).

[101] Tudor Pamfile, *Muzeul regional de istorie şi etnografie al județului Tutova*, în revista „Miron Costin", II, 1914, nr. 7, p. 97 (a se vedea şi ediția anastatică a întregii colecții a revistei, apărută la Vaslui în 2007). În schimb, în 1914, la Bârlad ia ființă Muzeul de istorie.

MUZEOGRAFIA ETNOGRAFICĂ DIN IAŞI

1. Controverse privind datarea Muzeului Etnografic al Moldovei

Înfiinţarea Muzeului Etnografic al Moldovei este legată de personalitatea lui Ion Chelcea, care în 1943 a fost numit de către rectorul Universităţii „Al. I. Cuza” Iaşi la catedra de etnografie, el fiind considerat „etnograful cel mai indicat” pentru organizarea viitoarei instituţii de cultură, „care până astăzi lipseşte Iaşului”[102].

Totuşi, în perioada anilor 1991-1996, s-a stârnit o adevărată polemică între Constantin Ostap şi Emilia Pavel, pe tema datării Muzeului Etnografic. În timp ce Emilia Pavel nu are nici o îndoială când afirmă începuturile în 1943, aducând ca argument şi bibliografia temei din vremea respectivă – A. Al. Rădulescu, *Muzeul etnografic al Moldovei*, în „Revista Geografică Română”, VI, Cluj, 1943, fasc. I-II, p. 78-79; Teodor Onişor, *La Iaşi a luat fiinţă Muzeul etnografic al Moldovei*, în „Viaţa”, 19 oct. 1943; Iosif Naghiu, *Cronica muzeologică*, în „Brazda”, I, 31 dec. 1943; prof. univ. Paul Nicorescu, *Muzeul etnografic al Moldovei*, în „Moldova Liberă”, 1 iulie 1945; T. I., *La Muzeul etnografic din Iaşi*, în „Tribuna”, III, 1959, nr. 109, p. 9; Gheorghe Bodor, *Muzeul etnografic al Moldovei*, în „Tribuna” III, Cluj, 1959, nr. 24-123; idem, *Muzeul Etnografic al Moldovei din Iaşi*, în „Revista Muzeelor”, I, 1964, nr. 3, p. 235-237 –, Cosntantin Ostap vine cu alte informaţii şi vorbeşte, pe larg, despre activitatea inginerului Virgil Hălăceanu (1874-1917), spunând că documentele păstrate la Arhivele Statului din Iaşi, cât şi relatările din presa anilor 1912-1916 dovedesc faptul că primul muzeu etnografic din Iaşi a fost inaugurat pe data de 3 iunie 1912, într-o încăpere din curtea Mănăstirii Golia (fostul „Externat de fete”), afirmaţie făcută chiar şi de către Nicolae Iorga în cartea lui *Oameni cari au fost*, vol. II (în capitolul intitulat chiar *Virgil Hălăceanu*): „Toată lumea care a cunoscut pe inginerul Hălăceanu va regreta moartea lui înainte de vreme. Om de nesfârşită bunăvoinţă, dorind din toată inima să ajute cauzele de cultură, ieşean iubitor de oraşul său (...), el a avut ideea de a dărui oraşului chiar dacă nimeni nu şi-a manifestat dorinţa de a-l

[102] Din Raportul Comisiei de Chemare la catedra de etnografie a profesorului Ion Chelcea. A se vedea şi Monitorul Oficial, partea I, nr. 24-29, I, 1943, p. 813.

cerceta, un muzeu al Moldovei. A cules de pretutindeni, cu o nesfârşită râvnă fără a fi descurajat de indiferență sau de refuzuri (...) tot ce putea servi scopului său. Într-o hală modestă, el a adunat unele acte, unele pietre cu inscripții, unele publicații vechi care sunt de o reală valoare (...). Avem datoria să nu uităm recolta de sfinte rămăşițe, pe care a închinat-o el cu dragoste vechii glorii moldoveneşti”.

Vom reda câteva informații care stau la baza teoriei lui Constantin Ostap[103] pentru a ne argumenta, la final, poziția.

Ziarul „Evenimentul” din 25 mai 1912 a publicat un anunț: „Duminică, 3 iunie 1912, se deschide Muzeul etnografic, pus sub conducerea domnului inginer Hălăceanu. S-au depus foarte multe obiecte (...)”. Un alt articol din aceeaşi publicație, de pe 7 iunie 1912, are titlul *Muzeul Național Etnografic al Moldovei* şi cuprinde numele donatorilor. În numărul din 4 ianuarie 1914 al ziarului „Evenimentul” se spunea: „Domnul inginer Virgil Hălăceanu, secretar general al *Muzeului Etnografic al Moldovei*, a primit în timpul din urmă, din partea mai multor persoane şi societăți, mai multe cărți şi obiecte istorice pentru acest muzeu...”

Raportul lui Theodor Burada către Primăria Iaşi, din 7 martie 1913, face referire la o piatră inscripționată de la fosta „cişmea Başotă” din strada Sărărie, „care s-a scos de acolo şi s-a depus în Muzeul Etnografic de la Golia”.

Termenul de *muzeu etnografic* revine foarte frecvent în documente. De pildă, în monografia lui N. A. Bogdan, apărută în 1913: „Prin strădaniile inginerului Virgil Hălăceanu şi contribuțiile mai multor donatori, s-a înființat de acum trei ani un muzeu etnografic, în o sală rămasă de la arsul externat de fete din ograda mănăstirii Golia. Sunt acolo adunate multe obiecte interesante, inscripții lapidare, documente istorice, arme, trăsuri vechi, stampe, odoare bisericeşti etc.”[104] Observăm că această colecție deținea un număr foarte variat de exponate, dar nici unul de natură etnografică.

De asemenea, termenul de *muzeu etnografic* apare în raportul Comisiei Monumentelor Istorice adresat Primăriei Iaşi la 13 noiembrie 1914: „Comisia noastră, luând cunoştință de mai multă vreme că piatra cu inscripție de la Fântâna lui Başotă a fost scoasă de la locul ei şi depusă în Muzeul Etnografic din Iaşi etc.” Răspunsul e dat pe

[103] Constantin Ostap, *Din nou despre primul Muzeul Etnografic al Moldovei*, în „Convorbiri Literare”, Iaşi, martie 1996.
[104] N. A. Bogdan, *Monografia oraşului Iaşi*, fără an, ediția a II-a, p. 271.

17 noiembrie 1914, când primăria dă sarcină arhitectului Mihăilescu să aşeze „la locul ei piatra cu inscripţie de la Fântâna lui Başotă şi care acum e depusă la Muzeul Etnografic din Iaşi etc”.

În 1921, a luat fiinţă Muzeul Municipal Iaşi. În procesul verbal al şedinţei inaugurale se menţionează următoarele: „Se ia cunoştinţă cu plăcere de procesul verbal întocmit de membrii Muzeului istoric şi etnografic Virgil Hălăceanu, prin care se opinează că a venit timpul de a se ceda toate obiectele acestui muzeu Muzeului Municipal, cu condiţia expresă ca o secţie să poarte pe veci numele de *Secţia inginer Virgil Hălăceanu*”.

În revista „Ion Neculce”. Buletinul Muzeului Municipal Iaşi, în Fascicola din octombrie 1921, găsim o informaţie, între altele, care merită consemnată: „Iniţiativa lăudabilă a răposatului inginer Virgil Hălăceanu izbutise să adune la un loc multe din odoarele Iaşului...”

Fără a pune la îndoială activitatea de mare colecţionar desfăşurată de către inginerul Virgil Hălăceanu, şi fără a contesta iniţiativa de a pune bazele unui muzeu în curtea Mănăstirii Golia în 1912, observăm din toată înşiruirea de dovezi pe care le aduce Constantin Ostap că în afară de denumirea de *muzeu etnografic*, nimic din fondul acestei colecţii-depozit nu trădează că ar fi vorba de un muzeu cu adevărat etnografic, cât mai ales de un muzeu cu o colecţie eclectică. Iată motivul pentru care Emilia Pavel sau alţi specialişti etnografi din Iaşi nu au luat în calcul, când au scris istoria Muzeului Etnografic al Moldovei, acest început. Chiar dacă Theodor Burada a folosit în raportul din 1913 – de care pomenim mai sus – termenul *muzeu etnografic*, el nu face decât să repete o denumire deja consacrată în oraş şi în documente, căci altfel el are proprietatea acestei sintagme, fiind unul dintre marii etnografi ai Iaşului.

Poate cea mai clară informaţie care dezminte existenţa unui muzeu etnografic la Iaşi sunt adresele pe care le fac, separat, Romulus Vuia şi, apoi, Muzeul Etnografic al Transilvaniei către Consiliul de Miniştri şi ministerul de resort, în 1939, înainte de a se pregăti numirea conferenţiarului Ion Chelcea ca director al unui muzeu etnografic: „Mărturiile civilizaţiei noastre populare sunt ameninţate să dispară cu desăvârşire datorită faptului că nu avem suficiente muzee etnografice care să întreprindă o viguroasă acţiune de salvare a acestui nepreţuit tezaur al civilizaţiei noastre etnice”. Înfiinţarea unei asemenea instituţii la Iaşi se impunea, căci „în celelalte provincii ale ţării, chiar dacă nu există muzee etnografice independente, totuşi în cadrul muzeelor

regionale se găsesc însemnate colecţiuni etnografice. Singura provincie unde se constată mai mare neglijenţă din acest punct de vedere este Moldova. Prin urmare, centrul universitar de la Iaşi este locul cel mai indicat pentru un muzeu etnografic care să salveze mărturiile civilizaţiei noastre populare dintre Nistru şi Carpaţi”[105]. Totuşi, este cazul să amintim că exista o secţie de „artă naţională” în Muzeul de antichităţi înfiinţat în 1916, secţie deschisă de Orest Tafrali. Aici au fost adunate o serie de icoane, sfeşnice şi cruci sculptate, scoarţe ţărăneşti din Bucovina şi „una oltenească”, ţesături din Banat, ouă încondeiate etc. Inventarul acestei secţii a trecut, în întregime, în patrimoniul Muzeului Etnografic al Moldovei, în 1949[106].

2. Domeniul distinct al etnografiei

Controversa care a fost legată de datarea muzeului etnografic din Iaşi a plecat aşadar de la neînţelegerea termenilor. Etnografia îşi face loc foarte greu între disciplinele umaniste. Abia după ce se lămuresc în această chestiune tinerii români plecaţi la studii în străinătate, chestiunea se clarifică, treptat, şi la noi. Un rol foarte important l-a avut în această privinţă, George Vâlsan, cunoscut geograf, care s-a aplecat asupra etnografiei în perioada studiilor săvârşite la Berlin (1911-1912). Încă din 1911, el ţine o conferinţă în cadrul Societăţii Academiei Române din Berlin intitulată *O nouă ştiinţă – Etnografia*. Repetă conferinţa la Cluj în 1926, apoi, în 1927, publică textul. El face o prezentare succintă a acestui domeniu ştiinţific şi a situaţiei muzeelor de etnografie din Occident şi de la noi, insistând asupra rolului ce revine etnografilor români, mai precis, „să descurce fiinţa etnică actuală şi trecută a poporului român (...) Toate sunt de folos însă documentele se păstrează mai bine în biblioteci, limba e scrisă în cărţi şi trăieşte în graiul atâtora, iar pământul şi viaţa geografică a poporului evoluează foarte încet, încât o studiere a acestor fenomene nu aduce o prea mare pierdere. Materialul etnografic însă se preface în unele privinţe destul de repede. Din foarte puţin ce a fost cercetat, şi mai mult de străini decât de noi, se poate spune că avem o comoară de care nu ne dăm destul de bine seama”[107].

---

[105] Cf. adresa Muzeului nr. 573-574 din 27 noiembrie 1939, în Arhivele Statului Bucureşti, Fond MCA, Direcţia Artelor, dosar nr. 88-1939, fila 72, fila 86.
[106] Petre Cazacu, *op. cit.*, p. 20.
[107] G. Vâlsan, *O ştiinţă nouă – Etnografia*, Cluj, 1927, p. 13.

Romulus Vuia este primul român care a făcut studii de muzeografie etnografică. A lucrat şi s-a pregătit în Muzeul etnografic din Budapesta, apoi a urmat cursuri de antropologie şi etnografie la Universitatea din Berlin şi face lucrări practice la Muzeul etnografic din Berlin. El e cel care pune bazele Muzeului etnografic din Cluj în anii 1922-1923 şi tot în jurul lui s-a format prima „şcoală de etnografie” din ţară. În 1926 este numit directorul Muzeului Etnografic al Transilvaniei şi profesor titular al catedrei de etnografie şi folclor, poziţie din care şi-a permis să adune în jurul lui câţiva discipoli care vor da contur acestei discipline care aştepta de mult să-şi contureze identitatea. Toţi au făcut practică în marile muzee etnografice din Europa şi apoi s-au răspândit în ţară unde au încercat, prin activitatea lor, să-i facă cinste profesorului lor Romulus Vuia.

Între discipolii profesorului clujean se numără Ion Chelcea, care este acum considerat părintele Muzeului Etnografic al Moldovei din Iaşi.

3. Metoda de organizare

Nevoia unui muzeu etnografic al Moldovei (cu Bucovina şi Basarabia) a fost justificată de Ion Chelcea – cel care a pus bazele acestei instituţii însemnate la Iaşi – mai întâi pentru că toate celelalte provincii locuite de români aveau în anii 40 muzee „care să le oglindească existenţa” şi, în al doilea rând, deoarece Moldova, Basarabia şi Bucovina erau atunci mai puţin cunoscute sub raport ştiinţific-etnografic[108]. Apoi, el a ţinut cont de îndemnul lui Simion Mehedinţi, care, încă din 1930, atrăgea atenţia asupra nevoii unei cercetări sistematice şi riguros ştiinţifice în plan etnografic, justificând graba prin aceea că poporul este supus prefacerilor ce nu pot fi stăvilite. Iar dacă arheologii îşi permit să amâne săpăturile sau geologii să studieze pământul, vâltoarea adusă de viaţa modernă obligă la acţiunea grabnică a etnografilor[109].

Principiul care a stat la baza cunoaşterii (cercetării) etnografice a provinciei Moldova a fost, mai întâi – ca şi în alte ştiinţe, după modelul prezentat de Vasile Pârvan în *Probleme de*

---

[108] Ion Chelcea, *Menirea Muzeului etnografic al Moldovei*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”, nr. 1, Iaşi, Editura Junimea, 2001, reproducere integrală a articolului publicat în 1943, p. 11.

[109] Simion Mehedinţi, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca şi uneltele sale*, Bucureşti, 1930, p. 23.

Arheologie în România[110] – viziunea generală comparată, prin colecții, cu specificul regional, astfel încât să nu se piardă imaginea întregului[111]. În al doilea rând, întrucât materialul etnografic diferă de cel istoric şi arheologic – unul reflectând exclusiv trecutul, celălalt incluzând mesaje trecute, dar vorbind şi despre prezent pentru că îndeplineşte *încă* o funcție practică în viața oamenilor (deci s-ar putea spune că vorbeşte într-o oarecare măsură şi despre viitor) – metoda de cercetare se impune a fi şi ea concepută diferit. Din punctul de vedere al celui care a conceput şi organizat Muzeul Etnografic al Moldovei, Ion Chelcea, natura obiectului este cea care impune meditație asupra metodei de abordare, aşa încât el situează studiul obiectului etnografic între ştiințele naturii şi cele ale spiritului[112], cu scopul principal de a cunoaşte poporul „prin mijlocirea formelor sale de viață"[113]. Căci acest demers etnografic şi muzeologic nu constă numai în strângerea de obiecte cu un caracter mai mult sau mai puțin eterogen, ci în cunoaşterea ansamblului vieții, motiv pentru care – spune Ion Chelcea – metoda de cercetare seamănă mai degrabă cu cea a botaniştilor „fiindcă mediul ambiant, ecologia naturaliştilor, stă într-o corespondență organică cu obiectele aduse în muzeu"[114].

Urma ca Muzeul Etnografic al Moldovei să fie conceput după o acțiune de cunoaştere sistematică, susținută de o concepție ştiințifică serioasă, abordare de care nu se mai uzase în spațiul românesc, exceptând acțiunile lui Romulus Vuia din Ardeal de după Primul Război Mondial, care va constitui un alt subiect asupra căruia ne vom apleca atenția. În domeniul cunoaşterii etnografice din spațiul românesc s-a lucrat până la acest moment de care pomeneşte Ion

---

[110] Articol publicat în Transilvania", LII, nr. 1-2, Cluj, 1943, p. 4-14. Punctul de plecare a fost conceput de Vasile Pârvan sub formă de „problemă a începutului". Planul avea în vedere regiunile ce urmau a fi cercetate; instituțiile ce urmau să se înființeze – între care un loc central ocupa Muzeul Etnografic Național – care aveau ca scop colectarea şi studierea materialelor specifice națiunii române, dar şi minorităților naționale şi națiunilor vecine. Urma apoi să se înființeze un Muzeu de Artă Industrială română şi maghiaro-săsească, pe lângă muzeele regionale cum erau cele despre care am vorbit deja, din Rădăuți, Câmpulung şi Fălticeni.

[111] Ion Chelcea a fost de părere că numai respectarea principiului regional va duce cu adevărat la o sinteză care era de dorit în domeniul etnografic. (Ion Chelcea, *Menirea Muzeului Etnografic al Moldovei*, p. 13).

[112] *Ibidem*.

[113] *Ibidem*.

[114] *Ibidem*, p. 14.

Chelcea, „sporadic şi întâmplător”. Acesta este motivul pentru care nu putem vorbi de muzee etnografice organizate după criterii ştiinţifice, care să fi urmărit metode şi idei coerente. Realizările învăţătorilor din Rădăuţi şi ale profesorilor din Câmpulung nu pot fi ignorate şi s-au bucurat de aprecierea specialiştilor, dar nu se ridică la nivelul de cunoaştere pe care îl urmăreau Ion Chelcea şi Romulus Vuia şi la care Europa apuseană ajunsese de mult. Diferenţa dintre amatori şi specialişti este dată de perspectiva pe care o are fiecare asupra colecţiilor. Diletanţii au credinţa că obiectele adunate la un loc vorbesc de la sine. Deci că documentul etnografic are o valoare în sine. Pentru un etnograf, o colecţie chiar şi de obiecte rare nu cântăreşte prea mult dacă nu vorbeşte despre contextul din care provine, dacă nu transmite un mesaj coerent sugerat de o vecinătate sau dacă nu este pus în relaţie de cauzalitate cu evoluţia istorică sau cu împrejurările geografice în care ele au jucat un rol.

În afară de acestea, ni se pare foarte important să amintim încă o dată că pentru Ion Chelcea, un muzeu etnografic reprezentativ pentru Moldova nu consta numai într-o bogată şi frumoasă colecţie de obiecte, ci el era înţeles şi ca o marcă identitară a poporului român. Merită să-l cităm, urmărind preocuparea şi îngrijorarea lui faţă de impactul distrugător al modernităţii faţă de cultura populară, exprimată poetic de Mihai Eminescu prin versurile: „şi cum vin cu drum de fier, toate cântecele pier” – şi care duce la „pierderea simţământului românesc” la masele largi ale poporului: „Altă dată Ştefan cel Mare căuta să stăvilească intervenţiile de orice fel din afară printr-un brâu de cetăţi fortificate de-a lungul Nistrului, astăzi acestea nu mai ajung să oprească declinul nostru ca neam în aceste părţi; trebuie luate măsuri adecvate timpului în care trăim. Ne trebuie şi alte arme defensive adaptate împrejurărilor. Muzeul Etnografic prin natura lui răspunde unei astfel de chemări, având un întreit scop: mai întâi acela de salvare a mărturiilor de civilizaţie şi cultură populară, pândite la tot pasul de desfiinţarea şi pieirea lor fără urmă: cedând în faţa civilizaţiei urbane, ori a influenţelor popoarelor învecinate. Al doilea scop e pur ştiinţific. În el se cuprinde ceea ce Pârvan numea cercetare şi sinteză. Al treilea scop îl formează muzeul ca mijloc de educaţie publică”[115].

[115] *Ibidem*, p. 14-15.

Spre deosebire de documentul istoric care vorbeşte despre trecut, documentul etnografic dă informații – după cum spuneam – despre prezent şi despre viitor, căci el poate fi analizat ca „o viețuitoare, pentru că are încă un rol în contemporaneitate ca şi când ar avea un suflet care se manifestă, urmărindu-l ne urmărim pe noi; cercetându-l ne cunoaştem pe noi. Precum individual ne cercetăm atent forțele fizice şi spirituale, datori suntem la fel, ca şi din punct de vedere etnic să ne urmărim forțele cu aceeaşi grijă, mai ales acolo unde simțim că suntem în slăbire”[116]. De aceea, Ion Chelcea vedea viitorul Muzeu Etnografic al Moldovei ca pe „un avertisment aspru dat individului pentru conduita sa față de grupul etnic din care face parte şi din grația căruia trăieşte”. De aici recurge, după cum simplu putem înțelege, şi rostul educativ al muzeului, căci instituția a fost concepută între altele, ca un „organism viu” întreținut de cercetători şi de corespondenții permanenți ai muzeului, de o revistă şi o Arhivă de folclor[117].

4. Organizarea Muzeului Etnografic al Moldovei

În aprilie 1943, ministrul I. Popovici a acordat muzeului o primă subvenție de 30.000 de lei pentru „a putea păşi la primele înfăptuiri” [118], ca răspuns la cererea lui Ion Checea adresată cu 12 zile mai înainte, care îşi propunea să dea următorul rost acestui aşezământ cultural: „ar urma să fie oglinda fidelă a individualității etnice a provinciilor: Moldova, Basarabia şi Bucovina, adică Moldova istorică şi etnografică de totdeauna”. Totodată, urma să fie: „1. Un institut pentru salvarea vechii şi autenticei noastre culturi populare; 2. Un institut de cercetare a vieții şi civilizației poporului român din nordul şi răsăritul țării; 3. Un institut de educație şi revenire la matca vechiului nostru fond autohton de simțire şi gândire, oferind publicului *in concreto* propria noastră individualitate ca neam în răsărit”[119].

---

[116] *Ibidem*, p. 17.
[117] *Ibidem*, p. 18.
[118] Cf. adresa nr. Direcției Artelor, semnată de I. Jalea către I. Chelcea, nr. 20932 din 29 aprilie 1943, în Arhivele Statului Bucureşti, Fond MCNC, Direcția Artelor, dosar nr. 71-1943, fila 26.
[119] Cf. cererea înregistrată la MCNC, cu nr. 20932 din 17 aprilie 1943, în Arh. St. Bucureşti, Fond MCNC, direcția Artelor, dosar 71-1943, fila 21.

Chiar de la primele demersuri de organizare a Muzeului Etnografic al Moldovei, în 1943 se înregistrează un succes real prin gestul lui Iuliu Pascu[120], fost magistrat ieşean stabilit la Bucureşti, care şi-a donat întreaga colecţie de artă populară, aproximativ 340 de piese, constând în ţesături, ceramică, unelte şi obiecte de lemn. Singura lui dorinţă a fost ca în dreptul fiecărui exponat să fie specificat „darul Mariei şi Iuliu Pascu"[121]. Apoi, intră în muzeu colecţia Cuejd, Gârcina – Neamţ (toc de coasă, scafă de pisat, furcă de tors, vatale, ladă de zestre); colecţia Voineşti – Iaşi (scaun de olar, buhai, toporâşte cu lamă, vârtelniţă); colecţia de ouă încondeiate adunate de studenţii de la Facultatea de Geografie care urmau cursul de etnografie[122].

O altă donaţie substanţială e făcută de Artur Gorovei, în 1944 constând în 500 de volume, cărţi şi reviste[123]. Astăzi, biblioteca muzeului îi poartă numele folcloristului fălticenean.

---

[120] Într-un document emis de rectorul Universităţii „Cuza Vodă" din Iaşi, pe 5 mai 1943, adresat conferenţiarului Ion Chelcea, se precizează următoarele: „Avem onoare a vă face cunoscut că sunteţi delegat a vă deplasa la Bucureşti, unde vă veţi prezenta domnului consilier permanent al Consiliului Legislativ, Iuliu Pascu, spre a primi un dar de o excepţională valoare pentru Muzeul nostru Etnografic, de care aţi luat cunoştinţă prin adresa noastră nr. 1827 din 5 mai a.c." – Adresa 1845 din 5 mai 1943.

[121] Adresa lui Iuliu Pascu nr. 1280, din 4 mai 1943, către Rectorul Universităţii din Iaşi, apud Emilia Pavel, *Din istoricul Muzeului Etnografic al Moldovei – Iaşi*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei", nr. 1, Iaşi, Editura Junimea, 2001, p. 19.

[122] *Ibidem*, p. 20-21.

[123] Pentru aducerea la Iaşi a acestei donaţii, Senatul Universităţii i-a acordat lui Ion Chelcea suma de 20.000 de lei „pentru cheltuielile necesare aducerii bibliotecii donate Muzeului Etnografic al Moldovei de către domnul Artur Gorovei din Fălticeni – a se vedea Adresa 913 din 25 februarie 1944 emisă de Rectorul Universităţii Cuza Vodă din Iaşi către conferenţiarul Ion Chelcea. Mai târziu, în 1947, acelaşi director al Muzeului Etnografic scrie o scrisoare lui Ion Creţu din comuna Tătăruşi, judeţul Baia, cu intenţia de a completa fondul de carte şi documente donat de folcloristul fălticenean: „Din Informaţiile pe care le deţinem prin domnul Artur Gorovei, dumneavoastră aţi mai avea, în întregime, colecţia revistei Şezătoarea, condusă de Dumnealui între ani 1892-1929. Cum la Iaşi, pe lângă Universitate a luat fiinţă un Muzeu Etnografic al Moldovei, domnul Artur Gorovei a binevoit a dona Muzeului întreaga sa bibliotecă de specialitate, din care lipseşte revista sus amintită. Se mai menţionează că biblioteca Muzeului este pusă la îndemâna studenţilor în etnografie, aşa că am avea nevoie de această revistă. În cazul în care sunteţi hotărât să ne-o daţi contra cost – la un preţ redus – sau în dar, v-am ruga să ne anunţaţi, rămânându-vă îndatoraţi pentru înţelegerea Dvs. întru ajungerea scopului ce urmărim". Adresa nr. 5 din 1947 – Universitatea din Iaşi, Muzeul Etnografic al Moldovei, Conferenţiar de Etnografie Ion Chelcea.

În anul 1948, colecţia Comarna – Iaşi donată de preotul Oană a fost transportată la Iaşi „de carul cu boi”, fiind importantă datorită numărului mare de obiecte şi pieselor reprezentative pe care le cuprinde (râşniţă, ştiubeiul de sfărâmat porumb). Urmează donaţii din partea Muzeului de Antichităţi din Iaşi şi a Bibliotecii Universităţii Iaşi. Dar în acelaşi an, 1948, s-a făcut o consemnare oficială[124] a pierderilor suferite în urma refugiului din martie 1944, când întregul fond al muzeului a fost evacuat, în mare grabă, la Zlatna, din cauza apropierii frontului.

În 1943, conferenţiarul Ion Chelcea a primit sarcina de a organiza un muzeu etnografic, dar abia prin legea nr. 450 din 1945[125] s-a înfiinţat, la Iaşi, un Muzeu Etnografic al Moldovei. Printr-o adresă a ministrului Culturii către Ion Chelcea, se aminteşte această lege şi faptul că Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor „a luat măsurile necesare pentru formarea consiliului de sprijin şi îndrumare conform art. 6”[126]. Legea prevedea că „muzeul va fi patronat de un consiliu de sprijin şi îndrumare format din 13 persoane printre care: mitropolitul, rectorul universităţii, primarul oraşului, un membru al Academiei, directorii muzeelor din Iaşi etc.”, ceea ce însemna că muzeul se bucura de sprijinul tuturor instituţiilor din oraş. De asemenea, urma, conform actului legislativ, ca muzeul să fie condus „de un comitet de direcţie, restrâns, format din cinci membri: rectorul universităţii, un membru din consiliul de sprijin desemnat de minister, un membru ales din consiliu de sprijin. Director al muzeului a fost numit prof. I. Chelcea”.

---

124 „Proces-verbal – Astăzi 30 decembrie 1948. Subsemnaţii prof. O. Mayer, conferenţiar Ion Chelcea, prof. I. Gugiuman şi Spiridon Iordăchescu, contabil şef al Universităţii, care s-a ocupat cu evacuarea în prima etapă a inventarului Universităţii, întruniţi la Muzeul Etnografic al Moldovei de pe lângă Universitatea din Iaşi, constatăm următoarele: În urma refugiului din 1944, parte din obiectele Muzeului n-au putut fi îmbarcate, iar altele fiind fragile au suferit stricăciuni – din care cauză urmează ca aceste obiecte să fie scoase din inventar. N-au putut fi îmbarcate următoarele obiecte: luntre dintr-o bucată, în care se găseau ştiubeiul de lemn dintr-o bucată; baniţă de coaje de teiu; tăvălug de lemn pentru treierat; crâsnic de pescuit”. Fiecare obiect are trecut numărul de inventar. De asemenea, s-au stricat mai multe vase de lut şi icoane pictate pe sticlă, toate cu număr de inventar. Proces verbal din 19 decembrie 1948 (Arhiva Muzeului Etnografic al Moldovei).

125 Legea a fost publicată în Monitorul Oficial nr. 126 din 6 iunie 1945.

126 Adresa nr. 164.256 din 6 iulie 1945 din partea Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor (Arhiva Muzeului Etnografic al Moldovei).

După apariția Legii de organizare a muzeului, Senatul Universității a numit o comisie formată din profesorii Petru Caraman, Gheorghe Năstase şi Ion Botez care urmau să discute modul cum vor pune în aplicare acest act. Părerile erau împărțite, mai ales cu privire la modul de organizare al muzeului[127]. Ion Botez îl vedea organizat sub forma unui mare *muzeu etnologic*, care să cuprindă mai multe secții, între care şi antropologia şi paleontologia. Petru Craman propunea ca muzeul să se numească *etnologic*, dar să fie împărțit pe două secții: etnografie şi folclor. Dezbaterile păreau să nu se mai încheie şi pentru că nu se ajungea la un consens în privința autonomiei. Caraman a sugerat ca muzeul să depindă de universitate numai prin mijlocirea profesorului de etnografie Ion Chelcea, care era totodată şi directorul instituției. Oricum, a fost nevoie de mai mulți ani pentru a se lămuri statutul, bugetul, organigrama şi localul. Deoarece instituția nu avea încă un spațiu propriu, legea dădea libertate consiliului de sprijin, care „în înțelegere cu Primăria, să aleagă localul cel mai potrivit pentru instalarea lui”[128]. Aşa se face că pe 12 septembrie 1945, consiliul de sprijin al Muzeului Etnografic al Moldovei – mitropolitul Irineu, P. Nicorescu, Ioan Gr. Botez, Iuliu Pascu, I. Irimescu, Petru Caraman şi Ion Chelcea – îi scriau lui Alexandru Lapedatu, solicitându-i să aprobe funcționarea instituției în palatul Cuza de pe strada Lăpuşneanu. Cererea nu este aprobată până la urmă, şi nici cea din decembrie 1948, când au fost solicitate trei camere din Biblioteca Central Universitară, apoi la Academia Belle Arte, iar în 1949 clădirea din parcul expoziției cu câteva hectare de teren.

În sfârşit, în 1950, Comisia monumentelor istorice avea să accepte instalarea Muzeului Etnografic al Moldovei în trei încăperi din „Muzeul Cuza”, dar mutarea s-a făcut abia în 1952 după ce s-a tot aşteptat finalizarea reparațiile cauzate de război, lucru care nu s-a întâmplat decât în 1955, perioadă în care colecțiile muzeului au fost mutate dintr-o încăpere în alta, iar piesele nu au putut fi puse în valoare.

Tot ce se întâmplă aşadar în anii de început este strict legat de numele directorului Ion Chelcea. Până în 1951, activitatea muzeului este concentrată în jurul Conferinței de etnografie, care-şi avea sediul în biroul conferențiarului Chelcea, unde se găseau şi cele 653 de

---

[127] Petru Cazacu, *op. cit.*, p. 25.

[128] Legea 126 din 6 iunie 1945. A se vedea şi articolul lui P. Nicorescu, *Muzeul etnografic al Moldovei*, în „Moldova liberă”, Iaşi, nr. 239 din 12 iunie 1945.

piese etnografice şi biblioteca de specialitate, toate obţinute prin donaţie. Un nou pas în a căpăta stabilitate instituţională este făcut în 1951 când muzeul trece de sub egida Universităţii în subordinea Secţiei Culturale a judeţului Iaşi, în rândul Aşezămintelor Culturale; devine instituţie bugetară, i se aprobă un stat de funcţii, un spaţiu şi un buget.

Întrucât cercetarea etnografică urma să fie una dintre activităţile de fond ale muzeului, primii angajaţi de specialitate (în 1951) au participat la primul curs de muzeografie organizat pe plan naţional la Bucureşti de către Direcţia Aşezămintelor Culturale din cadrul Ministerului Culturii. În perioada 1954-1959 a urmat o amplă campanie de cercetare organizată de Academia Română în zona Bicaz, unde urma să se construiască Complexul hidroenergetic de pe Valea Bistriţei[129]. Ca un rezultat al cercetărilor, pe lângă volumele publicate, muzeul a căpătat o mare colecţie de obiecte, o întreagă arhivă de desene documentare (semnate de Viorica Balan, angajată ca desenatoare), o fototecă cu fotografii document. Dar activitatea de cercetare şi colectare de obiecte etnografice s-a desfăşurat, în paralel, în mai multe localităţi din Moldova, cu mai mare intensitate mai ales după 1955. Muzeografii erau obligaţi să colecteze orice obiect autentic găseau în teren, chiar dacă acelea nu vizau tematica lor de interes. Emilia Pavel aminteşte în acest context de colecţia de obiecte din Vrancea, a profesorului Ion Diaconu, colecţia din Pomârla, Ibăneşti, Hilişeu, Zamostea, Văculeşti,, Dumbrăveni, judeţul Botoşani; colecţia din judeţul neamţ, de la Pipirig, Ghindăoani, Crăcăoani, Oşlobeni, Bodeşti; colecţia de pe Valea Bistriţei, Colecţia din Vama – Câmpulung, Straja – Rădăuţi şi Ilişeşti – Suceava[130].

Problema profilului muzeului a fost lămurită cu adevărat abia în septembrie 1954, în cadrul Consfătuirii muzeografilor din ţară, la

---

[129] Echipa de etnografi de la Academia Română era condusă de Romulus Vuia, profesorul de etnografie de la Cluj al lui Ion Chelcea. Acesta din urmă a făcut şi el parte din echipa de cercetători, fiind interesat de meşteşuguri, temă de care răspundea în cadrul Muzeului Etnografic al Moldovei. În acelaşi timp, Emilia Pavel a cercetat portul popular din zonă şi a achiziţionat o colecţie valoroasă de ţesături, port popular, mobilier şi unelte legate de industria casnică. Ulterior, în 1969, rezultatele cercetării au fost publicate de Emilia Pavel în volumul *Arta populară de pe Valea Bistriţei*, Editura Academiei, iar în 1973, într-un volum colectiv, *Etnografia Văii Bistriţei – zona Bicaz*, a publicat şi Ion Chelcea un capitol intitulat „Industria sătească, zona Bicaz”. (Emilia Pavel, *op*. *cit*., p. 21-22).

[130] *Ibidem*, p. 25.

Suceava. Până atunci s-a perpetuat ideea unui muzeu istorico-etnografic, deci mixt, lucru care explică prezența între obiecte a multora de factură istorică. Şi tot aşa se explică prezența[131] în patrimoniul muzeului a colecției de obiecte istorice care a aparținut Muzeului Municipal şi care se aflau depozitate într-o încăpere de la Mănăstirea Golia. După 1954, aproximativ 1000 de obiecte istorice au fost transferate la Muzeul de istorie a Moldovei. Dar de acum, lucrurile au fost limpezi, muzeul este etnografic, asemeni celui din Cluj, aşa cum şi-a plănuit chiar de la început Ion Chelcea.

În anii 1952-1955, sediul muzeului etnografic era, după cum spuneam, în actualul Muzeu al Unirii, pe strada Lăpuşneanu, spațiu insuficient pentru expoziția permanentă care se proiecta şi se pregătea. Dar lucrurile s-au schimbat printr-o hotărâre a Consiliului de Miniştri, din decembrie 1954, când Palatul Administrativ, care găzduia toate instituțiile administrative din oraş, a fost transformat în Palat Cultural, care urma să cuprindă muzeele ieşene şi biblioteca „Gh. Asachi". Aşa se face, după cum povesteşte Emilia Pavel, martor viu şi participant la aceste evenimente, că în luna martie 1955 a început mutarea patrimoniului în Palatul Cultural în zona în care fusese Tribunalul județean.

În prima fază după mutare, în 1955, a fost amenajată o expoziție temporară cu obiecte din lemn privind ocupațiile din Moldova – agricultură, viticultură, păstorit şi meşteşuguri –, dar se făceau demersuri serioase pentru organizarea expoziției permanente. Pentru aceasta era necesară însă restaurarea şi amenajarea spațiului. Prima expoziție din Palat a avut un mare succes, în perioada aprilie – noiembrie 1955, fiind vizitată de 5000 de persoane. Acest lucru dovedeşte, după Petru Cazacu[132], cel puțin trei aspecte esențiale: calitatea neîndoielnică a exponatelor, nevoia unui spațiu larg ca răspuns la cererea publicului interesat, conceperea unui mobilier adecvat. În aprilie 1957, a început montarea mobilierului pentru expoziția de bază (executat la întreprinderea „Decorativa" Bucureşti, ce se ocupa cu organizarea expozițiilor de muzeu şi a târgurilor internaționale), care a fost inaugurată pe 16 februarie 1958[133]. În aprilie 1957, Ion Chelcea a fost pensionat, iar pe postul lui a venit Gheorghe Bodor.

---

[131] *Ibidem*, p. 23.
[132] Petru Cazacu, *op. cit.*, p. 27.
[133] Emilia Pavel, *op. cit.*, p. 25, 27.

Emilia Pavel – unul dintre actanţii principali ai definirii şi organizării Muzeului Etnografic al Moldovei – povesteşte că anii 1951-1958 au fost, pentru instituţie, cei mai dificili şi totodată cei mai fertili, perioadă în care s-au pus bazele colecţiilor etnografice pe teme şi a fost amenajată expoziţia permanentă. Este ştiut că modelul acestui muzeu a fost cel din Cluj, însă la Iaşi s-a venit cu inovaţii conceptuale. De pildă, spune Petru Cazacu, original a fost modul de prezentare a mobilierului ţărănesc şi cum au fost expuse pe holul de 230 mp instalaţiile tehnice ţărăneşti, care până atunci nu mai fuseseră prezentate într-o expoziţie pavilionară[134]. Ideea fundamentală după care s-a gândit amenajarea expoziţiei de bază a fost, după Ion Chelcea, „prezentarea colecţiilor pe fenomene”[135], reprezentarea integrală a vieţii, nicidecum o expunere a artei populare, aspect care a fost remarcat şi apreciat la deschiderea oficială a expoziţiei permanente, pe 16 februarie 1958. Punerea în plan a acestui concept destul de complex a fost posibilă numai după un studiu foarte aprofundat a cadrului de viaţă, urmărit până în cele mai îndepărtate vremuri, „ideea înlănţuirii istorice a fenomenelor etnografice constituind osatura întregului mod de expunere”[136].

Aurora Turcu, Emilia Pavel, Petru Cazacu, Gheorghe Bodor
(Fototeca Muzeului Etnografic al Moldovei)

[134] Petru Cazacu, *op. cit.*, p. 28.
[135] Ion Chelcea, *Muzeografia etnografică în Moldova*, p. 184.
[136] *Ibidem*, p. 184.

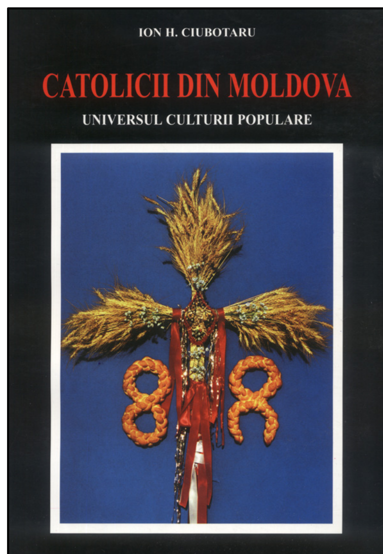

Aspecte de la deschiderea oficială a expoziției de bază (16 februarie 1958)
(Fototeca Muzeului Etnografic al Moldovei)

PECETEA INCONFUNDABILĂ A TRADIȚIILOR*

A apărut de curând, la Editura Presa Bună din Iaşi, cel de al doilea volum al cărții *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*, o amplă cercetare monografică pe care etnologul ieşean, prof. univ. dr. Ion H. Ciubotaru, o consacră aşezărilor romano-catolice din această parte a țării. O lucrare monumentală, intrată deja în atenția specialiştilor, care nu au ezitat să situeze această nouă apariție între evenimentele editoriale de excepție, evidențiind totodată contribuția ştiințifică remarcabilă pe care o aduce această carte la elucidarea controverselor ce mai planează încă asupra obârşiei şi identității comunității investigate.

Lansările de la Iaşi, Cluj-Napoca şi Bucureşti au prilejuit veritabile colocvii ştiințifice, la care au participat specialişti de prestigiu din domeniile etnologiei, istoriei, lingvisticii, sociologiei şi antropologiei culturale. Presa scrisă, radioul, televiziunea şi chiar *internetul* au reflectat pe larg evenimentul, consemnând opiniile comunității academice, nu doar ale specialiştilor implicați în prezentarea lucrării, ci şi ale altor reputați cărturari, care au ținut să fie prezenți la întrunirile respective. Înscriem în acest generos context şi inițiativa noastră de a purta un dialog cu autorul, poate cel mai în măsură să detalieze, pentru cititorii „Revistei române”, câteva dintre problemele importante ale acestui demers ştiințific.

– *Stimate domnule profesor, vă rog să precizați ce loc ocupă acest al doilea volum în cadrul cercetărilor pe care le efectuați asupra universului culturii populare din satele catolicilor moldoveni?*

---

* Dialog cu prof. univ. dr. Ion H. Ciubotaru, Universitatea „Al. I, Cuza”, Iaşi, în „Revista română”, anul VIII, nr. 4 (30), Iaşi, decembrie 2002.

– Având în vedere problematica deosebit de complexă pe care o supune atenției cititorului, cea a *obiceiurilor tradiționale*, este limpede că volumul recent apărut reprezintă centrul de greutate al trilogiei pe care am proiectat-o. Ne aflăm în fața unuia dintre cele mai importante compartimente ale spiritualității folclorice, întrucât obiceiurile concentrează în structura lor credințe şi practici rituale străvechi, ce au supraviețuit până în zilele noastre, fără a li se modifica sensurile de odinioară. Obiceiurile alcătuiesc un repertoriu de o vechime impresionantă. Ele nu se dobândesc de la o generație la alta şi nici nu se schimbă ca urmare a proceselor de aculturație. Vin de departe, poartă prin vremuri mesajele generațiilor anterioare, iar dacă cei de astăzi şi le asumă ca pe bunurile cele mai de preț, înseamnă că pecetea lor inconfundabilă este încă foarte viguroasă.

– *Pe aceeaşi linie, în cuvântul său introductiv, atât de sugestiv intitulat* Treptele devenirii noastre, *episcopul Petru Gherghel considera că numeroasele obiceiuri comentate în această carte nu sunt „simple documente de istorie şi civilizație rurală”, ci reprezintă „însuşi glasul moşilor şi strămoşilor noştri”. În ce măsură obiceiurile tradiționale, existente în satele catolice pe care le-ați cercetat, se deosebesc de cele ce se păstrează în aşezările cu populație ortodoxă din Moldova ori din alte regiuni ale țării?*

– Urmărind tradițiile, actele ceremoniale şi riturile arhaice conservate în aproape toate aşezările Diecezei de Iaşi, am avut revelația existenței unui patrimoniu etnocultural uimitor de bogat şi variat. S-a eliminat astfel prejudecata, ce dăinuia de mai multă vreme, că, în aşezările romano-catolice, tradițiile ar fi sărace ori mai puțin interesante. La corectarea acestei optici au contribuit decisiv oamenii cu care am stat de vorbă, mulți dintre ei dovedindu-se a fi interlocutori de excepție. Constatarea cea mai importantă a fost însă aceea că întregul repertoriu de datini şi obiceiuri din aceste sate se integrează armonios, sub toate aspectele, în arhiva nescrisă a poporului român.

Toate obiceiurile familiale şi calendaristice, de care ne ocupăm în acest volum se remarcă printr-o puternică unitate cu datinile similare de pe întreg cuprinsul țării, faptul pledând, o dată în plus, pentru identitatea românească a catolicilor din Moldova. Este şi concluzia *Cuvântului* semnat de episcopul Petru Gherghel, care vede în aceste datini pecetea neamului românesc, „matricea noastră spirituală, pe care avem datoria să o cunoaştem aşa cum se cuvine şi să o lăsăm moştenire celor ce vor veni”. Pentru că, adaugă Excelența Sa, „destinul

comunității noastre nu poate fi disociat nicicând de cel al poporului căruia îi aparținem" (p. VI).

– *Pe lângă bogăția, atât de evidentă, a repertoriului de obiceiuri şi tradiții identificat în comunitatea catolică pe care ați cercetat-o, volumul în discuție dezvăluie o serie întreagă de practici ritual-ceremoniale mai puțin cunoscute în literatura noastră de specialitate ori chiar inedite. Vă rugăm să vă referiți la câteva dintre acestea.*

– Într-adevăr, noutățile pe care le aduce acest volum în planul unei mai bune cunoaşteri a obiceiurilor familiale şi calendaristice nu sunt de neglijat. Şi de data aceasta însă trebuie precizat că nu este vorba de particularități ale tradițiilor din satele investigate, ci de componente importante ale întregii culturi populare româneşti. Acestea, dintr-un motiv sau altul, au dispărut la un moment dat din comunitățile ortodoxe ori se află într-un acut proces de disoluție. Ele s-au păstrat însă până astăzi, aproape intacte, în satele cu populație catolică. Faptul are o dublă semnificație: pe de o parte, pune în evidență ataşamentul acestor oameni față de valorile spiritualității strămoşeşti, iar pe de altă parte, preocupărilor de a nu-şi pierde identitatea.

Vom lua în discuție doar câteva exemple. Nunta tradițională se remarcă prin bogăția repertoriului de practici maritale, ca şi prin arhaicitatea mai multor secvențe rituale: organizarea petrecerii nupțiale *în două locuri*, *masa de primire* (*primiție*) pusă sub semnul magiei darului, simbolistica *obiectelor rituale* etc. Este de reținut apoi accentul ce se pune pe atribuțiile speciale ale *nunilor* față de cele ale *naşilor*, pe importanța familiei socrilor mari (*cuscri*) în raport cu cea a socrilor mici (*pochinzeri*), pe rolul *druştei*, al *chemătorilor* ş.a. Remarcabilă este şi bogata terminologie *parentală*, a cărei semantică arhaică prezintă un viu interes. Analiza unor cuvinte precum *socru-soacră*, *cumnat-cumnată*, *cuscru-cuscră*, a apelativului *ler*, cu sensul de *cumnat* (soțul surorii mai mari), sau a fonetismelor de tipul *cruscu-cruschi*, contribuie la o mai bună înțelegere a evoluției unor termeni de origine latină în graiurile româneşti.

Din cadrul obiceiurilor funebre rețin atenția practicile privitoare la *pomana apei*, precum şi construcțiile speciale, din crengi înverzite sau ramuri împodobite cu flori, alcătuind *cupole* sui-generis ce se ridică în unele localități, pe sicriele şi pe mormintele tinerilor necăsătoriți. Trebuie amintite apoi *semnele distinctive* pentru crucile femeilor şi ale bărbaților, pomenile numite *merişoare*, tipurile de *bâlciuri* cu sensul de slujbe de pomenire etc.

– *Supraviețuiri ale unor practici străvechi apar şi în cadrul obiceiurilor calendaristice. Care ar fi cele mai interesante*?

– Rețin atenția mai întâi manifestările folclorice prilejuite de Lăsatul Secului de Postul Mare. Serbările carnavaleşti (*Matahalele*) din satele catolicilor moldoveni păstrează rezonanțe ale Saturnaliilor romane. La rândul lor, obiceiurile ciclului pascal reunesc practici străvechi, cum ar fi *udatul şi legănatul ritual*, *înfrățirea şi suroratul* la Duminica Albă şi *Primonda*. Obiceiul din urmă reprezintă o datină pascală ce dăinuie astăzi doar în câteva localități şi este raportată la practica darului *primițial*, a jertfelor primordiale. Un loc aparte ocupă şi relictele din sfera obiceiurilor agrare, cu multiplele variante ale *spiritului holdei*, organizarea *bâlciurilor* pentru aducerea ploilor cu mană ş.a. Trebuie menționate şi cele câteva sărbători arhaice de tipul *Armindenului*, *Sânzienelor* sau *Rusaliilor*, în contextul cărora se împletesc ecouri ale dendrolatriei şi totemismului carpatic, simboluri legate de uitate divinități telurice, demoni casnici, spirite ale apei, focului şi aerului.

– *În capitolul intitulat* Rusaliile şi cultul înălțimilor *ați întreprins un remarcabil excurs istoric. Şi nu este vorba doar de amplele referiri pe care le faceți la contextul ce a favorizat cultul Sfinților Cosma şi Damian, ci şi de relațiile cu alte practici străvechi ce se înfăptuiau în perioada* Moşilor de vară, *unele dintre ele având ecouri până foarte aproape de zilele noastre. Este o abordare extrem de interesantă, pe care vă rugăm să o detaliați.*

– Aşa după cum se ştie, sărbătoarea Rusaliilor este un exemplu de amalgam subtil între credințele antice şi cele creştine, între substratul geto-dac şi influențele romane sau bizantine de mai târziu. La romani, *Rusaliile* sunt zilele în care oamenii se feresc de *Iele*, acele zâne ale văzduhului despre care se spune că trebuie ocolite, pentru a nu fi prins în jocul lor, întrucât este extrem de primejdios. Rusaliile reprezintă perioada cea mai propice pentru culegerea plantelor de leac, şi tot atunci sufletele defuncților, care au bântuit o vreme printre pământeni, se reîntorc în tainicele lor lăcaşuri. Este ziua în care creştinii sărbătoresc *Pogorârea Duhului Sfânt*, iar prin tradiție țin *Moşii de vară*, prilej cu care se fac numeroase pomeni pentru sufletele celor răposați.

Pornind de la informații mai vechi – cuprinse în diverse surse documentare, printre care, la loc de cinste, se numără şi *Codicele* lui Marco Bandini, – corelate cu unele datini ce se păstrează şi în zilele

noastre, s-au putut semnala rudimente ale unui *cult al înălțimilor*, care leagă spiritualitatea catolicilor moldoveni de cutume româneşti asemănătoare existente în alte ținuturi ale țării. În capitolul pe care l-ați invocat sunt urmărite trei probleme de un interes cu totul aparte: procesiunile ce se făceau la Rusalii pe vârful unui munte din preajma Târgului Trotuş, la o bisericuță consacrată Sfinților Cosma şi Damian; săvârşirea unor vindecări miraculoase şi, în fine, mirajul rotirii lăcaşului de cult în jurul axei sale, fenomen ce trimite la *cultul înălțimilor*. Documentele consemnate de Marcus Bandinus dovedesc, o dată în plus, cât de utilă este studierea universului fascinant al *teologiei populare*, în care se pot descoperi – aşa cum spune Mircea Eliade – reinterpretate şi creştinate, numeroase tradiții arhaice, din neolitic până la religiile orientale şi elenistice.

– *Cel ce parcurge cu atenție volumul al doilea al* trilogiei *pe care ați proiectat-o asupra culturii populare din satele catolicilor moldoveni rămâne impresionat de numărul foarte mare de trimiteri bibliografice, atât la lucrările de specialitate româneşti, cât şi la cele maghiare. Care este concluzia acestui amplu demers comparativ*?

– Într-adevăr, documentele etnologice identificate în aşezările Diecezei de Iaşi au fost raportate în permanență la surse bibliografice importante din spațiile româneşti şi cele maghiare. Parcurgând numeroase monografii, colecții şi studii de folclor sau de etnografie – referitoare la Oltenia, Muntenia, Banat, centrul şi sudul Transilvaniei, Bihor, Maramureş, Năsăud, Dobrogea, Basarabia ori nordul Bucovinei, – am constatat existența a numeroase asemănări, ba chiar şi identități ale credințelor, datinilor şi practicilor ritual-ceremoniale din ținuturile respective cu cele înregistrate în satele de care ne ocupam. Şi mai apropiate se vădesc a fi, aşa cum era şi de aşteptat, relațiile etnologice şi socio-culturale dintre catolicii moldoveni şi ortodocşii din această provincie, inclusiv cei aflați în satele din stânga Prutului. Concluzia că identitatea acestei populații este, prin excelență, românească, se desprinde, cu toată claritatea şi fără nici un dubiu, din volumul foarte mare de documente etnologice pe care le-am comparat la tot pasul.

– *Ce spun referirile la bibliografia maghiară*?

– Bibliografia maghiară asupra culturii populare din satele catolicilor moldoveni este foarte bogată. O parte dintre aceste studii au stat şi în atenția noastră. Ceea ce ne-a surprins mai întâi a fost faptul că specialiştii unguri, indiferent dacă sunt din țară sau din afara

granițelor, nu manifestă o preocupare specială pentru cercetarea comparativă a documentelor etnologice pe care le consemnează. Şi nu este vorba doar de evitarea, cu obstinație a bibliografiei româneşti, inclusiv a surselor de referință, ci şi de absența unor trimiteri concludente la materiale etno-folclorice maghiare, existente în unele zone ale țării noastre sau la ungurii din alte părți. În ceea ce ne priveşte, trebuie să arătăm că toate relațiile pe care le-am făcut cu bibliografia cercetătorilor unguri atestă, fără putință de tăgadă, că spiritualitatea populară a catolicilor moldoveni nu relevă nici un fel de convergențe cu folclorul maghiar.

– *Spuneați undeva că există unele trimiteri la câteva obiceiuri, aproape identice, din Ungaria, pe care însă nu le considerați concludente. Despre ce este vorba*?

– Au existat, într-adevăr, câteva tentative de a se compara unele obiceiuri din satele aşa-zişilor ceangăi moldoveni cu realități similare existente în trei sau patru localități din Ungaria. Raportările ce se fac la aşezări precum Egyházaskozár, Száraszpuszta, Mekényes ori Bikal, din județul Baranya, nu au nici o relevanță, întrucât populația acestor sate este alcătuită din catolici moldoveni care, dintr-un motiv sau altul, s-au stabilit în Ungaria pe la începutul deceniului al treilea al veacului trecut. De altfel, un studiu asupra obiceiurilor de nuntă din aceste comunități, efectuat de cercetătorul maghiar Domokos Pál Péter, dovedeşte cu asupra de măsură identitatea românească a locuitorilor din aşezările menționate. Prin urmare, asemănările frapante dintre datinile catolicilor moldoveni şi cele ale confraților stabiliți cândva în Ungaria sunt cât se poate de fireşti.

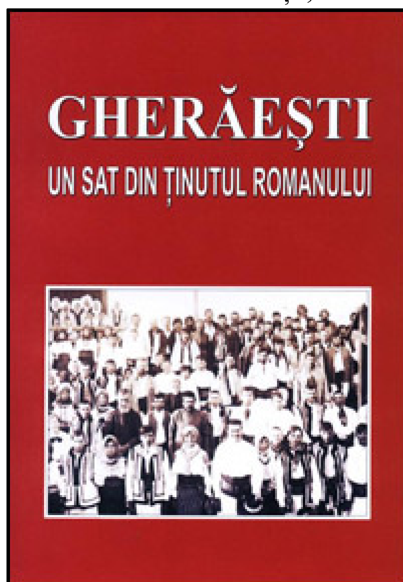
– *Cum trebuie privită cercetarea dumneavoastră în contextul bibliografiei româneşti pe această temă*?

– Ca o lucrare de specialitate ce era de mult aşteptată. O abordare sistematică a universului culturii populare din satele catolicilor moldoveni, o cercetare realizată după riguroase criterii ştiințifice, teoretice şi metodologice. Concluziile studiului dovedesc, cât se poate de convingător, că elementele ce țin de tradiția unui neam se cristalizează în succesiunea generațiilor şi se transmit din tată în fiu. Sunt modele de relații rituale, juridice, socio-culturale, afective, principii de conduită, simboluri esențiale ce au jalonat, de-a lungul vremurilor existența acestor oameni, iubitori de țară şi neam.

GHERĂEŞTI – UN SAT DIN ȚINUTUL ROMANULUI*

Tradiția monografiilor locale se sprijină la noi atât pe o anumită vechime, cât şi pe un număr apreciabil de apariții editoriale. Utilitatea unor astfel de lucrări a fost evidențiată suficient, cu diverse prilejuri, ele putând constitui un suport serios pentru cercetări mai ample sau măcar având menirea de a sublinia particularitățile unei comunități, fapt deloc neglijabil în timpurile noastre, marcate şi de înmulțirea demersurilor identitare.

Din păcate, multe din „producțiile” monografice se situează mai cu seamă sub semnul inegalității valorice. Amatorismul s-a putut manifesta nestingherit în acest domeniu, având, în principal, două surse de stimulare: una, preponderent pragmatică, susținută constant de necesitatea ca un mare număr de persoane să acceadă cu astfel de lucrări la diverse grade profesionale, atestate etc.; cealaltă, mai sensibilă, are la bază ambiția sau nostalgia locului de baştină. Între coordonatele menționate, scrierile de acest gen sunt adesea stereotipe sau, dimpotrivă, amplifică până la ridicol rolul şi importanța istorică a vreunui cătun obscur. În aceste circumstanțe, devin explicabile precauțiile cercetătorilor, uneori excesive, de folosire a unor asemenea surse bibliografice.

Volumul *Gherăeşti – un sat din ținutul Romanului*, recent apărut, restaurează în bună măsură statutul deteriorat al monografiilor săteşti. El vine să continue/întregească un proiect mai larg, de cercetare a satelor catolice din Moldova, care are până acum rezultate remarcabile, proiect inițiat şi sprijinit constant de monseniorul Petru Gherghel, căruia îi este dedicat acest ultim volum, cu prilejul împlinirii a 25 de ani în fruntea Episcopiei Romano-Catolice de Iaşi.

---

* Recenzie la volumul *Gherăeşti – un sat din ținutul Romanului*, Iaşi, Editura Presa Bună, 2003, în „Revista română”, anul X, nr. 2(36), Iaşi, iunie 2004.

Beneficiind de aportul a cinci specialişti, binecunoscuţi pentru domeniile pe care le reprezintă, lucrarea consacrată Gherăeştilor reuşeşte să nu fie un conglomerat de studii, ci, mai degrabă, o radiografie convingătoare a aşezării din diverse perspective.

Din tabloul evoluţiei istorice a aşezării, întocmit de tânărul universitar Petronel Zahariuc, reţinem vechimea locuirii pe aceste meleaguri, de la descălecatul ţării, iar apoi, veacuri de-a rândul, o *vieţuire* liniară, neconvulsivă, până la începutul *convieţuirii* dintre ortodocşi şi catolici. De atunci, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ştirile se înmulţesc, aşa cum se înmulţesc şi locuitorii pe care-i regăsim căutându-şi dreptatea prin judecăţi, îndeplinind corvezi extraordinare sau revoltându-se violent împotriva stăpânirii. Este drept, veacurile anterioare de linişte pot fi doar o aparenţă, provocată de absenţa uricelor şi a ispisoacelor cele vechi, înecate în apele Bistriţei. Evident, această pierdere a îngreunat considerabil şi munca cercetătorului ieşean, un iscusit tălmăcitor şi interpret al documentelor medievale.

Părintele profesor Anton Despinescu şi-a asumat meticuloasa sarcină de a reconstitui istoria comunităţii catolice din Gherăeşti, structurată în două capitole: primul, de la începuturi şi până la înfiinţarea parohiei, al doilea fiind o sinteză nuanţată a zbuciumatului secol XX, pentru configurarea căreia a fost necesară parcurgerea a circa 20000 de pagini din arhiva parohiei catolice Gherăeşti.

Sprijinindu-se pe o îndelungată şi temeinică cercetare a diverselor fonduri arhivistice, Dănuţ Doboş se opreşte asupra bisericii ortodoxe, însă doar asupra instituţiei, nu şi a comunităţii de credincioşi, şi începând abia cu jumătatea secolului al XIX-lea. Două instituţii importante în procesul de modernizare a satelor, şcoala şi căminul cultural, sunt amănunţit prezentate, în conformitate cu impactul pe care l-au avut asupra comunităţii.

În studiul dedicat toponimiei satului Gherăeşti, binecunoscutul lingvist Dragoş Moldovanu revine inspirat asupra ipotezelor privind originea hidronimului *Moldova*, deşi „nu a fost creat de localnici, ci doar menţinut de ei şi de locuitorii celorlalte sate riverane”. Convingătoare este şi analiza evoluţiei numelui satului, de la strămoşul întemeietor (Biró) şi până la forma actuală. Din multitudinea de informaţii oferite, greu abordabile pentru nespecialişti, remarcăm identificarea vechii vetre a satului pe baza toponimiei, schimbare petrecută cu mult mai devreme de secolul al XIX-lea.

O importantă secțiune a volumului, intitulată „Dăinuiri etno-folclorice”, vine să întregească şi, foarte adesea, să acopere lacunele pe care istoricii le semnalau în paginile scrise de ei. Se dovedeşte încă o dată că absența sau „zgârcenia” informațiilor istorice poate fi suplinită de documentele etnologice, folosite cu măsură şi pricepere.

Profesorul Ion H. Ciubotaru, autorul studiului etno-folcloric, realizează în fapt o monografie de sine stătătoare, analizând în parte elementele ce alcătuiesc structura satului tradițional, evidențiind arhaicitatea unor gesturi, rituri, datini, obiceiuri sau îndeletniciri, identificând totodată cauzele şi modalitățile de transformare a aşezării şi oamenilor.

Aspecte mai aride (fenomenul locuirii, ocupațiile fundamentale şi secundare, meşteşugurile etc.), tratate în multe locuri de către alți autori într-o manieră descriptivă, sunt abordate oarecum diferit de către profesorul Ciubotaru. Alegerea locului pentru amplasarea gospodăriei este indisolubil legată de riturile pentru purificarea spațiului, zidirea de jertfă. Agricultura nu este simplă succesiune de munci pe ogor. Rodnicia este strict condiționată de îndeplinirea unor rosturi, la timpul cuvenit, începând din iarnă şi până la strângerea recoltelor, aşa cum pentru sănătatea şi fertilitatea animalelor acționează tot soiul de interdicții şi obligații, suprapuse ritmului vieții păstoreşti.

Riturile de trecere, împărțite în mod convențional în cele două mari cicluri, obiceiuri calendaristice şi obiceiuri familiale, sunt abundent documentate cu mărturiile unui mare număr de informatori. Ortodocşi şi catolici, străbat împreună pragurile anilor şi evenimentele esențiale ale vieții, un parcurs cu destule repere, în viziunea autorului: „Călători vremelnici în această lume, oamenii au nevoie de un cod al dreptei trăiri, al înțelegerii adevăratului rost a toate cele. Pe lângă credința creştină, le-a stat mereu alături tezaurul experienței străbune”.

În concluzie, *Gherăeşti – un sat din ținutul Romanului* se dovedeşte a fi o lucrare echilibrată şi bine întocmită, un model de cercetare interdisciplinară pe care l-am dori tot mai prezent.

LA ÎNCEPUT DE DRUM*

Organizarea unui târg al meşteşugurilor populare la Iaşi reprezintă, pentru toţi deopotrivă (organizatori, expozanţi, vizitatori), un act iniţiatic şi aproape o provocare. La umbra arhitecturii eclectice a Palatului se vor intersecta, timp de două zile, muzeografi uimiţi de îndrăzneala faptei lor, meşteri ţărani stingheriţi, smulşi din mediul firesc şi aduşi la manifestare în postură de mari vedete, orăşeni curioşi, dornici să (re)descopere o lume insolită şi exotică.

Paradoxal, în Moldova nu au existat preocupări constante pentru iniţiative de acest gen. Excepţie fac, desigur, deja consacratul târg al olarilor „Cucuteni 5000" şi eforturile de dată mai recentă din Bucovina. Demersul nostru, pe care l-am dori permanentizat, nu este doar expresia menirii fireşti a unui muzeu etnografic. Dincolo de a prezenta publicului larg, secvenţial sau desfăşurat, satul românesc şi valorile sale, acţiunea la care vă propunem să participaţi are şi vădite intenţii pragmatice: stimularea meşteşugurilor ţărăneşti, segment important al civilizaţiei tradiţionale, presupune şi o adecvare la realităţile contemporane: târguri, expoziţii, demonstraţii, publicitate etc.

Modernitatea, prin particularităţile sale, a declanşat o rapidă disoluţie a structurilor comunităţilor patriarhale. Referindu-ne doar la meşteşuguri, constatăm cum în doar câteva decenii, prezenţe obişnuite în peisajul cotidian pentru persoanele de vârstă medie: rotarul, olarul, cojocarul,

* „Târgul meşterilor populari din Moldova", buletin editat de Muzeul Etnografic al Moldovei, Iaşi, 13-14 octombrie 2000, p. 1.

sumănarul etc., sunt percepute de către cei mai tineri cel puțin ca nişte curiozități. Într-un timp atât de scurt, industria şi produsele sale de serie, ieftine şi relativ bune, au provocat o aparent ireversibilă criză a meşteşugurilor tradiționale. Unele dintre ele au dispărut, altele încă mai supraviețuiesc, anacronice cu vremurile sau ca o expresie a postmodernismului. Anumite îndeletniciri s-au adaptat vremurilor, cu prețul deplasării accentelor, supradimensionându-se latura estetică a obiectelor, crescând tot mai mult funcția decorativă în defavoarea celei utilitare. Dar, mai cu seamă, meşterii populari şi-au pierdut piețele tradiționale pe care le-au stăpânit fără concurență veacuri la rând. Clienți predilecți odinioară, sătenii cumpără azi doar sporadic produsele concepute şi executate pentru ei. S-a produs un transfer de destinație, vizându-se cu precădere mediile orăşeneşti.

Aşadar, degrevate de orice responsabilitate practică, piesele meşterilor țărani sunt propuse spre a ne împodobi apartamentele. Este miza creatorilor în încercarea de a-şi perpetua arta. Este şansa noastră de a accede la o artă ieftină şi autentică. Mai mult decât atât, poate fi ispita primului pas înspre recuperarea propriei noastre identități.

PRELUCRAREA LEMNULUI*

O manifestare de amploare ca *Târgul meşterilor populari*, care se doreşte a fi o sinteză a meşteşugurilor tradiționale de la răsărit de Carpați, nu poate fi concepută fără o reprezentare, sintetică şi selectivă, a lucrului în lemn. Acest material, abundent odinioară şi relativ uşor de prelucrat, a constituit secole de-a rândul, principala materie primă a românilor, folosită deopotrivă în construcțiile gospodăreşti sau la confecționarea uneltelor, obiectelor şi ustensilelor casnice, a pieselor de mobilier. Omniprezența lemnului şi măiestria prelucrării lui au condus la sintagme inspirate, impuse de multă vreme: „civilizația românească a lemnului”, „arta românească a lemnului” etc., formule grăitoare prin ele însele, care ne scutesc de lămuriri suplimentare.

Spectrul atât de vast al prelucrării lemnului a determinat ca în cadrul aceluiaşi domeniu să întâlnim specializări şi meşteşuguri

* Publicația menționată, p. 3.

diverse, începând cu chiar lucrul la pădure, o îndeletnicire de bază pentru un important segment de populație, care presupunea, pe lângă un efort considerabil, stăpânirea tehnicilor şi uneltelor de exploatare şi transport, uneori la mari distanțe. În consonanță cu aspectul autarhic al comunităților rurale tradiționale, fiecare sătean avea cunoştințele şi deprinderile necesare prelucrării, măcar sumare, a lemnului, construind şi întreținând, singur sau la clacă, inventarul gospodăresc. Totuşi, lucrările care presupuneau o specializare temeinică erau lăsate în seama dulgherilor, tâmplarilor, rotarilor, dogarilor etc., personaje indispensabile în lumea satului, care s-au identificat într-atât cu meseriile practicate, încât denumirile acestora sunt frecvente în onomastica românească.

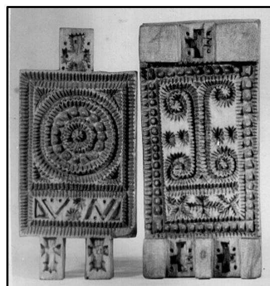
Locuitorii din unele zone montane, condiționați de puținătatea terenurilor agrare şi a altor mijloace de subzistență, au adoptat diverse meşteşuguri de prelucrare a lemnului ca pe ocupații fundamentale. Sate întregi s-au specializat într-o meserie sau alta, priceperea transmițându-se din generație în generație. Creativitatea, ingeniozitatea, bunul gust au transformat cele mai banale obiecte uzuale în desăvârşite opere de artă.

Târgurile şi iarmaroacele, care înțesau întreg spațiul românesc, asigurau desfacerea mărfurilor în bani sau în natură.

Realitățile prezente oglindesc şi în domeniul pe care l-am schițat schimbări esențiale. Lemnul a devenit şi el o materie primă industrială, prelucrat de maşini sau de cele mai multe ori, exportat în stare brută. Obiectele manufacturate au pierdut lupta cu cele de serie. Unele dintre ele sunt chiar anacronice cu vremurile pe care le trăim, fiind condamnate definitiv. În acest sens, confecționarea butucilor pentru roțile din lemn la *strujniță* (o instalație arhaică) va fi cu siguranță privită de cei mai mulți dintre vizitatorii târgului nostru ca un fapt insolit.

În acelaşi timp, realizări artistice remarcabile pledează pentru perpetuarea, în parte, a acestor meşteşuguri. Tiparele de caş din Vrancea, încrustate cu simboluri străvechi (soarele, bradul, coarnele berbecului, crucea stilizată), lingurile bogat ornamentate din zona Fălticenilor, obiectele din recuzita stânii de la Voitinel şi cele din doage de la Straja, vor reprezenta cu siguranţă o tentaţie de nestăvilit pentru iubitorii de frumos şi autentic.

PIETRĂRITUL*

Percepută ca materializare concretă a veşniciei, ca locul cel mai nimerit al sălăşluirii sufletelor strămoşilor, piatra, sumar sau migălos prelucrată şi-a găsit cele mai diverse întrebuinţări, prin stăruinţa continuă a oamenilor de a conferi durabilitate lucrurilor.

Exploatarea şi prelucrarea pietrei nu are o distribuţie uniformă pe teritoriul Moldovei, meşteşugul fiind condiţionat, evident, de prezenţa carierelor, dar şi de calitatea materialelor. Piatra destinată construcţiilor, necesitând o prelucrare sumară, are o largă întrebuinţare atât în zonele montane cât şi în cele de podiş, unde însă extragerea blocurilor este deosebit de anevoioasă.

În unele centre, cioplitul pietrei depăşeşte stadiul unei simple îndeletniciri, având configuraţia unui meşteşug de sine stătător, cu tehnicile, uneltele şi secretele sale. Valenţe estetice deosebite au meşterii din Şcheia – Iaşi, care dăltuiesc stâlpii de casă sau de poartă, troiţele şi stelele funerare, transpunând în piatră vechea

* Publicaţia menţionată, p. 3

ornamentică specifică artei lemnului. La Tansa, meşterii italieni, sosiţi la începutul secolului al XIX-lea, au influenţat decisiv, ca şi în alte locuri, pietrarii autohtoni, care au preluat noi tipuri de unelte, dar şi tehnici de şlefuire, ornamentaţie şi zidire. Au rezultat construcţii remarcabile (biserici, poduri, monumente ale eroilor) iar meşteşugul, restrâns astăzi, este perpetuat de urmaşii pietrarilor pomeniţi în documente. Oricum, lucrul în piatră este la Tansa cu mult anterior sosirii italienilor, mărturie stând până astăzi crucile din cimitirul vechi.

Tot italienii au adăugat noi valenţe pietrăritului din Iaşi, descendenţii meşterilor „vechilor zidiri" deprinzând în urmă cu vreun secol modalităţile de lucru care au stat la baza multora din construcţiile pe care le admirăm azi, durate din piatră de la Repedea.

Pentru ilustrarea acestui meşteşug în cadrul târgului, ne-am oprit însă asupra unui centru celebru odinioară – Deleni, locul unde veacuri de-a rândul s-au cioplit pietrele de moară şi râşniţă, trebuincioase întregii Moldove şi adesea exportate. Cu unelte rudimentare dar mişcări sigure, Ilie Şalaru, ultimul pietrar care deţine secretele acestei meserii, ne va face proba măiestriei sale.

CONFECŢIONAREA MĂŞTILOR*

Momentul cel mai aşteptat din timpul trecerii de la un an la altul este apariţia alaiurilor de mascaţi, care stârnesc deopotrivă teamă şi ilaritate. În funcţie de zonă, Capra, Ursul, Boul, Struţul etc. îşi subordonează celelalte măşti din cortegiu. Încă bine reprezentat pe întreg teritoriul Moldovei, acest tip extrem de colindat este parte componentă a scenariului complex de renovare rituală a anului.

În genere, s-a căzut de acord că măştile trebuie puse în concordanţă cu degenerarea timpului, reprezentând în mentalitatea arhaică spiritele moşilor şi strămoşilor care „ar transmite prin dialog, gesturi, jocuri, principiul fertilităţii în noul an". Totodată mascarea are vădite rosturi apotropaice, normale într-o perioadă incertă, înţesată de spirite malefice. Ca un act de autoreglare a mecanismelor comunităţilor tradiţionale, deghizarea mai reprezintă şi o modalitate de refulare a tensiunilor sufleteşti acumulate peste an, masca oferind garanţia

* Publicaţia menţionată, p. 7.

deplinului anonimat şi deci posibilitatea înfăptuirii unor gesturi pe care nimeni nu şi le-ar permite în viața cotidiană.

Pregătirile pentru Anul nou încep încă din postul Crăciunului, cel mai adesea din 6 decembrie (Sfântul Nicolae). Atunci se stabilesc conducătorii, cunoscuți sub nume diferite: „şefii cetei”, „vătafi”, „ofițeri”, „dragomani”; aşa cum şi numele alaiurilor diferă: „Ceata satului”, „Roata”, „Berea”, „Malanca” etc. Se tocmesc lăutari, se închiriază sălile pentru balurile de Crăciun şi Bobotează, se coboară din podul caselor vechile costume, măşti, tobe, zurgălăi, pocnitori. Fiecare rol în cadrul cetei este asumat cu seriozitate maximă de cel căruia i s-a atribuit, în sarcina lui căzând procurarea recuzitei. Confecționarea măştii-costum sau a obrăzarului presupunea multă migală şi îndemânare, atenție pentru respectarea detaliilor şi obținerea trăsăturilor dorite. În unele zone întâlnim ipostaza cea mai arhaică a măştilor zoomorfe, din stuf sau femei de paie. Arderea lor la sfârşitul festivităților se datoreşte unor vechi reflexii ale simbolului uciderii şi învierii anuale a demonului teluric al vegetației. Cel mai adesea însă măştile, confecționate din piele, pânză, câlți, împodobite în funcție de caracteristicile personajului reprezentat, erau păstrate cu grijă şi transmise celorlalți, atunci când vârsta sau starea socială nu mai permitea participarea la ceată.

În afara măştilor emblematice pomenite la început, se organizează alaiul, sunt aproape nelipsite obrăzarele de moşi, babe, draci, țigani, evrei, arnăuți etc., nelipsind în perioada actuală nici exagerările determinate de necunoaşterea tradiției şi căutarea senzaționalului.

Creatorii populari care se ocupă de confecționarea măştilor, inspirându-se din tradițiile zonelor de unde provin, fac o bună popularizare obiceiurilor şi datinilor româneşti, aducându-le constant în atenție orăşenilor şi străinătății.

TIPARE ŞI PĂPUŞARE DE CAŞ*

Pentru contemporani, tiparele şi păpuşarele de caş reprezintă mai cu seamă o dovadă a măiestriei cioplitorilor în lemn din zonele montane, obiectele respective, devenite astăzi în primul rând exponate de muzeu, fiind catalogate drept „comori de artă populară românească”.

Legate indisolubil de practicarea păstoritului, tiparele de caş s-au întrebuinţat pe un larg areal care s-a restrâns treptat, încât astăzi se întâlnesc cu predilecţie în Vrancea. Caşul proaspăt, fărâmiţat sau tăiat felii, se pune într-un ceaun cu apă caldă sau zăr, amestecându-se până se formează o pastă. Se presează apoi în tipare, presărându-se deasupra sare sau fiind pus în saramură. După un interval variind între câteva ore şi două zile, caşul este scos, afumat şi uscat timp de două săptămâni şi păstrat apoi în grinda din „casa mare”, fiind consumat cel mai adesea la ospeţele bărbaţilor.

Executate mai ales din lemn de tei sau paltin, uneori din lemn de nuc, tiparele au o formă circulară, iar cele cunoscute sub numele de „păpuşar” sunt dreptunghiulare şi, foarte des, antropomorfe, fiind constituite din două piese. Bogăţia ornamentelor, realizate prin crestarea cu o custură, trimite cu gândul la perioade de timp foarte îndepărtate, când probabil caşul obţinut astfel avea întrebuinţări ritualice. Întâlnim diverse motive arhaice, frecvenţa cea mai mare având-o rozeta, în variante multiple, dar nelipsind bradul, coarnele berbecului, steaua, dintele etc.

O piesă deosebit de valoroasă, aflată în colecţia Muzeului Etnografic al Moldovei, provenită din Ceahlău – Neamţ şi datată 1846, atestă răspândirea de odinioară a tiparelor şi păpuşarelor

* Lumea păstorilor”, buletin editat de Muzeul Etnografic al Moldovei, Iaşi, 2001, p. 4.

de caş, atrăgând atenţia şi prin originalitatea desenului încrustat: doi şerpi încolăciţi, încoronaţi, motiv în plus pentru a observa din nou că cercetările care au avut în vedere acest gen de obiecte s-au mărginit doar la sublinierea laturii utilitare şi a tentaţiei românilor de a-şi împodobi până şi cele mai banale obiecte din uz.

CALENDARUL PASTORAL[*]

Reglementând cu precizie timpul diverselor munci, sărbători şi obiceiuri, calendarul popular include în complexitatea sa şi reperele temporale în cadrul cărora se desfăşurau activităţile comunităţilor pastorale.

Ca şi în cazul anului agrar, al cărui început se situează însă cu o lună şi jumătate mai devreme, anul pastoral era format practic din două anotimpuri, hotărnicite de sărbătorile Sfântului Gheorghe şi a Sfântului Dumitru. În credinţele populare, cele două personaje mitologice apar ca deţinătoare ale „cheilor vremii”, Sfântului Gheorghe încuind iarna şi deschizând primăvara, iar Sfântul Dumitru întrerupând vremea favorabilă şi deschizând calea iernii[1]. Împărţirea în două semestre a anului pastoral coincide astfel cu ciclul vegetaţional, în funcţie de evoluţia acestuia putând fi planificate învoielile cu ciobanii, strânsul turmelor, urcatul oilor la munte, iernatul etc.

În acelaşi timp, diviziunea calendaristică mai sus pomenită se suprapune şi peste ciclul de reproducţie a oilor şi caprelor: „un sezon fertil (împerecherea, gestaţia, fătatul şi înţărcatul puilor), între Sâmedru şi Sângiorz, şi un sezon steril, când animalele se hrănesc bine pentru a supravieţui capriciilor iernii, între Sângiorz şi Sâmedru”[2].

Trecerea de la un sezon pastoral la altul nu se făcea brusc, fiind necesare mai multe zile pentru renovarea rituală a timpului. Atât Sângeorzul cât şi Sâmedrul, reprezentând hotare ale timpului, se caracterizează şi prin prezenţa unor obiceiuri, credinţe şi practici de înnoire temporală, configuraţia celor două sărbători fiind asemănătoare cu a altor începuturi de an (Anul Nou oficial, Paştele, Anul Nou agrar).

---

[*] Publicaţia menţionată, p. 6

[1] Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*, vol. III. *Cincizecimea*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1901, p. 197.

[2] Ion Ghinoiu, *Vârstele timpului*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1988, p. 230.

La Sângiorz, una din preocupările de căpetenie o reprezintă apărarea de spiritele malefice. Agresivitatea acestora, îndreptată cu predilecție asupra manei animalelor, era contracarată prin diverse practici apotropaice: vegherea turmelor peste noapte, afumarea animalelor sau ungerea lor cu usturoi, bătutul tobelor sau cântatul din bucium etc.[3] Dar, în acelaşi timp, se pomeneau morții, împărțindu-se pomeni, obicei bine reprezentat şi la Sfântul Dumitru (Moşii de toamnă).

Ritualurile purificatoare, menite curățirii spațiului, îndepărtării vrăjitoarelor, bolilor şi năpastelor de tot felul ce puteau cade asupra oamenilor şi animalelor, se concretizau în aprinderea focurilor („focul viu" la Sângiorz; focul lui Sâmedru), scăldatul în rouă sau râuri, bătutul cu urzici, ramura verde prinsă în fața gospodăriilor (Sângiorz). Obişnuite pentru cele două sărbători sunt şi previziunile astronomice şi meteorologice, elemente ale magiei premaritale sau destinale etc.

Cu mici diferențieri zonale, calendarul pastoral indică succesiunea activităților din stână, fixând zilele sau intervalele de timp pentru acestea: „alesul oilor", tunsul oilor, „trâmbița oilor" – urcatul turmelor la munte. La 15 august, baciul împarte brânza târlaşilor, iar la 14 octombrie (Vinerea Mare) „se dau berbecii la oi"[4]. După această dată turmele sunt conduse în apropierea aşezărilor, păşunatul continuând, printr-o învoială separată („tomnatul") până la Sfântul Nicolae (6 decembrie).

Lunga perioadă de izolare şi abstinență a ciobanilor, angrenați în activitățile specifice stânei din primăvară până toamna târziu, are puține momente de întrerupere. Bune prilejuri de ieşire în lume erau constituite de nedei, dar acest lucru se întâmpla după miezul verii, fiindcă „până la Sfântul Ilie baciu, cioban, văcar, orice ar fi, nu coboară de la munte la vale, nici nu trebuie să vadă «trup de femeie», ci trebuie să rămână «curați», căci altfel, «merge tare rău la stână»"[5].

[3] Adrian Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 294-296.
[4] Ion Diaconu, *Țara Vrancei*, Bucureşti, 1930, p. 14.
[5] Tr. Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, Bucureşti, 1941, p. 103.

PRIMA EDIȚIE A TÂRGULUI MEŞTERILOR POPULARI DIN MOLDOVA*

(Palatul Culturii, 13-14 octombrie 2000)

În anul de grație 2000, în cadrul „Zilelor Iaşilor”, la 57 de ani de la crearea Muzeului Etnografic al Moldovei şi la 42 de ani de la deschiderea expoziției de bază, s-a organizat la Iaşi prima ediție a unui târg al meşterilor populari! Pentru a nuanța puțin această afirmație, trebuie spus că în Iaşi un asemenea târg are oarecum tradiție. Există documente care amintesc că, pe la 1850-1860, în Beilic, nu departe de locul unde se află astăzi Palatul Culturii, se făceau adesea târguri în care se vindeau cofe, coveți, căruțe şi alte obiecte din lemn; de asemenea, până spre cel de-al doilea război mondial, lângă Biserica Sfânta Vineri, o dată pe an, nu întâmplător la Sărbătoarea Sfintei Vineri (dată pe care, firesc, am preluat-o şi noi pentru desfăşurarea târgului !) se adunau producători de obiecte şi unelte din lemn, lut, lână, fier, textile ş.a., țărani din toate județele Moldovei, aceştia vânzând şi cumpărând tot ceea ce aveau nevoie; există informații că autoritățile locale ieşene încurajau serios acest târg, scutindu-i pe cei ce comercializau aceste produse de plata călătoriei la întors acasă şi oferindu-le posibilitatea vizitării tuturor obiectivelor cultural-religioase din Iaşi şi din împrejurimi în cele două-trei zile cât stăteau în Iaşi.

* „Meşteşuguri populare”, buletin editat de Muzeul Etnografic al Moldovei, Iaşi, 12-14 octombrie, 2001, p. 2. Coautor Marcel Lutic.

Revenind la zilele noastre, amintim că având în vedere modul în care Ion Chelcea, întemeietorul Muzeului Etnografic al Moldovei, a creionat destinul acestei instituții, organizatorii târgului s-au gândit la reprezentarea meşteşugurilor populare din arealul pe care, cel puțin formal, muzeul ieşean îl păstoreşte, adică la teritoriul Moldovei istorice. Din considerente de ordin practic, care țin de slaba reprezentare sau de dispariția meşteşugurilor în unele zone de câmpie ale Moldovei, târgul a cuprins mai mult meşteri populari din zona montană a Moldovei, peste jumătate din meşterii populari prezenți la Iaşi venind din județele Suceava (cei mai mulți – cca. 20!), Neamț şi Vrancea, din Republica Moldova ajungând la Iaşi nu mai puțin de opt creatori populari, majoritatea din Bălți. În total, au venit la Iaşi aproximativ 60 de meşteri şi creatori populari, reprezentând 10 domenii majore ale artei şi tehnicii tradiționale, precum prelucrarea lemnului (incluzând aici şi confecționarea instrumentelor muzicale populare), confecționarea măştilor, olăritul (cu reprezentanți şi de la Horezu – Vâlcea), industria casnică, împletiturile vegetale, cojocăritul şi prelucrarea pieilor, încondeierea ouălor şi pictarea icoanelor pe lemn şi sticlă (cu reprezentanți numai din județul Sălaj). O notă aparte a constituit-o meşterul rotar Dumitru Parfenie din Tansa – Iaşi, acesta impresionând publicul prin demonstrațiile pe care le-a făcut la strujniță, ilustrarea în cadrul târgului a unor meşteşuguri strict utilitare fiind, pentru organizatori, o direcție de urmat şi la viitoarele ediții. Din păcate, deşi au fost invitați, nu au putut veni la Iaşi meşteri pietrari şi spătari.

Revenind la perioada de „gestație” a acestui târg, amintim că prin anii 1996-1997 s-a pus pentru prima oară, la modul serios, problema organizării unei astfel de manifestări muzeale de anvergură. Cinci motive principale au silit practic tinerii muzeografi ieşeni să realizeze prima ediție a Târgului Meşterilor Populari din Moldova. *Primul motiv* se referă la

funcția unui muzeu etnografic, funcție care obligă la acțiuni specifice de salvare a mărturiilor lumii tradiționale şi de încurajare a puținilor supraviețuitori ai civilizației arhaice, mai ales prin crearea de piețe de desfacere; *al doilea motiv* a fost reprezentat de nenumăratele mesaje venite dinspre meşterii şi creatorii populari din Moldova, cu toții exprimându-şi regretul inexistenței unei manifestări care să-i reunească, măcar o dată pe an, în vechea capitală a Moldovei; *al treilea motiv* se leagă de amenajarea în 1998 a Magazinului de artă populară în Palatul Culturii, sediul Muzeului Etnografic al Moldovei, magazin supervizat de specialiştii muzeului; existența acestui magazin şi mai ales aprovizionarea cu produse *autentice*, cerea imperios intensificarea legăturilor cu producătorii de artă populară şi artizanat din Moldova; *al patrulea motiv* rezida în bunele raporturi ce s-au creat în ultimii ani cu reprezentanții Uniunii Meşterilor Populari din Republica Moldova, îndeosebi cu Ion Bălteanu, preşedintele acestei Uniuni, prin organizarea târgului sperându-se în intensificarea acestor raporturi; în fine, *al cincilea motiv*, ținea de oportunitatea specială ivită cu ocazia includerii municipiului Iaşi în cadrul celor cinci oraşe europene de pelerinaj, Sărbătoarea Sfintei Parascheva şi Zilele Iaşilor din octombrie 2000 devenind astfel puncte de atracție pentru sute de mii, chiar milioane de români, şi pentru zeci de mii de pelerini străini. Nu ascundem faptul că acest târg s-a născut şi dintr-o invidie profesională, am spune pozitivă, față de colegii de la Bucureşti, Cluj, Suceava şi mai ales Sibiu, precum şi din alte oraşe ale țării, colegi care, de zeci de ani sau măcar de câțiva ani, organizează asemenea târguri; oarecum în legătură cu motivele enumerate mai sus, precizăm că un factor stimulator a fost reprezentat şi de doleanțele publicului vizitator, doleanțe exprimate în scris într-un sondaj de opinie realizat în anii 1995-1997; din aceste doleanțe reieşea evidenta dorință a publicului de diversificare a ofertei muzeale, cea mai mare parte a vizitatorilor dorindu-şi efectiv să vadă cum prindeau „viață” obiectele expuse în muzeu, eventual, să participe la acest proces de creație.

Organizarea târgului, în contextul pe care l-am schițat sumar, a reprezentat pentru toți cei implicați (specialişti, colaboratori, meşteri populari, vizitatori) un act inițiatic şi aproape o provocare. Desfăşurat în umbra eclectică a Palatului Culturii, târgul a adus față în față meşteri țărani, parcă stingheriți, smulşi din mediul lor firesc, deveniți peste noapte adevărate vedete, şi orăşeni curioşi, dornici să descopere o lume insolită şi exotică, o lume care-şi caută locul ei într-o altă lume, cea contemporană, condusă de alte reguli şi legi, îndepărtate mult de obiceiurile lumii arhaice.

Inițiatorii Târgului Meşterilor Populari din Moldova au pornit de la premisa că relictele civilizației arhaice, îndeosebi cele ținând de meşteşuguri, ar putea interesa omul modern, adeseori prea grăbit şi rupt de normele lumii tradiționale, considerând că aceste relicte merită să aibă şi la Iaşi un cadru organizat de manifestare. Instituția muzeală ieşeană, în contextul disoluției accelerate a structurilor arhaice, într-o perioadă în care kitsch-ul ia proporții alarmante, şi-a propus, prin realizarea acestui târg, câteva *obiective*, unele realizate în chiar timpul târgului, altele ținând, ca să zicem aşa, de „durata lungă”; punctual, aceste obiective, ar fi următoarele:

1. cunoaşterea unor meşteşuguri rare sau pe cale de dispariție, încurajând şi menținând astfel interesul pentru meşteşugurile populare;

2. educarea publicului vizitator în spiritul tradiției şi a bunului gust, pe această cale putându-se reflecta nuanțat identitatea etnică şi culturală a românilor trăitori în Moldova şi

3. atragerea unui public potențial înspre muzeu, aici regăsindu-se în permanență multe dintre produsele meşterilor populari.

Organizatorii târgului, incluzând Muzeul Etnografic al Moldovei şi Serviciul Marketing al Complexului Muzeal Național „Moldova” Iaşi şi, într-o mai mică măsură, Primăria Municipiului Iaşi, au beneficiat de sprijinul câtorva instituții, fără acest sprijin, de ordin logistic mai ales, realizarea manifestării fiind pusă serios sub semnul întrebării. Aceste câteva instituții, de stat sau private, sunt: Despărțământul ASTRA „Mihail Kogălniceanu”, Fundația „Prietenii Palatului Culturii”, Inspectoratul Şcolar Județean, Info-Turism, Asociația „Partener” şi Corpul 10 Armată Teritorial. În acelaşi sens, mai amintim şi contribuția semnificativă a mai multor sponsori locali, pomenind aici numai ajutorul substanțial acordat de cunoscuta S.C. POLIROM S.A. În realizarea majorității materialelor de popularizare, precum şi un post privat de radio (anume RADIO HIT), pe acest post difuzându-se, începând cu patru zile înaintea deschiderii târgului, cât şi în timpul târgului, un spot publicitar de 50 de secunde, special conceput pentru mediatizarea manifestării. La capitolul „mediatizare”, trebuie spus că organizatorii au gândit o întreagă campanie mediatică, cu trei zile înainte de deschiderea oficială a târgului, având loc o conferință de presă la sediul muzeului, conferință dedicată în întregime desfăşurării primei ediții a târgului. În urma acestei conferințe de presă, a doua zi, pe prima pagină a unui prestigios cotidian ieşean („Evenimentul”) a apărut un articol întreg consacrat evenimentului ce urma să se desfăşoare la

sfârşitul săptămânii, asemenea articole fiind pentru mass-media ieşeană aproape unicate. De asemenea, au apărut materiale şi interviuri cu muzeografii organizatori pe PRO TV şi TVR, la Radio Hit, Radio Iaşi, Radio Popular şi Radio Trinitas, precum şi în mai multe ziare locale. Menţionăm că mediatizarea susţinută nu a însemnat neglijarea mijloacelor deja tradiţionale de promovare a acţiunilor muzeale, adică afişele şi invitaţiile-program, acestora adăugându-li-se diplome de participare pentru meşteri şi diplome pentru colaboratori, sprijinitori şi, în special, pentru sponsori, precum şi un ziar al târgului, numit chiar *Târgul Meşterilor Populari din Moldova*.

La capitolul „sponsori", ar mai fi de adăugat că, în condiţiile neincluderii manifestării pe agenda acţiunilor patronate de Ministerul Culturii, şi deci fără finanţare de la buget, greutatea finanţării a revenit firmelor şi societăţilor comerciale ieşene şi din împrejurimi, acestea asigurând în jur de 80% din totalul cheltuielilor necesare organizării unei manifestări de asemenea anvergură. S-a demonstrat, încă o dată, că, în condiţiile în care o acţiune culturală bine gândită, cu priză la marele public, generatoare de imagine şi reclamă, poate atrage sponsori chiar şi în zone mai puţin dezvoltate economic, cu aceste ocazii putându-se stabili colaborări pentru perioade mai îndelungate, ceea ce s-a întâmplat şi la Iaşi.

Târgul Meşterilor Populari s-a dorit, din start, unul dinamic, animat, plin de viaţă, mulţi dintre meşterii şi creatorii populari fiind rugaţi să aducă, alături de produsele finite, materie primă şi, în măsura posibilităţilor, unelte specifice meseriei lor. În acest sens, au făcut senzaţie meşterul rotar Dumitru Parfenie din Tansa – Iaşi, meşterul olar Jenică Castan din Dumeşti – Vaslui, Natalia Cangea din Criuleni – Republica Moldova, Domnica Gheţ din Soveja – Vrancea, Gheorghiţă Ţugui din Vorona – Botoşani, Vasile Bălan din Bălţi – Republica Moldova, precum şi câteva meşteriţe în ouă încondeiate din Paltin – Suceava.

În timpul celor câteva luni de pregătire a târgului, urmare a contactelor cu meşterii populari, s-a conturat ideea, din partea specialiştilor de la Muzeul Etnografic al Moldovei, de a înfiinţa o Asociaţie a Meşterilor Populari din Moldova, prin intermediul acesteia având posibilitatea intensificării contactelor între creatorii populari şi muzeografii ieşeni; urmează ca, pe baza discuţiilor pe care le vom avea cu reprezentanţii asociaţiilor şi organismelor deja constituite din România şi Republica Moldova, să luăm o hotărâre în acest sens, nefiind exclusă varianta ca la Iaşi să se creeze o filială a Asociaţiei Creatorilor Populari din România.

Apropiindu-ne de finalul acestei treceri în revistă, precizăm că organizatorii acestui târg au socotit întreprinderea lor, în linii mari, drept *reuşită*! Afluenţa de public, reacţiile acestuia, bucuria cu care au venit cei mai mulţi meşteri la Iaşi, abnegaţia personalului muzeal şi a celui administrativ, sprijinul consistent din partea colaboratorilor, sponsorilor şi a mass-mediei, încurajările cunoscuţilor şi necunoscuţilor, faptul că peste 80% din vizitatori au apreciat organizarea ca fiind foarte bună şi că 99% dintre aceştia şi-ar dori să revină la cea de-a doua ediţie, toate acestea şi multe, multe altele, sunt argumente în favoarea reeditării târgului, tinerii muzeografi ieşeni fiind decişi ca *Târgul Meşterilor Populari* să intre în rândul manifestărilor culturale tradiţionale din vechea capitală a Moldovei.

NICOLAE POPA*

Mistuit decenii de-a rândul de ideea imortalizării „strămoşilor mitici” în lemn, piatră sau în măştile de Anul Nou, Nicolae Popa a devenit astăzi el însuşi un strămoş în viaţă, decan de vârstă al artiştilor şi creatorilor populari.

Notorietatea numelui său depăşeşte cu mult graniţele ţării. Produsele pe care le făureşte poartă amprenta inconfundabilă a creatorului din Târpeşti, inspirat deopotrivă din bogatul fond al tradiţiilor locale şi din plastica neolitică.

Născut în 1919 în Târpeşti – Neamţ, Nicolae Popa s-a impus de timpuriu ca un meşter iscusit în confecţionarea măştilor, captând treptat atenţia consătenilor, a locuitorilor din satele învecinate, pentru a deveni mai târziu unul dintre puţinii artişti din ţară preocupaţi constant de realizarea recuzitei sărbătorilor de iarnă.

Din 1960, în urma contactelor pe care le-a avut cu şantierele arheologice

* Publicaţia menţionată, 2001, p. 5.

din zonă, Nicolae Popa şi-a descoperit vocaţia de cioplitor, reproducând creator formele străvechi descoperite în săpături.

Creaţiile sale au putut fi admirate (şi cumpărate) cu ocazia nenumăratelor expoziţii personale şi colective la care a participat, în mai toate centrele mari din România. Peste hotare, a început cu Bratislava, ajungând apoi să expună în Italia, Franţa, Elveţia, Belgia sau Suedia, până în Canada, S.U.A., Japonia, China şi chiar Mongolia. Multe din muzeele cu patrimoniu etnografic sau de artă naivă şi-au îmbogăţit inventarele cu piesele meşterului nemţean.

Personalitate complexă, Nicolae Popa se evidenţiază şi ca un important colecţionar. Neistovit îl regăsim ca dascăl al satului, scenarist, organizator de spectacole, versificator. Gospodăria sa este în acelaşi timp un valoros muzeu, un ansamblu armonios cuprinzând curtea şi clădirile ce adăpostesc atât creaţiile meşterului cât şi o bogată colecţie de obiecte istorice şi etnografice. Adaptându-se vremurilor noi, Nicolae Popa a izbutit să-şi promoveze numele şi talentul, Târpeştii devenind astăzi dintr-un sat anonim, un punct turistic atractiv, nelipsit din traseele turistice.

Prezenţa lui Nicolae Popa la *Târgul Meşterilor Populari* este un fapt mai mult decât onorant pentru manifestare, mijlocindu-se astfel relaţia directă dintre public şi celebrul meşter.

CERCETĂRI MONOGRAFICE*

Luna august a fost dedicată cercetărilor de teren. Ca o premieră pentru muzeul nostru a fost constituită o echipă din care au făcut parte majoritatea muzeografilor instituţiei. Ancheta, având un caracter monografic, s-a desfăşurat la Cucuteni şi Băiceni, localităţi cu o puternică rezonanţă istorică, celebre prin uimitoarele descoperiri arheologice, dar care nu s-au bucurat vreodată de atenţia etnografilor.

* Publicaţia menţionată, 2002, p. 2.

Au fost chestionați zeci de informatori, s-au fotografiat şi realizat relevee ale caselor, anexelor gospodăreşti şi locuințelor temporare; lăzile de zestre ale bătrânilor au fost deschise şi scotocite pentru ca noi să documentăm portul şi textilele de interior. Nu au scăpat atenției nici ocupațiile fundamentale, meşteşugurile, obiceiurile calendaristice şi din ciclul familial. Odată cu încheierea deplasării (6-30 august 2002) activitatea continuă la fel de intens în cabinet: transcrierea casetelor, ordonarea fotografiilor, completările bibliografice şi, după caz, reveniri în cele două sate.

ROTARUL DUMITRU PARFENIE*

Văzut alături de *strujnița* lui, Dumitru Parfenie pare coborât din vechile imagini care ilustrează sălile Muzeului Etnografic.

În vârstă acum de 80 de ani, meşterul s-a îndeletnicit aproape toată viața cu prelucrarea lemnului, rămânând în permanență credincios uneltelor, tehnicilor şi formelor moştenite din bătrâni. În atelierul lui din Tansa timpul pare să fi încremenit la anul 1900… Sau poate mai devreme. De altminteri în Tansa, veche aşezare moldovenească, mai sunt locuri unde, aproape neverosimil, se perpetuează meşteşugurile tradiționale: olărit, pietrărit, împletituri, dogărit etc.

Odinioară reprezentat în aproape toate satele, rotăritul se află în vremurile actuale în mare suferință, învins fiind de mijloacele de deplasare şi transport auto, dar chiar şi de noile tipuri de care şi trăsuri cu roți de cauciuc. Tipurile de roți care au făcut carieră seculară (roata plină, roata cu obezi sau cu obada dintr-o singură bucată) sunt întrebuințate tot mai puțin.

Dumitru Parfenie îşi are însă clienții lui, colegi de generație, „de-un leat”, care se încăpățânează şi ei să întrebuințeze în continuare lucrurile aşa cum le-au apucat.

Pentru ei îşi instalează meticulos, la fiecare comandă, *strujnița*, una dintre cele mai simple, ingenioase şi arhaice instalații de strujit butucii pentru roți, formată dintr-un suport, o prăjină elastică şi o frânghie, legată la un capăt de prăjină iar la celălalt de un *călcător* – în realitate o veche scară de şa. Îndemânarea şi experiența îndelungată în folosirea acestui dispozitiv limitează timpul de lucru al unui butuc la

---

Publicația menționată, 2002, p. 3.

15-20 de minute. Mâinile şi piciorul meşterului acționează ca un mecanism sincron. Întrebându-l de ce nu foloseşte un motor, am aflat că dincolo de respingerea, aproape organică, a noilor tehnologii, nu s-ar putea adapta pur şi simplu utilajelor moderne, reflexele formate decenii de-a rândul determinând antrenarea întregului corp în timpul lucrului.

Celelalte unelte şi instalații folosite pentru confecționarea altor componente sau pentru asamblarea roților fac parte tot din arsenalul meşteşugurilor tradiționale: *scăunoaia* pentru spițe (*ciolane*), *cobâla* pentru rotunjit obezile, *borul* pentru găurit, masa pentru cercuit etc.
Simpla asociere între termenul „târg" şi meşteşugul rotăritului, pe care Dumitru Parfenie îl reprezintă în centrul Iaşilor, poate stârni reacții contradictorii sau măcar nedumeriri. Cine şi pentru ce să-i achiziționeze roțile? Spre deosebire de alte meşteşuguri care au supradimensionat latura estetică în dauna utilitarului, rotăritul nu are această şansă. Răspunsul îl vom găsi dacă vom percepe Târgul Meşterilor Populari nu ca pe un spațiu al tranzacțiilor ci, în primul rând, ca pe un veritabil fapt de cultură.

ANUARUL MUZEULUI ETNOGRAFIC AL MOLDOVEI*

Încă din 1943 Ion Chelcea, întemeietorul muzeului nostru, sublinia într-un articol program (*Menirea Muzeului Etnografic al Moldovei*) necesitatea tipăririi unei reviste „de strictă specialitate”, în paginile căreia să fie reunite rezultatele cercetărilor, materialele şi studiile muzeografilor ieşeni. Tumultul anilor de război, greutățile de tot felul care au marcat perioada postbelică, l-au împiedicat însă pe reputatul specialist să realizeze acest proiect.

Ideea nu a fost abandonată nici după îndepărtarea profesorului Chelcea. Definitivarea expoziției de bază, deținerea unui patrimoniu bogat şi deosebit de valoros, exemplele oferite de alte instituții muzeale, au constituit argumente convingătoare pentru includerea anuarului în planurile de muncă timp de aproape şase decenii. Motive diverse, pe care nu le dezvoltăm aici, au făcut ca una dintre cele mai importante instituții muzeale etnografice din țară să fie lipsită de propriul instrument de comunicare ştiințifică.

În cadrul programului mai amplu, care vizează promovarea imaginii Muzeului Etnografic al Moldovei, o mai bună valorificare a patrimoniului şi a rezultatelor cercetării ştiințifice, editarea şi publicarea anuarului ocupă un loc distinct. În octombrie 2001 această veche preocupare s-a materializat, în sfârşit, prin apariția primului număr, lansat cu ocazia *Târgului Meşterilor Populari din Moldova*.

Tipărirea „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei” nu reprezintă un scop în sine. Strategia noastră editorială urmăreşte ca publicația să se impună în mediile de specialitate. Pentru aceasta, unul dintre criteriile de bază îl constituie ținuta articolelor şi valoarea colaboratorilor.

* Publicația menționată, 2002, p. 7.

Membrii colectivului de specialişti ai muzeului sunt primii chemaţi să contribuie la realizarea sumarului cu rezultatele cercetărilor de teren sau a patrimoniului. Lor li se adaugă foştii angajaţi ai muzeului, etnografi de prestigiu cu o activitate îndelungată: Emilia Pavel, Victoria Semendeaev, Gheorghe Bodor, Rodica Ropot etc.

Tot dintre ieşeni, au colaborat deja ori s-au anunţat cu materiale pentru numerele viitoare cercetători cunoscuţi ai vieţii tradiţionale de la institutele Academiei şi Universitate: Ion H. Ciubotaru, Stelian Dumistrăcel, Lucia Cireş, Petru Ursache etc.

Conceput iniţial ca o sinteză a civilizaţiei tradiţionale din întreaga provincie istorică Moldova, Muzeul Etnografic al Moldovei a putut abia după 1990 să etaleze o parte a patrimoniului provenit din spaţiul basarabean. În ultimii doi ani ne-a preocupat şi strângerea legăturilor cu specialiştii de dincolo de Prut, în primul rând prin acţiuni punctuale (expoziţii comune, meşteri populari), care să depăşească stadiul obişnuit al declaraţiilor comune. O modalitate de conlucrare o reprezintă şi publicarea unor autori ca: Eugen Bâzgu, Tudor Colac, Varvara Buzilă, situaţie pe care o dorim permanentizată.

Spaţiu tipografic este rezervat de asemenea conservatorilor şi restauratorilor, care propun soluţii şi metode adecvate pentru păstrarea, depozitarea şi prelungirea vieţii obiectelor de patrimoniu.

Nu în cele din urmă, interesul nostru se îndreaptă şi asupra recuperării unor texte inedite scrise de autori acum trecuţi în nefiinţă. Vom continua seria de restituiri cu alte contribuţii ale lor sau ale altor nume notorii: Petru Caraman, Ion Diaconu, Artur Gorovei. etc.

MĂŞTILE POPULARE, ÎNTRE DATINĂ ŞI TÂRG*

Indiscutabil, apogeul manifestărilor populare prilejuite de sărbătoarea Anului Nou în Moldova este reprezentat de apariţia mascaţilor. În cete organizate din timp (conduse de *Vătafi*, *Dragomani*, *Căpitani* etc.) ori constituite ad-hoc, mascaţii colindă satul întreg, suscitând în cel mai înalt grad interesul comunităţii.

---

* Publicaţia menţionată, 2003, p. 5.

În genere, s-a căzut de acord că apariția mascaților trebuie pusă în concordanță cu degenerarea timpului. Asupra rostului mascării s-au emis însă păreri diferite: măștile „reprezintă în mentalitatea arhaică spiritele moșilor și strămoșilor care ar transmite prin dialog, gesturi, jocuri, principiul fertilității în noul an"; alte surse susțin doar rolul apotropaic al fenomenului, sau văd în deghizare o modalitate de refulare a tensiunilor sufletești acumulate peste an, masca oferind garanția deplinului anonimat și deci posibilitatea înfăptuirii unor gesturi pe care nimeni nu și le-ar permite în viața cotidiană.

Organizatorii Târgului Meșterilor Populari din Moldova încearcă, an de an, să aducă în atenția vizitatorilor meșteri populari specializați în confecționarea măștilor și a pieselor din recuzita alaiurilor de colindători. Deși datinile și obiceiurilor legate de anul nou se păstrează încă bine, sunt ușor sesizabile numeroase „inovații" și „creații artistice" fără suport tradițional. Cumpărătorului neavizat i se propun măști-costum sau obrăzare insolite, inspirate din fauna exotică sau imitații după reprezentări totemice ale unor populații de pe alte meridiane. Materialele folosite, ca și tehnica de lucru a acestora sunt, de asemenea, diferite de cele întâlnite la măștile noastre tradiționale.

Ca o garanție a unei alegeri bune pe care o puteți face, Muzeul Etnografic al Moldovei intermediază, cu prilejul Târgului, întâlnirea cu unii creatori recunoscuți pentru autenticitatea obiectelor pe care le produc. Gheorghe și Gheorghiță Țugui (din Vorona-Botoșani), Nicolae Popa (Târpești-Neamț), Șerban Terțiu (Nereju-Vrancea) etc., ne oferă posibilitatea achiziționării unor adevărate documente etnografice, cu valoare de simboluri mitice, dar și de transsimboluri artistice. Având ca sursă de inspirație tradițiile satelor de proveniență, dar și a zonelor înconjurătoare, meșterii pomeniți sunt, în contextul actual, reprezentativi pentru evidențierea unor particularități locale în contextul sărbătorilor de iarnă.

CERCETĂRI MONOGRAFICE*

Tradiția recentă a Muzeul Etnografic al Moldovei impune ca anual, specialiştii instituției să participe la cercetările de teren colective organizate în diferite zone. Anul acesta în atenția noastră s-a situat Valea Telejnei, o mică unitate geografică şi etnografică situată la o distanță de circa 20 km de oraşul Vaslui.

Investigațiile desfăşurate în Zăpodeni, Bereasa, Ciofeni, Telejna, Butucăria au avut în vedere tipurile de aşezări, vechiul tip de proprietate (comunități răzăşeşti puternice), modalitățile de organizare a gospodăriilor. Pentru documentarea arhitecturii populare din zonă au fost căutate cu insistență construcțiile cele mai vechi, cu pereții din bârne orizontale, dar şi casele realizate prin tehnica ceamurului, sau „pe furci”, predominante de pe la sfârşitul secolului al XIX-lea. Nu au scăpat din vedere nici bisericuțele din lemn, prezente în fiecare sat.

Ancheta etnografică, având o durată de aproape o lună, s-a concentrat deopotrivă şi asupra celorlalte segmente ale vieții tradiționale din satele investigate: ocupații, industrie casnică, meşteşuguri, interioare țărăneşti, port popular, obiceiuri.

Alături de un volum considerabil de materiale foto, video şi casete audio, care urmează a fi transcrise şi informația clasificată, muzeul şi-a îmbogățit cu acest prilej colecția, printr-o serie de obiecte valoroase, donate sau achiziționate.

* Publicația menționată, 2003, p. 7.

FINALIZAREA UNUI PROIECT EDITORIAL*

INTRODUCERE

Valoarea şi bogăţia patrimoniului, vechimea, tematica şi suprafaţa expoziţiei de bază situează Muzeul Etnografic al Moldovei printre cele mai importante instituţii de profil pavilionare din România. În pofida acestor realităţi, muzeul nu-şi ocupă locul meritat, fixându-se de mai multă vreme într-o postură de relativ anonimat în mediile de specialitate.

În ultimul timp câteva din cauzele „tăcerii" au fost îndepărtate, organizându-se manifestări de mare amploare: târguri de meşteri, acţiuni interactive, expoziţii temporare, realizarea site-ului pentru internet etc. Însă, în opinia noastră, unul dintre motivele esenţiale care au privat această instituţie de imaginea meritată, nesituând-o constant în miezul dialogului ştiinţific, se regăseşte în politica editorială defectuoasă.

Preocupările editoriale la Muzeul Etnografic al Moldovei, dacă nu au lipsit cu desăvârşire, au fost cu totul sporadice. Ghidul muzeului datează din 1965; un pliant pentru vizitatori a mai fost tipărit în 1996… Etnografi cunoscuţi pretutindeni în ţară (Emilia Pavel, Victoria Semendeaev, Gheorghe Bodor, Rodica Ropot etc.) au fost nevoiţi să-şi publice realizările la diverse edituri, în revistele altor muzee sau în regie proprie; *Catalogul obiectelor de păstorit* realizat de regretatul Petru Cazacu a rămas până astăzi în manuscris; fototeca organizată de Ion Chelcea şi îmbogăţită de cei care i-au succedat, cuprinzând imagini inedite, nu a fost aproape deloc folosită.

Sunt acestea câteva din considerentele care ne-au îndemnat să reevaluăm activitatea editorială a Muzeului Etnografic al Moldovei, îndreptând-o pe un făgaş normal, prezentând în materialul de faţă rezultatele deja obţinute în ultimul an şi jumătate.

---

* Lucrare prezentată cu prilejul susţinerii examenului de atestare la Muzeul Etnografic al Moldovei, Iaşi, 2002.

ANUARUL MUZEULUI ETNOGRAFIC AL MOLDOVEI

Încă din 1943 Ion Chelcea, întemeietorul muzeului, sublinia într-un articol program (*Menirea Muzeului Etnografic al Moldovei*) necesitatea tipăririi unei reviste „de strictă specialitate”, în paginile căreia să fie reunite rezultatele cercetărilor, materialele şi studiile muzeografilor ieşeni. Tumultul anilor de război, greutăţile de tot felul care au marcat perioada postbelică l-au împiedicat însă pe reputatul specialist să realizeze acest proiect.

Ideea nu a fost abandonată nici după îndepărtarea profesorului Chelcea. Definitivarea expoziţiei de bază, deţinerea unui patrimoniu bogat şi deosebit de valoros, exemplele oferite de alte instituţii muzeale au constituit argumente convingătoare pentru includerea anuarului în planurile de muncă timp de aproape şase decenii. Motive diverse, pe care nu le dezvoltăm aici, au făcut ca una dintre cele mai importante instituţii muzeale etnografice din ţară să fie lipsită de propriul instrument de comunicare ştiinţifică.

În cadrul programului mai amplu, care vizează promovarea imaginii Muzeului Etnografic al Moldovei, o mai bună valorificare a patrimoniului şi a rezultatelor cercetării ştiinţifice, editarea şi publicarea anuarului ocupă un loc distinct. În octombrie 2001 această veche preocupare s-a materializat în sfârşit prin apariţia primului număr.

Demersurile consecvente pe care le-am întreprins în acest scop nu au izvorât din pripeala sau dorinţa de a realiza o premieră. Activitatea intensă şi riguroasă pentru realizarea acestui obiectiv reprezintă mai degrabă un gest de reabilitare a firescului în activitatea instituţiei noastre.

Colaboratorii anuarului

Tipărirea „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei” nu reprezintă un scop în sine. Strategia noastră editorială urmăreşte ca publicația să se impună în mediile de specialitate. Pentru aceasta, unul dintre criteriile de bază îl constituie ținuta articolelor şi valoarea colaboratorilor.

Membrii colectivului de specialişti ai muzeului sunt primii chemați să contribuie la realizarea sumarului cu rezultatele cercetărilor de teren sau a patrimoniului. Lor li se adaugă foştii angajați ai muzeului, etnografi de prestigiu cu o activitate îndelungată: Emilia Pavel, Victoria Semendeaev, Gheorghe Bodor, Rodica Ropot etc.

Tot dintre ieşeni, au colaborat deja ori s-au anunțat cu materiale pentru numerele viitoare cercetători cunoscuți ai vieții tradiționale de la institutele Academiei şi Universitate: Ion H. Ciubotaru, Stelian Dumistrăcel, Lucia Cireş, Petru Ursache etc.

Colegii noştri din țară au devenit neîncrezători după atâtea amânări succesive încât nu au mai răspuns invitației de a publica, excepția notabilă constituind-o materialul domnului Mihail-Ion Gorgoi. Avem însă certitudinea modificării acestei situații pentru numărul viitor, invitațiile de colaborare fiind însoțite şi de câte un exemplar din nr. I al anuarului.

Conceput inițial ca o sinteză a civilizației tradiționale din întreaga provincie istorică Moldova, Muzeul Etnografic al Moldovei a putut, abia după 1990, să etaleze o parte a patrimoniului provenit din spațiul basarabean. În ultimii doi ani ne-a preocupat şi strângerea legăturilor cu specialiştii de dincolo de Prut, în primul rând prin acțiuni punctuale (expoziții comune, meşteri populari), care să depăşească stadiul obişnuit al declarațiilor comune. O modalitate de conlucrare o reprezintă şi publicarea unor autori ca: Eugen Bâzgu, Tudor Colac, Varvara Buzilă, situație pe care o dorim permanentizată.

Spațiu tipografic este rezervat de asemenea conservatorilor şi restauratorilor, care propun soluții şi metode adecvate pentru păstrarea, depozitarea şi prelungirea vieții obiectelor de patrimoniu.

Nu în cele din urmă interesul nostru se îndreaptă şi asupra recuperării unor texte inedite scrise de autori acum trecuți în neființă. Am început cu Ion Chelcea şi Eugen Agrigoroaiei. Vom continua seria de restituiri cu alte contribuții ale lor sau ale altor nume notorii: Petru Craman, Ion Diaconu etc.

Redacția

Deoarece volumele apar sub egida muzeului, am considerat necesar ca din comitetul de redacție să facă parte doar specialiştii angajați ai instituției, asumându-ne astfel întreaga responsabilitate a editării (conținut, aspect, formă). În cadrul şedințelor redacționale s-au întocmit invitațiile pentru colaboratori, s-au stabilit destinatarii şi s-au selectat textele. Tot membrii redacției au efectuat corecturile (în număr de trei), stabilindu-se sumarul şi ordinea articolelor.

În urma analizei întreprinse după apariția primului număr, am hotărât ca pe viitor să optăm pentru o clasificare mai precisă a sumarului (studii şi cercetări, materiale, corespondență, memorialistică) şi totodată pentru introducerea unor rubrici noi, care să ilustreze activitatea muzeului de peste an, recenzii etc.

Pentru viitorul număr (octombrie 2002) se va constitui şi o „comisie de lectură”, formată din specialişti ieşeni (Ion H. Ciubotaru, Emilia Pavel) care fără a decide conținutul anuarului, se va pronunța asupra materialelor propuse spre publicare.

Aspecte tehnice ale editării anuarului

Aflat la început de drum, proiectul realizării anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei a întâmpinat şi greutăți, cauzate fie de neîncrederea celor din jur, fie de dotarea precară şi uneori de insuficienta comunicare.

Din cauza presiunilor bugetare am decis ca întregul proces de culegere, machetare şi tehnoredactare să fie realizat în muzeu în condițiile (remediate între timp) dotării cu un computer neperformant. Textele nefiind transmise de către autori pe suport magnetic, volumul de muncă destinat culegerii a fost substanțial, depăşind adesea orele de program. Grafica şi scanările de imagini s-au realizat tot în muzeu.

Textele volumului sunt însoțite şi de un scurt rezumat în limba franceză.

Formatul anuarului este cel „academic”, devenit clasic, mult uzitat în cazul acestor genuri de publicații: 16x70/100.

Coperta a fost aleasă după multe căutări. Intenționăm ca şi numerele viitoare să păstreze aceleaşi caracteristici grafice pentru copertă, cărțile putându-se astfel individualiza, fiind recunoscute cu

uşurinţă. Vom schimba, fireşte, de la număr la număr, imaginile şi nuanţa cernelii.

Extrasele

În afara exemplarelor broşate s-au executat şi extrase din anuar, cuprinzând articolele specialiştilor. Am apelat la această soluţie, uzitată pretutindeni, în primul rând pentru a putea oferi autorilor un număr mai mare din textele lor, pe lângă publicaţia completă. Totodată acest tip de materiale, individualizat şi el prin copertă, având dimensiuni mici, facilitează transmiterea şi circulaţia informaţiilor cuprinse în text.

Promovarea şi difuzarea anuarului

Pentru prezentarea „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei” într-un cadru festiv, oficial, am ales deloc întâmplător ziua de 14 octombrie 2001, sărbătoarea Sfintei Paraschiva, patroana Iaşilor. Un prilej pentru ca sute de mii de pelerini să poposească anual în oraş. Aparent este nepotrivită situarea lansării publicaţiei noastre într-un segment temporal atât de agitat, riscând ca evenimentul să-şi piardă importanţa, diluându-se în noianul de acţiuni religioase.

Cu acest prilej însă Muzeul Etnografic al Moldovei organizează „Târgul meşterilor populari”, manifestare de mare amploare, cu participarea a zeci de creatori. Esplanada Palatului Culturii devine timp de două zile neîncăpătoare, prezenţa vizitatorilor fiind impresionantă. Între ei, desigur, mulţi cunoscători ai fenomenului etnografic, specialişti ai altor instituţii, invitaţii muzeului, membrii juriului Târgului, reprezentanţi ai mass-media şi, nu în ultimul rând, meşterii populari. Organizată în sala Petru Caraman, lansarea volumului s-a bucurat de succesul scontat.

O nouă ocazie pentru a face cunoscută apariţia cărţii a constituit-o „Sesiunea Naţională a Muzeelor Tehnice”. Într-o şedinţă specială, având ca scop prezentarea publicaţiilor Complexului Naţional Muzeal „Moldova”, a fost discutat (şi oferit) volumul nostru.

Pentru cititorii interesaţi, o parte a tirajului a fost pus în vânzare la standurile muzeale, organizate la intrarea în Palatul Culturii şi în muzeu. Un număr limitat de exemplare a fost propus spre difuzare librăriilor, iar din stocul încă disponibil se vor expedia cu prioritate volume pentru schimbul muzeal şi biblioteci.

COMPACT DISK-UL

Realizarea unui compact disk al Muzeului Etnografic al Moldovei reprezintă doar un aspect al încercărilor de a adapta activitățile muzeului la noile realități sociale. În epoca interactivității şi a informatizării, când calculatorul aproape a devenit banal şi în România, se impunea (de mai mult timp) să facilităm utilizatorilor de computere *vizitarea virtuală* a muzeului nostru.

Aşadar, o ediție în sistem digital pe care o prezentăm aici; în fapt o variantă avansată de lucru. Se impun câteva retuşuri la unele imagini neclare, vor fi inserate texte explicative mai ample, urmând ca prima ediție să fie lansată pe piață.

Un prim avantaj al acestor genuri de „publicații" este acela că se pot opera practic multe modificări şi îmbunătățiri, fără a fi implicate costuri suplimentare.

În varianta actuală CD-ul permite explorarea muzeului în două variante opționale. Una dintre ele urmează circuitul propriu-zis de vizitare, dintr-o sală în alta; cealaltă permite vizualizarea obiectelor pe domenii: agricultură, păstorit, ceramică, interioare, scoarțe, port popular etc.

Încă de la conceperea acestui material nu am dorit să realizăm un CD-catalog exhaustiv al expoziției de bază, selectând doar piese reprezentative, dar într-un număr substanțial. Astfel, vizita virtuală nu epuizează ci, mai degrabă, invită la muzeu.

Dimensiunile mari ale unor piese, motivele decorative de excepție sau măiestria unor lucrături nu pot fi totdeauna puse în valoare prin fotografii de ansamblu. Am apelat în aceste cazuri la detalii, care pot fi uşor accesate, printr-un simplu „click" pe imaginea mărită. În două cazuri am experimentat (cu succes) panoramarea imaginilor, procedeu pe care îl vom extinde.

Pentru început, impedimente de ordin birocratic (aprobări, dovezi etc.) ne împiedică să introducem fondul sonor în toate sectoarele. Filmele care vor însoți imaginile de patrimoniu (jocuri cu măşti, olărit, rotărie) ne aparțin şi se află în plin proces de transferare din sistem analog în cel digital.

Pentru o mai largă difuzare, CD-ul va avea şi o variantă în limba engleză.

Prin contribuția noastră s-a realizat şi un alt CD, al întregului Complex Național Muzeal „Moldova", nouă revenindu-ne sarcina îngrijirii părții de etnografie.

PUBLICAȚII OCAZIONALE

Este de multă vreme evidentă suferința satului românesc şi a civilizației tradiționale. Chiar în locurile unde s-au plămădit şi perpetuat, datinile şi obiceiurile, modul arhaic de existență, sunt tot mai puțin practicate şi chiar înțelese. În lumea oraşelor percepția fenomenului tradițional este fragmentară şi confuză.

Dacă în urmă cu trei-patru decenii o expoziție etnografică prilejuia, în cele mai multe cazuri, vizitatorului citadin o reîntâlnire cu obiecte familiare, astăzi aceleaşi imagini sunt percepute ca insolite şi chiar exotice.

Pornind de la aceste constatări comune, am considerat că unele expoziții şi manifestări ale muzeului nu se exprimă „prin ele însele”, fiind necesare informații suplimentare. Un prim exemplu l-ar constitui expoziția „Măsuri şi măsurători de altădată”, unde tematica a fost întocmită ținând cont de expresiile păstrate în paremiologie („un cap cât o baniță”, „l-am prins cu ocaua mică”, „lung ca o prăjină” etc.), expresii rostite astăzi fără a mai avea o reprezentare mentală a obiectului invocat. De aceea pliantul nu a putut avea o înfățişare obişnuită, cu fotografii şi cu un text sumar, fiind necesare explicații privind vechile sisteme de măsură.

Cu prilejul „Târgului meşterilor populari”, ediția I, 2000, am constatat un mare interes al publicului, dar în egală măsură dezorientat în fața standurilor, nedeținând reperele care să-i permită selectarea şi achiziționarea unor obiecte de certă valoare. Aşa a apărut ideea editării şi tipăririi edițiilor speciale ale Muzeului Etnografic al Moldovei, ziare în format mic (8x70/100), cuprinzând texte de popularizare a

Muzeul Etnografic al Moldovei Iaşi

Târgul meşterilor populari din Moldova

ediția I, 13-14 octombrie 2000

Ediție specială editată de Muzeul Etnografic al Moldovei

La început de drum

Organizarea unui târg al meșteșugurilor populare la Iași reprezintă, pentru toți deopotrivă (organizatori, expozanți, vizitatori), un act inițiatic și aproape o provocare. La umbra arhitecturii eclectice a Palatului se vor intersecta, timp de două zile, muzeografi uimiți de îndrăzneala faptei lor, meșteri țărani stingheriți, smulși din mediul firesc și aduși la manifestare în postură de mari vedete, orășeni curioși, dornici să (re)descopere o lume insolită și exotică.

Paradoxal, în Moldova nu au existat preocupări constante pentru inițiative de acest gen. Excepție fac, desigur, deja consacratul târg al olarilor "Cucuteni 5000" și eforturile de dată mai recentă din Bucovina. Demersul nostru, pe care l-am dori permanentizat, nu este doar expresia menirii firești a unui muzeu etnografic. Dincolo de a prezenta publicului larg, secvențial sau desfășurat, satul românesc și valorile sale, acțiunea la care vă propunem să participați are și vădite intenții pragmatice: stimularea meșteșugurilor țărănești, segment important al civilizației tradiționale, presupune și o adecvare la realitățile contemporane: târguri, expoziții, demonstații, publicitate etc.

Modernitatea, prin particularitățile sale, a declanșat o rapidă disoluție a structurilor comunităților patriarhale. Referindu-ne doar la meșteșuguri, constatăm cum în doar câteva decenii, prezențe obișnuite în peisajul cotidian pentru persoanele de vârstă medie: rotarul, olarul, cojocarul, sumănarul etc., sunt percepute de către cei mai tineri cel puțin ca niște curiozități. Într-un timp atât de scurt, industria și produsele sale de serie, ieftine și relativ bune, au provocat o aparent ireversibilă criză a meșteșugurilor tradiționale. Unele dintre ele au dispărut, altele încă mai supraviețuiesc, anacronice cu vremurile sau ca o expresie a postmodernismului. Anumite îndeletniciri s-au adaptat vremurilor, cu prețul deplasării accentelor, supradimensionându-se latura estetică a obiectelor, crescând tot mai mult funcția decorativă în defavoarea celei utilitare. Dar, mai cu seamă, meșterii populari și-au pierdut piețele tradiționale pe care le-au stăpânit fără concurență veacuri la rând. Clienții predilecți odinioară, sătenii cumpără azi doar sporadic produsele concepute și executate pentru ei. S-a produs un transfer de destinație, vizându-se cu precădere mediile orășenești.

Așadar, degrevate de orice responsabilitate practică, piesele meșterilor țărani sunt propuse spre a ne împodobi apartamentele. Este miza creatorilor în încercarea de a-și perpetua arta. Este șansa noastră de a accede la o artă ieftină și autentică.

Mai mult decât atât, poate fi ispita primului pas înspre recuperarea propriei noastre identități.

Vasile Munteanu

meşteşugurilor, medalioane de meşteri populari, reclame ale muzeului. Tirajul obişnuit este de 5000-6000 exemplare (sponsorizate), 8 pagini, fiind distribuit gratuit.

Acelaşi tip de publicație a însoțit şi expoziția temporară „Lumea păstorilor" (mai – iunie 2001), expoziție de mare amploare, reunind obiecte din patrimoniile mai multor muzee: Muzeul Etnografic al Moldovei, Muzeul Etnografic al Bucovinei – Suceava, Muzeul Național de Etnografie – Chişinău, Muzeul Etnografic din Piatra Neamț. Ziarul a cuprins texte referitoare la activitatea lui Petru Cazacu (în memoria căruia s-a făcut expoziția) dar şi articole care subliniau importanța păstoritului în trecutul poporului român, tipurile de păstorit, stâne, repere ale calendarului pastoral, elemente de medicină populară etc.

Lumea păstorilor

Muzeul Etnografic al Moldovei Iaşi

Expozitie temporara, 18 mai – 29 iunie 2001

Editie speciala editata de Muzeul Etnografic al Moldovei

Petru Cazacu

Despre o lume putin cunoscuta

Meşteşuguri populare

Muzeul Etnografic al Moldovei Iaşi

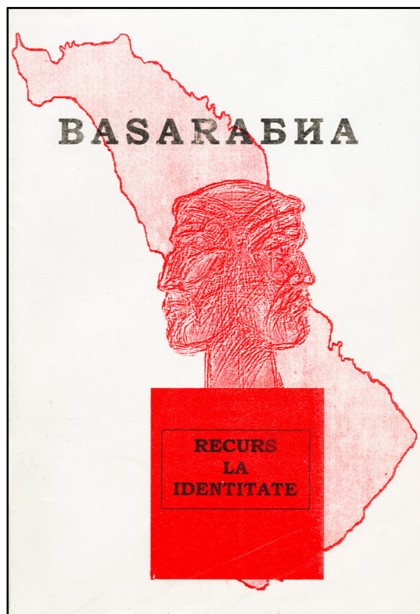
Ediție specială editată de Muzeul Etnografic al Moldovei, prilejuită de Târgul Meşterilor Populari din Moldova ediția a IV-a, 12-14 octombrie 2003

Arta populară

Având deja experiența editării unor astfel de materiale, bine primite de public, vom extinde această practică şi asupra manifestărilor viitoare care necesită materiale asemănătoare.

ALTE PREOCUPĂRI EDITORIALE*

După o tăcere care a durat jumătate de veac, impusă de împrejurări binecunoscute, Basarabia a revenit în atenția cercetării româneşti. Preocupările constante din ultimul deceniu s-au concretizat prin apariția unor noi lucrări valoroase sau prin reeditarea unor scrieri mai vechi. Aproape în exclusivitate însă, maniera de abordare a subiectelor a fost una istorică, abuzându-se de metodele şi argumentele acestei ştiințe.

Studiile cuprinse între coperțile cărții de față reprezintă – cel puțin în viziunea editorilor – o altă modalitate de ilustrare a problemei basarabene, completând şi nuanțând demersul istoric prin contribuțiile altor discipline socio-umane. Apărute în perioada interbelică şi a celui de-al doilea război mondial, materialele pe care le propunem spre lectură şi-au păstrat valoarea, nefiind afectate de trecerea timpului. Tendințele naționaliste – în sensul desuet al termenului – care se manifestă în unele pasaje, sunt rezultanta

---

* *Basarabia. Recurs la identitate*. Ediție îngrijită de Vasile Munteanu şi Costică Asăvoaie. Studiu introductiv de Prof. univ. dr. Ion Agrigoroaiei, rezumate în limba franceză de Rocsana Buştan-Josanu, rezumate în limba rusă de Vitalie Josanu. Cu un cuvânt al editorilor, Iaşi, Editura Agora, 2000, 228 p. Volumul reuneşte următoarele studii: Petru Caraman, *Românitatea Basarabiei văzută de ştiința oficială sovietică*, p. 1-38. A apărut, mai întâi, în revista „Însemnări ieşene", anul V, nr. 11, Iaşi, 1940, p. 258-283; Petru Cazacu, *Moldova dintre Prut şi Nistru sub Imperiul rus*, p. 39-80. A fost reprodus după „Viața Românească", nr. 5, 1923; Simion Mehedinți, *Fruntaria României spre răsărit*, p. 81-110. A fost reprodus după „Revista Fundației Regale", an VIII, nr. 8-9, 1941; Viorel Virgil Tilea, *Chestiunea Basarabiei*, p. 111-162. A fost preluat din volumul *Acțiunea diplomatică a României* (*noiembrie 1919 – martie 1920*), Sibiu, 1925; Olga C. Necrasov, *Problema originii găgăuzilor şi structura antropologică a acestui grup etnic*, p. 163-200. A fost reprodus după *Lucrările Societății Geografice „Dimitrie Cantemir"*, vol. III, Iaşi, 1941.

contextului politic în care evolua România la momentul scrierilor; la aceasta mai trebuie adăugate şi concepţiile politice ale autorilor.

Asimilate, în momentul primelor editări, eforturilor intelectualităţii, de justificare şi apărare a României Mari, textele recuperate în acest volum pot împreună căpăta noi valenţe, constituindu-se astăzi într-o adevărată pledoarie pentru redefinirea unei identităţi pe care noi o considerăm, dacă nu pierdută, măcar confuză.

Ianus Bifrons, prezent pe copertă, sugerează clar nehotărârea, privind deopotrivă spre apus şi răsărit. Dar, în acelaşi timp, prin efigia sa erau simbolizate toate (re)începuturile.

Intervenţia editorilor în textele de bază este minimă, rezumându-se la îndreptarea tacită a unor greşeli de tipar sau gramaticale. A fost însă necesară revizuirea întregului aparat bibliografic, unificând, completând şi actualizând notele în vederea unei consultări mai facile.

SUMAR